॥श्रीगणेशायनमः॥ ॥स्वस्तिश्रीसदनं — यदीयवदनंवेधाविधायाद्भुतं
नीदृश्यास्वर्यमुदापसस्पृहनपासन्मानेयच्चयासस्या॥ द्विगुंनञ्ज यद्याविधे
रएउगुणौवैशस्पमायादिनंमन्येसंप्रतिलदयनेधनपयेशीनपुनेमंडलं
॥१॥ध्यानेयत्रिदशेन्द्रमौलिमुकुटप्रोद्दामरत्नांशुभिर्मन्यादहदिनयावि
चित्ररचनाभंगीभिरंगीकृतं॥ दिग्नागेभ्र यदीयकीर्तिरतुलाकर्णावतं
सीकृतासमश्रीवीरविभुर्देधात्वभवतांशम्भवन्नोवांछितं॥२॥ यस्त्रैलो
क्यरमाभिरस्पृहनयासानंदमालोकितस्तीदृशोः स्वार्जिवधूकटाक्षविशि
खैर्योऽलक्षतानागमत्॥ ज्ञानैः स्वान्यसमन्विते अनिखिलाच्चनावास
मावेदयत्। सश्रीमानभुवनावसंसककपरिशः पायादपायात्प्रभुः॥३॥प्रा
दुर्भूतनायदंगाग्रसरतिभुवनेभारतीभव्यरूपानकुंयत्स्पष्टिजानानजहि
विभुरविभुः सद्दिशेषानशेषान्॥ यदक्तेस्फीतिभावंदधदहिमरुचा
न्यकृतिर्तिर्भिमीनेज्ञानदैनप्रकाशः सभवतुभवतांभूयतेनाभिजातः
॥४॥नमः स्वच्छनसंदोहशालिनेपरमात्मने॥ संभवेसर्ववेदार्थवेदि

नेभनमेदिने ॥५॥ जायज्ज्योतिरकव्यरक्षितिपतेरभ्यर्णमानस्थिनान्वश्रीभा
गुचंद्राभिध: ॥६॥ नद्धिष्य: स्वरनेकचर्मेनिमनामग्रेसर: केसरी शाहि
स्थानंतमिनोदिनैकरसिक: श्रीसिद्धिचंद्राभिध: ॥ पूर्वं श्रीमलानाडे मैत्यपर
यनांहूरीरुनां शाहिजानिज्ञप्येगकुमेंद्रस्तमधिप: योकारयनांपुन: ॥
७॥ भानन्या किल भावयाशुगुणिनान् ग्रंथान शेषांश्च नानाविज्ञायप्रति
भागुणैस्तमधिकं योध्यापयत्र शाहिराट् ॥ हृष्टानेकविधानभैभवकलां
वेन श्चमत्कारिलीवक्रेस्नुहमेनि सर्वविदिनं गोगंपदीयंहिस: ॥८॥ न
दुद्धिनैभवरुनेगवसंनराजसध्वगाकुनस्यानिवर्जितेशुगुणपन्मभिज्ञ: ॥ श्री
स्वरचंद्रवरगुणंतुजचंचरीक: श्रीशाहिराजरुनसन्मतिभानुचंद्र: ॥
९॥ इह हि ग्रंथस्य निर्विघ्नसमाप्तिकामो मंगलमाचरेदित्यलौकिकाव
गीतशिष्टाचारानुमितश्रुतिबोधितकर्तव्यताकत्वेन प्रथमतएवमं
गलमाविः कुर्वन्नाह ॥१॥ ॥ ऐंद्रस्यार्च्य: ॥ ऐंभ्योनम: । ऐंद्रस्तुइत्यन्वय: ।
नम इति नमस्कारार्थकमव्ययं नमस्कारश्च स्वापकर्षबोधनानुकूलो

॥येषां शकुनानि श्रेयस्कराणि कथयिष्यंते किं चित्स्यार्थेनाधारेण नाम्नकरीकुर्वन्त्या
हा। ॥अस्यार्थः॥ नरपक्षिणः नः युष्माकं तथाविधं प्रतिभां यच्छंतेद
दतु। इत्यन्वयः। नरेषु सनिवादिषु नयस्तत्र काकादिषु प्रतिभाप्रक
र्षस्य शास्त्रे श्रूयमाणत्वान्त्र। तस्यार्थं तं युक्तमेव। तथा हस्त्यादयस्त्
नुःपदामाहात्म्यं यच्छंतु। दारोपास्थितेषु तेषु न्यूनं माहात्म्याधिक्य
दर्शनान्त्र तस्यार्थेन। आदिशब्दादश्वादिपरिग्रहः यदास्यपेक्षया
म्यारूढस्याधिक्यदर्शनान्त्र। भृंगादयः षट्पदाः रतिसुखं यच्छंतु इति
कुर्द्वेयो नरपक्षिणो द्विवरणं यच्छंतु हस्त्यादयो माहात्म्यं वनेत्तषा
दारतिसुखं भृंगादयो षट्पदाः॥ उत्साहं सरभादयो ष्टचरणा
ःषाज्र्हरिकाधास्तथा ये यो नैकपदा महांतमपदा भोगं भुजंगादयः १
विषयजनितामनस्तुष्टिस्तस्याः सुखं सर्वदा मधुपानसक्तं॥ तेनाति
षयनिष्पन्ने रभावान्न तस्यार्थेन॥ शरभादयः अष्टचरणा उत्साहं आ
त्मप्रयत्नाधिशेषं यच्छंतु। महानादादिमत्त्वेषां शौर्यं गणा। विस्मयजन
कावनंत्राद्ध्वर्जरिकाद्या अनेकपदास्ते श्रेयो यच्छंतु। एकस्मिन्नचरणेपि भ
ग्नेपि ते यानकाधिक्लातिरितिनमार्गेण भुजंगा अपदाः। महांतं भोगं यच्छं

गजनागुरुखगुः खगानन्त्येतेभ्यो नमस्कारः। सखड्गःखयोरेतदधीनत्वेन परंपरया
तेषामपि तदधीनत्वस्यापत्तेर्यत्। तत्त्वेनित्यं देवनमस्कार इत्यर्थः। पूज्यापि शक्तो मूलता
नातीतेन समग्रस्यैत्यर्थः॥ तदनन्तर्भूतानामप्यनमस्योति नात्र मोर्थः॥१॥ ॥२५

व्यापारस्तत्रापि विरंचिर्ब्रह्मा प्रथमतः एव तस्योपादानं जगत्कर्तृत्वेन प्रसिद्ध
त्वात्। नारायणो विष्णुः तदन्वेन तस्योपादानं तत्स्य तत्त्रिजगद्रक्षाभिधा
यित्वात्। शंकरो महेश्वरः। शाने वैवतस्योपादानं अपेः प्रलयकारित्वा
त्तदुक्तं भग्यत्र रजोजुषे जन्मनि सत्त्वयत्नयोस्थितेः प्रजानां प्रलयेत
मस्पृशामिति। पुनः केभ्यः शचीपति स्कंद विनायकेभ्यः इति। शच्याः प
तिरिन्द्रः तन्नमस्कृतो नीजं महाभारतादौ विष्णुरनुजत्वेन प्रतिपादन
मेव। स्कंदः स्वामिकार्त्तिकेयो जगत्प्रलयकारिणा रुद्रेणोपपातनक

विरंचि नारायण शंकरेभ्यः शचीपति स्कंद विनायकेभ्यः॥ लक्ष्मीभ
वानीपमुखदेवताभ्यः सदा नताभ्योपितमो ग्रहेभ्यः॥२॥

त्वेन सर्वेभ्योपातिशायित्वादिनायको विघ्नेशः सकलविघ्नविधातकत्वात् तेनयो
नमस्कृतिः। पुनः काभ्यो लक्ष्मीभवानीपतिमुखदेवताभ्य इति। लक्ष्मीविष्णुप्रिया
सर्वत्र प्रसिद्धा तत्सर्वमेव तत्सर्वेषां रत्ने भवानी शक्तिः सर्वेषां समाहितार्थशक्ती
पमुखदेवतानां तयोरन्यान्यामिति स्थिताः तेषां तत्र दृशोऽनुपपत्या न्विचारकत्वे
न सर्वेषां सत्यता चिन्ता। एताभ्यो नमस्कृतिः हेतु मार्जितविशेषणं तत्सारविना
लोके प्रसिद्धेरभावात्तदुपादानं। पुनः केभ्यः नवग्रहेभ्य इति। ग्रहदृष्टानुसारे

॥अयं ग्रंथः केन कृतः न चापि स्वप्रबोधविषये विहितः। केनान्येन कारित इ-
त्यपेक्षायामाह। भट्टश्रीशिवराज इति विजयराजात्मज॥ सत्यवत्यास्तनुः
नाम्ना श्रीशिवराजः समजनि। कीदृशः अप्रदोषार्जितमूर्त्तिरिति। अप्रदो-
षेण दोषाभावेन ऊर्जिता बलवती मूर्त्तिर्यस्य स तथा। पुनः कीदृशः अ-
मिततेजस्वीति। अत्युत्कृष्टं तेजो विधत्ते यस्मात् सोऽमिततेजस्वी॥ क इव सू-
र्य इव यथा सूर्यस्तेजस्वी तथायमपीत्यर्थः। भट्ट इति पूज्यः॥३॥ ॥भूलोक-

त इति। तस्य शिवराजस्यात्मजो वसंतराजो वसुधातलेषु सुधाकिरणो जा-
तः चंद्रसदृशो बभूवेत्यर्थः॥ कीदृशः भूलोककलोपि अकलंकः नास्ति मल-
रहित इत्यर्थः। अत्रापि शब्दो विरोधाभासद्योतनार्थः भूलोककलोपि भवति
न अकलंकः कथं स्यादिति विरोधः तत्परिहारस्तु भूलोककलाविज्ञानं य-
स्य स तथा। न तु षोडशो भागः॥ पुनः कीदृशः तत्पादपद्मोपजीवी॥ अत्र
तच्छब्देन शिवराजः परामृश्यते। तच्छब्दस्य पूर्वोक्तपरामर्शकत्वात्तस्य पादौ

अप्रार्थितमप्रेति॥ अत्रौ नसंनराजः शाकुनं शास्त्रं यरचयमास॥ कीदृशः अ
प्रार्थितः प्रार्थितः केन नंददेवेनेति विविधिनाधीशेनेत्यर्थः॥ कीदृशेन
राज्ञा। कृतबहुमानेनेति। कृतबहुमानं येन स तत्पाणिपलं ति असंमया
स्यादिति। किंभाविशेषणं। किमर्थं तदर्थमिति। यस्मै राज्ञे हेतोरित्यर्थः। अ
नोपकृतनयेनेति तकार अकस्यस्योपकारार्थमित्यर्थः। एतेन नसंनराजेन
मनोयंत्रः यः नंददेवेन कारितः नसंनराजः इत्यस्याभिधानामिति सूचितं।
५॥ द्विपदमिति। तस्य शाकुनानि वयवक्ष्यामः इत्यन्वयः। तत्र कदस्य पदस्य

दस्यापेक्षत्वात् साहाय्य इति। पदांतं पदं पदपदं मध्यपदमनेकपदं वर्त्तते अ
त्र दोषाभावस्येति अकारांतेन पदशब्देन समासः पदांहि अत्र नक्रमद
ति कोशोक्तः॥ एवं चतुः पदादावपि समासो ज्ञेयः अष्टपदमित्यत्र दीर्घ
त्वं तु। अष्टनः संज्ञायामिति सूत्रेण ज्ञेयं॥ ६॥

शाकुनस्य लक्षणं प्रतिपादयन्नाह । शुभं श्रेयः । न दिरुद्धमशुभं । तयोर्ज्ञा
नं तस्य निर्णयो निश्चयस्तस्य यो हेतुः कारणं स शकुन उक्तः प्रतिपादि
तो गुर्वादिभिरिति शेषः लक्षणमुक्त्वाभिधेयमाह । गतीति द्विपदादिकानामे
ना संकीर्त्यमानः कथ्यमानः । चकारादिति शेषः काः गतिः स्वरालोकनभाव
नेष्टाः नवग्रहनयोनादपतारादिभेदेनानेकविधाः स्वराभाषाविशेषः प्रा
लोकनमीक्षणं भावोध्यवसायः चेष्टा शरीरव्यापारः ॥७॥ ॥शाकु

नस्य प्रयोजनं प्रतिपादयन्नाह ॥ सापायमिति ॥ शाकुनं शास्त्रविशेषणं
जानातीति शाकुनशास्त्रविशेषज्ञः ज्योतिषपैतत्प्रयोजनं सापायं सकष्टं
निरपायं कष्टरहितं भाविभाविव्यक्तीति दुर्ध्यानेन ज्ञात्वा प्रसंशयं
संशयपरिहितं । यथा स्यात्तथा तत्प्रयोजनं जानातीति च पुनरुपक
मनेन तत्कारणं योग्यतो भवतीत्यर्थः ॥८॥ ॥

एतेन पूर्वोक्तं लक्षणमेवसमर्थितं पुनस्तदेवप्रपंचयन्नाह॥ ॥लोक
इति॥ लोको जनः प्रसर्पन्निति स्तनो गच्छन्नपाये कूपे कष्टावटेन पत
ति कीदृशो लोकः। विज्ञानसमस्तकार्य इति विज्ञानं विशेषेणाप्रवचनं
समस्तं समग्रं कार्यं येन स तथा। केन ग्रंथेनाशास्त्रेण। कीदृशेन शाकु
नसंज्ञकेन। नि। शाकुन इति संज्ञाभिधानं यस्य स तथा॥ हि यस्मात्कार
णान्नरपतीन्द्रमेष्वयेषु शास्त्रं दिव्यादृग्र वर्त्तने। यथा दिव्यदृशा देवः सर्वं
पश्यति तथानेनेत्यर्थः॥८॥ ॥चूडामणीति॥ नमेन्त्र शास्त्रमौषधादिवं

गांधिनं कस्य गनस्य॥ कीदृशस्य जडीकृतस्य जडतां प्राप्तानस्येत्यर्थः कैः चूडा
मणिज्योतिषशास्त्रहोरास्वरोदयाद्यैः तत्र चूडामणिर्ग्रंथविशेषः ज्योतिष
णस्त्रसंहितादिहोराजातकादि स्वरोदयो नरपतिकृतो ग्रंथः एतत्प्रभृति
भिरित्यर्थः॥ कीदृशौ विषमैरग्रे नातनस्त्रगतैः॥ कीदृशं स्फुरच्चमत्काररसा
तिरेकं। स्फुरत्प्रकटी भवच्चमत्कारलक्षणो रसस्तस्यातिरेकः आधिक्यं यत्र नरपतिजया॥१०॥

।।गतेति।। मयाशरणम्नापूर्वोक्तानां गतिस्वरालोकनभावनेत्यादिनिरूपणेनप्र
तिपादितमित्यर्थः। गतेति अस्य स्वरस्य आलोकनंचगतिस्वरालोकनानितेनैर्गुनाढ्य
मेवेति मध्यमपदलोपीतत्पुरुषः। अत्र व्यासमाहारे कृत्वोदितद्वंद्वादिति नित
पुंसकत्वं द्वयोरेवद्वन्द्वं नालंचेतु निरूपणक्रियमानत्वयः। येनतत्स लो
तदाणमार्गेण भावविज्ञप्रयोजने कृत्ये योगिनइत्येतिनिकस्य जीर्णमिति
भावितृभावप्रभयोर्न दानं ज्ञानानीति नैमित्तिकः तस्य तत्त्वबोधः अत्र
निमोग्यो भवति यथाभावितिकार्यस्य तत्त्वबोधो योगिनस्तथातेमित्तिकस्वे
त्यर्थः।। अगाइत्यर्थेना।।११।। ।।अवेक्षितेति। अस्मिन्नवेक्षितेत्यं

पसति। खलुतिअयेनतस्य कोपिपेउदेशागुरुत्वेभवति यस्मैतदभावभोप
देशकत्वेन गुरुत्वात्। तथा गणिते ताकेचितत्कार्यं नास्ति गणितं हि अस्मानि
लमार्थं क्रियते अतएव वाणिज्योपभवति तत्हि। किमर्थं तत्त्वमासक्त इतिभावः
हि यस्मात्कारणात् अमुष्य शास्त्रस्य पाठमात्रादितिकेवलं पाठः पाठमात्रं
अत्रकवत्वार्थकोमोत्तमराद्धः तस्मादेवज्ञानं। उत्पन्नेकोदृशमनोहारीति।
मनश्चित्तं हरतीत्येवंशीलंमनोहारिणीत्यर्थे णिनः। पुनः कीदृक्कृत्वानसारी।

॥ नक्षत्रवारैरिति॥ शकुनेविरुद्धेसतिनक्षत्रवारैस्तथातिथिभिः निर्मलैः नं
शादिभिः सुलग्नैः स्वामिनिरीक्षितादिगुणोपेतैः नाके विनाकार्यफलं तेषां
पूर्वोक्तानां दोषोपिवै गुरुत्वेपि शकुने प्रत्यनुकूलेसतिसमीहितानि वांछि
तानिसंदेहसर्वकार्याणिसिध्यंतिनतत्रकदाचिदित्यर्थः ॥१३॥ पूर्वइति ॥ पूर्व
जन्मनि यत्कृतं कर्मतस्य फलं शुभाशुभं नियमेन देहिनः पाकं उदयाभि
मुखतामेतितर्हि शकुनस्यकिंमाधान्यमित्याशंकायामाह॥ तत्प्रकाशयतीति
निदेहं शुभाशुभं कर्मतेनजन्मादिनः पूर्वेरितः शकुनः प्रस्थितस्यकुत्रचिदुद्य

तोजनस्यप्रस्थितस्यवास्यसमयेतिनत्पाकंप्रकाशयतिदिविस्यदर्शयतीत्यर्थः
॥१४॥ ॥नेनेति॥ पूर्वोक्तप्रकारेणदुःस्वप्नंप्रतिप्रयोजनंप्रतिशयि
तंकार्येउपागतमितिफलोन्मुखमपिसर्वंनरोप्रपरिहरेत्नरबुद्धिमा
न् शकुनकोविद इति॥ शकुनेषु प्रपूर्णोन् शकुनशास्त्रेषु कोविदः पंडि
तः प्रवृत्तएवमहान् शाकुनिकः सन्निपपमेतिसम्यक् प्रकारेण स्थित्वाप्यपदं
कार्यसमाप्नुयेन्र सम्यक्या शाश्रयेनरस्त्रीकुमोदित्यर्थः ॥१५॥

॥ नान्विति ॥ ननु च नैकः प्राह । प्राक्तनस्य पुराकृतस्य निजकर्मणः फल
नभिरवश्यमुपभुज्यते ॥ तेन कारणेन शकुनसंविदेति शकुनज्ञानेन
किमिति । आक्षेपार्थे स्यादित्यर्थः ॥ यद्येवं स्यात्तत्कारणात्तज्जनो यत्नेनापि दै
वं भाविशुभाशुभं प्रतिवर्जितेन उल्लंघयितुं न क्षमः । न समर्थः ॥१८॥ नैम
देयमिति ॥ एतन्मूर्खोक्तमेव जयपाल्वयोक्ततयानेत्यर्थः । आचार्यो हेतुमा
ह येन कारणेन इहास्मिन्लोके विहितं पूर्वमिति शेषः कर्म देहिनां प्राणि
नां देशकालवशात् तदधीनत्वेन विपच्यते । परिपाकं यातीत्यर्थः । तत्कर्म
अवहितं देशकारणसहकारिकारणनपेक्षं कथं भुज्यते एतेन देशका
लापेक्षस्य पूर्वकर्मणो भोगः स्यादित्यावेदितं भवति ॥१९॥ नहि शकुनैः किमि
त्याशंकायामाह ॥ तन्निरूप्येति । तद्देशकालं दुःखदं पुरुषाः पौरुषेण उ
द्योगेन वंचयंतीत्यन्वयः । तत्रागमनमेव नत्यजन्तीत्यर्थः ॥ के च त्यानि
रूप्य शास्त्राकें नशकुनेन कीदृशाः पुरुषाः समेधस इति सुष्ठु मेधा बुद्धि
र्येषां ते तथा । प्रज्ञामेधयोरित्यसप्रत्ययः । कीदृशानियतमवश्यंभावि । पुनः कीदृश
समुपैतं दुःखोत्पादनाय कृतप्रयत्नं । पुनः आत्मनो हितं स्वस्य हितं कारियद्दे शकालादिनन्तरं संघयति भजतीत्यर्थः ॥१८॥

॥दैवादप्यधिको ह्ययमप्रदर्शयन्नाह॥ येन कारणेन मानवः सर्पवह्निविषकंटका
दिकाच्च ॥ आदिशब्देनापरानपि भयोत्पादकानित्यर्थः दूरतस्त्यजति परि
हरतीत्यर्थः। कीदृशः देवशरण इति। दैवं भाग्यं तदेव शरणं यस्य स तथा।
किमयमेतथा स्याद्दैवसमीहितोर्थसिद्धिः। यथा समुद्रमथनेऽप्येके हरि
र्लक्ष्मी हरो विषमिति। तत्रापि सुराः प्रतिपदमवाप्येत्यर्थः। तेन कारणेन
नपौरुषं दैवतोप्यधिकं स्फुरति। यतः देवशरणोपि प्रयत्नेनैतान्दूरी
करोत्यतः सर्वत्र यत्नवानित्यर्थः॥१९॥ ॥पौरुषेणेति॥ यथा दैवेन रणा

पादपाः पवनपातकेन तोऽप्युन्नतोऽप्यन्ततिदीप्यमानेनलयं यांति तथा पौरुषे
ण नियोगेन सुमेधसः पुरुषाः नगलयं न यांति केन हृदये स्थितानागते
ःप्राप्नुवतीत्यर्थः॥२०॥ दैवमिति॥ यदि दैवमेव कारणं न यामकृ भवेतर्ह्य
गान्ययोगव्यवच्छेदपरएवशब्दतदानीतिशास्त्रेष्वमनुपयुज्यते।
यदलेतच्चीतिशास्त्रवत्ने नाजनाधिपाः जगतीपालयंती। कीदृशा
ःमहोद्यमा इति॥ महान् उद्यमो येषां ते तथा॥ पुनः कीदृशा द्विषः धृष्ट
धार्येषां ते तथा। एतेन बुद्धियोगाभ्यासकृतसमीहितप्राप्तेः दैवमै

उद्यमसाध्यत्वं दैवस्य प्रतिपादयन्नाह ॥ पूर्वं इति । पुराविदः पंडिताः कर्म
दैवमिति संप्रवदन्ते । कीदृशं कर्म पूर्वजन्मनि तन्मिति पूर्वं जन्मनि भवां
तरेज्ञातितं तं निःपादितमित्यर्थः । तत्कर्मत्वंतदोद्यमेनोपार्जितं तत्तस्मात्
कारणात् दैवमुद्यमवशं कथं न स्यात् ॥२२॥ ॥तन्निरूप्येति । पुरुषः
शकुनेनायतनानुत्तरकालेनत्पूर्वकर्मपरिपाकं निरूप्य पर्यालोच्य संच
रेत् । इतस्ततो गच्छेदित्यर्थः ॥ किं कुर्वन् । चिंतयन् । किमात्मनो हितं कि

दृशः पुरुषकारस्तत्परः इति पुरुषाणां कारं स्वाचिरं चिरकालं न गतस्तत्परः
उद्यमवानित्यर्थः ॥२३॥ ॥वेत्तिमामयमिति । न देशयति भवतीत्यर्थः ।
यथा शकुनः मां वेत्ति न वेत्ति यस्य संशयो भवति मत्स्तवनं पूजादिकमयम
नेन नयः यत्नवान् ॥ अथ मामपेक्षते ईदृशेषु पुरुषेषु शकुनो न वि
शिष्यते विशेषेण फलप्रदायको न भवतीत्यर्थः ॥२४॥ ॥एते कथं जानं
तीत्याशंकाप्रदर्शनपूर्वकमाह ॥ यत्नेति । यत्नकारणेन परप्रयोजने पर
रूत्यपतिपरायोवितक्षणानलंभवंतितन । कर्मणा कापि श्रुतः कथयस्युरि
त्याह । तत्र कर्म्मपाकज्ञमोक्षवतेन दैवमुद्दिश्य चिंतनं प्रतो या यैरित्यर्थः ।२५

[illegible] ॥२५॥

॥आसीदिदमिति। सर्वो जनपुरुषः योगीवत्रिकालदर्शी भवति। कथंक्षणेन स्वल्प
कालेनेत्यर्थः॥ किं कुर्वन् पुरुषः प्रधानकारणनिरस्त्रादिकर्मकत्वात्। द्वितीयक
र्मापेक्षायामितीति॥ इतीतिकि॥ आसीन इदं वस्तुवर्त्तते इदमः प्रत्यक्षगता
र्थवाचकत्वात्॥ किं विज्ञविष्यतीति। कीदृशः त्रिकालदर्शीति। अतनभाविष्यव
र्त्तमानपश्यतीमेवंशीलः सनयाकेन तनदनुग्रहेणाकुताननुग्रहेणेत्यर्थः
॥२९॥ ॥केनेदंप्रकटीकृतमित्याशंकायामाह॥ अत्रिगर्गेति। अत्रिः ब्रह्मो

त्पत्तिकृत्। गर्गप्रसिद्धः। गुरुर्बृहस्पतिः। शुक्रकविः। वसिष्ठप्रसिद्धः। व्यासोम
हाभारतप्रणेता कौत्सः वररतंतुशिष्यः। भृगुः शुक्रजनकः॥ जो नमः पुरंदर
स्य शापप्रदः॥ एते मुख्यत्वेन प्रतीति। येनायेषु तथा॥ यदाद्यापर्यैमुख्यश
ब्दः। एतत्शास्त्रेयइत्यर्थः। ज्ञानिनः शकुनानां पक्षिणां संविदं ज्ञानं तिजग
दुः कथयामासुरित्यन्वयः। कीदृशास्ते मुनिवरा इति। मुनिषु वराः प्रधा
ना इत्यर्थः। कस्मात् हितभावादिति हितिहिताव्यवसायादित्यर्थः॥ ३०

तेषा इति ।। एतानि समस्तानि शास्त्राणि शाकुननामधेयं शाकुनाख्यं ज्ञानं स
माश्रितानि एतानि कानीत्यपेक्षयामोह । तेषा इति ।। वेदास्तृग् यजुः प्रभृ
तयः । पुराणान्यष्टादशसंख्याकानि तथा । श्रुतितासाः पुरावृत्तं तथा
पराणि यानि शास्त्राणि स्मृतानि स्मृतिगोचरी भवंतीत्यर्थः । कीदृशं शा
कुनज्ञानं सत्याधिकमिति । सत्यप्राधान्यतयाप्रसिद्धमित्यर्थः ।।२८।।
तन्नी नाके तोपदिष्टमित्याकांक्षयामाह । तेषा इति । तेदस्वयमिति ।। जिता

कुटिलाशयाः केन प्रकारेणानन्तशास्त्रं अप्रमाणं तयुक्त्याव्यवस्थापितं व
दंति रूपयंति । कीदृक् फलाविसंवादीनि । फलेन सह अविसंवादो प्र
व्यभिचारो विद्यते यस्य स तथा । अत्यर्थे इत्थं । यत्र यस्मात् त्रिनेत्रो भ
गवान् नराणां शाकुनमुपादिशत् । अकथयत् ।।२९।। ।।तेनेति।।
तेन तहेतुना ईश्वरोपदिष्टत्वेनेत्यर्थः । इहास्मिन् जगति शाकुनसंज्ञा
संवित् ज्ञानं सम्यगस्ति । खलु निश्चयेन च पुनः सा संवित् नराणां सकले

वसंतराज इति॥ हितमिति शाकुनं ज्ञानं प्रतिष्ठितं युक्तिभिः सम्यग्रचनया ग्रंथ
रचनास्थापितं कस्मिन् वसंतराज इत्यभिधया प्रसिद्धे ग्रंथे इत्यर्थः। कीदृशे
सदेति सदागमाः वेदाः तेषां मर्यादा तैः शोभने पुनः कीदृशे समस्तेति समग्र
निःसत्यान्येव कौतुकानि यस्मिन् स तथा॥३१॥ ॥इति श्रीशत्रुंजयकरमो
चनादिसुकृतकारिभिर्महोपाध्यायश्रीभानुचंद्रगणिभिः विरचितायां वसं
तराजटीकायां प्रथमो वर्गः॥ ॥अथ वर्गकथनानंतरं द्वितीयवर्गे प्रतिपा
दयन्नाह॥ वर्गाभिधानानीति। अस्मिन् शाकुनशास्त्रे मुख्ये एतानि वयमा
वक्ष्महे॥ कानि वर्गाभिधानानि वर्गनामानि। अथ वर्गसंख्याक्रियंतो वर्गाः

नि वर्गैः सुक्रमेण वृत्तप्रमितिर्वृत्तानां काव्यानां प्रमितिः संख्या व्यस्ता प्रतिवर्ग
प्रभवां समस्तां सकलग्रंथनिबंधनां संख्यागणनां॥१॥ ॥आद्य इति। आ
द्यो वर्गोऽयं प्रत्यक्षोपलभ्यमानः मया कीर्तितः कीदृशः शाकुनस्य प्रतिष्ठा
सेह इति॥ शाकुनस्य शाकुनजनितज्ञानस्य प्रतिष्ठा युक्तिभिः सत्यत्वेन व्य
वस्थापनं सारव्वसत्ता नाममयं यस्य स तथा॥ केवलं नैशनेति। ये शत्रुप्रिनका
र्ये: द्वितीयवर्गोऽयं भवति। कीदृशः संग्रहः एतदर्थप्रयोजनं यस्य स तथा। कस्य
शास्त्रस्य शाकुनग्रंथस्येत्यर्थः। वर्गेति तस्मिन् वर्गे दशाग्रीणि त्रयोदश वृत्ता ॥८॥

त्रिंशत्तमेति। तथा ऋषभस्तुतेन नामधेय इति॥ ऋषभचर्यं तं शकुनानां पूजनं तदेव
नाम यस्य स तथा॥ वर्गो भवति। तत्ती सर्ववर्गे वृत्तानि। त्रिंशत् भावीनि भ
विध्वंसनी न्यर्थः॥ इहास्मिन् शास्त्रेऽपि अकाराख्यो वर्ग इति शकुनानां विविध
भेदामिश्रणात् मिश्रकस एव आख्या नाम यस्य स तथा तत्र पंचवर्गः। भावी
क्रमात् क्रमेण परिपाद्येति यावत्। कीदृशः सप्तनिवृत्तसंख्य इति सप्तति
संख्यानि वृत्तान्येव संख्या यस्य स तथा॥३॥ ॥शुभाशुभ इति॥ अथ पंच
मके शुभाशुभसंज्ञितेन वर्गे षोडश वृत्तानि भावीनि। स्वल्प इति अथ पंचषष्ठक

जैनरोगिनाख्य इति नराणामेजितं भूशिरः कंपादितं देव आख्या यस्य स तथा
वृत्तानि पंचाशित् उदाहृतानीति श्रुतिपादितानि॥४॥ ॥त्रिविस्तरमिति॥ इहा
स्मिन् शास्त्रे चतुर्भिः वृत्तशतैः स्यात्पारूढं सप्तमं भावि॥ अथ अष्टमो वर्गः
पंचाशतैः सप्ताधिकैः अवृत्तैः भावी॥ कीदृशः पक्षिविचारसंज्ञ इति पक्षि
णां विचारः चिन्तनं यात्नस्वरूपज्ञानं तदेव संज्ञा यस्य स तथा॥५॥

वर्गेऽष्टेति। पञ्चमवित्वारसंज्ञोवर्गो वर्त्तते॥ सप्तमोऽस्मिन् शास्त्रे नवमो भा
वी॥ कीदृशावर्त्तेति। पंचाशत्परिमाणमस्येति। डप्रत्ययेनाकारान्तत्वं
विधाय यत्समासः। पंचाशत्प्रमितानि वर्त्तानि यत्र स तथा॥ तथा पूर्वो
क्तप्रकारेण इहेति अस्मिन् शास्त्रे खंजनशकुनाख्ये खंजनविचारसं
ज्ञितेऽदशमे वर्गे षट्त्रिंशानि वर्त्तानि भावीति॥८॥ ॥एकादशेति। तत्पु
नः यदेकादशकं। तत्किं कार्यं उत्तवर्त्ततेऽतदेकादशवृत्तमेवेति। एका
दश संख्यानि वर्त्तानि यत्र स तथा॥ एकाधिकाशीतिमुतं शतं यत्र वर्त्तते।

अष्टौ वर्त्तानां तदा द्वादशे काकुरुते प्रदिशंकपितमित्यर्थः॥९॥ ॥त्रयो
दशेति॥ ॥तथा त्रयोदशो वैगतलकारुते उप्पेवर्त्तशतेन भाविष्यतः॥ य
तत्र दशः वर्त्तव्यक्तानां वर्गः स्तोत्र पंचाशानी वर्त्तैर्भावीति॥१०॥ ॥च
तुर्दशेति॥ पंचदशो वर्गे बहुपदादिरूपाभिधवद्वपदप्रभवली नायकुक्तं
नदेयाभिधायस्य स तत्तथा॥ त्रयोदशो वर्त्ताधिकैरित्यर्थः॥ यः पिपीलि
काशाकुनसंज्ञवर्गो वर्त्तते सप्तषोडशो वर्गोऽस्मिन् शास्त्रे पंचदशो वद

द्वात्रिंशत्तेति॥ अथ सप्तदश पत्री रु नाख्यो वर्गः द्वात्रिंशता वृत्तैर्भविता। अष्टादश सख्य वर्गे ऽन्तिमे षष्ठे ने वृत्त शत द्वयं। न पुनः द्वात्रिंशति वृत्तानि भावीति॥२०॥ ॥एकोनविंशतिरिति। एकोनविंशो वर्गः शिवारुताख्यः नवत्या वृत्तैर्भविता। अत्र पुनः प्रभाववर्ग। विंशः दशापि अल्पैर्वृत्तैरिति नतु दशभिः वृत्तैरित्यर्थः। भावी भविष्यतीत्यर्थः॥२१॥ ॥प्रकीर्णेति। अस्मिन् शास्त्रे महाशाकुनसारभूतावर्गाः। विंशतिः प्रकीर्णैनाकथिता ग्रंथकर्त्तैर्निशेषः॥ न पुनः एतस्मिन् शास्त्रे सर्वो ग्रंथवृत्त संख्या

एकं सहस्त्रं नयापंचशतानि सपादानीति पादश्चतुर्थांशः। शतसार्द्धं पात्त स्येन वत्तु र्थांशो य त्युनेन सहितानि पंचविंशतिश्लोकसहितानीत्यर्थः॥१२॥ ॥शास्त्रसंग्रहेति॥ शास्त्रसंग्रह एव सरी यान् पागं मंदधियेऽत्र दपुमान् एवं शाकुनं वुत्तिधिमगाधमनल स्यपर्श्म अवगाहते सम्यक् साम तो सिक्का व शाकुन रत्ना विशेषा च उज्जिनोति। गृह्णातीत्यर्थः॥१३॥ ॥वसंतराजइति। अथादितीये वर्गे मया शास्त्रसंग्रहः कृतः इत्यन्वयः शेषं पूर्ववत्॥ ॥

॥इति श्रीशक्तिसंगमयोजनादिसकलतन्त्रकारिभिर्महोपाध्यायश्रीमातृनंदशास्त्रि
भिर्विरचितायां नवसंतराजविरचितौद्दिनीयोजगे:॥२॥ ॥अथ पत्नी मंत्रगो
पूजाप्रोक्तानां दर्शयन्नाह॥ शाकुनगुरुरिति। शकुनस्य शकुनज्ञानस्य यो
गुरुरध्यापकः तद्दर्शको वा शकुनाप [illegible] नेषामर्चनं पूजनं॥ अधुनादिनी
यवं गोकथनानंतरस्वयंब्रूयः॥ कथयामः। मुनिवरदार्शनविधि नोनि मुनि
वरैः पूर्वोक्ताये दर्शिनायो विधिः तेनेत्यर्थः॥ यस्मात्कारणात्पूजापूर्वं विहि
तं निष्याादिनं कार्यं पुनः सर्वमनश्यंप्रसिध्यति॥१॥ ॥इहाधिकारी कीदृक्स्या
दित्यासंका यामाह॥ विमर्शरूदिति। इहास्मिन्ग्रंथे ईदृक्शास्त्रायेपकाधिकारी

भवतीत्यन्वयः॥ तत्रावाचेत्तेसेव्यते ज्ञानार्थं शिष्यै रित्याचार्यस्तस्य पदं स्थानं तस्याधि
भिकारः प्रवर्त्तनं विधत्ते यस्य सतथा॥ कीदृग्विमर्शरूदिति। विमर्शं पूर्वापरालो
चनं करोतीति विमर्शकृत्। किंच सर्वोपकारे हस्वा। त्वेति निरनीति नकृ॥ शाकुनशा
स्त्रदक्षः पठनपाठनादिनाकृतपरिश्रमः। पुनः कीदृक् यथार्थवादीति। यथार्थं
यथादृष्टानुसारि वदतीत्येवंशीलः तथा। ततञ्च मयोरत्नभामनेपरीत्यसूपि
मायते। यदुक्तमन्येन। लोके सत्वासाधुनास्ति पोषि यतिनत्तमः सम्यत्नसेनाकेप्र

शकुनेषु मुख्यत्वेन पंचैव प्रतिपादयन्नाह ॥ पोदकीति ॥ तत्र पोदकी देवी अप्र
सन्न काला चिडीति प्रसिद्धा । अवला काका पिंगला इति द्वंद्वः । भवरा खा । काक
प्रसिद्धः । पिंगला उलूक नंदनः । शकुन विशेषः । गौजेरेना चीचरीति प्रसि
द्धः । अप्यमयचयूसट राज गृहादौ पतनक इति । पंचमी जंबुक प्रियनमा । शृगालीम
र्थः । अपवातिनर्यथ पेरुमतिज्ञरेतन्न शकुन रत्नपंचक शकुनेषु रत्नं मुख्यमित्य
र्थः । सदाकीर्तनेन सर्वकालं प्रतिपादनेन नत्कदाचित् ॥३॥ ॥ एतेषां शकुनत्वे
न मुख्यत्वं कुलस्य दशमाह ॥ सरस्वतीति ॥ सरस्वती जलपुत्री । पोदकी पाउ

विकापरनाम्नी अधितिष्ठति एतस्याः दरमधिष्ठात्रीत्यर्थः । प्रधानयक्षः कोश
पालाधिपः यक्षं स्थानमधितिष्ठति गरुडः काकमधितिष्ठति । चंडीदेवीपुत्रः
पिंगलकापूर्वोक्तमधितिष्ठति । सदेवसर्वकालशिवाहूती शिवापार्वतीत
स्याः कृती अपनवरी शिवानाम शृगालीमधितिष्ठति अधिष्ठातॄणां मुख्यत्वेनैते
षां मुख्यत्वमिति भावः ॥४॥

॰॥ अन्ये देवताधिष्ठिताः संति न वेत्याकांक्षायामाह॥ न देवतेति॥ अस्मिन् लो
के केचिदपि पक्षिणः देवताधिष्ठायपतरेण देवताश्रयणव्यतिरेकेण नति
ष्ठंति सर्वेषामधिष्ठाऽपि सन्तीति भावः अतः शाकुनिकेन तेन हिंसाः न मार
णीयाः हि यस्मात्कारणात् धानात्तत्तदधिष्ठितात्तदधिष्ठितादेव्यः कुप्यं
ति। कोपं कुर्वन्तीत्यर्थः॥५॥ ॥ मुख्यत्वे हेत्वंतरमाह। हैम्यानीति। हेमनिष्प
न्नानि॥ रौप्यानि रूप्यनिष्पन्नानि॥ पैष्टकानि माषचूर्णोपजनितानि मिषु
नानि स्वशक्त्या स्वविभवानुसारेण कृत्वा विधाय अभ्यर्चयेत्। पूजयेत्॥

एभिः पंचभिः तुष्टैः पुंसां शकुनांतराणि तुष्यंति। स एवेति। स एव शकुनः शा
कुनशास्त्रनाभक्तो न शक्त्या स्वसामर्थ्यानतिक्रमेण अर्चनीयः।६॥ तत्र
य शब्दस्य सात् शब्दसापेक्षत्वादाह। यमिति। यं शकुनं शाकुनिकः बु
ध्यते यत्र देशे यः अस्ति। यत्र यत्र अस्मात् भागः भक्तिः॥ अथवा यत्र अत्र
भव पुनः पुनः पुनर्वै लोकनात् यायात्प्रेक्षमीतिः॥७॥

॥यत्नमिति॥ विशुद्धे स्पष्टीतले यत्नेन तत्र लं भवतु रक्तकं वा वर्णैर्भिरंशैः समन्वितं नामं
डलकं विदध्यात्। कुर्यादित्यर्थः॥ केन कृत्वा संस्कृत्य॥ के गोमयं धृत्य गरणं कस्मात्तथ्यं
नरिक्षात्र भूमिमप्राप्तमित्यर्थः कस्याः गोः धेनोः कपिलायाः पौराणिकश्लोकप
रीक्षिताया इति। पुरा सोमशर्मायः श्लोकः तेन परीक्षा प्राप्ता या इत्यर्थः॥८॥ ॥तदेव
पौराणिकश्लोकं दर्शयन्नाह। अस्यन्तेति। एता हस्याः गो गोमयं प्राह रेव नानये
दित्यर्थः। अस्य तनजीर्णदेहाया इति। अस्यं तनजीर्णः शिथिलीभूतो देहः शरीरं यस्या
:सा तथा। न पुनरर्थे। बंध्याया इति सदापत्योत्पत्तिरहितायाः। विशेषणद्वयेन
यस्य दर्शनं निषिद्धं तस्या गोमयमपि सर्वथा निषिद्धमिति ज्ञापयितुं विशेषणद्वयो

पादानं रोगार्त्तेन च प्रसूतायाश्च प्रसूत्यपेक्षायामंतर्वत्नेन च दद्यादिति। रोगार्त्तो रोग
व्याप्तानवा मासो प्रसूता तो निकर्मधारयः पूर्वस्य पूर्वनिपातः। अगतनवनवा॥९॥
मंडले॥ किं कुर्यादित्याह। तस्मिन्निति। तस्मिन्मंडले पि ध्यात्मने के नाष्टदलं च
चपगं सरोजं कमलं विदध्यात्। कुर्यात्। कीदृशं विचित्रं विविधवर्णोपेतं।
पुनः कीदृशं विततं विस्तीर्णं। यदा कुंकुमचंदनाद्यैरिति। कुंकुमं केसरं। काश्मीरं
कुंकुमं तद्धि शिखि निकोपाजे:। चंदनं मलयोद्भवं तेषां येषां तैस्तथा। कीदृशैः
विशिष्टैः नवीनैः मसूरणाप्रपिष्टैरिति। मसूरणाम्लक्ष्णप्रपिष्टैर्मर्दितैः वस्त्वंतरैः पदा

पीन इति। पीनः स्थूरे शोभ पवाच्र्वनेनेन इत्यस्य सर्वेण संबंधः। हुताशः कपिल
पीनस्त्व इत्यर्थः। यमः शस्मः अपुनरर्थैरदः श्यामवपुः श्यामवपुर्यस्य स त
था। पूर्वेणानुवृत्त्या कृष्णः समीरः पवनः हरितो नीलवर्णः धनेशो धनद स्त्रि
गौनेकवर्णः महेशो रुद्रः धवलः श्वेतवर्णः श्वेतो गुणो वैपन्ने यस्मिन्निति
॥ अग्न्यादिदिक्पालानामपि विशेषणानि विशेष्यभावः ॥११॥ ॥ स्वर्णविधा इति। पूर्वो

क्तवर्णो यथा युक्ता लोकपालाः पूर्वादिक्रमेण अष्टसु दिक्षु पयदलो दरेषु स्था
पनीया इति शेषः। ननः आचार्योपगतेनेति आचार्यस्य गायत्र्युपदेशः न
स्मिन् अप्रतयत्नेन तदनुपासितेनेत्यर्थः। पुंसा पुरुषेण अर्चनीया पूजनीये
त्यर्थः॥ केन महार्हपूजाविधिनेति। महान् अर्हो यस्याः महाश्चासौ महार्हः एवंविधा
या पूजा तस्या विधिः तेनेत्यर्थः॥ महर्घ्यपूजाविधिनेति वा पाठः। तत्र महर्घ्यं
बहुलधनेन या पूजा तत्संबंधी यो विधिः तेनेत्यर्थः॥१२॥ हं३

॥अर्घ्यो सचेति॥ अर्घ्यो प्रथमतः स्वगंधिद्रव्येण पूजा आसनं पद्मकादि स्थापनं अथा
लेपनं चंदनद्रव्येण पुष्पाणि कुसुमानि धूपः वह्निसंयोगात् कालागुरुप्रभवो
धूमः। नैवेद्यं पक्वान्नादि। यदग्रे स्थाप्यते। दीपः दशाकर्षः अक्षताः तंदुलाः। द
क्षिणा पूजानंतरं ब्राह्मणेभ्यो दानार्हं द्रव्यं। ॐकारपूर्वैरिति। ॐकारपूर्वं प्रथमं
येषां नामानि तथा॥ नमसा च युक्तैरिति। चकारात् अंते नमस्शब्दयुक्तैरित्यर्थः
॥ निजनामभिर्मंत्रैरिति। मस्यानंतं नतत्र न्नाम ग्रहणपूर्वकं पूर्वोक्तैर्वैस्तभिः पूजा
कार्येति भावः॥१३॥ ॥नैवेद्येति॥ नैवेद्येति पूर्वोक्तप्रकारेण जलजस्येति

पिबानंतरं नकमनस्य मध्ये क्रमेण पूजां विदध्यात्। कस्याः धनधरीवायसपि
गलायाः धन्वंतरी पोदकीवायसप्रसिद्धः॥ वेगला पूर्वं प्रतिपादितानयात्र
समाहारः॥ द्वंद्वः नदेकत्वेन नपुंसकलिंगता स्यात्। अतः धन्वंतरीवायसा
भ्यां युक्ता। पिंगलेमध्यपदलोपी तत्पुरुषः पुनः कस्येति कौलेयकस्य श्वनरइ
त्यर्थः॥ ततः कस्याः शिवायाः शृगाल्याः॥१४॥

॥गुरूपदेशादिति॥ गुरूणां उपदेशः गुरूपदेशः तस्मान्मंत्रं प्राप्य शान्तं जपेत् ॥ तता
त ध्यानमिति ध्यानं विना काम्यं येन सततया ॥ कस्येति पूर्वोक्तापंचानामि
त्यर्थः । जाप्यपेक्षयाम्नैकवचनं ॥ ततः मंत्रजपादनंतरं मधुनाज्यौद्रेण तत्पुनः
समिद्भिः पालाशैः दशांशेन वेति यावन्मंत्रजापः तद्दशमभागेनेत्यर्थः । होमो
विधेयः कर्तव्यः ॥१७॥ ॥ध्यानमिति॥ एषेति मंत्रजपानंतरं वक्ष्यमाणरू
पेण एष अग्रे कथ्यमानप्रकारेण दुर्गायुगलादिकानां ध्यानं विदधात् ॥ येनार्च

न जाप्यहोमध्यानेषु एकतानस्य एकाग्रचित्तस्य नरस्य देवाः तुष्यन्ति संतुष्टिभा ॥१८॥
जो भवंतीति ॥१८॥ ॥सानमङ्गेति॥ एवं विधां सरस्वतीं स्मरेत् ध्यायेत् ॥ केनीवि
धानी कर्कतीरसां सानमङ्ग्या पुंक्तितं विद्धिनं । सानमङ्गान्वे वं सानामि
के कुरु हृदये विनियोजिते । सानमङ्गेयमास्त्यानादेवानामिनतुलेभाः ॥१९॥
॥ ॥तथोपरंद्रिनीयं करंपुस्तके नचिह्नितं कीदृशी हिमेंदुकुंददीधितिं हिम
तु हिनं इदुश्चंद्रः कुंदपुष्पविशेषः ॥ तद्वदीधितिर्यस्याः सा तथा पंक
जासनामिति पंकजमेवासनमुपविशनस्थानं यस्याः सा तथेति पोतकी

॥गदायुधेति॥ ध्यानमप्यत्रोनरेणवैश्रवणः स्मरणं ध्येयः ध्यानविषयीकार्यः की
दृक् गदायुधइति। गदाप्रहरणविशेषः आयुधं यस्य स तथा॥ पुनः कीदृक्
सर्वनिधानभर्त्तेति। भूम्यन्तर्निहितं धनं विधानं तेषां सर्वेषां भर्त्ता स्वामी॥
पुनः कीदृशः महोदर इति। महदुदरं यस्येति स तथा॥ पुनः कीदृक् कुंड
लवान् कर्णाभरणयुक्तः॥ किरीटी॥ किरीटं मुकुटं मुकुटो वर्त्तते यस्य
स तथा॥ पुनः कीदृक् विचित्रवर्ण इति। विचित्रो विविधरूपो वर्णो य
स्य स तथा॥१८॥ ॥वंशीति॥ नायस्मरं ये चित्वानाकर्षस्मरेत्। कीदृ
शं चंचूपुटग्रस्तमहाभुजंगमिति। चंचुपुटेन ग्रस्तो गृहीतो महाभुजंगो येन ॥२८॥
स तथा॥ पुनः कीदृशं भुजंगरत्नाभरणाभिराममिति। भुजंगरत्नानि
मुख्यभुजंगाः तान्येव आभरणानि तैरभिरामं मनोहरं। यद्वा भुजं
गरत्नानि भुजंगमणयः तेषां आभरणानीति पूर्ववत्॥ पुनः कीदृशं हि
रण्यरोचिः अग्निनां नारिकामिति॥ हिरण्यस्य वर्णानस्य रोचिर्विरोचिः कां
॥ ॥ ॥ निः योनेध्याग्निलं नवर्णापरावर्त्तनेन अगं नरिवांगगनं येन स

॥शवाधिरूढामिति॥ पिंगलिकायां पूज्यचंडीस्मरेत्॥ कीदृशीं शवाधिरूढामि
ति। शवं मृतकं तत्राधिरूढां स्थितां॥ पुनः कीदृशीं नरकपालहस्तामिति। नरस्य
कपालानि हस्ते यस्याः सा तथा। पुनः कीदृशीं शूलायुधामिति। शूलमेवायु
धं यस्याः सा तथा॥ पुनः कीदृशीं विरूपां अतिसितांगयष्टिमिति। अतिभस्म
नया सितां श्वेतां अंगयष्टिर्यस्याः सा तथा। पुनः कीदृशीं उलूकजिह्वामिति
॥उलूकानां घूकानां जिह्वालक्ष्म यस्याः सा तथा। नदारुणिमदाभरणयुक्ता
मित्यर्थः॥ पुनर्विशिनष्टि नरमुंडमालामिति। मुंडानि मस्तकानि तान्येव मा
ला यस्याः सा तथा॥ पुनः कीदृशीं निमसंदेहामिति। निर्गतं मांसं यस्याः सा त
था। अतिरसशालादित्यर्थः॥ किं कुर्वंती॥ पिबंती। किं रुधिरं। परेषामिति शेषः
॥२०॥ ॥पुनः कीदृशीं। असृग्वसा वार्द्धिनरक्तकायामिति। असृक् रुधिरं
वसा नाडी ताभ्यां वार्द्धिनः रक्तकायो यस्याः सा तथा। पुनः कथंभूतां। करीन्द्रपं
चाननयनमर्दनस्थामिति। करीन्द्रो हस्तीयुगवः पंचाननो सिंहः तयोर्मर्दनदेव
नरक्तं यस्याः सा तथा॥ पुनः रूपं। बिभीतकस्थामिति। बिभीतके कलिद्रुमे
तिष्ठतीति बिभीतकस्थां ता। पुनः कीदृशी। अतिभीमरूपामिति। अतिशयेन भी

॥युग्मं॥ पृथुघोरस्वनेति। शिवां प्रत्यर्च्य। शिवादूतीमभ्यर्च्य निवेदनीयेत्यन्व
यः॥ कीदृशी॥ पृथुघोरस्वनेति। पृथुः स्वरं यस्याः सा। स्वां गादूती दा॥ पु
नः कीदृशी। घोरस्वनेति। घोरः भयोत्पादकः शब्दो यस्याः सा। पुनः। किं
कुर्वन्ती। वहन्ती॥ किं वदनं। कीदृशं ज्वालयाकरालं। विस्तृताकारं॥ पु
नः कीदृशी। सप्तभिः स्तनंधयैः शिशूपेता। सप्तसंख्याकैः पुत्रैः शिशूपे
ता समन्विता॥२२॥ ॥यच्छ्रुतेति॥ यः शाकुनशास्त्रश्रुतिः सविशेषादभ्य
र्चनीयो भवति॥ पुनः शाकुने यदाज्ञया शकुनविलोकनार्थं न ज्ञेति।

न नास्मिन्नस्थले शकुनार्थं पूजयेत्। हि यस्मात् कारणात् तथा याथार्थ्यं न यं परितो
षितेऽभीष्टं वांछितं भवति॥२३॥ ॥कृतांजलिरिति। समस्तां पूजां गुरवे दद्या
त्। कीदृक्। कृतांजलिरिति। कृतो अंजलिर्येन स तथा॥ पुनः कीदृशः। भूमिनिवि
ष्टजानुशिरेति। भूमौ निविष्टे जानुनी यस्य स तथा॥ किं कृत्वा। प्रणम्य नमस्कृत्य का
न्त्रिदशाधिपादीन् लोकपालानन्तेन मूर्ध्ना शिरसा त्वया। कथं मे नायागुरवेय
पादमभ्यर्चनं तोषिपायेति। यथा तन्त्रशास्त्रोपदिष्टं पदमभ्यर्चनं पूजनं तेन तो
षितः। तुष्टिं प्राप्तः स तथा। कीदृशीं पूजां समस्तामिति। समग्रां॥२४॥

भोजयेदिति॥ अथेति पूजानंतरं कनिष्ठमा:। किं यत्य: कुमारिका। गुडाज्यपायसैरि
ति। गुड: इक्षुविकार:। आज्यं सर्पि:। नाभ्यां युक्ताभिः पयांसि तै:। करणभूतै: कथा
म्रुद्रयेति। मृद्वाभावसायुने त्यर्थ:। अथात्मनापि तद्‌भोजनं विदधीत। कथं
सह कै:। गुरुस्वजनबंधुभिरिति। गुरु: शकुनज्ञानोपदेशकर्ता। स्वजना:
संबंधिन:। बंधवो भ्रातर: तैरित्यर्थ:॥२५॥ ॥ततइति॥ रजन्यां व्युत्तते
र्न्मौ शची नाकिं कृत्वा उदीर्ये उच्चार्ये पूर्वोक्तं मंत्रं। अथ शब्द: चार्थ:। पुन
: उदितेन विधिना सर्वां रथान्या। पुन: किं कृत्वा मनसा समस्तं कार्यं विचा

र्य॥२६॥ ॥ततइति। ततः शयनोत्थानानंतरं प्रयत्नाद्धिवासितस्यानि
मंत्रितस्य शकुनस्य यस्य यस्मिन् वृक्षे निवास: स्यात् ग्रामप्रदेशात् बहि
स्तमुपेत्य तस्य शकुनस्य चेष्टानि स्वकार्यसंदेहे न विचारयेत् सुधी: पंडि
त:॥२७॥ ॥यदेति। पक्षांतरे: स्तनवाद्यो वाशब्द:। विजने शकुने तत् सच्चय
: कीदृक् हविष्यभोजीति। हविष्यं धर्मशास्त्रोक्तं ब्रीह्यादि पुनः कीदृक् शील:
मनया। पुन: कीदृक् शुचिपवित्रा। किं कृत्वा अभ्यर्च्य। के शकुनशास्त्रं। एन त्रु
पक्षोपलभ्य मार्गो पुन:। किं कृत्वा सम्यक् प्रविशस्य निमंत्र्य पुन:। किं कृत्वा।

॥प्राप्तमिति॥ नरः पुमान् विलोकयेत्। किं कृत्वा। प्रपूज्य। किं सदिति शेषः॥ कृता
ञ्जलिः प्रत्यूषे प्रयत्नेन पूजानंतरं पुनः। किं कृत्वा। निवेद्य प्रतिपाद्य। किं कार्यं। पुनः
किं कृत्वा विमोच्य। कं दृशी कंणलताकां। कस्मात् नानालस्यपार्श्वात्। प्रयत्नेनिपश्यां
नरयोमनार्पः। कुमार्योः पार्श्वाद्वा॥२८॥ दृश्यतेत्यादि॥ यः कश्चिद्दरखंडिता
दिः श्लोकः। नरः दृश्यते। ततः इति नास्ति। तो। तस्मिन्नर्पितदृश्यमानो। स्वस्तुति
मयेन शुभाशुभो वा याहृच्यर्थः स्यात् स्वकार्यस्य ह्यनिर्णयो विभावनीयः

३०॥ ॥अथ वर्णनमिति॥ यथोचितमर्चनं पूजनं विदधतो कुर्वतो नरस्य शकुने देव
ताप्रीतये भवति। तेन कारणेन सा पूर्वकर्मफलपाकमन्यथा वैपरीत्येन न
जल्पति। कीदृशी वरप्रदा वांछितदात्री॥२॥३२॥ वसंतराजेनेति। मयार्चने
विधिः रचनाविशेषः विचारितः कस्मिन् वसंतराजाभिधाने शास्त्रे। शेषं पू
र्ववत्॥३३॥ ॥इति शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्री
भानुचंद्रविरचिते वसंतराजटीकायां तृतीयो वर्गः॥३॥

॥संप्रति मिश्रशकुनविचारः क्रियते। मयेति शेषः। कीदृशः नारुनरः अनिश
येन शुभ इत्यर्थः। पुनः कीदृशः शकुनागमसारदृति॥ शकुनसारेषु शकु
नशास्त्रेषु सारः प्रधानः। पुनः कीदृशः। स्वसावितिनिपुणत्वः येनाविचारे एह
न दयगतैः पुमानिह शास्त्रे अधिकारी स्यान्न॥ एतन्नशास्त्र प्रवर्तकः स्यादिम
र्थः॥१॥ ॥सार्थेति। पंडितः शास्त्रे प्रधानं निर्दिष्ट शकुनानि पश्येत्। विशिरेन
रेशमाश्रितानि पश्येदिति सर्वे गान्वयः॥ आत्म कार्ये स्वा नगरे वदेवं तन्ना
यकं साम्ये विधानयोजान्यधिकानिति। विद्या शास्त्राभ्यासः न सः नान्यकौमारा

दिः जातिः क्षत्रियादिः एताभिः येष्वधिकाः ता न्दृष्ट्येत्यर्थः॥२॥ ॥एकत्रेति
॥एकस्मिन्सार्थे बहूनां जनानां दैवयोगान्त्यः यादृशश्यामादिकानां शकुनं प
श्यति। नरः नादृक्फलं निर्दनिशाप्नोति। निर्विकल्पमिति। निर्जतो विकल्पमि
ति। निर्गतो विकल्पः संशयः तस्मात् यत्र तत्तथा। निश्चयेनेत्यर्थः॥३॥

॥तुल्येपीति। तुल्येपि सदृशेपि शकुने जाते योगफलस्य भेदः। तत्तात्पर्यालोच्यते।
लक्षणो विशेषः प्राणसंचारकृत इति। नासाग्रहृन्नाभिषु वर्त्तमानो वायुः प्राणः
।तस्य संचारः इडापिंगलयोः परिभ्रमणं। तेन कृतो जनितः तत्तस्मात्कारणा
त् प्राणगत्या शकुनो गताख्यः रिक्तपूर्णनाडिकानुसारेण शकुनस्य फलं वि
चार्यमित्यर्थः॥४॥ ॥तत्रेदिति। इडायां चंद्रनाड्यां परिपूरितायां वहमानायां
वामभागागतवर्त्ती सर्वोपि शकुनः प्रशस्तो भवेत्। पिंगलायां सूर्यनाड्यां परि
पूरितायां अपसव्य दक्षिणभागागतवर्त्ती सर्वे प्रशस्तः रिक्तायां तु व्यस्तफल

पूर्णायां विरुद्धोपि निष्फलः रिक्तायामपि तु भीष्मफलेन्यत्तथा येनियं पानराद
वसेयं॥५॥ ॥जात इति॥ अप्यवतीवाच्यः तेपुनः शकुनं नरालिश पश्येत्॥ किं
कृत्वा॥ आचम्य व्यावृत्य पुत्रागत्य कस्मिन्सति। विरुद्धे शकुने जाते सति
।पुनः। किं कृत्वा। सत्वा। के। करपादशौचं चरणयोः आलतं। पुनः। किं कृत्वा॥
आचमनं जलस्य विधाय। किं कुर्वन् तनिष्ठन्। कुत्र अग्रभस्थानात्। कस्य कीर ३

॥ आद्येति श्रेति। आद्ये ऽनिष्टे शकुने अष्टौ प्राणायामान् विदध्यात्। प्राणायामो
नाम श्वासप्रश्वासरोधनं॥ द्वितीयविरुद्धे तु पुनः द्विगुणान् प्राणायामानिति
शेषः। तृतीये विरुद्धे प्रवासी यात्रां मुक्त्वा स्वभवनं प्रत्यागच्छेत् व्याधुत्य पाया
दित्यर्थः॥ ७॥ ॥ कोशान्तर इति। यदि अकस्मात् नाभिरञ्जहीरणाया कोशान्तरे
कोशमध्ये जातं तत् शकुनं फलाय। अन्ये आचार्याः कोशान्तरं निष्फलमा
हुः केचित्तु शकुने व्याप्य फलाय स्वभावं मन्यमानाः चिरकालेन स्वल्पं फलमित्या
हुः। रसेति। समानितः शकुन एतान् यच्छति ददाति॥ ८॥ ॥ एतानु कानि

न्याह। रक्षामिति। शरीरस्येति शेषः। अविघ्नमिति। अपरापयामः धनवत्सर्वद्धिमिति।
धनं द्रव्यं भृत्याः सेनानुगाः तेषां वृद्धिः वर्द्धनं। सिद्धिं निष्पत्तिं स्वसमाहितकार्य
स्येति शेषः। तथा सेज्यं नीरोगता। अतिष्ठता शमिति। अतिष्टस्य अतनुमिल
षितस्य नाशः। तस्मात् कारणात् विरुद्धशकुनं नोल्लंघ्य यायात्॥ ९॥ ॥ आद्येति॥ आ
दौ निर्गमनात् तं तस्मैव ज्ञाते शकुने गमनाय प्रयत्नं कुर्यादित्यर्थः। यतः यस्मात् कार
णात् तथा सति शुभे शकुने सतीत्यर्थः। तद्गतेति तस्मिन् पथि यात्रायं विलोकनीयः
तिपूर्वमेव प्रतिपादितं॥ १०॥ ॥ लोसिद्धिः स्यात् तत्पश्चात् नेश्वना सगमने। विरुद्धाः
शकुनः यस्मिन् दिने भवेत्। तद्गतेति॥ तस्मिन् दिने न गच्छेत् व्याकुधकायेन

॥समीपेति॥समीपस्थते:ग्रामनिर्गमानंतरंतत्रस्थितकालोऽन्यत्रै:प्रचिरेणस्तोककालेन
सिद्धि:शकुनेप्रजातेचिरेणचिरकालेनसिद्धि:।नगरस्थस्थानसंस्थेरिति।स्वकीयंयत्र
स्थानंतत्रस्थितै:बलिभि:बलयुक्तै:स्वकालेजातैरिति।येषांयोकाल:तत्रोद्भूतै
:सम्यग्शोभनंफलंस्यात्।ततोऽन्यै:विपरीतै:असम्यग्फलमितिभाव:॥११॥ ॥
प्रावेशिकइति॥प्रवेशेगमनेयदिप्रथमंप्रावेशिक:ग्रामप्रवेशोचिर:स्यात्।तदु
परियदिप्रस्थानसंज्ञीतिप्रस्थानसमयोचित:स्यात्।तदानराणांसर्वेत्रसुखेनग्र
नायासेनसिद्धि:कथितामुनिभिरितिशेष:।नगरप्रवेशेव्यत्यासभावादितिप्रथ

मंस्थानसंज्ञीतत:प्रावेशिक:स्यात्तदापूर्वसत्कार्यसिद्धि:कथिता॥१२॥ ॥भंगे
इति॥एतेषुत्वन्यविशेषुशकुनानांप्रयाणदिपरीतभाव:शस्त:अयंभाव:॥
गमनेप्रस्थानिकाविलोक्यतेयदिभवंतिप्रावेशिका:तदाशुभंइति॥केषुभंगे
पराजयेरणेसंग्रामेकर्मणिअत्यंतक्रूरेप्रवेशेमृत्केग्रहेमृत्केमंडपिकायां
राजदेयंद्रव्यंतदग्रहणकाले।तस्यतिलोकनेगतवस्तुनोविलोकनेव्याधौ
आमयेतयुत्तरणेनदीप्रतरणेभयादौशंकादौआदिशब्दात्दुर्गेशत्रुसंकटा

[illegible] ॥१३॥

॥वामेति॥ ॥यात्तु पुंसः वामापसव्याविति॥ वामदक्षिणभागस्थौ शकुनौ प्रशस्तौ शुभावित्यर्थः॥पुरः पृष्ठगतावपि शस्तौ शुभावित्यर्थः॥ क्रियाप्रदीप्तौ परिघामिधानावग्रे वक्ष्यमाणौ घातुः विनाशप्रतिपादनमेव ग्रर्थः॥प्रयोजनं ययोः सौ तथा कथितौ॥१४॥ ॥नित्यमिति। नेयनतिरः लोकनत एवजननप्रवादादेव लक्ष्याः लक्षणीया ज्ञातव्या इति। याव

त्रानेके ये नित्यं नभसि लिंगं पुंनरिक्षो। पुंभासि पानीयेम्र मिभागे ग्रामेषु गृहव्यां मरुल्पेदिवसे वासरे निशायां रजन्यां गृहार्नि शमहोरात्रं वावरं निगद्यंति॥१५॥ ॥नपुंसकेति। नपुंसक स्त्री पुरुषाः विहंगाः यथा नरं बलिनः स्युः। समस्ताः समग्राः। नपुंसकेभ्यः स्त्रीणां बलाधिक्यं। ततः पुरुषाणामिति तात्पर्यं। तेषां पक्षिणां नपुंसक स्त्री पुरुष भेदत्रयलक्षणमज्ञापनाय। इयो वक्ष्यमाणो श्लोकौ शाकुनिकाः शकुनवेत्तारः पठंति॥१६

॥पीनोन्नत इति। एवंविधापनान्त्रिएणः पुमांसः परिकीर्त्तिताः बुधैरिति शेषः॥
कीदृशाः। पीनोन्नत विकृष्टांशा इति। पीनौ पुष्टौ उन्नतौ उच्चौ स्तनौ विकृष्टौ दू
रौ अंसौ बाहुमूलौ येषां तेन तथा॥ पुनः कीदृशाः। पृथुग्रीवा इति। पृथुलः विस्ती
र्णा ग्रीवा कण्ठिका यासां तेन तथा॥ पुनः कीदृशाः स्थूलवक्षस इति। स्थूलं पृथुलं वक्ष
ः येषां तेन तथा। पुनः कीदृशाः। स्वल्पगंभीरः विरुता इति। स्वल्पं स्तोकं गंभीरं
मन्द्रं विरुतं शब्दं येषां तेन तथा॥१७॥ ॥नम्रग्रीवा इति। एवंविधलक्षणलक्षि
ता स्त्री यस्याः। कीदृश्यः॥ नम्रग्रीवा इति। नम्रा स्तब्धगलकाग्रा यासां ता॥ कृश
स्कन्धा इति॥ कृशा दुर्बलाः स्कन्धा यस्याः सा तथा॥ स्वरूपा पदविक्रमा इति।
स्वरूपं उपमानरहितं मास्यं मुखं यासां तास्तथा। नविचले पदे पदे विक्रमः
पराक्रमो यासां ताः पश्चात्कर्मधारयः। प्रसन्नमृदुभाषिण्य इति। प्रसन्नं मृ
दुभाषितं शीलं यासां तास्तथा। एतयोः स्त्रीपुरुषयोः रत्यं नपुंसकं भवतीति
नि भावार्थः॥१८॥

॥जातीति॥ आरण्यजनां शकुनानां बलाबलं परीक्ष्य विचारणीयमित्यर्थः। कैः जा
तिस्वरस्थानबलप्रमोदैरिति। अग्रग इतरेतरद्वंद्वः॥ जात्या यथा केचुकलि
यजाती पापेक्षया शूद्रजाती योनिर्बलः। क्षत्रियो बलवान्। एवमन्यत्रा
पि। स्वरेण मंद्रमध्यतारभेदेन तत्र मंद्रापेक्षया तारस्वरो निर्बलबलेनरा
त्रिबलः दिवा निर्बला। दिवाबलः रात्रौ निर्बलः स्थानेन स्वस्थानापेक्षया
परस्थानस्थो निर्बलः सत्वेन सत्वैर्भ्यो सरभः बलीयान् अग्र अनुकूल्यादिति
॥शुभेषु कार्येषु शुभः बलीयान् अशुभेषु अशुभः॥ यथा क्रमं नयो न

यानुकूल्यान दिक्कालनैयादिकं हंसचारैरिति। अत्रापीतरेतरः दिशाबलं त्वने
क्षमाणः कालेन रात्रिचारिणां रात्रावेव बलं दिवाचारिणां दिवसस्य नवलं
निष्पाद्यति पादिकया। पूर्णरिक्तादि धर्मेण बलाबलं व्यक्ते हंसचारेण बला
बलं पूर्वोक्तमेव॥१८॥ ॥ग्रामो वनहिरिति। ग्रामे भवो ग्राम्यः। बहिर्जनः सन्ने व
ण्यास्यात्। तथा नावलो वनहिर्भवः ग्रामगतो वर्ष्यादेवाचरः। निशिचर्या अप्रदि
नाचारो रात्रिचरः। अतुहिवर्या। अप्रयनेति पक्षांतरयोन नाथर्थः। स्वस्थितिका
लहीना इति। यस्य स्वास्थितिः यस्यः स्वकालः नास्त्यांहि तोरहितः चिरविरकालं
यावन्न स्वयानिदेशमान्यैभवेत्। एतेन शकुनस्य स्वर्ष्यान्योनिरस्तं॥२०॥

कूटपूरकेति। इमानपूर्वेन पूर्वस्यां दिशि प्रधिकबलानि प्रधिकं बलं येषां तेन यथा
कथयंति प्रतिपादयतिबुधा इति शेषः॥ कानि तानि त्यपेक्षायामाह। कूटपूरके
त्यादि। कूटपूरको लोके कडधीति प्रसिद्धः॥ मयूरः प्रसिद्धः। पुटिन्यः इति प्रन्यत्र देशे
प्रसिद्धा कोडी माला इति जलजंतुः। सिंहनादः सिंहध्वनिः। गजो हस्ती। वंजुलकः
पक्षिविशेषः। मध्यदेशे पीनरा इति प्रसिद्धः॥ २१॥ ॥ कपोतः होलारव्यः। गु
र्जरे प्रसिद्धः। प्रन्यत्र पडुकीति। यावि नी भाषायां काकेति। कोकाः चक्रवाकाः
घूकः काकारिः॥ पिंगलिका पूर्वोक्ता। शृगालो गोमायुः कूरारवाः। कूरशब्दाः॥

क्रोशनं प्राक्रोशरोदनानि प्रसिद्धानि॥ २२॥ ॥ उत्क्रोशेति। एते प्रती च्यां पश्चिमा
यां प्रधिकं बलं वहंति। एते के इत्यपेक्षायामाह। उत्क्रोशेत्यादि। उत्क्रोशः उ
च्चैः पक्षति। क्रौंचः पक्षिविशेषः। कुंज इति प्रसिद्धः॥ बिडालो मार्जारः। हंसः
प्रसिद्धः। कपिलः सौगरो शः। लोमसिका लंकडीति गुर्जरे प्रन्यत्र लंबडीति।
शशः शशकः मरुदेशे षष्ठो इति प्रसिद्धः॥ यावन्पांथरजोसः। नादितं प्रसिद्धं
॥ गीतं गानं उत्सवो महः नर्तनं नर्तनं। हासः हास्यं॥ २३॥ ॥ नेति। प्रवाच्यां नि
त्यमेतानि बलवंति भवंति। एतानि कानि इत्यपेक्षायामाह। हारीतेत्यादि। हा
रीतः हारीत इति लोके प्रसिद्धः। काकः चिरजीवी। ऋक्षः ऋक्ष इति लोके प्र

सिद्धः॥ छिक्कारः हरिणविशेषः सरवकवाकु रिति कृकवाकु कुर्कुटः तेन सहितः।
हारी॥

॥सरोजेति। एतेउत्तरस्यांदिशिवल्लंउदहंति॥ एतेकेइत्यपेक्षायामाह। सरोजे
न्या। सरोजंकमलं॥ गोघोनीलवासइति गुर्जरेवेउरेवेति प्रख्यात्यां अन्य त्वनी
लइति। एकशफाः गर्दभादिः। आखुः मूषकः। मृगः प्रसिद्धः। कोकिलोवन
प्रियः। उलूकः पक्षिविशेषः। शदेलाख्यः इति प्रसिद्धः॥ पुरुषाहमिति। वेदध्व
निः। घंटारवः घंटाशब्दः॥ शंखनिनादः शंखध्वनिः॥२४॥ ॥एकः शकुनः
निवृत्तौ निवृत्तिनिमित्तं जालः इतरः प्रवृत्तौ प्रवृत्तिनिमि। यथाविरुद्धं तत्र
शकुनद्वयं ज्ञेयं। अनयोर्मध्ये कः श्रेष्ठ आग्नेयो वेत्याकांक्षायामाह॥ आग्नेय इति

॥अनयोर्मध्ये प्रदीप्तशांतादिनिरूपणेनेति प्रदीप्ता अग्नेय वर्णयाम्यादिशः शांतास्त
द्विपरीताः आदिशब्दात्राज्याद्यग्रहणं॥ एतेषां निरूपणे न विचारणेन
यः बलवान्भवेत्स ग्राह्यः॥२५॥ दग्धेति। दिननाथेन भुक्ता दिग्दग्धा उ
क्ता। येन स्वनापा प्राप्ता सा प्रदीप्ता भवति॥ यां दिशं सविता स्वयं प्रयाता यास्य
ति वा। ताधूमिता शेषाः पंच दिगंता दिशाविभागाः शांताः॥२६॥ ॥दग्धेति॥
प्रभाते सूर्योदये ऐशी दिग्दग्धा। ज्वलिता दिगैन्द्री। अनलादिकं संधुक्षिताप्र
ग्नेकमनिग्रहणं एवं दग्धादिप्रकारेण सविता स्वयं प्रहराष्टकेन सदैव सर्वं कालं

॥दग्धेष्विति॥ काष्ठानां पुंसां दग्धो बुद्धिगृहविभागेषु विभज्य विभागेन शकुने
ज्ञाने क्रमेण दग्धं फलं भवति ज्वलत्कृद्दिविभागेषु फलं ज्वलति। धूमितेषु बुद्धि
गृहविभागेषु फलं ज्वलिष्यति॥२८॥ ॥रसेति॥ रसांगं नक्षत्रं कालः
समयः लक्षणं॥ समीरणो वायुः॥ तिथिः प्रतिपदादिका। दिनेशः सूर्यः। र
तेषां प्रातिकूल्ये दीप्तः शकुनो भवति। रशाशयः ऋध्यवसायः स्थानमुपवि
शनस्थलं गच्छति। रसज्ञा प्रभृतयः रूतं पादोद्भ्रमापितं। तोयेन शरीरा के
षां एतेषां प्रातिकूल्यं पुनः क्रिया प्रदीप्तः शकुनो भवति॥२९॥ ॥स्वर्गमिति॥ र
तमप्रभुता प्रकारेण प्रशान्तोपि दशप्रकारे निरूपणीयः यथा प्रातिकूल्यात् द
शप्रकारो दीप्तः तथा आनुकूल्यात् दशप्रकारः शान्तः इति तात्पर्यार्थः। प्रदीप्तैः श
कुनैः यानि फलानि सूचितानि तानि प्रतिपादयामः॥३०॥ तिथ्येति॥ तिथिप्रभृति
षड्प्रकारेण दीप्ताः धनप्रभृतिषण्णां क्रमतो भयाय स्युः। तत्र बलं आत्मश
क्तिः। ग्रुगं कोशप्रभृति। कर्मवृत्त्यं इष्टं समीहितं वस्तु॥३१॥

॥स्थानइति॥ नराणांभस्मितायांदग्धायांदिशिदीप्तेशकुनेजातेवित्तहानिर्भवति।
ज्वालितायांदिशिजीवनाशःस्यात्॥ धूमितायांदिशिसंतापशोकौस्याता
मित्यर्थः॥३२॥ ॥संध्येति॥ संध्याद्वयेप्रदीप्ताशस्त्रभयंवदंति। तत्रायंविशे
षःसंध्यायांपश्चिमायांदिशिसमुद्भूताः॥ शस्त्रभयंतत्तुपूर्वदिशिसमुद्भूता
इति॥ तदुक्तमन्यत्रपश्चिमसक्तेदीप्ताः पश्चिमसंध्यासमुत्थिताःशकुना
शस्त्राग्निचौरभूमयप्रभृतिभयावादकाःसद्यइतिप्राच्यांतुसंध्यायांसमुद्भू

ताःउद्यवार्त्तायैभवति। तदुक्तमन्यत्र। प्राच्येसूक्तेदीप्तास्तुशकुनानाकस्मिकास्स
माकर्ण्यभूपापभयेनोहिमत्तोमहतस्तुवार्त्तांवापिनि। प्रधानिनादकाप्तावाना
द्यंजनयंति। वारिधरागमस्योपक्रमेवर्षाकालेमेघनिनाददीप्ताःजलान्त
मीतिंसंजनयंति॥३३॥ ॥वधइति। कपालेवधोभवति॥ ॥चैतायांमरणं। मु
ष्केभयं। कंटकितेकंटकोपगतेद्रुमिःप्रदीप्तैरिति। सारादितरन्तरपदस्य
प्रत्यरः। तत्रास्थितैःदीप्तैरित्यर्थः॥३४॥ ॥एकालेस्यात्॥ भस्मनिदुःखंभवे

॥स्वरइति॥ स्वरः प्रदीप्तः। कलहं विग्रहं। ब्रवीति कथयंति। प्रदेशादीप्तः अप्रशस्तस्था
नस्थितः। शाकुनः युद्धं संग्रामं ब्रवीति निजदेशं स्वस्थानं। उद्भ्रान्तस्य जन्तुः। या
यामन्यगगमनं ब्रवीति स्वदेशशायी स्वस्थानं प्रतिगच्छन् अप्रयागामन्यत्र
गमनाभावं कथयंति॥३५॥ ॥एवंप्रकारइति। एवंप्रकाराः पूर्वोक्तप्रकाराः
जनानां शकुनाः शांता उक्ताः। नत एव पुनर्जो व्याकुला इति। जा व्याकुला येषां
नेनया। दीप्ता इत्यर्थः। शांता एव स्थानादिमाहात्म्यान्न दीप्ता भवंतीत्यर्थः। य
था जलस्य वह्निसंयोगादौष्ण्यं एवं तेन स्थानरसिकं शाकुनानां दीप्तत्वं जायते। तिष्ठ

ष्ठिते॥ तेषां विशेषात्फलविशेषं दर्शयन्नाह॥ नइति। ते शकुनाः प्रशांतभक्ष
णेन इष्टसिद्धिं कुर्वंति। पुनः उत्किरंतः खननं कुर्वंतः अर्थसिद्धिं कुर्वंति॥३६॥
॥ ॥तरणमिति॥ तरणफलं वायः रवा इति स शकुनः सौम्यः॥ यः पुरीषापि परवा
दकः स रौद्रः तत्र शांतः शांतकार्येषु शुभः। रौद्रः रौद्रकार्ये शुभः। अत्वा सनः
पुनः प्रशांतदीप्तं कार्यं विदधाति। मतो यमन्यभयप्रकारः शांतदीप्तभेदेन

॥३३॥ [illegible]

॥प्रासादेति॥ प्रासादभूमिः चैत्यस्थापितप्रमा॥ सुरमंदिराणि हरिहरगृहाणि स्तं
भतुरंगशालेति॥ स्तंबेरमा हस्तिनस्तेषां स्तंभः आलानं तुरंगाणां वाजिनां
शालाः बंधनस्थानं प्रभूतं गेहं जनाकुलगृहमित्यर्थः॥ गजाश्वगोवृक्षी
रद्रुमाद्यालकतोरणानीति॥ नगरगजाश्वौ प्रतीतौ॥ गोः स्तंभनाम्नः प्रविशनस्थ
लं॥ क्षीरद्रुमाः न्यग्रोधप्रभृतयः॥ अट्टालकं गृहोपरिगृहं॥ तोरणं मंगलानिमि
त्तं यत्र गृहद्वारबंधने॥३७॥ ॥एवमिति॥ पूर्वोक्तप्रकाराणि मनोहराणि तुंगा

नि उच्चैस्तराणि स्थानानि तानि शुभावहानि शुभफलदातृणीत्यर्थः॥ ॥इदा
नीं तीर्थेषु नस्तत्र शुभस्थानत्वं यानशुभदान् देशप्रदेशान् तान् न तेन प्रतिपादयामि॥
३८॥ ॥शुचिरिति॥ एवमाद्याः प्रदेशाः तीर्थेषु शुभाः भवंति॥ ते केइत्यपेक्षा
यामाह॥ शुचिरिति शुचिः पवित्राभूमिः तथासनोयासहनत्वेन नर्जेपाताः॥ नि
शादाः॥ मालिन्यरहिता॥ पतो ह्यामनोहारिणी॥ सगोमयाद्रागणमुक्ताः॥ सस्य
वनीधान्योत्पत्तिमती॥ ...यामयी दृढवालुकान्यादि निभावः॥ शार्दूलं वा नत्त्रणो ॥४०॥

करंकमूलाविनि॥ उक्षेषुदेशेषु एतेशस्ताः शोभनानभवंति। केनेइत्यपेक्षा
यामाह॥ करंकइति। करंकइति। करंकमृतशुष्कशरीरं। शूलंचौरारणं
वधार्थंवाहित्यंसूलंकाष्टं। विनिः। विना। शृंगंविषाणं। यूपाःयज्ञस्तंभाः। शवः
जीवेनोज्झितंवपुः। खरः गर्दभः। सैरिभोमाहिषः। शूकरःप्रसिद्धः। उ छुकर
भः। वल्मीकं उपदेहिकागृहं। शुष्काः उत्पाटिताः वायुनोत्पाधभ्रमोन्पस्तः
द्रुमाःवृक्षाः॥४१॥ ॥अंगारइति॥ एतेजीवदेशाः अपदानभवंति। केनेइ
त्यपेक्षायामाह। अंगारइति। अंगारः ज्वलितकाष्ठांशः। भस्मरक्षाः। उपल
प्रस्तरः॥ वल्कंवृक्षत्वकू॥ पंकः कर्दमः। गर्तोखातप्रदेशः। गुहादरी। केशाःप्र
तीतः॥ तुषः धान्यत्वकू॥ अस्थिप्रतीतं विषामलः वराटकराः। वीजस्योत्पा
दकाः। खर्परकोटराइति खर्परं अस्थिविशेषः। कोटराः प्रतीताः॥४२॥ ॥सप्ता
हेति। एकत्रदेशेयदाप्रदीप्तः रटतितदाक्रमेणपरिपाप्या शकुनः अपवरप
तिभ्रमयेनसप्तदिनानि ग्राममंतिहंति। मांसानेपुरं ग्रथनानेदेशे। हायनानेश्च
न्यथाशांतिहंतीतिसर्वत्रसंबंधः॥४३॥

॥सर्वेषामिति॥ स्वजातिमांसानि समाहरंतः इति॥ स्वस्यापेक्षया ये स्वजातीयाः तेषा
मांसानि समाहरंते। भक्षयंतः। दुर्भिक्षपतन इति॥ दुर्भिक्षं जलदाभावेन धा
न्यमहर्घता॥ तन्मतः तन्मुक्ता शाकाभवंतीत्यर्थः॥ किं कृत्वा॥ विहायकान्
पंचसत्वान्। कान्। कान्। मार्जारं। श्वानं। आखुं। [illegible]। पृथुरोमस यो वि
ति। पृथुरोमो मत्स्यविशेषः। सर्पो भुजंगः॥ मीनो मत्स्यः। एते सर्वे दा स्वजा
तिभक्षकाः यतः एतेषां हननं युक्तमेव॥ ४४॥ ॥देशस्येति। परयोनियातान्।

परजातीयान्स्त्रीसंयातान् सत्वाः। प्राणिनः देशस्य भंगं कुर्वंति। किं कृत्वा। विहाय
स्वकान्॥ कौ तरवरौ॥ पतत्रिखरयोः परयोनिगमनस्य सर्वेदा सत्वान् तत्को
षः प्रथावस्थितबिम्बरूपान्। अन्यत्सर्वं तदुत्थानमुदाहरतीत्यर्थः॥
॥४५॥ ॥नीड इति॥ नीडः कुलायः। तत्रप्रसक्तः। तत्रप्रशक्त इत्यर्थः। रतेमैथुनेषां
से वत्स्रु ग्रोमीतः भयाक्रांतः प्रमत्त आलस्यवान्। क्रोधितः बुभुक्षितेनात्तृष्णार्तः
रोगाक्रांतः एतादृक् शकुनो न वध्यः॥ तथा आलोकनमंतरेण न ग्राह्यः। अ
नुमानादयमेवभाविष्यतीति। ग्रहणप्रतिषेधः॥ तथान यंतरितो न ग्राह्यः॥४६॥

॥अश्वोष्ट्रइति॥ शिशिरे स्तनौ एते शकुनाः ध्यलीकाः व्यर्थाः। केते इत्याह। अश्व इति। अश्वः हयः। उष्ट्रः मरुस्थलीप्रसिद्धः। मार्जारः। ओतुः। खरो गर्दभः। वराहः शूकरः। शशः प्रतीतः। मृगो हरिणः। हेमंतकाले महिषाक्षो सिंहविलेशयद्वीपिशिशुप्लवंगाः ध्यलीका भवंती त्यन्वयः। तत्र महिषः कासरः। ऋक्षः। सिंहः पंचास्यः। बिलेशयाः बिलवासिनः द्वीपि चित्रकः तस्य शिशुः तेन नरविशेषो ना प्लवंगः कपिः॥ ४७॥ ॥काकपिकाविति। काकपिकौ वसंते स्तनौ व्यर्थौ। तत्र काकः प्रसिद्धः। पिकः कोकिलः। एतत्तेन शकुनान इत्यादि न्यर्थः। तथा नभस्ये भाद्रपदे वराहः शूकरः

व ध्यकः नरक इति लोके प्रसिद्धः। भिठहा इति प्राच्यां प्रसिद्धः। व्यर्थाः स्युः। हेतुः पूर्वोक्त एव। आद्यसो वारणा वाल कार्याः व्यर्थास्युः॥ तत्र वारणो हस्ती। वानकोपप्लीहः। आदिशब्दादन्येषामपि ग्रहणं। घनांते शरदि प्रज्ञादयः पदार्थाः कौचनिभा॥ कौंचस ह्रसाः पक्षिणः व्यर्थास्युः॥ ४८॥ ॥आर्त्तेइति॥ आर्त्ता रुग्णा नोः भीतरवाः जर्जराः परिपक्ववयस्यदीनानिः सन्नाः भिन्नकंठाः घर्घरध्वनयः लघवः भैरवा रौद्राः रूक्षाः कांतिवर्जिताः। निंदनीयनितदाः निंद्यशब्दाः प्रकृताः ते शकुना वलोक नप्रतिक्रियास्तवर्ज्याः तथा शुभशब्दाः मनोहारिनादाः शांताः फलान्तशालिनाः पूर्णाः मध्यवयसः॥ मुदिताः संतुष्टमानसाः एवंविधा ग्राह्या इति तात्पर्यार्थः॥ ४९

॥यदंगमिति॥ यदिति विषयार्थे अव्ययं॥ तेन यस्य अंगं दक्षिणं शकुनः स्पृशति
॥कीदृग्दक्षिणत्वे घ इति॥ दक्षिणत्वेष्वा यस्य सततया। कार्यविधान इति। कार्य
स्य विधानविलोकनेन तस्मिन्नित्यर्थः। तस्य तस्य पुरुषस्य शकुनः शुभकरी स्या
त्॥ तद्विपरीतः वामवेष्टः वामा मंगं गच्छन् दुःखकृन्न भवति॥५०॥ ॥श्यामे
ति॥ श्यामो पादकी। शिवा श्रगाली। पिंगलिका पूर्वोक्ता अन्यपुष्टा कोकिला। प
ल्ली गृहगोधिका तस्याः वाशब्दाः॥ सूकरी। सूकरिका प्रसिद्धा॥ छुच्छुंदरी गं
धमूषिकाएताः नामाः शुभाया भवति॥ तथा ये पुन्नामधेयाः तेपि नामाः शुभदा भ

वंतीत्यर्थः॥५१॥ ॥श्रीकंठ इति॥ श्रीकंठः पंजरीटः। ध्रिंकारः मृगविशेषः रुरु
मृगभेदः। प्लवंगः कपि। श्रीकर्णः पक्षिविशेषः वनवटकइ ते वामः पूर्वोक्तभष
कः पति। विशेषोयं खनेन श्वा। तस्य वामैव यातिरिक्तानदुक्तं। इदं मे सिद्धिदं का
र्ये भवति ताःशुभकोत्तम इत्युक्ते दक्षिणा चेष्टा। नामगानि मेनेति। मयूरांशिको
डिंश्रालः यः जलोपरि कंपायमानस्तिष्ठति॥ ये स्त्रीनामधेयः तेपि दक्षिणे ते
त्यर्थः॥५२॥

क्ष्वेडारवेति। क्ष्वेडारवाः सेटिकाप्रभृतयः स्वभुजताडनमित्येके। टितं हस्तास्फोटनं वडुरए इत्यन्ये
॥जीनवाद्यानिप्रसिद्धानि। उल्का हतिमित्यादौ नोदः। शंखः अर्थात् शंखध्वनि। अश्वय
नेन दधत्रिरित्यर्थः। अंबुकुंभः जलसृतकुंभः॥ एतेषामेभद्रं कथयंति। किंवत्पुं
वत्। तथा वामः दक्षिणात् शुभावहंति। किंवत्। स्त्रीवत्। यथा दक्षिणो स्त्रीपु
भातथा वामोपि दक्षिणोपि शुभदे इत्यर्थ॥५३॥ खंजनेति। खंजनः खंजरीटः। अज
:श्छागः नकुलः प्रसिद्धः। शिखिः मयूरः। चाषः किकीदिविः। एतेषामन्यतमः की

र्तनेक्षणरुतैः शंति॥ कीर्तनं नामोच्चारणं। ईक्षणमवलोकनं। रुतं शब्दः पश्चा
दितरेतरद्वंद्वः। इष्टं दिशंति ददातीत्यर्थः॥ चाहक सेहल इति प्रसिद्धः। अहिः
सर्पः। शशः शशकः। सूकरः वराहः। गोधा गोहेति प्रसिद्धः। एषामन्यतमः की
र्तनेन केवलनामोच्चारणेन इष्टं दिशंति न तु दर्शनरुतस्पर्शैः। अभं दिशंतीत्य
र्थः॥५४॥ ॥अपस्येति। अपसव्यः। उलूक इत्यन्ये। भल्लो मृगविशेषः॥ कपिः वानर
:एषां दर्शनशब्दौ सिद्धिदौ। परं कीर्तनं नेष्टं। तथा नकुलपक्षिमृगाणां विषमाणं। विषम
संख्याकानामेव दक्षिणेन गमनं शोभनं। अत्र पक्षिशब्देन चाषो गृह्यते॥५५॥

॥ पुरन्ध्रिकेति। पुरन्ध्रिकाः पिदडीति प्रसिद्धिभाजः। छिक्कराम्मृगशशावः। कूटपुरा
पूर्वोक्ताः एते हि दिवसे प्रदक्षिणेन शस्ताः भवन्ति। भग्गुराचार्यः नकुलं च पुनः वा
मनामेन जातं शस्तं शोभनं प्राह कथयामासेत्यर्थः॥५८॥ ॥सर्वागमैरितिदं
क्षिणः दक्षा युक्ताः निलाधिवासाः। बिलवासिनः। सर्वागमैः सर्वशास्त्रैः वामेन
याताः प्रशस्ताः शोभनाः गदिताः कथिताः। सर्वे इति। समग्रा इत्यर्थः। शुभवन्तो वा
नरवैपरीत्यात् समस्तं शकुनवृन्दं पुंसां नारीणां च यात्रि शोभनास्त्रीणां वामेन
निर्णयः॥५९॥ ॥प्राच्यामिति॥ प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि हयशुक्लवर्णौ वेति। हयो श
ःशुक्लवर्णो पेतं वन्यवराहौ प्रशस्तौ शोभनौ। इत्यर्थः॥ तथा च याम्यां दक्षिण
स्यां कृष्णवर्णाविति कृष्णं मांसं शव जीवनोप्सितं नयुः। तथेति पूर्वोक्तवन्न
प्रशस्तानित्यर्थः। प्रतीच्यां पश्चिमायां कन्या दधिनी प्रसिद्धे प्रशस्ते। उदीच्यामुत्त
रस्यां द्विजसाधुयानः प्रशस्ता॥६०॥ प्रयत्नेकदृति। यः गमनस्य पूर्वं प्रयत्नेकः
।स एव शाकुनः पश्चात्प्रतिषेधः चेत्स्यात्। तदा गन्तुर्नरस्य रिपुभ्यो मृत्युं

॥सज्जातिभिरिति॥सव्यापसव्ये वामदक्षिणे॰ सजातिभिरेकजातीयैः समकालजा ॥३॥
ते एककालोत्पन्ने शकुने सर्वदेवसर्वकालं नियतं निश्चितं सतो यसिद्धिः स्या
त्॥यतः यस्मात्कारणात् बुधा नोरण नामधेयाना हुः॥६०॥ ॥चाषेति॥
चाषः पूर्वोक्तः।भासः कायरिः पक्षिविशेषः।घूको वेतके चित्र।वकः प्रसिद्धः।वं
जुलः पक्षिविशेषः॥स्तगधार इत्यन्ये।काकाः प्रसिद्धाः।चक्रवाकः कोकः।शि
खि मयूरः।खजनः खंजरीटः॥गृध्रः जीध इति लोके प्रसिद्धः।पोनकी देवी।
कपिः वानरः।कापिंजलो गणेशः।कीरः शुकः॥श्येनः।सेंचाण क इति प्रसिद्धः।

भार्त्रीकः पक्षिविशेषः।खरः गर्दभः।एते दिवसा दिवसचारिणो भवंती त्यर्थः।
६१॥ ॥पिंगलेति॥पिंगला येवकः।वेलिभोजन वैरी घूकः।छिपिकाः।मत्स्यः
न्यांछ्गापो इति प्रसिद्धः।यत् शब्द श्रवणाज्जनानां रुधिरप्रकोपो भवति।चर्मच
टेनकान इति प्रसिद्धे न सहेनिसार्द्दलौमशी नर्कडी।शशकः प्रसिद्धः।वल्गु
लिकाम्रखविषा।एते प्राणिनो नित्रशिचिवरंतिरात्रिचारिण इत्यर्थः।६२॥मा
नुषाश्वेति।मानुषा नराः नकुला प्रसिद्धा बिडाला मार्जाराः।छागः अजः।गौ प्र
सिद्धा।मृगः हरिणः।मृगारिः सिंहः।श्रृगालः गोमायुः।दीपि चित्रकः।सर्पः भुजं
गः।पिकः कोकिलः।सारसः प्रसिद्धः।हंसो चक्रांगः।शूकरो नराहः।एतेनि

॥भवेदिति। यस्य नरस्य प्रथममनुकूलः शकुनः अनल्पस्वरो भवेत् ततोऽल्पस्व
रो भवेत्। यथा स्वरः प्रथमं महास्वरे शान्तो॥ति। शान्ते क्षीणस्वरो भवति। कश्चित्तु
यथा स्वरक्षमस्वरेणैति तदनु महत्स्वरेणेति। तदयथेवचनं। तत्तनेश्चिनेन
नवनं लस्करानुश्चं तिन स्मात् यत्नेन यत्नपूर्वकं शकुनं गमने यत्नाणीयं निरीक्ष्य
मित्यर्थः॥९४॥ ॥वामेति॥ शिवा कचिद्देशे वामे प्रशस्ता कचिद्दक्षिणतः
शुभेति। करायिकारणं शब्दात् कचिद्दक्षिणतः कचिद्वामे प्रशस्ताः तस्मात्
लोकप्रसिद्धापि शकुनं परीक्षणीयं निरीक्ष्यमित्यग्नकारा। यिकामहराति
लोके प्रसिद्धाः॥९५॥ योजनशेष इति। नगरे योजनमात्रशेषे क्रोशावशेषे
ग्रामे तयोः प्रवेशे च कल्याणप्रेप्सुः यात्रार्थिः पथिकैः गीतहास्ये परिवर्जनी
ये॥९६॥ ॥सव्यापसव्येति। सव्या नाम दक्षिणतो यानां यातीति। अपसव्या
दक्षिणया। वामतो दक्षिणया यातीति। अभिमुखीति यासन्मुखमभ्येति। पराङ्मु
खीति अग्रतः उन्मुखा अपराङ्मुखं याति। ऊर्ध्वमिति। याग्रतः ऊर्ध्वं गच्छति।
अधो मुखीति॥ याउपरिष्टाद्धोमुखीपतनमिति। सव्यापसव्यादि विवर्तनेत्तद्द
ति। सव्यं वामम् अपसव्यं दक्षिणं तयोरन्तरो रामार्गस्ते तन्निवर्तनेन च घ्नते दैप
मतः। इत्यशकुनानामशोगतयः अप्रदक्षिण्यां षोडश॥९७॥

॥जातोदय इति। दीप्तककुप्विभागे जातोदये शकुने सति प्रशांतदिग्जेन स्व
रानुनाद इति। तस्य रवानंतरमेव स्वनोन्नतादोयेन सततया॥ एवंविधो भवे
त्तदा शकुनः स्वनर्षे शकां विदध्यात्॥ निस्संशयं निश्चितं तन्निः फलतां
प्रयाति॥६८॥ ॥प्रशांत इति॥ दीप्तस्वरसान्विते न विहितानुनादः प्रशां
तदिग्जो यदा शकुनो भवति तदानीं ज्ञेयः प्रदस्पर्शे शकुनः स्वरूपमेव वै
फल्यं प्रयाति॥६९॥ ॥पंचरसोक्तीति॥ उत्तरोत्तरस्वनोदयानि पंचपाणि

शकुनानि देहिनां नेष्टं वंति॥७०॥ ॥स्वर्ष इति। येषु ग्रामगतान्यकान्यवि
हिनारवासमाकुलाः सधीभ्रत्नास्य· नेपरदेशशायिनां देहिनां धनं मरण
कारिणो भवंति॥७१॥ ॥मित्रक इति। इमापि मकसप्तनिवासं यः निर्मले
धीः स्वधिरोहति शाकुनसागरस्य पारं यियासोरिति शाकुनं तदूपोय
स्सारः तस्य पारं यियासोर्जंतुकामस्य व्याकुलतान्यत्र तानि भवंतीत्य
र्थः॥७२॥

॥वसंतराज इति॥ मयानिमित्तिकं विचारितं विचारपर्यंतं नीतं ग्रन्थानि विशेषणा
नि पूर्ववत्। ॥इति शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिभिः महोपाध्यायश्री
भानुचंद्रगणिभिः विरचितायां वसंतराजटीकायां विविमित्तक अनुर्थोवर्गः
अधुना तत्सममल्लं उपदिश्यते। तत्रादौ यत्नमंगल
॥४॥ ॥यत्नत इति॥ एकं यत्नतः कृतं पुरुषप्रेरणया जनितमेकमयत्न
शुभं पापात्मकं भवेत्। एकं यत्नतः कृतं पुरुषप्रेरणया जनितमेकमयत्न
निमित्तस्वभावतः समागतं अमंगलं तु अप्रयत्नविहितमेव। तत्समंग

लैकस्यापि तत्र प्रयत्नो भवतीति॥१॥ ॥कीर्तनादिति॥ ॥यन्मंगलं यथोत्तरं
समधिकं जायते कस्मात् कीर्तनात्। स्वयं नामग्रहणात्। श्रवणतः परे
भ्यो वीक्षणात्। स्वयं दृष्टात्। लोककीर्तनं तत्र दधिचंदनादिकं प्रवासगमन
प्रवेशयोरिति। प्रवासगमनं परदेशगमनमित्यर्थः अन्यथापौ नरौ वा
स्यात्। प्रवेशः ग्रामादौ प्रवेशनं। दधि प्रसिद्धं। चंदनादिकं चंदनप्रभृतिमं
गलाय विघ्नध्वंसाय स्यात्। २॥

दध्याज्येति। दधि क्षीरजं। आज्यं सर्पिः। दूर्वा दूर्वा इति लोके प्रसिद्धा॥ अक्षताः तंडु
लाः। पूर्णकुंभाः। पानीयेन पूर्णघटाः। सिद्धान्नं सिद्धमन्नं। सिद्धार्थकः सर्षपः। चंद
नं मंगलेयजं। आदर्शः मुकुरः। शंखः जलजः॥ आमिषं मांसं। मीनो मत्स्यः।
मृत्स्ना मृत्तिका॥ गोरोचनं गवामुदराल्लमडूतं पीतवर्णं। गोमयं छगणं
॥ जो प्रसिद्धा। मधुमक्षिका। मुरवनिष्ठुरं॥३॥ ॥वीणा इति। वीणा देव
प्रतिमा। वीणा वल्लकी॥ फलं प्रसिद्धं॥ भद्रपीठं सिंहासनं॥ पुष्पं कुसुमं॥ अं

जनं नेत्राञ्जनं। अलंकरणं अलंकारः। आयुधं शस्त्रं। पद्मादिनरेनरद्वंद्वः।
तांबूलेति। तांबूलं प्रसिद्धं। यानं वाहनं। आसनं चतुष्किकादि वर्द्धमानाः स
रावसंपुटः। ध्वजा वैजयन्ती। आतपत्रं छत्रं। व्यंजनं प्रसिद्धं। अंबरान्यं
कान्यगनेनरेनरः समासः॥४॥ ॥अंभोजेति। अंभोजं कमलं। भृंगारः प्र
सिद्धः। समृद्धवन्हिः। दीप्तवन्हिः। गजो हस्ती॥ अजः छागः॥ वाद्यं मेयोदि॥ अं
कुशावनीनं। चामरं बालव्यंजनं। रत्नं प्रसिद्धं। चामीकरं सुवर्णं॥ रौप्यं रजतं
॥ताम्रं प्रसिद्धं॥ बहुरूपमापभूतानां वर्णं। एकः पशुर्वा॥ औषधः फलपा
कान्तः सुरामघं॥५

वनस्पतिरिति। वनस्पतिः प्रसिद्धः। फलं शाकं फलविशेषः॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारे
ण मांगल्यं यानि मांगल्यस्य मंगलस्य वस्तु नः इयं पंचाशत् प्रसिद्धा लो
के प्रसिद्धै प्राप्तेत्यर्थः॥ कार्यो यात्रां पुंसां शुभेषु कार्येषु तथा शुभेषु सदै
व सर्वकालं शुभदा ॥ ८॥ एतानीति। एतानि पूर्वोक्तानि दृष्ट्वा शुभदर्शनानि
शुभं दर्शनं येषां तानि तथा दृष्ट्वा हर्षः प्रहृष्टचित्तः पथि मार्गे दक्षिणेन कुर्यात्
शुभावहानि सर्वदेवतारं विलोक्य वामे तत्र कानि शुभानि भवन्ति॥ ९॥

गांधार इति॥ तत्र कंठोत्थितेषु सप्तस्वरेषु गांधारः तृतीयः स्वरः षड्ज प्र
थमः ऋषभः द्वितीयः स्वरः। तथान्येषु एतद्व्यतिरिक्तेषु स्वरेषु ये मनोरमाः
मनोरंजकाः वादित्र तूर्यं। वेदध्वनिः वेदोच्चारः। गीतं गानं। नृत्यं नर्तनं।
इत्यादि एतत्प्रभृति यच्च शोभनं भयजनकं तत् शस्तं मंगलमित्यर्थः॥ तत्र
आश्रयेति। यदि कोपि जलार्थी रिक्तं कलशमादाय पृथ्व्या गोत्र सहजं जन्तु
गच्छेत्। अथापूर्णं कलशं समादाय स्वलोकं तापीति वर्तते। तथा पथि

॥अंगारेति। अंगारः दग्धकाष्ठांशः। भस्म रक्षा। इंधनं अन्नपाकार्थं का
ष्ठं। रज्जुः प्रसिद्धा। पंकः कर्दमः॥ पिण्याकः पीड्यपानानि तैलांशशेषः। कपोसः
प्रसिद्धः। तुष धान्यत्वक्॥ अस्थि प्रसिद्धं केशाः अलकाः। चर्म त्वक्। अ
यो लोहं। वल्कलं वृक्षत्वक्। वृक्षधान्यं पाषाणादि। पाषाणः प्रस्तरः। वि
षापेलः। भुजंगः सर्पः। ऊषधं॥१०॥ ॥तैलमिति। तैलं प्रसिद्धं॥ गुड
इक्षुविकारनिः। चर्मत्वक्। वसा स्नायुविशेषः। विभिन्नं भग्नं रिक्तं वा॥

भांडं भाजनं। लवणं। लवणं समुद्रादि प्रभवं। तृणं पृथक् परसेकदेशः। तक्रं प्र
सिद्धं। अर्गला काष्ठविशेषः। शृंखलः लोहमयः प्रतीतः। दधि: तथा। वातः वायु
विशेषः। इयं। गेहशब्द कविन्द्र कार्मे पुन शस्त्रासमंग शोभने मर्षः॥११॥ स्वपा
देति। स्वपाद जान्वोः स्खलनं तथा दशानां वस्त्रप्रांतानां संगः कचिद्देलयनं
धातेनयुक्तं पलायनं दारामिधानः गच्छतः द्वारस्य काष्ठादिना घातः ध्वजवस्त्रपाता
ध्वजवस्त्रयोः पातः पतनं। तनं तेषि तेन सूत्रे पूर्वोक्ताः प्रस्थानविघ्न प्रस्थाने चलने वि
घ्नं तरायं कथयंति। प्रतिपादयंति॥१२॥ ॥मार्जारेति। मार्जार युद्धारवदर्शनानी
ति। मार्जारयोर्युद्धं आरवः दर्शनं विलोकनं तानि तथा कुटुंबस्य परस्य रणकाले: लो

दृष्ट इति। रोदनशब्द हाने शने दृष्टे सति उद्यमेषु महार्थसिद्धिः कथिता तु यैरिति शेषः। प्रवे
शेनुशब्दः शवत्वं यत्र नाल्पकी घोरं न ददाति॥१४॥ गंडूषमिति। गंडूषमानं तं यत्तां नरा
णां वेदकस्मादं नजैलप्रविशाति। नदाश्चमी। सितमो न्यलाभः स्यात्रेयः कौतुकी स्यात्
तेनैनतत्। निरीक्ष्य विलोकनीयं॥१५॥ ॥उद्धितमिति। उद्धितं न्यस्तं दंतधावनं य
त्र वासरे सन्मुखे पतति तत्र वासरे वांछितं भोजनं भवति। हिमस्वादिदं व्यासभा
षितं तान्नं तं सत्यमित्यर्थः॥१६॥ ॥वसंतराज इति। मयाप्युभाष्यमेव विचारिते क

स्मिन् वसंतराजशाकुने ग्रंथे। अन्यानि विशेषणानि पूर्ववद्व्याख्येयानि॥ ॥इति
शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिभिः महोपाध्याय श्रीभानुचंद्रगणिभिर्विरचि
तायां वसंतराजटीकायां पंचमो वर्गः॥५॥ ॥अथाभिदध्म इति। द्विपदेषु तावत्प्र
धानभावान्नराणां शकुनं वयमभिदध्मः॥ नैमित्तिको यत्र सम्यक् परिभाव्य
शुभाशोभनयोः फलं ब्रवीति॥१॥ ॥

॥नरइति॥ एवंविधोनरः प्रयाणेगमने प्रवेशकालेचासेंद्रिं केरोति। कीदृक्‌ रूप्रमिरूपः। सौम्यरूपः। सितवस्त्रमाल्य इति। सितेवस्त्रमाल्येयस्यसतथा॥ कें कुर्वन्‌। प्रशस्तं शोभनं वा वाक्यंजल्पन्‌। एवंविधायोषिदपितथाविधफलंकरोत्यर्थः॥२॥॥

॥ वमन्तीति। एते सर्वे सर्वसमीहितेषु दुःखावहाः। तानवप्रतिपादयन्नाह। वमद्विकेशाहतपातगर्वा इति। वमंतउद्गिरंतः। विकेशाः गतकेशाहतोमानगर्वोयेषांतेतथा। पश्चात्कर्मधारयः॥ छिन्नांगनानान्यजतैलदिग्धा इति। छिन्नप्रंगं

ये षांतेतथा। नग्नाः वस्त्ररहिताः। अंत्यजाः शूद्राः। तैलदिग्धाः तैलस्निग्धाः प्‍आदितरेतरद्वंद्वः। रजस्वला इति। स्त्रीधर्ममुपागतनागर्भवती निगर्भेयुक्ता। रुग्यात्तौ इति। रोगयुक्ता॥ मत्ताविवेतोन्मत्तजटाधरा अनितिमत्तेनवमदान्विता सहिताः उन्मत्ताः मद्यपानादिना। जटाधराः जटाधारिणः। अथ कर्मधारयः द्वंद्वेना॥३॥

दीनादिवदिति। दीनाः दिवंतः कलहं कुर्वंतः। रथ्याकर्दमवर्णाः। निष्कृत्तकेशा इति।
निष्कृत्ताः केशाः यैः सेन यथा। अप्रसंघमिति केशाः न्यर्थः। कमैलक स्यादिति। उक्ता
धिरूढाः। खरसैरिभस्या इति। खरो गर्दभः सैरिभो महिषः तत्र स्यात् संन्या
सिकाक्रंदनपुंसकाद्या इति। संन्यासिनः कुटीचराः। आक्रंदने रोदनाधिक्ये न स
हिता। साक्रंदाः नपुंसकाद्याः नपुंसकाद्याः नपुंसकप्रभृतयः। पश्यानदंदः ॥७॥
॥ ॥पुष्पं॥ ॥पृथ्वीपतिरिति। सकलोपमेषु कार्येषु एते द्वादश शुभाय भवंति
तानेवाह। पृथ्वीपतिरिति पृथ्वीपतिर्नृपतिः। ब्राह्मणो विप्रः। कोद्दकू हर्षे युक्ता।
प्रमोदभाक् वेश्यावरांगना ॥ कुमारी अप्रपरिणीता स्त्री। सुहृदः सज्जनाः सुवे
षाः शुभनेपथ्यधारिण्यो नार्यः स्त्रियः नराः अग्रे एवं वृषाधिरूढाः। अश्वो वा
हः। वृषो धवलः। तदुक्तं मन्यत्र। कन्या गो पूर्णकुंभं दधिमधु कुसुमं पावकं दी
प्यमानं यानं वा गोप्रयुक्तं करिनृपतिरथ शंखवीणाध्वनि वा। उन्क्षिप्ता चैव
मृत्तिर्जलचरमिथुनं सिद्धमन्नं धनं वा वेश्या स्त्री मद्यमांसं हितमपि वचनं म

॥रक्तांबरेति। एवंविधा नारी यदि सम्मुखमभ्येति तदा विपदो भवंति। कीदृ
शी रक्तं अंबरं वस्त्रं यस्याः सा तथा। रक्ता विलेपना च्चा इति। रक्तं विलेप
नं तेन आढ्या। किं कुर्वती। रक्तं स्रजं मूर्द्ध्नि धारयंती। रक्ता इति अथ पथा
न रक्तेः रक्तमेत्यर्थः। सकोपा इति। कोपयुक्ता रक्तवर्णा इति। स्वाभाविकशरी
रवर्णेनेत्यर्थः। एवंविधैः नरैः अन्नाः भवंतीत्यर्थः॥९॥ ॥श्वेतांबरा इति।
एवंविधा नारी दृष्टा विलोकिता संमुखमायांती तदा अभीष्टसिद्धिः स्यात्। की
दृशी। श्वेतांबरा श्वेतेन वस्त्रं परिधाना। श्वेतविलेपना आदि पूर्ववत्। प्रहृष्टेति
हर्षोपेता। एवंविधनरैः अभीष्टसिद्धिः स्यादित्यर्थः॥१०॥ ॥धनान्नपत्र इति।
एवंविधो विप्रः सर्वसिद्धिं यच्छति। कीदृश धनान्नपत्र इति। धनं अन्नपत्रं
पत्रं येन स तथा। शुचिः पवित्रः। शुक्लवासा श्वेतवस्त्राधारी। पुष्पार्चित इ
ति। पुष्पादिभिरलंकृतः चंदनचर्चितांगः इति। चंदनेन चर्चितं अंगं यस्य
स तथा। जितात्मा युक्त इति। जितात्मा भोजनार्थं तत्परिमितमागतमन्नं प्रदानं
तेन युक्तः सहितः अन्नभोजन इति। अन्नं भोजनं येन स तथा। कुर्वन् पठन्॥८

॥अभ्युपगच्छन्तीति॥यस्याः प्रियासौ पुरुषस्य स्त्री पुरुषः स्त्रीया युक्तः पुरुषः
स्त्रीपुरुषः अभ्युपगच्छन्ति। सम्यक्स्वमायेति अपवादफलमहत्त्वः केवलः पुमा
न् स्त्री वा। तस्य नरस्य अचिरेणालक्ष्मी हिनस्ति श्रिरव स्यं भवति॥ यथा नरे
न्द्र नृपस्विनापादौ दर्शनं गच्छेत् नाम महत्फलप्रदं भवति। तदुक्तं। यवरणान्त
रणो राजा मयूरः कुंजरोवृषः। प्रस्थाने वा प्रवेशे वा सर्वे सिद्धिकरा मता॥
॥पद्मिनीराजहंसाश्चेति॥ यथा अनपोधना। मंदेशमुपसर्पन्तीति तस्मिन्न्दे
शे भुवं भवेत्॥ यदुक्तं। अपूर्जनं प्रतिपुरुषोत्तमेन पुराणे दौत्यशारोहस्वरपंपा
र्श्वे गांडवंच करे कुरुक्षे नि जितां मेदिनीम न्येति श्रेयो यादि सम्यक्स्वइति। अत्र पू
र्वोक्तमेव समस्तासि नाम मंगलत्वेन प्रतिपादनात्॥ अंयपशब्देन जैनमता
नुसारि लोकस्मरूपावः गृह्यंते॥८॥ ॥वसंतराजोति। अस्मिन् शाकुनशा
स्त्रे नरेंगिते आलोकनं प्रपमं प्रकारणं व्याख्यानं॥१॥

अमीभिरिति। अमीभिः मनोहारी पुत्रैः तद्विपरीतः। अर्थः प्रयोजनं यस्यैतादृशं फलं
नराणामत्र संप्रतिपादितं अत्र सम्यक् तदालोकनफलं च अधुना कार्यं विनि
श्चयाय उपक्रान्ते लोके आसीत् इति प्रसिद्धां आलोचयामः कथयामः इत्यर्थः।
कीदृशी स्तनिश्रिता नार्या। मितिः। स्तनिश्रितो अर्थो यस्याः सा तथा ॥१॥ ॥गच्छेति।
एषोऽगच्छति पुरतः एही ईदृशी नागके न विडुष्यमाना चितस्य मनसः तुष्ट्यर्थं
जायायेति। तद्विरेव अर्थः प्रयोजनं यस्य तादृशो योजयः तस्मै अभावतर्पी

द्विवचनं स्यात्। तथा अतिशयेन तेभ्यो नरेभ्यः सर्वोऽशिषः। तुष्टार्थं जयायस्तु इत्य
र्थः ॥२॥ ॥सिद्ध्यायेति॥ शत्रुवधोद्यतानां जहि छिन्धि भिन्धि वेला धपयो विरावाः।
सिद्धैस्तु ॥ तथा कया सिमागच्छ एवमाद्याः विरावाः प्रयोजनारम्भनिवारण
यो इति। प्रयोजनं कार्यं तस्य आरम्भः प्रारम्भः तस्य निवारणं तदेव अर्थः प्रयोज
नं येषां ते तथा ॥३॥ ॥स्थैर्यमिति। स्थिरार्थो तस्थैर्यं भवति तदार्थौ दितिगमना
यो तगमं विनिवर्तनात् कार्यो निःघ्रानि। एवं लाभं जयं भंगमपमंगलं च ततः प्रति
पादनार्थात् अप्रवतुष्येन। ततदुपक्रान्ति विचारणादि इत्यर्थः ॥४॥

॥प्रकारांतरेणाह। लोके प्रप्रसुप्त इति॥ तिस्रस्त्वरूपः गणाधिनाथविधिनाभ्य
र्चयेयुः। कीदृश्यः॥ कुमार्य्याः सहिताः। कस्मिन्सति लोके प्रसुप्ते सति॥ विजने
च मार्गे सति। कैः गंधदीपनैवेद्यविलेपनाद्यैरिति। पूर्वं व्याख्यातं॥५॥ ॥त
तोन्नमानमिति॥ ततः तदनंतरं प्रत्नमानं कुडवादिकं प्रवर्जितं॥ तत्र कुड
वः चत्वारिंशत्टंकप्रमाणः। आदिशब्दात्प्रस्थादिपरिग्रहः। तन्मानता
: न्नप्रदानैः पूरयेयुः॥ ॥ कें भत्वा। ॐ चंडिकायै नमः इत्यनेन मंत्रेण सप्तवारं

संमंत्र्य प्रक्षालनानि इति शेषः॥६॥ सन्माजेनीति। तत्र कुडवे विनायकं निवेशयेयुः
स्थापयेयुः। कीदृशेन तस्मिन्सन्मार्जनीकांडकृताच्छादने इति। सन्मार्जनीकांडे
नकृतं प्रवनेषः स्थानेष्टनं यस्य तत्तथा। तत्कारणं तेन रं तं विनायकं गृही
त्वा स्त्रियो योषितः रजकालयं व्रजेयुः। अत्रांत शब्दः समीपवाची॥७॥ अ
त्रैवेति॥ ॥अविभक्तविभागेन स्थापितस्य शस्य उत्रे प्रक्षालनमुष्टिमात्रं परिक्षिपेयु
स्त्रियः इति शेषः। नूतं प्रयोजनं कार्यं भानिमनक्षिविभाव्यावितेः पत द्रजको
दिनानि रजकभावविनानि नू शीमया स्यात्मथाश्राकरणीयेन कांतिगोचरी कुर्यात्

ईरितमिति। स्वरस्योरश्चाः इति कथयेत्तिपादयंति। इतीतिकिं। यत्र रजकगेहव
र्त्ते नानरेणास्त्रियावाव वनमी। इति भाविनि: प्रयोजने कार्ये न ददति न वस
न्त्यमव। ति।।९।। ।।अग्रेति। अग्रेन कार्ये अन्येपुनरेवं न ददति। ता: स्त्रियः
तन्मात्र भांडं भांडानस्योपरि संनिदध्युः ततः पाषाणखंडेन पिदध्युः।।१०।।
विनस्येति। कुमारी सहितानि स्म स्वरूपयः भांडाल गेहांतिकमाश्रयेयुः।
किंकृत्वा तस्योपरि मार्जनी विन्यस्य। पुनः। किंकृत्वा।। तत्सर्वं पूर्वोक्तं आकाय:
। कस्मिन्नरपस्तवे जनेसति।।११।।

पूर्वोदितामिति। ततः पूर्वोदितां पूर्वं प्रतिपादितां तत्र विधिं विधाय कृत्वा। इत्था
न्धाना इति। इत्थं भूतं धानं उपयोगः यान्ति: ता: भक्षयेयुः। यदि भांडालगेहे
कोपि कश्चित्प्रसूती। तिकार्ये न देवधार्ये। विचारणीयमित्यर्थः।।१२।। ।।प्रदो
षकाल इति। अथ कार्यं समर्पयेन्नपुंसा सा सा वत्रिकि: उपक्रान्ति: पारिभावनी
या।। कस्मिन्नप्रदोषकाले यदि भाप्रभाते कश्चित्राकिं न भाषणे लोकेसति।।१३

॥यदिति॥ अमोदिनेन अप्रेरितेन यत् बालकेन शिशुना प्रोक्तेन तत् युगांतरे
पि अप्रसन्नं न स्यात्॥ इहास्मिन् लोके जनानां स्वबोधं शाकुनं उपधुनरन्य
त्र सत्यं किंचिन्नास्ति॥१४॥ ॥कोविंदु अर्कदिने व्यवसायिनां गृहे सो
मे नद्धानां गृहे भूसुते राजपुत्राणां गृहे बुधे वणिजां गृहे गुरौ विप्रसदने शु
क्रे म्लेछगृहे शनौ शूद्राणां सदने रात्रौ पठन्ति बिल्लोकयेताह्नः नंदनोजि।
नामरुदितं प्रशस्तं नंदति। योदरो दिनारुदितकर्ता शुद्धदेहः स्यात्। यतः

दृगोचरी नभवेदित्यर्थः॥ अवामं रुदितं निहंति पथि जन्यां कृतं रुदितं सर्व
कामान् विधत्ते॥१५॥ ॥मन्युरिति॥ सुनानायपृष्ठे रुदितेन मन्युः स्यात्॥ त
त्रानिवर्त्तनेन लाभो भवेत्॥ तथा अग्रे रुदितेन मन्युः स्यात्। रिपूणां वै
रिणां रुदितं सिद्धिं विधत्ते॥१६॥ ॥उच्चमिति॥ रोदनमग्रभागे उच्चैर्भ
वेत्। किंचिद्विनाविधायकमित्यर्थः॥ वह्निविभागभूतेन अग्निदिग्युज्
यं स्यात्॥ नैरृत्यकोणे रणमार्गरोधः स्यात्। वायव्यकोणे रुदितं समस्ते

॥९०॥

॥पृष्ठाग्रयोरिति॥पृष्ठाग्रयोः दक्षिणवामयोरिति॥तोरणारोदने शुभदासि-
द्धिः स्यात्॥यदि शुभः अप्रसन्नो वा रोदनार्थो ज्ञातस्यान्त॥तथा सः रोदनार्थः
पुनः तथा विभाव्यः॥१८॥ ॥इति वसंतराजशाकुने नरेंगिते उपस्कृतिप्र-
करणं द्वितीयं॥ ॥अथेति॥ उपस्कृति कथनानंतरं महाप्रभावदक्षनाख्यं
शाकुनं परिभावयामः॥ वयं विचारयामः। कस्मात् समस्ता शकुनाः तस्येति
।एव यथा मृगाधिनाथा नवन्यसत्वा॥१॥ ॥सर्वस्येति॥सर्वस्य जनस्य स-

र्वस्मिन् देशे सर्वकाले सर्वस्मिन् काले कचित् कार्ये क्षुतं न शस्तं। तत्पुनः
गवां क्षुतं प्राणहरं भवति॥२॥ ॥निषेधमपीति॥ अग्रे क्षुतं कार्यस्य नि- ॥३॥
षेधं कुरुते॥तथा दक्षिणे पक्षे वा। दक्षिणकर्णदेशे धनक्षयं कुरुते॥त- टी॰
त्पृष्ठभागे वामकर्णे पृष्ठभागे अपि रिपुवृद्धिं कुरुते। कृकाटिकायां शुभं अथ वामदक्षा

॥भोगश्चेति। नामश्रवणस्य पश्चेनत्र भोगाय भवति॥ नामैवकर्णे भयायपन
नामनेत्रे स्यात्। प्रश्नस्य दिक्षु क्षुतं जातं कृमात् प्रश्न धारणं वै फलं स्या
त्॥४॥ ॥कृमादेति। दीप्तादिदिक्षु उक्तं क्षुतं कृमात् गमनस्य नि
षेधकुरुते। विघ्नं पतन रायं। कनिष्ठे शांतसम्मा द्वेक्षुथं उग्ररोगं स्वल्प
मिति पूर्वस्मादि शेषः क्षुयं प्रश्नेन लाभं॥५॥ ॥प्रश्नमेति॥ प्रथमम् अन्यपुं
सः ततः परस्मात् ततोपि परस्मात् ततनरन पुंसः पुनः भावहीनमित्यर्थः

॥६॥ ॥आर्धं नमोरिति। स्वपुनशयने आर्धं नयोः आदावंते वाधिकान प्र
शस्ता। भोजनादौ क्षुतं न प्रशंसंति। कथं वित्त यदि भोजनांते क्षुतं भवेत्।
तदानदन्ये हनी निनस्माधदन्य दहः तस्मिन् भोज्य लाभः स्यात्॥७॥
॥आदाविति॥ आदौ प्रथमं क्षुतं चेत् शकुनैः नदं किं स्यात्। पश्चात्
शकुनचानंतरं क्षुतं चेत् जनोपि शकुनैः। किं स्यात्॥ नयेवनेषां प्र
तिषेधनात्। यतः जानाते जानात् शकुनात् क्षुतं निहंति। अत्र संश

शकुनसार टी॰ ॥८॥

॥ प्रयोजन इति। अनेनापि प्रयोजनेन कार्योद्देशे यगदकानं जानं नंदनस्य विनिहं
ति। कार्योत्सुकेनापि पुंसा कनेजानेमनाकू प्रतीक्ष्यं विवादारोन तस्मात्का
र्योत्सुक्यात् न उपेक्ष्यं ॥ ८ ॥ ॥ मनांतरे तु पथप्रस्थितस्य पृष्ठिमुखी छिका
नरस्य मरणप्रदा भवति। दक्षिणापि न शुभदा ॥ वामा पश्चिमभागोद्भवा च
शुभदा। आग्नेयप्रवेशे तु वामा अशुभदा। दक्षिणा शुभा। पश्चोद्भवा पराजय
करी। सन्मुखी लाभप्रदा। गृहोपविष्टस्य तु केचिल्लिका येऽकनहे कामस्य पुंसः
दिग्विभागजनितं फलं यथा। पूर्वायां ध्रुवं लाभः आग्नेयो हानिः दक्षिणस्यां

मरणं नैर्ऋत्यां उद्वेगः पश्चिमायां सर्वसंपन्नवायव्ये शुभवार्त्ता श्रवणं उत्तरस्यां
धनलाभः स्यात् ईशान्यां श्रीविजयश्च तथा ब्रह्मस्थानेपि ॥ ग्रंथांतरे प्येवं ॥
पूर्वा छिक्का भवेन्मृत्युः आग्नेयां शोकमेव च। हानिश्च दक्षिणभागे नैर्ऋत्यां
प्रियसंगमः। पश्चिमे मिष्टमाहारं वायव्यां श्रियसंपदः। उत्तरे कलहं विद्या
त् ईशान्यां वधनायकं। आकाशे सर्वसंहारं पाताले सर्वसंपदः। दश दिक्षु तान
विचेनानयान्तर्क मनंमहद्भयं ॥ ३ ॥ नवन स्नान भरणभक्तः अनंतु नाद्यरवि
धस्य लाभाय। स्नानांते दीपावाद्दिशि दुष्टः स्नानहेतुः स्यात् ॥ ४ ॥ रोगिपक्ष्मा
यामेयस्या कारणं वन्नाच्छ्नांदनंतरोगि मन्मुद भवति। वेषस्य यायाच्छ्नदा

॥ मूर्द्धोधुनेत्रि। अथ मुनाङ्गजस्फुरितस्य अध्यक्षफलप्रभावदिति। अथ ध्यस: प्रन्नलो
पलभ्यमानो फलप्रभावो यस्य तं ब्रूम:। कपतम्यकं
सुपुत्रस्थान यातयेति क्रियाविशेषणं। प्रत्येकमि
ति फलस्य विशेषणं। एकैकं प्रत्येकं विशेषाकां
रलोन्यर्थ:। यस्मिन् वनेगतं स्वदेहोत्थनं च कर्मविपा
कसंविदुन्यघनेन। कथनेति। कर्द्धंमस्तके स्फुरति
प्राश्नुणी धुंद्रां पित्र्यवा प्रि: भूमि: शाप्रि: स्यात्। ललाट
देशे स्फुरति स्थानप्रवृद्धि:। भ्रूघ्राणमध्ये प्रिय
संगम: स्यात्। नासादिपक्ष्मे उपहायनलाभ: स्या

१ हर्ष २ नाश ३ लाभि मित्रतग	पू १ लाभ २ धनलाभ ३ [illegible]लाभ ४ [illegible]	१ लाभप्रा २ मित्रभेद ३ सुभग ४ [illegible]
१ राजभय २ रिपुक्षय ३ लाभ ४ भोजन	शिरका यंत्र	१ लाभ ३ धनलाभ सुख
स्त्रीला- लाभ [illegible] वा ४ दुःखनाश	१ दूरगमन २ हर्ष ३ कलह ४ चौर	१ लाभ २ मित्रने ३ सुखवार्त्ता ४ लाभ

त्॥ २॥ दृगंतइति। दृगंतमध्ययो: स्फुरणे अर्थसंपत्। दृगादौ स्फुरणे सोत्कंठता
स्यात्। दृशोध: स्फुरणे जय: स्यात्। अंगांतरेप्येवनाम स्याध: स्फुरणमसह
तसंगमं गायहेतो: तस्यैवो दृहरति नितरां मानसं दु:खजालं। नेत्रयोर्नेभव
निवृध नेविनाशं च कोणेसर्वे अश्रेयं विपरितमपो दाक्षिणोक्षिप्रचारे ॥ १॥
सर्वं च तदुपन्यासेनैव। सामान्यत: कर्णप्रस्फुरिते जय श्रुति: स्यात्॥ ३॥

॥योषिदिति॥ गंडे स्फुरिते योषितसमृद्धिः स्यात्। गंडः कपोलः। घ्राणे तु सौर
भ्यमतो भवेत्। अधरोष्ठयोश्च यथाक्रमं स्फुरणे भोज्ये वृ संगो स्यातां। स्कंधेग
लेच स्फुरणे भोगवृद्धिलाभौ यथाक्रमं स्यातां॥७॥ ॥स्पंद इति॥ भुजस्य स्पंदः
इष्टसमागमाय स्यात्। करांग्रे स्पंदः द्रविणप्राप्तिहेतुर्भवति। स्तनमध्ये स्पंदः प
राजयाय भवति। मानवानामुरसि स्पंदः जयाय भवति।॥ पार्श्वप्रकंप इति॥ पा

र्श्वप्रकंपे अर्थाप्तिः। स्फुरणे प्रमोदः स्यात्। स्तनप्रकंपे स्फुरणे विषयस्य लाभः स्या
त्। कटिप्रकंपे बलप्रमोदौ स्यातां। नाभिप्रकंपे निजदेशनाशः स्यात्॥८॥ ॥

धनार्द्धिरिति॥ पुंसत्र प्रभवेकंपे धनर्द्धिः स्यात्। हृदयप्रकंपे धनेनंदुःखं स्यात्॥
स्फि कृपायुकंपेन वाहनाप्तिर्भवति॥ स्फि कौ कटि प्रोथौ पायुश्च दंतयोः स्फुरणे
नाहनाप्तिर्भवतीत्यर्थः। वरांगकंपेन रयोषिताप्तिर्भवति॥ वरांग स्त्री पुंश्चिन्हं।

॥७॥ मुष्क इति। मुष्क प्रकंपेन नयस्य जन्मभवति। मुष्क शब्देनांडौ। वस्ति
:मूत्रपुटं तत्प्रकंपे पुनातिप्रवृद्धिः स्यात्। दोषःप्रकंपे ऊरुयदे स्फुरणेन उरो
:पुरस्तात्सुहृत्सहायत्नाभः स्यात्॥८॥ ॥स्यादीति। जानुकंपे शरिणाशति
रेणासंधिर्भवति। जंघाःप्रकंपे लाभःनाशः। ऊर्द्धेनरणस्य कंपे स्थानाप्तिर्भ
वति। वरणतलस्फुरणे मार्गां सत्याभावइति॥९॥

॥पुंसामिति॥ पुंसां पुरुषाणां दक्षिणदेहभागे स्त्रीणां तु वामभागे वयवेषु जातः स्पंदः
शुभस्वप्नफलानि प्रदिशति। उक्तोऽन्यो विपर्ययेण निंदितो हन्ति॥ पुरुषाणां वामे
स्त्रीणां दक्षिणे चेत्यर्थः॥ २०॥ ॥मशकमिति॥ मशकं पस इति प्रसिद्धः॥ ति
लकमिति॥ तिलवर्णस्याकृतिः शरीरे कृष्णवर्णबिंदुविशेषः। पिटकमिति।
विस्फोटनं पूतिरक्तं रक्तं वा चिह्नं लक्षणमिति लोके प्रसिद्धं। व्रणं प्रसिद्धं।

किमपि विहं पूर्वोक्तादिपरीतं फलमथ्यात्रा कदाचिद्देके स्फुरति। यावत्का
लं सपुष्यातनेषु पदेषु अधितिष्ठति तावत्कालं पूर्वोक्तं फलमपि तस्य
स्यात्। केचित्तु अन्यथा व्याख्यानयंति यथा पूर्वोक्तं शुभं मशकादिकं यदि शरी
रे स्फुरति प्रकटीभवति तत्र यावत्कालं पदानि प्रगाविशेषाणि अधि
तिष्ठति तावत्कालं तस्य फलं भवतीत्यर्थः। मशकादीनां तत्र रेणाभावे दर्शना
देतद्वचनं॥ ११॥

॥विंदव इति॥ नखरे पुनखेषु यस्य यावदुज्वलवर्णा। बिंदवः स्युः तस्य ताव
न्तदुखं तस्यान्तरा कीदृशास्य। प्रतिदिनजातानिसुखातिशयस्याति। प्रतिदिनं
जातः सुखातिशयः सुखाधिक्यं यस्य स तथा। केचित्तु श्यामांगतुकानां विं
दूनामेव सुखजनकत्वं प्रतिपादयंति। तदुक्तमन्यत्र। श्यामा नवः प्रश
स्ताः स्युरिति भोजनृपोप्युवाच इति॥१२॥ ॥व्यक्तदक्षिणपद्य इति। स

दागतो वामो उन्नरापथेन पंकजाकरं पंकजसमूहं स्वेच्छया प्रसर्पति
प्रसर्पतो नरस्य प्रवेशितं नाधिनं धूनं॥ कारणांतरसिद्धमिति। कीदृशो वामो।
व्यक्तदक्षिणपद्य इति। व्यक्तः उत्थितः इति॥ यं दक्षिणपथो मार्गो येन
स तथा॥१३॥

॥लोक इति॥ लोको जनः प्रतिशस्तं शाकुनं समस्तमभ्यस्तं यदि न शक्तः तत्त
स्मात् नरेंगितपात्रं जानातु येन कार्यपूर्णमुपायं स्यात्॥१४॥ ॥इति वसं
तराज शाकुने नरेंगितस्फुरितं चतुर्थं प्रकरणं॥४॥ एतेषां चतुर्णां प्रक
रणानां कस्मिन् वर्गे अंतर्भाव इत्याकांक्षायां नरेंगितवर्गे पूर्वोक्तानां
तर्भावं स्मरन् अयन्त्यस्तानां समस्तानां संख्या प्रतिपादयन्नाह॥ ॥आद्य इति॥ आ
द्ये प्रथमे प्रकरणे नवभिर्वृत्तैः रीक्षणं प्रोक्तं। द्वितीये प्रकरणे अष्टादशैः वृत्तै
ःरूपलक्षितः॥ न पुनरर्थे॥१॥ ॥ततोपिति। ततीये प्रकरणे नवभिर्वृत्तैरेव
उक्तमुक्तं। तुर्ये चतुर्भिर्वृत्तैरंगस्फुरितमाख्यातं कथितं॥२॥ एवमिति
॥एवमिति पूर्वोक्तप्रकारेण चत्वारि नद्याकरणानि नरेंगितेभवं तिस्ताम
स्तेन समयस्य संख्यायां द्वात्रिंशत् पंचाशत् परिकीर्तिताः॥३॥

वसंतराजेति। वसंतराजाभिधाने ग्रंथे नरेंगितं विचारितं विशदीकृतं शेषा
णि ग्रंथविशेषरूपाणि पूर्वं यत्र। ॥इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारि
भिः महोपाध्यायश्रीभानुचंद्रगणिभिर्विरचितायां वसंतराजटीकायां
नरेंगिते षष्ठो वर्गः॥६॥ यतोऽखिलैरिति। अनेन प्रकारेण प्रथमं तस्याः
श्यामाशकुनानि यत्नात् वयं समभिदध्मः यतः कारणात् अखिलैः समस्
त्रैः शाकुनशास्त्रविशेषैः सर्वविहंगमानां श्यामा प्रधानत्वेनाप्युद्दिष्टा उद्दि

नाप्युत्पादिता॥१॥ इह त्रिविधं शाकुनं भवति। क्षेत्रिकं आगंतुजं जांधिकं
चेति। तत्र यत्र शकुनं क्षेत्रे तोरणकल्पनया अधिवासनायं कल्प्यते
तत् क्षेत्रिकं॥ यत्र स्थानस्थानां पुंसां अकस्मात् दिग्विभागतो भवति
तदागंतुकं भवति तथा यत्र गच्छतो तेन तस्य सव्यापसव्यसन्मुखपृष्ठे
बुद्धाप्यतन्य सत्वानां शकुनं तं जांधिकं। तदुक्तमन्यत्र त्रिविधमिह भवति
शाकुनं क्षेत्रिकमागंतुजांधिकं चान्यत्र। क्षेत्रे स्थाने वर्त्मनि शुभाशुभागं

त्फलकालं दत्त्वाधिवासनार्थं यदीक्ष्यते दोत्रिकं न स्यात्॥ स्थानस्थानां शकु
नं यदकस्माद्दृष्टिविभागतो भवति शान्तप्रदीप्तभेदात् व्यक्तफलं प्रस्थितमा
र्गं तु। सव्यापसव्यसम्मुखपृष्ठेषु। ग्राम्यवन्यसत्त्वानां शकुनं स्वरगतिचे
ष्टाभावैः परिज्ञाधिकं नाम॥ दोत्रिके एव शकुने ऽधिवासनादिकं क्रिय
ते नान्यत्र तथाप्यनयोः सामान्योक्तावप्ययं विशेषो ऽन्यथानरादवसेयः॥१॥
नत्वेति। तत्र श्यामायाः शकुनावलोकनविधौ तावत्प्रथमं ऽधिवासनमि
त्यधिवासनं नाम शकुनावलोकनादर्वाक् पूजापूर्वकं शकुनानिमन्त्रणं

तस्मिन्नविधिः प्रकारः कथ्यते। प्रतिपाद्यते। यस्मात्कारणादधिवासनेकृते
शकुनाधिदेवता शकुनाधिष्ठात्री तेषां संतोषमेति तेन सा सत्यवादिनी भव
ति॥२॥ ॥निर्जनेनेति। शकुनदर्शने एवंविधा वनिःक्षमा भूः प्रशस्यते कीदृशी।
निर्जना जनसंचाररहिता॥ पुनः कीदृशी। मृगगवाश्ववर्जिता इति। मृगैः गो
भिः अश्वैश्च वर्जिता। पुनः कीदृक् सर्वतश्च निरुपद्रवेति। तदा सर्वकालं सर्व
तः सर्वस्मिन् क्षेत्रे निरुपद्रवा उपद्रवारहिता। पुनः। किं विशिष्टा। नातिस्फुरि
तरूपोतकी मृगा इति। नवियन्ते ऽन्यतिस्फुरितरवः पोतकी मृगा नियस्यां सान

था ग्रगनस्यति चेध नार्थक न्वादनादेशाभावः॥
ग्रुरुणा नास्या नं फलमिति चे कुम्भवन्निमित्तवत्3

एकपद्धियुगमिति। इहास्मिन् शकुनावलोकने सर्वदा सर्वकालं ईदृशं भ
मिभागं नरः भजेत्। कीदृशं। एकपद्धियुगमिति। एकस्यैव एकजातीय
स्य पक्षिणः युगानि युगलानि यत्र तत्तथा। अहूबिलमिति। अग्निना व
ह्निना दूबिलमेकांशे भस्मावशेषी कृतं। पुनः कीदृक्। छिन्नकंटकित
शुष्कपादपामिति। छिन्नाः कर्त्तिताः कंटकिनाः कंटकाकुलाः शुष्काः पा
दपा वृक्षा यत्र तत्तथा। दुष्टसत्त्वमिति। दुष्टाभागानां सत्त्वा प्राणिनो यत्र
तत्तथा। पुनः कीदृक्। अमनोरममिति न मनोरमं मनसो नाह्लादकमित्य

र्थः।४।। स्निग्धइति। शकुनदर्शने साक्षमावसुंधरा सा समर्था। कीदृशी। स्नि
ग्धपुष्पफलपल्लवद्रुमा इति। स्निग्धाः सन्निकरणा नवीनत्वात् पुष्पफलप
ल्लवाः प्रतीताये षु। एवंविधा द्रुमा यस्यां सा तथा। पुनः कीदृशी। स्निग्धलोक
सुखसंचरा इति। शिष्टाः मनः कालुष्यरहिताः जे जनास्तेषां। सुखेनानाया
सेन संचरो यस्यां सा तथाः। पुनः कीदृशी समा इति। अविषमाः देवखातादि
रहिताः। ततरामतिशयेन सर्वतः सर्वस्मिन् प्रदेशे मनोरमा मनोहारिणी

निवर्त्तनामानि। इहत्वक्तवर्त्तिप्रयोजनेवक्तवर्त्तिकार्योद्देशेनपंचदशानिव
र्त्तनानिउदितानि॥ सामंतपृथ्वीश्वरद्भमात्यकार्येष्विति। स्वदेशानिकटव
र्त्तिभूभृत्सामंतः पृथ्वीभर्त्ता राजामात्यः सचिवः एतेषांकार्येषुनवनिव
र्त्तनानितान्नराणांत्वितरजनानांत्रीणिनिवर्त्तनानि॥८॥ ॥चतुर्द्दे
शोरिति। चतुर्दशोद्देशाभिः क्रमैः समप्रदेशेनिवर्त्तनंस्यात्। अत्रक्रम
शब्देन। केचिदधिकंहस्तमात्रंविवक्षंति। अन्यत्रपरिणामादौक्रमश
ब्देनवंशार्द्धमुच्यते॥ यदुक्तमन्यत्र। वंशार्द्धसंख्येस्वक्रमोपियुक्तइति।

अन्यत्रक्षेत्रपरिणामादौदशहस्तपरिमाणोवंशाविंशतिवंशैः निवर्त्तन
मिति। तदुक्तमन्यत्र॥ स्याद्योजनंक्रोशचतुष्टयेनतथाकराणांदशकेनै
वंशः। निवर्त्तनंविंशतिवंशसंख्यैः क्षेत्रंचतुर्भिश्चभुजैर्निबद्धमिति। तत्तद
त्रांमंडलंकुर्यात्तत्रचतुर्दिक्षुतन्वादिनोरणानिवत्वारिदाराणिकार्या
णि। कौशिलोक्षिकापादपमर्त्तिकाभिरिति। पूर्वस्याशिलाभिः दक्षिणस्यांइष
काभिः पश्चिमायांपादपैः उत्तरस्यांमृत्तिकाभिः॥९॥ भूमिक्रयमिति। चतुरष्टत
यो।सविभागयुक्त्येति। चतुर्णांचतुर्णांमासानां योविभागः तस्ययुक्तिः इत्यनार
मानतानिवर्त्तनस्यतत्रभूमिक्रयंविशतीयं। ततः तिस्रोत्यमन्तद्वौविभज्यव

वैनिषेयंत्वलिपिमांपंडितेनक्रमेणेति। यास्मिन्
देशेयत्नोवर्षेशारंभः नदादिक्रमेणेत्यर्थः॥८॥

एवमिति। पूर्वोक्तप्रकारेण ता: द्वादशधा विभज्य मासनिर्णयं कुर्यात्। ततस्ता:
वस्तुत्रिंशतिधा विभज्य पक्षनिर्णयं कुर्यात्। पुनर्येये क्षेत्रे स्वे ध्रुवया प्रविभज्य
यावद्दिनमिति। यावद्दिननिर्णयो भवति तावत्कालविनिर्णयाय कार्यं स्त्र
रुत्र प्रयोजनाभावात्तत्कर्तव्यमित्यर्थः॥९॥ ॥यत्रेति। यत्र प्रदेशे शकु
नोनुकूल: विज्ञै: फलाय सकाल: कथित:। यत्र प्रदेशे प्रतिकूलवर्तीस
काल: फलनाशनाय भवति॥१०॥ ॥यदेति। यदा दिनदोग्रहलग्नशुद्धि
र्भवति। तत्र दिनं दिवस: सदंनक्षत्रं। ग्रहा: प्रतीता:। लग्नं मेषप्रभृति। पुन
: ताराबलं यदा भवति॥ तारास्वरूपं वैवं जन्मर्क्षं गणे तारौ वंद्रस्य दावाधि

पुन:। नवभिस्त्रहरेद्भागं शेषा ताराविनिर्दिशेत्। तत्रोत्तमा वेद षरामरवास्याक
प्रमिता: मध्यमास्त्रं द्रलोच नवस्तु प्रमिता: जधन्या वह्निसागरकाम बाणप्र
मिता: यदा पुन: चंद्रमसो यलं भवति तद्बलं लवेत्। स्वजन्मराशय पेक्ष या द्वा
दशराशिस्थचंद्रफलं यथा॥ जन्मस्थ: कुरुते पुष्टिं द्वितीये नास्ति निर्वृति
: तृतीये राज्यसन्मानं चतुर्थे कलहागम:। पंचमेन मतिभ्रंश: षष्ठे ष्पर्यस
मागम:। सप्तमे चानिपूजा स्यादष्टमे प्राणसंशय:॥ नवमे क्लेशना तुल्यं दश
मे कार्यसिद्धय:। एकादशे जयो नित्यं द्वादशे मरणं ध्रुवं॥ शुक्लपक्षो द्वितीय
श्चपेव मोनवम: शुभ इति। तथा कालतंद्रे पितत्स्वं स्वरूपं त्वेवं कियात्र चंद्रा वा

२ तदाऽशुभी क्षितकार्यसिद्धये शुक्लपक्षरूपमितिप्रत्यक्षं दृश्यमानं रूपं यस्य तत्तथा॥ शकुनं

॥शीरतांबद्धेति॥ एवंविधंदिनं शकुनदर्शनेवर्जयेत्। कीदृशं। शीरतांबदेति
विदु:सदानिलमिति। शीरत:बंधोयस्यामेवंविधानिथि:दु:सहोनिलोयस्मिन्ननथा॥ पुन:कीदृशं दूषितंदोषदुष्टं। केनधररीकंपनादिनाथ्या
दिशदाहउल्कापातादिनेत्यर्थ:॥ पुन:कीदृकू जलदसंकुलांबरमिति। ज
लदेनमेघेनसंकुलंव्याप्तंअंबरंवियत् यस्मिंनतथा। पूर्ववदिति। शीरतबंधा
दिवत्॥१२॥ ॥स्नातइति। शाकुनिकेनसमंव्यानिमेषापेनोरणपक्षि

मांतेपायात्। स्नातइति पुण्यमंत्रैःस्नात:। प्रशांतइति॥ क्रोधराहित्येनशी
तलतांप्राप्त:। कृतदेवकार्यइति। कृतंदेवकार्यंपूजाप्रभृतियेनसतथा॥ धृ
ताशुकइति। शुक्लेश्वेतेअंशुकेवस्त्रेयस्यसतथा। कल्पितमंगलाशी
रिति। कल्पितामंगलार्थेनाशिषोयस्यसतथा। मौनीति। मौनवान्॥१३॥
॥शिलातलइति। तत्राशिलातलेशिलापीठेहेमासम्वर्णेनरूपेणरजते
नाथवापुष्पवासपिष्टै:पिष्टै:कपिलमुनिमूर्तिंविधायतत्रकपिलमुनिरिति।
मूर्तिंमनोरम्येदीपनारात्रैशेषांनिवेशनीय:। स्यामायुगंचकस्मिन्पूर्वोक्त

रत्नाशिलोपरिविहिते ष्टदलेसरोजेकमले॥
॥१४॥

नत इति। ततः स्थापनानंतरं सर्वानपि चंदनेन अनुलेपयेत्। कैः लोकपालैः सह॥ पुनश्च कीदृक्। नववस्त्रयुग्मैरिति॥ युक्तानि श्वेतानि। अपूहतानि अखंडितानि सदशानि वा यानि वस्त्रयुग्मानि तैः। तैः आच्छादनानि पूर्वोक्तान् सुक्तेन सूत्रेणावि वेष्टयेत्॥१५॥ ॥बल्यर्घे इति॥ तान् अभ्यर्चयेत् पूजयेत्। कैः बल्यर्घैः पुष्पाक्षतधूपदीपैरिति बलिभिः भक्ष्यवस्तुनः पुरो ढौकनं अर्घः जलभृतपात्रस्य पुरस्थापनं पुष्पाणि॥ प्रसिद्धानि। अक्षताः तंडुलाः धूपः धूर्तेयनिपादिनाः दीपः

प्रसिद्धः॥ दक्षिणा। होमानंतरं ब्राह्मणेभ्यो दानार्हं द्रव्यं। ततः अभ्यर्चनानंतरं मंत्रजापान् मधुनाससिद्धिः होमो विधेयः॥ केन दशांशेन दशमभागेनेत्यर्थः॥१६॥ ॥मंत्र इति॥ एवं मंत्रः इति सार्वत्र जाप्यहोमेषु आवाहने च नियोजनीयः॥ तत्र प्रतिष्ठा सर्वेषां सम्यक् प्रकारेण स्थापनं अभ्यर्चनं चंदनादिना अनुलेपनं जाप्यो जपः॥ होमः पूर्वोक्तः॥ तेषु आवाहनं पूर्वोक्तानां आह्वानं तस्मिन् अर्पान् विसर्जनेऽपि। एतत्सर्वं पूर्वोदितं पष्ठे दिने दशसूर्यं विधाय कुर्यात्॥ की दृक् उदारचेता इति। उदारं अकुंचितं चेतो यस्य स तथा। पष्ठे रात्रे विधायेति। प्रतिपादना

॥मंत्रश्चायं॥ॐ नमो भगवति पोनकि श्येन शकुनि स्वेन पक्षि।णि पांडवो पकारा
।णि पांचो भयनट प्रचारिणि। वक्ष गुल्मलता वासिनि सर्वोगसुंदरि देवि। दिव्य
सूत्रे सत्यवादिनि आगच्छ २ ममार्चेनितं ब्रूहि २ ॐ ह्रीं स्वाहा॥ ॐ ह्रीं पुलांपजा
पतये स्वाहा॥ ज्ञानमुद्र योनि। पूर्वमेन व्याख्यानं॥१८॥ नत इति॥ इति देव्यो विनि
वेदनीयं। किं कृत्वा। इत्युक्ता इति। किं। हे भगवति मम कार्यं अविघ्नात्सि

ध्यतु॥ किं कृत्वा। खटिकां गृहीत्वा। धुपेशिलातल्ले स्वकार्यं विलिख्य:॥१९॥ तत
इति। ततः स्वकार्यनिवेदनानंतरं अखिलतोरणानि अपूर्वचिन्त्यापांडुरवस्त्र
स्रग्गैः विवेष्टयेत्॥ ततः मंत्र उदीरयेत्॥ अर्जुनस्य नामानि वक्षयिकायाः श्रु।
२०॥ अर्जुनः फाल्गुनः पार्थः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सुः विजयी जिष्णुः स
व्यसाची धनंजयः॥२१॥ गतार्थान्यर्जुन नामानि। श्यामा वाराही शकुनि: कुमा
री दुर्गा च देवी चटिका नव ये मा:॥ त्वं पोनकी पांडविका त्वमेव त्वं वृक्षिका त्वं

।सिनपक्षिणीका॥२२॥

॥त्वं त्रलपुत्त्रो शकुनैन देवी धनुर्द्धरी पांथसमूहमाना॥ प्रत्यक्षरूपा भगव
त्यपो घेन मोस्त्र नस्थं कुरु मेर्थ सिद्धिः॥२३॥ ॥युगलं गलार्थं॥ श्राम्येणेति
॥श्राम्येण वटके नतस्थः वर्णे ननीतः यः सपुमानरा॥ कीदृश॥ पांडुर पुंड्रप
क्षसूनि॥ पांडुरौ पुंड्रपक्षौ यस्य सतन्थ॥ पुंड्रनिलक स्थानं गलने॥ यद्वा
पुंड्रौ पुच्छाविन्यर्थः॥ २४ नतो ल धी मम निधाधूम सपुनः सः स्वगेहं गच्छेत्
॥कीदृश॥ विहिसप्रणाम इति॥ विहितः कृतः प्रणामो येन स तथा॥ केंकृत्वा प्र
पूज्य पूजां विधाय॥ पूर्वोक्त मन्त्र्या शाकुनिकं शाकुनाचार्यं॥ पुनः॥ केंकृत्वा नां
पक्षिपूजां तस्मै गरवे निवेद्य॥ पुनः स्वकार्यं निकाममत्यर्थं मनसि ध्यात्वा
विमृश्य॥ २५॥ २६॥

॥मंत्रइति॥ मंत्रपूर्वोक्तअर्जेनाख्याअर्जेनमामानितथाशकुने: पांडवि
काया: आख्या: सर्वत्रपूजादिविधोप्रयोज्यापूजांभवनेगृहे। विदध्या
त्रावनेव्रजपात्र। दशांशेनतद्दशमभागेनहोम:। विदध्यात्॥ २७॥
॥भोजयेदिति॥ अपेनिगृहपूजानंतरकनिपयाकुमारिका: श्रद्धया
भोजयेत्॥ कै: गुडाज्यपायसैरिति। गुड: प्रसिद्ध:। आज्यंसर्पि:। पायसं
दुग्धं। नैदुग्धैरित्यर्थ:। आत्मनापिभोजनंविदधीत: कथंसमंकै:॥ न

गुरुस्वजनबंधुरिति। साबासौगुरुस्वेतिनगुरुस्वजना: प्रतीना: बंधव:
।ज्ञातय:। नै: सार्द्धमित्यर्थ:॥ २८॥ ॥ननइति॥ पूर्वमेवव्याख्यातं॥ २९
अप्येति। मत्य: पुनरपिशाकुनिकेनसमंतोरणभूमिभागंपायात्प्रभाते
अभ्युदितेदिनेशसूर्येसति। सहायवानिति। स्वल्पपरिच्छदयुक्त:। निर्मलशुक्ल
वासाइति। निर्मलंशुक्लंवासोयस्यसतथा॥ ३०॥ ॥श्यामामिति। तस्मिन्तोरणेश्या
मांपुरस्तादवलोक्यमंत्रंउक्तीयेकुसुमाक्षताभ्यांपूजांविधायदिनाधिनाथंरवेकृत्वा

॥३१॥

॥निरोहितइति॥ निरोहिते वृक्षाद्याच्छादिते॥ नत्रेति॥ तस्मिन् स्थले रणे नैश्या मायुग
स्पविवेष्टितानि मज्ञाणि शुभानि। अशुभानि तद्विपरीतानि निरूप्य ज्ञात्वा पुरु
षेण आत्मकार्ये नादृशं फलं कल्प्यं॥३२॥ ॥प्रश्नइति॥ शरीष्ट्रं उत्प्रकर्यं प्रश्ने
पक्षी वेत्ता॥ निरीक्ष्यते न तदानन्दकरणी यसिद्धिर्भवेत्॥ प्रशान्ते धर्मसंबंधिनिप्र
श्नेपक्षी वेत्ता निरीक्ष्यते न तदानन्दकरणी यनाशः॥३३॥ ॥इतिशत्रुंजयकर

मोचनादिसूचनकारि महोपाध्यायश्री भानुचंद्रगणिभिर्विरचितायां वसंतराज
टीकायां पोनकीरुते अधिवासनप्रकरणं प्रथमं॥१॥ ॥शान्तदीप्तेति॥१॥ दग्धा
दिगेशीति॥ श्लोकद्वयं पूर्वमेव व्याख्यातं॥ विभागं प्रहरमागतस्यापि त्वेनस्स
विता सूर्यः क्रमेण परिपाट्या अष्टौ दिशः भुंक्ते॥ केन दिवारजन्योः प्रहरा ष्टा॥२॥

ईशानिनि। रात्र्यंतयामार्द्धादारभ्य यावत्प्रभाते घटिकावत्दुष्टयं। तावत् दग्धा
दिशे शे ज्वलितदिगैंद्री। संधुक्षिता। अग्नितदिश प्रज्वलिता। ततः द्वितीयप्रहरे अग्ना ग्ने
यी दग्धा। दक्षिणादिश दीप्ता। नैरृतिर्धूमिता। अन्या पंचशांताः। तत तृतीयप्रह
रे दक्षिणादिश दग्धा नैरृतिकूणो दीप्ता॥ पश्चिमदिग्धूमिता। अन्यापंचशांताः।
पंचमप्रहरे नैरृतिर्दग्धा। पश्चिमदिश दीप्ता॥ वायव्यकूणे धूमिता। अन्यापं
च शांताः। षष्ठे यामे पश्चिमदिश दग्धा। वायव्यकोणे दीप्ता। उत्तरदिश धूमिता।
अन्या पंचशांताः॥ सप्तमे प्रहरे वायव्यकोणे दग्धा। उत्तरदिश दीप्ता। ईशान
कूणे धूमिता। अन्याः पंचशांताः। अष्टमे प्रहरे उत्तरदिश दग्धा। ईशानको

णे दीप्ता॥ पूर्वदिश धूमिता। अन्याः पंचशांताः। पुनः प्रजाप
ते पूर्वोक्तमेव। ईदृशदग्धादिविषुवतोः दयोमें षत्तुलयो
र्भवेत्तासमरात्रिंदिवेकालेविषुवत्। विषुवत्तदिन्युक्तो
ः तत्रैवं तत्त्वं भवति। पुनः दक्षिणायन्ते दिनेक कौधे
दिते ईशाकरी ईशानादिक् ज्वलितात पा उत्तरायणादि
ने मकरादौ दिने पावकी मेह्रदिकू ज्वलितिततापर्वयोर्भ
स्म धूमसहिते पवत्। अथ समर्थः। यदा शाकरी ज्वलि
ते नास्तदा पूर्वा भस्मिता दक्षिणा
नाते तदा उत्तरा भस्मिता पूर्वा धूमिता। यदा पावकी ज्वलिते
धूमिता स्यात्। उत्तरदेव दर्शयति। अत्रेदृशि
ततार्थः॥ ४॥

यथा

ई	पू	
अंगारवती	ज्वलिता	धूमवती
उ भस्मालीना	ईदंप्रभाते	छाया द
वा धरिणी	कर्दमिता प	जला नै

॥प्रत्येकमिति॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण प्रत्येकं दिग्रक्षेत्र। किं कुर्वन् सर्पत्सग
धराः सुमेरोः प्रदक्षिणाभ्यामगमनेनेति। सुमेरोः प्रदक्षिणाभ्यागमनेनेति।
सुमेरोः प्रदक्षिणां कुर्वन्नित्यर्थः ॥५॥ दग्धेति ॥ पूर्वव्याख्याने ॥ ॥दग्ध
इति॥ आसां दग्धप्रदीप्तोरुनशांयदनरालेश्वाशायुगलं तत्फलज्ञाः वि
मिश्रमाहुः। कीदृग्रयथासन्नफलमिति यथायेनप्रकारेणयदासन्नं

पूर्वोक्तदिशां तत्सदृशं फलं यस्य तत्तथा येन प्रकारेण यदासन्नं पूर्वोक्तदि
शां तत्सदृशं फलं यस्य तत्तथा ॥७॥ ॥यस्यामिति॥ यस्यामर्कः स्थितः
उदये प्राप्त तदुपक्रमेण तत्परिपाट्या द्दपादि ज्ञेया ॥ यस्या रविः स्थितः
साज्वालिनी तदनंतरं धूमवती ततो व्याध्रयानंतरं ज्वालनलः कर्द
मिता। ततोधरिनी। ततः भस्मान्विता। तथाऽङ्गारवती ॥८॥ १ ४४

उल्कानीति॥ दिशामिमानि उल्कानि अथासां फलं वयं प्रतिपादयामः। ज्वल
न्त्यां दिशि रणे मरणं स्यात्। संधुक्षितायां सकलार्थनाशः स्यात्॥८॥ ॥धूमा
येति। धूमायोज्वलके द्विमितास्तु दिक्क जयः स्यात्। धरिश्यां अर्थनाशः
:कथितः भस्मितांगारतयो द्वैशास्त्र शकुनोदयेन जीवप्रणाशः स्यात्।
॥अन्यत्रेति। संक्रान्तियन्तु षट् यात् पूर्वोक्तात् अन्यत्र अष्ट संक्रान्तिषु

ककुभां दिशां भोगः रवेरिति शेषः। स्वबुध्यादि भाव्यः यस्मात् चलोर
विःएस्त्वत् निरंतरं सोमयमाधिनासो उत्तर दक्षिणो उपैति आग
च्छति। यानि नतोन्यत्रेति भावः॥११॥ दशप्रकारेषु शांतदीप्तेषु स
प्तानामेवागसोपयोगित्वात् तानेवाह। दिकालेति दिकालचेष्टां
गतिभाव शब्द स्थानैः शुभैः सप्तविधः प्रशांतः स्यात्। पुनस्तैरशु

भैः समस्तैः सप्तविधः प्रदीप्तो भवेत्॥१२

भस्मितादिवर्जिताः ककुभः पंचसप्तोकालं प्रशस्ताः
७प्रभस्मिताया इति। भस्मितादिवर्जिताः ककुभः पंचसप्तोकालं प्रशस्ताः
शांता इत्यर्थः॥ विष्वादिदोषैः रहितश्च कालः प्रशांत इत्यर्थः। विष्टि स्व
रूपं त्वेवं। कृष्णेनगिदशाराचौदिवा सप्तचन्द्रे दशी। एकैकतिथिव
श्चान्तमुक्तो विष्टिप्रकीर्तिता इति। ७प्रभावचेष्टागतिरप्यनापाशां
ता भावो व्यवसायः प्रसन्नः प्रशांतः चिरावः मधुरप्रशांत॥१३॥ स्था
नमिति। मनोहारिस्थान शांतं तदेवं पूर्वोक्तप्रकारेण सप्तविधं शां
तं कथयंति। पुनः एतदेवं सप्तप्रकारं विपरीतभावान्रौद्रं कथयं

ति॥१४॥ एषां सप्तानां ककुभादिकानां मध्यात् यथाधिकारिके षु शांतेषु
जालेषु नराणामधिकं शुभं स्यात्। सप्तप्रशांतेषु कारणाता। तद्वत्
प्रदीप्तेषु शुभमधिकं प्रदिष्टं॥ एवं विधामिति। एवं विधं पूर्वं प्रतिपा
दितं शांतं प्रदीप्तं यो जानाति स एव शाकुनिकः यः शांतप्रदीप्तस्यावि
शेषज्ञः स नाकिंचदेवबोति॥१५॥ ॥इति शत्रुंजयकरमोचनादि
सुकृतकारिभिः महोपाध्याय श्रीभानुचंद्रगणिभिर्विरचितायां वसंत

॥ शकुनानां वेदिग्विभागस्त्वेवं यथा॥ उदयरस्तौ मूलाख्यौ उत्तरयाम्यौ ध्रुव
निवासनामानौ नैऋतवायव्यौ च प्रमाण खरकाह्वयौ वेत्ति॥ १॥ स्तूठे
एव भवेतां ईशानाग्नेयकोणयोरभिधे इति। एनां संफलत्वेवं॥ प्राच्ये
मूलेदीशानशकुनानां कस्मिन्समाकर्ण्य बूयान्मम
नोपतेमनोहनस्तवार्तायै॥ १॥ पश्चिमम्यू लेदाप्राप
श्रिमसंख्यासमन्वितेनाः शकुनाः। शस्त्रा जिवोरभ
पप्रभ्रतिभयोन्याद्रकासघ॥ २॥ यस्यो दजेपिवस
नो निवासमासाद्य जायते शकुनः। मा साद्र्र पस्य
नविज्ञात्पुंसः सौधानि साधयति॥ ३॥ ग्रामाराममरत्र हृगहप
रिषा च प्रशास्वनारंभान्त॥ सि। द्धे निवासशकुनो नयाति। मखो दाह
मुरवां स्त्र॥ ४॥ प्राप्य प्रमाण कोणं यस्यास्वस्य प्रजायते शकुनः। तस्मा
कस्मान्नांकिंचित्सन्यरमृत्यघले कार्यं॥ ५॥ नप्रारब्धं सिध्यति नप्रस्या
नं प्रमाण शंकुनः साधीयान्नकादित्सीपायाति। जाते प्रमाण कोणे वि
घटेनसमागतः संधि॥ ६॥ विघटितमर्थं घटयति संशी। तिं वस्त्र शाध

ईशान	मूल	अग्नि
ध्रुव	दिग्विभाग	निवास
खरक	मूल	प्रमाण

याम्यविरान्न ।। प्रस्थानवनिचनीनं प्रमाणकोरणोदयः शकुनः ।। ७ ।। प्रन्यू
होपहतानां दिग्भ्रजनामनिशमानीनो ।। प्रायः प्रमाणशकुनः साधी
यान्नकांदित्सीकानां । न्या । रिक्ताकरोति पूर्णं रिक्तं पूर्णं करोति नियमे
नः ।। प्रायः स्वरूपदीप्तः शकुनः स्वरको प्रदेशोन्यः ।। ९ ।। उत्साहोपि
नमनसां राज्ञां परिमोषिणां । जिगीषूणां ।। निरूपायो दिग्मानां साधु
। स्वरैके सदा शकुनः ।। १० ।। नौ र्यानस्कंधाहनपरस्वसंभ्रनप्रदेशानां ।
सपोरिक्तीकरणं स्वरके शकुनं समकूनं ।। ११ ।। न्मापेंगतोपि जी
वनिनिगडैरपिसंयतो विमुच्येते ।। युधानेसनद्राक्रोधान्तोदा
युधायोद्धा । शकदारोपिनभांडेप्युवलितिनैव यान्तकापो । पि । धून
नोदेशोन्ये शकुनो किंन्येकः प्रवसानेस्वस्यः ।। १३ ।। कारानिकारभाजां
पदच्युतानामुदयरोगाणां । प्राभियुक्तानां वलिनांध्रुव शकुनः सर्व
दास्वदः ।। १४ ।। ईशानान्ये : शकुने श्रोरात्र्याम प्रविश्यनवलनो न

चरो गार्त्तौ जीवति स्वस्थो प्यस्वास्थ्यमाप्नोति।।१५।।ईशानोन्येशकुनो विशेषबलः
स्मरमंडलाक्रांते। रिपुवेधिनव दूरंस्मक्तास्थानंपलायने। परू स्थत्याभि

न्यमेवदिग्विभागः।। स्मरलंशानं
स्थिरंभव्यंपरस्थिरं वक्र स्मरलमु
स्मरलपतिबंचलं वस्थिरपतिप्रा
नशान्तेकार्येऽभव्यं लग्नत्वान्तरस्फुट
ठभयादोनदपिभव्यं।।२।।प्राज्ये
यंसदाभव्यंहठभयादोनुभव्यं।
३।।नोरराशिकेसदाभकरत्नाभेद्ये
दस्यकरस्यान्तं।।४।।निवासः शांत
श्रेनितिनसिद्धिकरो विलंनेन यावा
नोक्रियत्नेनास्थापयतिभयादा
वभव्यः मध्याह्नेनुष्णपोनिस्तूपो
दीप्तत्वान्तभयादोनभव्यः सोजि

णस्तु सदा निवासो मृत्युदः ॥५॥ तृणकं मृत्युदं विद्यात्पेत्तु भव्यं ॥६॥ प्रमाणे प्रार
ब्धं न सिध्यति संदेहारूढं प्रमाणयति सप्रमाणं वा प्रमाणयति वा विकार्यं तु
तां कुरुते ॥७॥ पंचरात्रिकं पंचद्रमकं त्यपलाभदमिति भावः ॥८॥ पश्चिमं मूलं
शांतं वेत्ति न सिद्धिकरं दीप्तं च भव्यं भयादौ पुनस्तद्विपरीतं ॥९॥ पंचत्वं च
भ्रूरकास्यं कोशकरदा ग्रंथतु विशेषेण ॥१०॥ वायव्यां वेत्ति तं वायव्यं व्यलीक
रोति न तत्सिद्धा वा परिखर स्वराटः स्यात् । उन्मनस्कतायां तु भव्यं न धनं लभ्यते
क्षणेन ॥११॥ पंचारके भयादौ भव्यः अन्येत्वभव्यः ज्ञानं तत्पतिभंकार्ये सिद्धं
नयन्ते सिद्धिं तु कारणं कुर्वन्ति ॥१२॥ ध्रुवः शांतः सदा शुभः । अन्येव शांतमपि दीप्ता
नः प्रथमप्रहरे मध्याह्ने वा भव्यं अन्यदा तु भव्यमित्याहुः । ध्रुवेव संदिग्धं ध्रु
वं भवति निश्चितं तु संदिग्धं यति ध्रुवा अध्रुवाः स्युः अस्थिराच ध्रुवाः स्युः स्व
नावेन तु शुभामशुभां वा वार्तां स्थापयति ॥१३॥ भरिहडिर्भंददाति अप्रतिद
तो तु रिक्तकरोति ॥१४॥ ईशाने शुभे शुभं लग्नं चल्पेन मभव्यं अशुभे तु शुभं
गोलारोहन्नपसेवादौ तु भव्यं सदा गतं न धनं लभ्यते ॥१५॥ माद्रहरं लक्ष्मी
करं शांतं ॥१६॥ ऊर्ध्वं शकुने विस्थानं त्याज्यं ॥ स्थानगं शादौ तु नंदे ॥१८

॥ इत्यष्टादशाकृणफलापत्नं॥ ॥रात्रिपश्चान्त्यघटीद्वयादारभ्यादिनघटीद्वयं
यावत्॥ फलं फलेन्त्र शुभांनरं दग्धं फलाग्निमंधूमं॥ प्रातस्यघटीद्वयादन्तु
४ घटीयावत् फलाग्रेसरज्वलन्त फलेदग्धं॥ प्राग्नेयन्तुधूमं। एवंसमस्ता
होरात्रेपि॥४॥ घटीषु दग्धादिनि भागे ज्ञेयः॥ तथान्तस्तनि प्रात फलंज्वल
न्त॥ संध्यायां पश्चिम फलं ज्वलनं॥ मध्यरात्रेन्तु धूबोज्वलनानि। फलनिवा
सलघुफल धूवारव्या अनस्तोपिदिशः शांतः। नदाशुभाः। इशानाग्नेय
प्रमाणनावव्यारव्याविदिशः॥४॥ शांताश्चपिनशुभा॥ । के पुनस्तप्राःकृण
नि तु ८ यथास्वंभाव्यानि। अन्ये त्वाहुः। पत्रगेहे रवौ चन स्तोपिदिशस्त
प्राः अन्यथान्तु यथायोगेशांतास्तप्राश्च भप्राग्यन्त॥ अप्रस्वस्थेपनस्तित
प्रदिशिश्च नायामग्र नोगमनंनव्यमेवज्ञेयः॥ ॥

पोतकी रुत इति पूर्वं व्याख्यातत्वात्र तव्याख्यायते॥१॥लाभदेति। विलि वि
लीति तिनादलाभदो भवति। तथैव श्लिश्लिलिति तु दोपि॥कूचि कूचितर
तिजलार्थो भवति सा तत्र यात्रोऽयं शब्दं प्रयुक्त इत्यर्थः॥ आह्रतो विकुस्वर
उक्तः आहतिराह्वानमित्यर्थः॥२॥की।त्विति।कीतु कीतु इति यः मधुरः
शब्दः असौ कमतो भवति। तुपुतु रर्थे स्वलितारव्याः शब्दाः कामलो भवती

मर्थः॥विर्वेति शब्दः नियमेन भयाय स्यात्॥चिलिकु नाद इहार्थो भवति॥३॥
कायद इति। चिरिचिरिति। विरावः कष्टदो भवति। चीकु चीकु इति दैन्यावि
भावी भवति सा दीनाची कुशब्दं प्रयुक्त इत्यर्थः॥पूर्वं पूर्वोक्त प्रकारेण भग
वत्या पोतक्याः दशनादाः प्रस्फुरति गदिताः प्रतिपादिता ईदृशफलो इति
यदर्थे यः शब्दो विहितः तदेव फलं येषां ते तथा॥४॥ ॥प्रत्येकमिति॥म
यानराणां दशानां शकुनिस्वराणां प्रत्येकमाख्यानफलं वर्त्तते। यस्मिन्
कार्ये पुरुषः अप्यस्वराणां विशेषं जानाति स भावि प्रयोजनमशेषं वेत्ति॥
५॥

वामानेनिनादइति॥प्रवासेगमनेवामोनिनादः शुभदोभवति।दक्षिणःपु
नर्थेफलाप्तिहेतुः स्यात्॥पृष्ठेनिनादपृष्ठस्थितानांफलवत्भवति।
पुरोभागेशब्दःनिषेधकारीस्यात्।अंर्थान्तरेतुपृष्ठरनागमननिषेध
कृतीतिप्रोक्तं॥तथैवासन्नस्थायांतावापृष्ठस्थानितोभवतीवा
पुरन्तंतदुष्टचेष्टायावासावास्येऊमनमिति।६।युद्धप्रवेशइति।युद्ध
प्रवेशेतस्याग्रहप्रदेशेपसव्योदक्षिणःशब्दःजयःप्रदःस्यात्।पुनःपं

दुरपुंड्रनत्याः वामाः ध्वनीघोपिप्रतिकूलवत्तीभवति।पुष्पशुभकारीस्यादे
त्यर्थः॥७॥पार्थिवइति॥चिलिचिलिस्वरःपार्थिवःउक्तः।शूलिशूलिइति
यःसोपितथैवेतिपार्थिवःइत्यर्थः॥पुनःकूचिकूचिचिचिकूचिकिकिनिशब्दोद्वा
वाप्यौनिगदितौप्रतिपादितौ॥५॥कीस्वितिं।कीलुकीलुइतितैजससञ्ज्ञ
स्यात्।वपुनरर्थेस्वलितात्वानितदातैजसाः॥स्युरित्यर्थः।चिलिकुचि
लिकुस्वरौवीवीवीतितिस्वनौमुनिमुख्येमारुतौनिगदितौ॥८॥

आंबरेति। विरिविरीति निनादः आंबरप्रोक्तः वाकुवाकु इति शब्दः नाद
शः आंबर इत्यर्थः। एवं पूर्वोक्तप्रकारेण अनंतपंचकनिवासवेशनेति।
अनंतानां पृथ्वीप्रजोवाय्वाकाशानां पंचकं तस्य यो निवासः तद्दर्शने
त्यर्थः। दशभावा पूर्वोक्ताः पंचधैव उदिताः। पंचधा प्रतिपादिता इत्य
र्थः॥१०॥ ॥क्रमादिति॥ शाकुने कदम्बाः पार्थिवनादपूर्वोः क्रमात् पंच
पि अमी शब्दा भवंति॥ तदा अचिरेण स्वल्पकालेन पुंसां फलानि पूर्णानि
भवंति॥११॥ क्रमेणेति। यदि रश्मिकायाः क्रमेण पृथ्वीजलपावकानां शब्दा
भवंति तदा मनोरथेभ्योप्यधिकानि तूर्णं उद्भवंति॥१२॥ ॥अनंतरमि
ति॥ पार्थिवनादइति अनंतरं वह्निस्वरश्चेत्स्यात् तदा फलं अप्रसन्नं स्यात्।
यदि पार्थिवादिनंतानंतरं वायव्यशब्दः नाभसो वा भवति। तदा फलं भत्त्वा
तत्समस्तं नश्यति।१३॥ ॥शांतावितिः। पृथिवीजलाख्यौ शांतौ निनादो
भवतः समीरांबरनामधेयो दीप्तौ भवतः। द्विनीमानलं वीतेजः प्रधानश
ब्दमेन भवेत् फलेनापि नादश्चस्यात्। शांतेन समं शांतं फलं ददाति॥दीप्तेन दीप्तमित्यर्थः॥१४॥

॥ शुभेष्विति ॥ शुभेषु कार्येषु शंतनः शुभाय भवति । भयादौ दीप्तभयनाशनाय भवति । विपर्ययादिति । शुभकार्ये दीप्तः दीप्तकार्ये शांतः इति वैपरीत्यात् द्वावपि न प्रशस्तौ यतस्तौ अस्तित्वनास्तित्वफलौ ॥१५॥ ॥ इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारि महोपाध्याय श्रीभानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुते स्वप्रकरणं तृतीयं ॥ ३ ॥ ॥ श्रुत्येति ॥ स्वरकथनानंतरं शुभचेष्टानां सर्वासां फलमपि वयं ब्रूमः ॥

चेष्टाः उक्ताये फलं यथा उक्तं तैः अबुधैः मथितं मथितं यथा पेषणात् दूतमित्यर्थः ॥१॥ येति । पाशकुंतिः देवी सन्मुखी भवति न अभिमुखं सन्मुखं समेति विशंका अभिमुखं विलोकयेत् ॥ कीदृशी प्रोत्फुल्लवक्त्रेति । प्रोत्फुल्लं विकशितं वक्त्रं यस्याः सा तथा ॥ मनुष्यैः सा परिपुष्टभावा सा तं दावेदितव्या ज्ञातव्येत्यर्थः ॥ २ ॥ मनइति ॥ समनस्कभावा मनः प्रसन्नं यस्य इति ॥ श्री नाम दहर्षे यच्छति लाभदा च भवति ॥ अभिमुख्यादि ष फलं

इसन्येति। कदाचिन्नृपादिपांडविका प्रसन्नदृष्टिः सर्वदिक्षु निरीक्षणेन तदा का
र्यो पतानां सर्वदिक्षु नदानी लाभः क्षणेन भवति।४।। कंडूयनादिति। दक्षि
णपक्षभागे कंडूयनात् बुधाः। मित्रस्य क्षेयामित्रलाभो वदंति। दक्षिणपक्ष
मृक्षिपंती ऊर्द्ध्वे नयंति सन्मुखत्वात् तेन। क्षेजयं च युद्धे।५।। यक्षइति। पक्षद
योक्षेपणतः जयार्द्धि ब्रवीति उत्साहवती पोत्साहं ब्रवीति। तं श्रापदावयने
सव्ये वामे पृष्ठे मदं गोचितेन भूषणाम्निर्भवति।।६।। स्थानइति। प्रशास्ते स्था

नेगमनात् अप्रवश्यमेव प्रशस्तस्थानं प्राप्नोति। सुस्थानसंस्थेविहगे स्थान
स्थितानां नराणां प्रवृद्धिर्भवति।।७।। प्रशांत इति। देव्याः प्रशांतदेशाभ्युपस
र्पणेन प्रवासेऽप्यभिमतार्थसिद्धिर्भवेत्। प्रदक्षिणभ्यागमनेनापि तद्वत्
पूर्वोक्तं ज्ञेयं। खेलनचेष्टितेन सुखं भवेत् गंतुरिति शेषः।।८।। स्यादिति।
सजातिसंगात् मित्रलाभाय देवी स्यात्।। अनुत्पं जाते। विजयो न याय भव
ति। सुरक्षिणे न पादेन नेत्रस्य कंडूयनात्। ईप्सितदर्शनाय देवी स्यादित्यर्थः।। ९।।

।।वध्वागमाइति।।पुष्टं पुनरुन्नदि पंती वध्वागमाभीप्सितकार्यसिद्धिं करोति।।पर
मप्रमोदानंदप्रदं नीमहोत्सवं मंगलं आदि शंती भवति।।१०।।उरइति।।उरो हृदयं
अपधानाद् अंगं अभिस्पर्शं नीपी नमन्तीभिः सह संगमाय भवति।।अवनी रुहं अ
धिरोहंती।अन्ने स्यात्।।गलमुक्तिस्पंती।विभ्रं षगणा पेन स्यात्।।११।।आहारइति।
इतरेनरस्य आहारस्थानात् वं वाजठरस्य कंडूयना दा।।तथा अवामपादेन
आननस्य कंडूयनात् वांछितभोगलाभः स्यात्।।१२।।स्यामाइति।।श्यामापो
दकीशरीरारखनेन शरीरसंस्कारप्रकरणेन अभिषान् भोगात् अशेषात्
प्रदिशति।नुपुनः निर्मले अंभसि निमज्जनेन अप्रवशं परान्याभिषेकं कथयति।।१३।।
।पुंसामिति।दक्षिणपृष्ठभागे कंडूयनात्।।पुंसां वारणवाजिलाभ पवेत्।।
इहास्मिन् लोके निश्चयेन शिरःस्पर्शनचेष्टितेन निश्चयेन सर्वाधिपत्यं स्यात्।।
१४।।ईदृशै रिति।ईदृशैः पूर्वोक्तैः विहगचेष्टितैः कार्येण हृणां सर्वमीप्सि
तं भवति।यादृशै चेष्टितैः पुनः संक्षयं उपैति।तादृशानि चेष्टितानि आयुधा

नना: शत्रुनक्षतिगोचरी कुर्वन्तीत्यर्थः ।।१५।।

॥इतिश्रीशत्रुंजयकुरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायःश्रीभानुचंद्रविर
चितायांवसंतराजटीकायांपोतकीरुतेशुभचेष्टाप्रकरणंसप्तमं॥४॥ ॥अ
थाशुभचेष्टा॥वक्रीति।मारुविनेचरोषंप्राप्नेयपरस्येति।कीदृशी।वक्रीकृता
स्येति।वक्री कृतंआस्यंयतिसा।वाअपथवापलायनेनपश्यति।ग्रासंप्राप्नोति
नीयते कापि नीनामावनि।पराङ्मुखस्येति।पराङ्मुखं यथास्यात्तथापतिकृती

तिपराङ्मुखस्या।किंकुर्वती रटंती॥किंपुरुषंकठोरं।एवंविधावराही अथसौ
म्योउद्विग्नाकोपाभिभूताभवेत्॥१॥ ॥अथालस्येनइति।कुमार्याःआलस्येनः
व्याधिभयंभवति॥कुमार्याःप्रोत्साहसंगात्प्रयत्नंसंगात्करणीयभंगः
स्यात्प्रविजृंभमाणापरेभ्यःभयंब्रवीति।ध्यानात्समस्तार्थविनाशोहेतुर्भ
वति॥२॥ ॥गात्रेष्विति॥शेषित्यवरपादधस्तात्मुक्तेषुगात्रेषुपरि
वारध्यानःस्यात्।विमनस्कतायांशोकुलत्वंस्यात्।मूर्गेपुरीषेनपतेव
अपूर्वनाशःस्यात्॥३॥भयमरणंना॥प्रकंपात्भयमतिप्रागंभूमस्तरंभव
वति।स्वगात्रपीडास्वजनस्यभोगोभवति।पुच्छपगतयोद्दृमात्द्दमात्बंधु दायोमरणंनामभवेत्॥४॥

॥ वृत्पेक्षोति ॥ अन्यपक्षदेव्यानि कटस्य पक्षान्यागात् अप्यवहारहानिरिति ॥ अप्यवहारो अप्रशानं तस्य हानिरभावः । भवेत् । गृहीनमक्ष पत्यंजनेन पुंसां ॥ हस्तास्थितस्यापि धनस्य नाशः स्यात् ॥ ५ ॥ सजानीति । आत्मायेन समं युद्धे समजातिभिः समं युद्धं भवति । परेण युद्धे परजीवति युद्धं भवति । पूजितपक्षिभंग इति ॥ अधिवासितपक्षभंगे भंगः स्यात् ॥ तदीये विजये जनसजयः स्यात् ॥ ६ ॥ ॥ अन्यत्रेति ॥ अधिवासितस्य अन्यत्र याना

न् सिद्धान्तस्वं कार्यमपरत्र यानि । पुनः प्रदीप्त यानां त् संग्रामवित्तक्षयकार्यनाशः आयतेति ॥ ७ ॥ दीप्तेति ॥ पक्षिणि दीप्तास्थिते देशभंगः स्यात् ॥ दुष्टप्रदेशापगते पक्षिणि दुःखं स्यात् आलीनेपक्षे प्रविलीनविते च पक्षे सुखदुःखयोर्विमिश्रभावो भवति ॥ ८ ॥ स्त्रीति ॥ रिरंसापरिहारभावादिति । रं हमिध्वगरिरंसा तस्याः परित्यागात् ॥ स्त्रीनाशचिन्तास्थित कार्यनाशो स्यात् तां कुमार्या । भुजंगवह्नि प्रभवे भये कुरोपि अवश्यं भयं भावि ॥ ९ ॥ नामानीति । यद्दिदेवीयानि नामान्यंगानि वंश्राचरणे नवकं हूयते ॥ तदंगघातेन राणां कुरु तेनाछि

॥अर्शोसीति॥ अर्शोसि गुदांकुराणि कंडूयनेन दाऽरुनीसारभयं भवेत्।
गुदस्पर्शात्संग्रहणीभयं भवेत्॥ नैधप्रदेशामुपसर्पणेन अवशेषं नरा
णां पतनं स्यात्॥११॥ रोगइति। अध्यवासितस्य मादिरोगः स्यात् तदा
कार्यविनाशो रोगो स्यात्॥ रोमांचितेति। रोमांचितं ऊर्ध्वरोम
कूपशोषं तनुर्यस्य स तथा॥ एवंविधं विहंगेस नि रोगो भवेत्। वापक्षांतर
योननार्थः। भुजंगात् भयं भवेदित्यर्थः॥१२॥ ॥स्नानेनेति॥ धूल्यां स्नाने
ति विपदं ब्रवीति। विड्ढे जलस्नानी स्नानं कुर्वतो। अनिष्टस्नानमाहकण्ठ
यतीत्यर्थः। पंकेस्नानी रुजं रोगं ब्रवीति। भस्मनि जावानाँ शंपरि ब्राजकतांवा
निधत्ते॥१३॥ ॥केशास्थीति। केशास्थीनि वक्त्रे स्याः सा नराणां मरणमुपा
दधाति॥ काष्ठान्नना पुनः कष्टं। अंगारवक्त्रा कुलस्य क्षयरूनत भवति।
रज्जुवक्त्रा। वंधाइयं जन्यति॥१४॥ तनु शारीरं धुनानाकंपयंती। कुलहानि
रोगो ब्रवीति वंध्या हननेन शरीरस्येति शेषः। घातं ब्रवीति पन्नगादिसंगो घ्यघ
विक्षिपंती पोनकी कार्यविनाशयित्री कार्यविनाशकर्त्री स्यात्॥१५

नश्यंतीति। धन्व द्दुरीभ्य। द्दुविधूनेन सर्वोपि सपीहितान्यपि नश्यंति। शपामाप्रवि
स्तारि नवामपक्षो शत्रूञ्जनाभीतिरुपादधाति। प्रकरोतीत्यर्थः ॥१८॥ निश्रेयसे
ति॥ निश्रेयस कायापरं नेत्रभावमिति। दासस्वपित्यर्थः। कुरुते। ऊर्द्धो नानाप्रे
नपुरी तिना संभरणं कुरुते। वक्षानली रणे वक्षान्तर्भ्रमानुपाश नाडीविवरास्य
नाशं कुरुते। प्रत्न धात्स्या नाभिधानं कुरुते॥१७॥ अप्रधोमुखीति। अप्रधोमुखी
। अप्रधोमुखं कार्यं आहद्भवनीति। पराङ्मुखी कार्यं स्वपराङ्मुखत्वं भवतीति। वियु
क्तमानात्स्वपदं सकाशादिति शेषः। वियोगं कुरुते। प्रपलापमानाकर्णे क्तना
शं कुरुते॥१८॥ रोगाइति। नन्वेवर्णनेन रोगाभिधानः स्यात्। तिरोहितत्वेन
क्षणमात्रं दृग्गोचरीभूय। पश्चाददृश्यतां गतत्वेनाप्रभूतं भयं भवतीति। देव्याः
पक्षयुगस्य प्रस्फारणात् कुटुंबस्य स्वपरस्य रंकता स्यात् ॥१९॥ मुखस्थेति।
काष्ठादिषु मुखस्य घर्षणेन अन्तःकष्टं कुमारी। विनरति नामेन यांती। वि
लम्या। विशेनी अनलक सांनिवेशं प्रस्थापयति। यमसन्निधं प्रापयतीत्यर्थः
॥२०॥

अद्दश्यनादिति॥ निमित्ते शकुनौ वल्लोकनसमयेपतत्निर्गिगमने प्रमाणे। अधिवा
सिन श्रेत्पक्षी अद्दश्य नामे नितवाम्रत्यप्रभवेत्॥ यदि नो अन्यजातिः प्रादक्षि
णं गच्छति तदा अशुभा यभवति॥२१॥ उत्तानन्दूति॥ उत्तानपाद स्य ऊर्द्ध्वस्तन
पादस्यतलं स्पर्शंती॥ काष्ठोपगता पद्भ्यां तलंति। काष्ठोपरि पद्भ्यां व्रजंती त्यर्थः
॥ वरणौ के दूयमाना॥ कुमारी नराणां विदेशयानं कुरुते॥२२॥ भयार्त्त इति।
भयार्त्तो रोगार्त्ते नधादि कार्यं प्रतिभवनेन आर्त्तः पीडितः रुग्पीडितः प्रस्तुरणा

वधाय आदिष्टः। आदिशब्दात् अन्येषां दीप्तकार्याणां ग्रहणं एषु कार्येषु इत्या
दिकाः चेष्टाः प्रशस्ताः कथिताः। अन्यत्र शान्तकार्ये एताः पूर्वोक्ताः भोरोगयाने
प्सितकार्यनाशात्। अवश्यं विदधाति॥२३॥ ग्रंथ इति। ग्रंथविस्तरभयात्
वहूनि क्रूरचेष्टितफलानि नोदितानि न कथितानि तस्मात्कारणात्। तत्
निश्चये न सुमतिः प्रेक्षावान् आत्मनैव स्वबुध्या ईदृशानि अपराणि अपि ऊह
येत्॥२४॥ पुष्ट इति। इमां पुष्ट चेष्टितफलाभिधायिनी पंचाविंशतिं य मेति जा
नाति। स पुरुषः दैवज्ञं घनेक्षमोभवति। कीदृश। पुरुषकारतस्य रक्षति। पुरु

चमत्कार: उद्धप्र: नागपत्र:॥ ५६

॥इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुते पंचमं प्रकरणं॥५॥ ॥अनेकरूपमिति॥ पंचसप्तमानुः देव्याः अनेकरूपं गमनस्वरूपं निरूप्यते॥ यस्या रमाद्यात् अधिगम्य ज्ञात्वा पुरुषः कदाचिन्न दैवस्यागम्यो न भवति॥१॥ उड्डीयेति। याधनु ईरीनामान्तकुंभोविभागात् उड्डीय सव्यदेशं याति तारा अनुलोमा अपसव्या प्रदक्षिणा चेति॥ नामभिः कथ्यते॥२॥ यापां

डवी दक्षिणादिग्विभागात् उड्डीय वामां प्रदेशं आयाति सा अप्रदक्षिणा। उद्भ्रान्ताख्या नामा वितारा प्रतिकूल नाम्नी त्रिनामभिः कथ्यते॥३॥ ॥तारेति॥ ताराध्वनाख्ये पूर्वोक्ते अपि मुख्ये निसर्गरूपमायाते। पराङ्मुखी तिर्यग्गते वर्णेते। अधोमुखी मुखं भूमौ पतंती॥ दक्षिणादक्षिणे च धानाख्य इति वामतो दक्षिणतश्च आयाते चाष्टावेव गत्यादिन्यर्थः। एवं पक्षपुरस्थे अष्टौ गतयो भवंति॥ ताराभिधेति। शाकुनशास्त्रविशेः भाषापयमाना॥ ताराभिधा कीर्तिता।

स्त्वीति। स्त्वा १ कपटा २ स्वनिता ३ ग्रंधा ४ नक्रा ५ दूरा ६ गुलिकिः ७। उर्ध्वो न
कांडा ८। दसृगता १० द्विप्रकारा ११ पुनः ग्पुर्द्नारा ॥८॥ ॥नामप्रदेशादिति। सा स्त
त्वी कथिता प्रतिपादिता। सा का या नाम प्रदेशान्त दक्षिणं विभागं सरलं याति।
या नारा व्रजति ग्पुर्द् पपप्रदेशान्त पुनः निवर्त्तेन सा कपोटसंज्ञा। ७। उत्प्लु
त्येति। पाद दुर बन्त उत्प्लुत्य स्वललीप्रयाति सा स्वलि नामता॥ या नारा भ्र
ना ग्प्रन्पगकोटरादौ निलीयते। ग्शं॥ सा ग्प्रंधा भवति॥ ॥ ॥गोमूत्रिकेति।

या गोमूत्रिका वन्त सर्पवक्त्रा। ग्पुंनरे वक्रं व्रजति सा खल्वति श्रमेन वक्रनारा॥
या पूर्वनारा भवेन्त ततो ति दूरं याति सा इह दूरनारा कथिता प्रतिपादिता॥ ८॥
॥लुठंतीति। या उलिके वपश्चान्लुठति ग्प्रवन्पां याति। सा गुलिकि र्मता। या ऊ
र्द्ध्व देशे गगने गत्वा लनः नारा भवेन्त। सा ऊर्द्ध्वनारा॥१०॥ ॥ग्प्रुध्रिव्येति॥
या शरवन्त या णवन्त ग्प्रुध्रिनवेगा प्रयाति ततो निवृत्य ना याति। सा कां
डनारा॥ या पस्व प्रदेशे वामान्त ग्प्रुनाम गगा गच्छति। सा पस्वनारा भवति॥ =

उड्डीयेति॥ याप्यर्द्धमार्गाद् उड्डीय प्रदक्षिणं याति सार्द्धनाराकथिता। याउड्डीयार्द्धदेशो तिष्ठति सार्द्धिनी यार्द्धनारा कथिता बुधैरिति शेषः॥१२॥ ॥ एषैवेति। एषैव ना रागात् वैपरीत्यादिति दक्षिणतः वामप्रदेशाभ्युपसर्पणेन विज्ञैः द्वादशनाम धेया नामोदिता। अथ पासां फलानि वर्ण्यन्ते कीर्त्यामः कथयामः। कीदृशानि। उत्यादिना कस्मिन्विस्मयानीति। उत्यादिनः अशाकस्मिकः विस्मयैर्यैः तानि तथा॥१३॥ ॥स्वल्पीति। स्वल्पी गतिः पुंसां शोभनफलमाह। रूपारा फलेहीना

भयदा च भवति। स्वल्पिना अनितरूढं फलं विधत्ते। फलोत्पत्तिरतिना फलरहिताक र्णो स्वरवप्रदा च अपुंसा भवति॥१४॥ ॥वक्रेति। अभिमतार्थसिद्धये वक्रा अतिवक्रे च भवति॥ दूराद्दूरप्रदेशे दूरस्थाने फलदा भवति। जलैकैः कार्यप्रणाशं करो ति। पुनरूर्द्धनारा युद्धं विधत्ते॥१५॥ ॥स्यादिति। फलेन रहिता कांडवेगा स्यात्। वक्षनारा तनप्रार्थलाभायगतवस्तुनः प्राप्ते स्यात्॥ यार्द्धिप्रनारा अर्द्धना राशाकुनैक देवी। निसा फलार्द्धदात्री स्यात्॥१६॥

यावदिति॥ अत्र यावत्प्रकारा नाराया यावत्फलं यथायेन प्रकारेण मानवानां भवन्ति॥ पुनरत्नावत्प्रकारा नामानथानेन प्रकारेण तावत्त्रभये उपादधातीति॥१७
॥ ॥जान्विति। जानु प्रदेशे नरवाहनानिर्भवति। नयोरूदेशे परिधानलाभः स्यात्। अथ कट्यां स्नासनानां निर्भवति॥ जठरप्रदेशेपि मानभोज्यं स्यात्॥१८
॥कंठेवेति॥ कंठाभरणलाभः स्यात्। ललाटदेशे पट्टबंधः स्यात्। शिरसि छत्रलाभः स्यात्। कयाप्रयाणे जान्वादिप्राप्ति नया आमप्रवेशे नामयेत्सर्पः॥१९॥॥

॥वामेयत्नः इति। प्रत्यक्षदेवी पथिकेन साकं वामे अनो दक्षिणअयांती॥ नरिष्यष्या धमसंज्ञकानि फलानि क्रमतः अभिधत्ते॥२०॥ ॥इं दक्षिणेति। यात्रजनः पुरुषस्य दक्षिण मध्य नामविभागात् अभिमुखी समुपैति साक्रमतः नहु मध्यममल्पं पुरुषाणां दुःखफलं कुरुते॥२१॥ प्रदक्षिणेनेति। प्रदक्षिणेन पुरुषमाने घर्षती यथेष्टलाभं कुमारी कुरुते। वामेनभाजे न पुंसां समावेष्टयंती नरस्य मरणं करोति॥२२॥

पराङ्मुखीति॥ यावद्दृष्टात् पराङ्मुखी गच्छतिसाद्दृष्टे स्थितं करणी यथाह॥ या पुनः दृष्टाभिमुखं प्रयाति प्रयोजनं कार्यमसौ तं कथयति॥२३॥ ॥निर्गच्छन्तद्दृ ति॥ यदि निर्गच्छतः पुंसः दृष्ट वामाभवति। तदा दृष्ट प्रकोपार्थे विनाशनार्थो विति। दृष्टस्थितो जनसमुदायः तपोवाने षाप्रकोपः अप्रर्थे नाशः अनेभवत इत्यर्थः॥ ऊर्द्ध्वेगाऽप्रधोवादः वापती नीच वामे भूतिमाह। दक्षिणोपुनः अरिना शः॥२४॥ ॥वामेति। दृष्टभागात् वामावर्त्तो नामे नावेदयन्ती। अभीष्टका र्ये शस्यते। नथा स्नाभयादो प्रशस्तास्यात्। वेत् यदि दृष्टाद्दक्षिणावर्त्तिनी

दक्षिणेनावेदयन्ती। अभीष्टे कार्ये शस्यते नत्र अतिदृष्टे अप्रभुधो॥२५॥ ॥इतिश्री जयकरमोन नादि स्वरूतकारि महोपाध्याय श्रीमान्दुर्गा णो विवेर वि नायांवसं तराजटीकायां श्रोत कीरुते गतिप्रकरणं षष्ठं॥६॥ ॥यात्रेति॥ इ दानीं कुमारिका याः गतिस्वरादीनि विभिन्नरूपा णि वयंति स्वरूप याम ः॥या त्रा प्रवेशादिविकी। र्षितानां पुंसां। जितरामतिशये। नातेदानमिति। अथो स्व दुःखयोरिति शेषः। ज्ञानं अमेषां ज्ञापयितुमित्यर्थः॥१॥

एकेति। एका तारा भयेभ्यः पाति रक्षति। द्वितीया तारा सर्वार्थलाभं कुरुते। यदि तृ
तीया तारा तनगमभवेत् तदा तद्दुर्लभं राज्यमपि प्रदिशं कथितं ॥२॥ ॥अथ कोत्रि
क्रमास्त्रिस्त्रयमाह। आद्येति। आद्याद्वितीयानि संज्ञके पुंसि व्यपितो रणेषु यदि ता
रा भवेत् तदा मत्तमतंगजा अश्वस्त्री रत्नरत्ने प्रतिनेतिमत्ताः मतंगजाः अश्वाः
प्रतीताः स्त्रीरत्नं सर्वोत्कृष्टा स्त्री। रत्नानि प्रतीतानि तैरुपचितान्याप्ताः समृद्धिः
संपन्नः स्यात् ॥३॥ ॥एकतारा भयं संविदधाति। द्वितीया मृत्योर्भंगं करोति।
कथंचिद्यदि सा तृतीया भवेत् तदा धनजीवनाशः स्यात् ॥४॥ ॥या तारापीति।
या स्पृष्टाति त्रितनयस्य मध्ये पुनः वामभागे गच्छति सा इह सर्वकार्यस्य विनाशोद्
गो वक्रतारा कथिता ॥५॥ तारेति। यदि प्रथितासन्नस्यादिने तारा भवति पुनः
शकुनेक्षणे स्याद् द्विवा वामा भवति। तदा उल्लपुंगीनराणां शुभपदं सर्वं सहसा नि
हंति ॥६॥

वामगतिः शकुनेक्षणे वामेन वने स्यात्तदा विकीर्षितं समस्तं वस्तु सिद्धिमुपयाद्या
सत्तत्त्वेयं ॥८॥ नारेति । यद्यधिवासने ३

प्रदक्षिणेति ॥ यदि अधिवासने तकुररम्भतेन प्रदक्षिणा भवति । निरीक्ष्यमा
णे शकुने पि सैव भवति । मानवानां चिंतेगतं समस्तं समीहितं तन्निश्चितं सि
ध्यति ॥७॥ पूजादिन इति ॥ यदि पूजादिने अधिवासनदिने तारा गतिः स्या
त्पुनः निवर्त्तमानस्य वामा याति ॥ तदानीं शकुनिकल्पमनोरथाः सकलाः सि
द्धिमुयांति ॥९॥ ॥भक्त्येति । अनुलोमातारा भक्त्या यदि वामा याति । तदा का

येति द्रुमपि प्रणास्येत् । उद्गतावामा भक्त्या दक्षिणगामिनी चेत् भवति तदा का
र्यविनाशपुनस्तदेवाद्धयाति ॥१०॥ एकेति । एकादिश्नभी वामस्यानिवर्तमान
स्य नरस्य अप्रदक्षिणं वामा विभाग याति । यस्य नरस्य अग्रविज्ञाति समस्तानि
कार्याणि सिध्यंति ॥११॥

श्यामेति। यस्य नेत्रप्रदेशाः स्वरःशान्तरूपादिति। नेत्रशारीरव्यापारः प्रदेशः स्या
न्स्वरः एतेषां मायत्रे तादृशरूपं स्वरूपं स्वरूपं यस्य एवंविधं श्यामागयं
तारंगच्छति। निवृत्ति काले पुनः वामममभ्युपयाति। असौ अक्षयंरूपमिति त्वं
प्राप्नोति॥१२॥ तारेति। प्रथमं तारागयं स्यात्। निवृत्तौ नैकातारा भवति।
तदा प्रथमं तारा समक्षे भवति पश्चात् तारा विपदे भवति। तथा वामागयं
पूर्वं भवति पश्चात् निवृत्तौ वामा भवति। सवामा पुरस्तात् विपदे भवति

पश्चात् समक्षे स्यादित्यर्थः॥ ॥१३॥ तारेति। यदा प्रथमं तारा पुनः वामा। पुनरे
व तारा पुनर्वामा। तदा मिश्रफलं ब्रवीति तथा तु धापि भूत्वा। याऽग्रे तेभवत
स्मा फलस्य निर्वाहमापद्यते वामा स्यात् तदा फलस्य निर्वाहः॥ पद्येनोनिवृ
त्तौ तारा तदा फलं प्राप्नेरनिर्वाहः॥१४॥ अग्र इति। यदि मिथुनस्य मध्या
त् अग्रे सरी स्त्री स्यात्। तत्र पृष्ठयायी पुरुषः स्यात् तदा लघुवत्यां सर्व
फलं सिद्ध्यति। तत्र पृष्ठगायां तु युवत्यां किं विहृतं फलं भवति॥१५॥

निरीक्षितादाविति। आदौ निरीक्षिता युवतिः वरिष्ठा स्यात्। पूर्वं दृष्टः पुरुषः
तदूनो भवति तस्याः। किं चिह्नं फलं ददाती त्यर्थः। मनः कामांगानि प्रत्याधिका
विहंगी वर्त्तने प्रदक्षिणं प्रत्याधिको विहंगः॥१८॥ प्रदक्षिणेति। वेकुमने श
कुनामलोकने प्रदक्षिणः नारः विहंगमः स्यात् पुनर्निवर्त्तने विहंगी वाम
गतिर्भवति तदा मीष्टसिद्धिरभ्युन्नता स्यात्। वैपरीत्यात्पुनः मध्यमाज
न्यानि रूपयाति। वैपरीत्यं तु प्रथमं नाराविहंगी स्यात्। ततो निवर्त्तो वाम
विहंगः स्यात्। इति॥१९॥ ॥नारेति। आदिनतो रणां ते सारा भवति तत्स्त्रे

त्वा पापा भवति तदा न गुणः। न दोषः॥ नारोधने त्वे देहाय मनुष्ये रपरागवे
व्या स्यात्॥२०॥ आलोकयत इति। कापि नोरणां ते ष्या मा नालोकयते। य
दि निवर्त्तो वेत्तारा स्यात्तदा तर्थैक फलेति अन्नर्थैक फलेति अनर्थः क
थं नदेक फले यस्य सातथा। केषां नराणां। तु पुनरर्थे वा माध्यमीष्टार्थ फलं
ददाति॥२१॥ निम्नन इति। यापो नकी। निम्नतः सत्तमा निर्भजति सा महाफ
ला भवति अत्यथा तु यानी लघुफला तुच्छफला भवति। तु पुनः मासमासमं

जधिकमाश्चल्याहा।जयेति।प्रयातु नराही नामरवाजयायस्यात्तदा।सा चेत्सुद
क्षिणाभूरिफलं ददाति पुनर्दक्षिणानःस्वशब्दा भयं दापयति।सा चेत्स्वामग
तिस्तदा यातु मरणं स्यात्तदा॥२१॥सव्यापसव्याइति।यदि सव्यापसव्ययुगप
त्तयमोश्यामेस्त॰।तदाप्रशस्तेशोभनेभवतः यतः नेतोरणा रव्ये भवतः
यदि नाम स्थिता दक्षिणकायवेशास्यात्तदा।कुमपायंनी पतस्य वद्धे स्या
त्तदा॥२२॥तारेति।शकुनैकदेवी ताराज्ञा जित्वा यदि कुत्रदेशे स्थितिं विध

त्ते।तदागमनो यत्नाशं क्षेमभागं स्यात्तदा।भूमीष्टं फलं चार्के विश्रुभवति॥२३॥
भक्षमुखीति।भक्षमुखी यदि नामाविभागं याति रटति शब्दं कुरुते दक्षम
धिरोहति।तदाश्वाधिरेणकालेन पांडविकाविपदा सह योधितम सर्वे।वितर
ति ददाति॥२४॥उन्नतइति।अनुलोमामभगवती चेत्स्वशांत दिशं गच्छति
तदा नृपाति लं यस्यच्छती सर्वः।कीदृशी।उन्नतदक्षिणपक्षाविभागा इति।
उन्नतः उच्चैःकृतः दक्षिणपक्षविभागो यया सा तथा।भक्षमुखीति।भक्षं
मुखे यस्याः सा तथा।कूलपार्थिवा शब्दा इति।कूनः पार्थिवः शब्दो यया

सारणिका॥२॥

नारेति। शुभप्रदेशे नारोपविष्टायांनि। पूर्वंनाराभ्रत्वा शुभप्रदेशे कृतनस्थितिरि
त्यर्थः। भक्षंगवेषयंती। भक्षंगवेषयंती।। कें विनलभ्यतेन दोनेफलं
विदधाति। संप्राप्य भक्षा पुनः पूर्णफलं कुरुते।२८।। भक्षापीति। भक्षंजि
घृक्षौ शकुने सति पूर्वमेव पतंगः। भक्षाभिमुखीभूतो कीटः पलायनेन
श्यति। अथापि योगात्प्रयत्नतः दृग्गोचरीभवेत्तदा यस्यात्तदा कष्टादभी
ष्टस्य फललाभः प्रदिष्टः।२७।। भक्षापीति। यदि वभक्षं जिघृक्षुः रंतरालेक
स्मपक्षी भक्षानंतरं। वेदनिष्टप्रोति नत्वेति। प्रश्नेकार्यं प्रवानरे फलां

तरं स्यात्। भक्षयुगस्य लाभे फलद्वयंस्यादित्यर्थः।।२८।। कस्येति। कस्यापरा
हीयंकस्मैगृहीतुं वांछति।। असौ वैत्यपलायनेन ततोन्यं लभ्यते। तदेष्टलाभा
दपरोर्थलाभः स्यात्।। तु पुनः भक्षानवाप्तौ फलानवाप्तिर्भवति।।२९
।।गवेषयंत्या इति। नक्षंगवेषयंत्याविलोकयंत्याः इह कुमार्याः दृष्टिया
दृग्गतिः स्यात्। आत्मकार्ये विपश्चिद्भिः तथाविधैव गतिः प्रतिभाव
नीया।।३०।।

मौनेन वा वामकस्वराही नाडीगता सती चिंतकी। त्रैयद्गति। प्रवेशे पुनः अप्रस
व्यसदा मौनिनी नाडीनामागती अपार्थसिद्धो कथिता॥ ३१॥ बाध्नतीति। एका
नामभागं तु बाध्नाति। अस्मात् नाडी यातीति लाभसंपदाल्पः स्यात्। यदि वामगा
न क्राहाराया दस्याभवति। तदा नर्थं दत्वा दुःखमर्थं लभयति॥ ३२॥ एके
ति। यथा दौ नाडी स्यात् ततो द्वितीया अर्द्धं नाडाः। पुनः नाडा ततः अतुषी
ना मा स्यात्। एवं शुक्लपक्षाः सर्वाः स्वं स्वं अप्रात्मातु रूपं कार्यं क्रमेणाकु
र्युः॥ ३३॥ किंचिदिति। किंचित्कार्ये कृते नासा वृत्तिस्थानतो नाडी गच्छतीति। त
तो विश्राम्य विश्राम्याविलंबं कृत्वा। शनैः शनैः वामा प्रयाति। साचरिक्ता
क्रमेण फलप्रदा भवति॥ ३४॥ गत्वेति। या ऊर्ध्वं गत्वा यस्ता दायगच्छति
ततः क्षोत्तराभूमति। तदा भयदा स्यात्। तदानीमिति। तत्काले। तत्का
लांतरे। एवं त्रिधा वामा गतिर्यदि स्यात् तदा धनं दूरी अवसानं मर
णं कुरुते॥ ३५॥ वापव्युतेति। या धनं दूरी वापव्युता अंगुलिके न व्योम्नि
यथेजवेन दूरं याति। यदि ततः नाडी स्यात् तदा रणाय युद्धाय स्यात्। ए
वं त्रिधा नाडागाप्रवेशं प्रजं तु मरणाय स्यात् ३६

यात्रलपुत्रीति। यात्रलपुत्री देवी गमनोद्यता नाम अग्रे जित्वा ऽपि मृत्युस
मेति॥ ततः प्रदक्षिणा नामा स्यात्तदा कार्यविनाशनाय भवति। ते तद
क्षिणा स्यात्तदा ऽदक्षिणा प्रिहेतुः स्यादित्यर्थः॥३७॥ मृत्येति। प्रथमं वि
नीरावामामृत्वा भक्ष्यं परिगम्य पुनः प्रदक्षिणे नाभ्युपगम्यमानो रम
स्यानकमायायंती वराही ऽपापदं हत्वा संपदमोदधाति॥३८॥ नेमजे
ति॥ यदि शुक्रपक्षा धूल्यानिमज्य यदि वा दक्षिणे वामे विधाय नाराप्रया
ति। तदा विपदं विधाय क्षणेन लक्ष्मीं उपादधाति॥३९॥

दिकालेति। यदि दिक्कालवेषा नितं दस्यिनीनां पूर्वोक्तानां नाम ऽपादेकतरे
ण का प्रादक्षिणा ऽपि दुर्गो भयंकरी स्यात्तात पुनः नामगा मृत्युविधा
यिनी स्यात्तशं तु रिति शेषः॥ ऽ॥४०॥ प्रचेति। प्रचं भयं कटुकं टकितं
वचो ऽपृथ्वाराणीं परो ऽपारूप दक्षिणा भवति तदा ऽप्रत्यकमर्थं प्रकुरु
नी ते। एवं विधा वामगा ऽप्रपरिहार्यमनर्थं कुरुते॥४१॥

प्रत्यक्षेति ॥ प्रत्यक्षरूपा देवी उद्भूतासती मनोहरं स्थानमाश्रयंतीवरं स्यात् ॥ प्रशस्ता उदितनरप्रदेशा मध प्रतिच्छिता दक्षिणगा प्रशस्ता स्यात् ॥४२॥

॥ यातीति । यातीप्रतिक्वाणा यदि कुमारी विरौति शब्दं कुर्यात् । यात्प्रयाणगमनं विधाय त्या वर्जनत्वा ध्रुवसमायाति युग्उक्षितेन । दिनेप्रदेशो वेन प्रविशन दत्तौ नीमं दुर्गी पूर्व गते: फलं निहंति ॥४३॥ कृत्वेति । कृत्स्न: पक्षी स्वरं कृत्वा गच्छति पुन: उपविश्य पुनरेव स्वरं कुर्यात् । तदा

गतेः फलं विनिहन्त्य प्रथमस्वरस्यानुरूपं फलं ददाति ॥४४॥ प्रदक्षिणेति । देवी प्रदक्षिणा नाराय । देवावामागत्वोपविशस्यानुरूपं फलं ददाति ॥ तयोर्मध्यात् यानि वर्जनेभ्य पश्चान्न च गत्वा नोपविशेत् सा स्यात् नु रूपं फलं कृत्वा प्रवश्य प्रतिहंति ॥४५॥ विधायेति । विधाय शब्दं यदि कुमारी दक्षिणस्यात् पुनः शब्दं कृत्वा वामा उपैति न चागम्य पुनः स्वरं वैन कुरुते न दात्री यं तन्त्र ब्रह्मपुत्री देवी फलं लाभं करोत्यात्र ॥४६॥ कृत्वेति । यथ कृत्वा मा कृत्वा ष्पा मा शब्दं विदधाति पुनः सारणं विलोमा

अग्रे विवाहयेत्तन्नदा कें चित्र कार्य । विराद्धि रस्कालेन सिद्धिमुपैति ॥४७॥

दृष्ट्वाइति॥वामभागेप्रथमंसशब्दाउपविष्टादक्षिणातांप्रजंमीनदन्तकुर्याचेत्
स्थानेउपविष्टास्थितापुंसामनन्यममभीष्टंफलमचिरादेवयच्छतिप्रनिवृत्त
नभीप्सितंदूराकरोतीत्यर्थः॥४८॥ ॥करोतीति॥मालाराःपिहत्वावैशाख
रोतिगागांविधुनोतिकंपयतिप्रदीप्तंविचित्रंशब्दंश्रावयतिनश्यतिकुर्याचि
त्रीयतेवालीनाभवतिसाप्रतिष्ठेकफलप्रदागीस्यात्॥४९॥ ॥कृत्वेति

॥वामतोशब्दंकृत्वामौनिनीवायाव्रततपुणीस्वच्छीनारीभवेत्।कीदृशीआसा
वेष्टास्थानंशांतेतिआशादिगचेष्टापूर्वोक्तास्थानमुपविशनस्थलंएता
निशांतानियस्याःसातथा॥सादेवीनराणांआशापूर्णंदक्षिणेनकरोति॥
५०॥उरणाइति।यदानिरूप्यमाणेशकुनेउरणाश्रदोषाश्रविमिश्राभयं
तितदानेषुयेभरयस्तेश्राध्या॥अथवायंउरणांवादोषंवावराहीदेवीप
श्रादिदधातितेप्रांतवर्जितोश्राध्याइत्यर्थः॥५१॥

॥भाषितस्तति॥ भाषितवेश्विलगमनादीनां बहूनां शुभानां यः समुदायो भवति
स प्राधिकं शुभमावहेत्कथयति। तगोतितास्मिन समुदाये विदुषे वरुपुन
ण्यश्रुभं भवति॥५२॥ त्वरितमपिति। पांडविकायास्त्वरितं गच्छतिसापूर्णं
पूर्णं शीघ्रं लाभं यच्छति ददाति। कें। चित्त्वरिमास्त्वरितापूर्वोक्तगम
नादकं फलं ददाति। मंदगतिः स्थाविरेण नदद्दे। केचित्त्वरितमपन
फलामिदद्दं फलामित्यर्थः॥५३॥ ॥आदावेति॥ आदौ व्योम्नि नानिंद

र्शयति॥ परं समन्तानि प्रयाति प्रांते वनानि करोति तिन यावराहि देवी उरी
कृतस्वीकृतमिदमर्थं मासन्नमपिहरे स्वल्पमाह॥५४॥ उड्डीयमाने
ति॥ याश्यादिलो उन्नातिं दर्शयति॥ उड्डीयमाना नन्तं कुमारी नानिं दर्श
यति सा इह लोके स्वल्पं चिरं प्राप्यं यत्स्यात्तत्॥ तदा चिरेण स्लोककालेन
भूरि प्रयाति ददाति॥५५॥

नीवइति ॥ देव्या नीवोद्ग्रमपर्थ्ये गमनैः क्रमेण नीवोद्ग्रमध्यानि फलानि स्युः
नत्र प्रदक्षिणाया नारायाः पूर्वोक्तानि फलानि यागे गमने कथ्यते ति
। उद्ध्व तायाबामाया पुनर्गृह प्रवेशे फलानि प्रतिपादयं नी निनाल्प
पार्थः ॥ ५६ ॥ शिरइति । शिरश्चक्रीजानुसमं व्रजंती कुमारी क्रमेणापा
सायनाब्दैः फलदा भवति । प्रकल्पिते कालविभागे तु कल्पितमेव
मानं ग्राह्यं ॥ ५७ ॥ लाभ इति । पांथसमूह मानुः देव्याः दंडामितप्रदेशे प्रद

क्षिणान्तमहान् लाभो भवेत् । दंडयुगप्रमाणे प्रदक्षिणान्त मध्यमो लाभः स्या
त् । त्रिदंडमाने प्रदक्षिणान्त जघन्या लाभः स्यात् ॥ ५८ ॥ मानसेरिति ।
शकुनैक देव्या प्रदक्षिणायाः प्रथमे वल्गु था विभागे मासे अल्पैर्षैर्लाभ
ः स्यात् ॥ ५९ ॥ आद्य इति । आद्ये महतो रणभूमि भागे प्रदक्षिण पांडवि
कास्वल्पं फलं ददाति । द्वितीये पुनः अल्पतरं । भूमि त्रितये प्रभ्रमेणफलं
दत्ते ॥ ६० ॥

अध्यायेति॥ अयनापक्षांतरेनरस्य कालविनिर्णयाय ऋमोर्नेभागो। अथवा
यन ऋत्वेनिति। अब्दं वर्षे। अयने दक्षिणोत्तरायणे॥ ऋतवः षट् वसंत
प्रभृतयः मासपक्षदिनानि प्रसिद्धानि॥ नाडिका घटिकाः। प्रकल्पयेत्प्रक
ल्पनां कुर्यात्॥ ८१॥ ॥वेधेति॥ वेधानि नाडोड्डीयनास्थिनानां बलदूर्णो
ष्णानानां मध्यादेकेन पादमात्रयोगः फलं स्यात्॥ समीहितस्येति शेषः
द्वितयेन अर्द्धं फलं स्यात्। त्रिभिः पादत्रितयं पादोन फलं स्यात्। समस्तै

श्चतुर्भिः समस्तं फलं स्यात्॥ ८२॥ ॥वेधादिकमिति॥ वेधादि प्रत्यक्षदेवी क
थातो पूर्वोक्तं वेधादिकं नाचरति। तत्पुनरर्थे अधा अहेरणभक्षमेव गृह्णाति।
तदानी तदा अभिप्रेतफलं किंचिद्दूनं भवति। ८३॥ प्रशस्तेति॥ प्रशस्तवे
धादिवत्स्वयाद्वेधादिकाभक्षं गृह्णाति॥ तदा तां एकांतपत्रीं धरित्रीं
कुरुते। कीदृशं। अनंतजिनाभिधानेत्यामिति। अनंतजितानिकृतानन्त्या पा०॥८४॥
जिष्णुमित्राशात्रवः तेषां कलत्राणि योषितः तासां नेत्राणि यस्यां सा तां

नाममिति।यात्रादिकार्येषु नामं स्वरं दक्षिणेन अयानं शुभं वदंति। ग्रामप्रवेशादि
लमीहितेषु वामांगानं दक्षिणेन अशब्दं शुभं वदंति॥८५॥गवेषइति॥मनु
ष्यापांडविकांगवेषयत्र यदि कदाचेत्तन्निरीक्ष्यते वेत्तस्वगांनरंयद्दे
पश्यति सस्पामेव सर्वान्शकुनान्हरतीति॥८६॥वामेति।वामांगानिः या
पितनामने च्छाः येशब्दास्थिती दक्षिणेनः अन्यत्र यत्पुनः दीप्तं॥नानिम
यादौकार्येषु मानि।अन्यानि अन्यत्र निषेधकारि भवंति॥८७॥संकटके
ति॥संकटकोत्पाटिन शुभमप्यशक्षेपिति।सकंटकः कंटकाकुलः उत्पा

टितः गजादिना शुष्कः स्वभावतः।भग्नवायुनादिना।एवंविधेषु वृक्षेषु पा
दपेषु स्थिता॥तथा स्थले स्थलिकायामत केपतनादिकरं कादौ स्थिता।अप्रं
नर्विनिद्धेति॥पूर्णितेक्षणा।भयमोहशोक अभ्या अयेति भयं प्रसिद्धं।
मोहशोकौ प्रतीतौ।येस्यां आश्रशर्ह दित्वाद धू।अधं अनटस एव आश्रयोः
यस्याः सातया।पश्चात्कर्मधारयः।अधःपतना।श्रान्तघाताः॥८८॥

॥इत्यादिकेति॥ यद्यपि इल्लिकाया इत्यादिका वेष्टाः भयावनिधंशमयंति। न प्राप्यते तदुक्तत्वव शात् प्रायेणास्तु खदावसानातस्तु रतएवनगृहीताः॥६९
॥वेष्टेति॥ वेष्टानिनादाटनभक्षलाभा। बलेनपृ थिकाक्रमात्भवंति। एभ्यः बलुर्ध्वः सएकः बलवान्भवेत्॥ यंत्रलपुत्री देवी पश्चाद्दिदधाति॥७०॥
क्षेत्रइति॥ एवमाग्रानिमाचो योयोलाभः तद्राज्यमामवंति। तद्देवदर्शयति

॥क्षेत्रइति॥ क्षेत्रेसतिग्रामप्राप्तिः॥ ग्रामधानेसतिपुरीप्राप्तिः॥ पुर्यांसत्यांमंडले देशप्राप्तिः॥ मंडलेसतिकि यन्युवीतस्यांसत्यांसर्वोवीति॥७१॥ पुंसिति। पुंपक्षिणः वेष्टितयानशब्दाविशेषात्पुंसांफलदाभवंति॥ स्त्रीपक्षिणीवेष्टितयानशब्दाः विशेषात्स्त्रीणांफलदाभवंति॥७२॥ ॥इतिशत्रुंजयेकरमोचनादिसुकृतकारिभिः महोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायांवसंतराजटीकायांपोतकीरुतेयात्राप्रकरणंसमाप्तं॥ ॥

॥एकत्रेति॥ नमिनिनिनहंसवारंवयंप्रविचारयामः॥ विचारगोचरीकर्मः। येनतु
न्येपि जालेशकुनेनानाप्रकाराणि फलानिभवंति। केषांजनानां॥ किं कुर्वतांव
जनां। कस्मिन्‌एकत्र-सार्थे॥१॥ त्यारनि। विधुनाडिकायांवंडनाडिकायांव
हन्त्यांवायुनापरिपूर्णयांनाराक्षेमंकरीभवति॥ अर्कनाआंदक्षिणनाआंव
हन्त्यांवामाक्षेमंकरीभवति॥ पूर्णेध्राणेअन्तोमाफलदाभवति। रिक्ते
वामाफलेनरहितास्यात्‌॥२॥ ॥शशांकेति॥ शशांकनाआंअथवाअर्केना
आंअन्नतःसमीरेवायोप्रनरानिसनिपुंसःयशःकीर्तिसमृद्धिंसंपदंकुशलंश्रे

यःजयंप्रतीनंकपयंति॥ वायोनिर्गच्छन्नःसनःपुनःफलवैपरीत्यंकथयंति॥
३॥ ऐंदवीति॥ यदानाडिकाऐंदवीनाडीवहतिप्रभंजनेवायोस्वेध्वयाप्र
विशति अथंनरिति शेषः॥ पोनकी देवी दक्षिणाव्रजति॥ तदाईप्सितंसक
लंफलंस्यात्‌॥४॥ नाडिकेति॥ यदानापनीदक्षिणानाडिकावहतितथा
दरन्तःसमीरणोनिःसरतिस्यति। अथप्रदक्षिणागति। वामाधनुर्द्वरीदेवीभव
तितदाअक्षयंफलंप्रतिष्ठंभवति॥५॥ मारुतेति॥ दक्षिणनाडीमारुतेविस
तिसति। यदिपवन्यादक्षिणागतिर्भवतितदाफलंअप्रत्यवितरनदुदितंव्यत्यया

त्रिरस्सरतीति॥इडयाइतिइडकयावामताआउद्दरतः पारुतोति:सरतिसतिभ
गवतीवदक्षिणाभवेत्।तदाप्रमीप्सितफलंयाति।श्वान्यवालुतः प्रशोभ
नंभवति॥७॥प्रयातीति।यदेतिदेवीवामप्रयातिसोमपथेवाकस्मात्पव
तोपिप्रभ्यंतरंयाति।तत्रापियाप्यंनियमेनभद्रंभवतितत्रजाप्यंनामजा
पेनपरावर्तैर्यितंशक्यंव्यत्यासतः प्रभद्रंजाप्यमाहु॥८॥तारेति।सोम
नाडीवहत्यांतारायातीशोभनेकार्यभागेशस्ता।संचारासादौतैपरीत्यंशस्य

तेपिसात्वेफलंमिश्रमेवस्यात्॥९॥तेनेति॥तेनकारणेनएकस्मिन्नेवतिथि
तेजातेयाद्दग्यानवानांग्राणसंचारः।अभुदेति।नेवामानवानांतादृक
फलंस्यात्।यस्मात् हंसचारोतैकाकारोस्तिहीतितद्देनदर्शयति॥१०॥कस्या
पीति।कस्यापिइडावहतिकस्यचित्भानुनाडीवहति।कस्याप्येतेद्वेवहेतां
योगाचंगप्रेतमातरिस्याकस्याप्यंतयोर्तिकस्यापिवात्यांश्यामेति।हंसचारे
णसाकस्यामावारेयस्याभ्यासोवर्तते।अग्नौकर्मपाकंवेति।अस्यवयस्यमध्या
तेपरएकवेतितस्मिन्शाकुनज्ञानसंपन्नास्ते।ततिखतीत्यर्थः॥१२॥

॥इतिशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिभिःमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रगण
भिर्विरचितायांवसंतराजटीकायांपोतकीरुतेहंसचारप्रकरणंसप्तमं॥
स्यादिति॥राज्ञोऽभावेवर्णाश्रमाणांमर्यादानभवति॥तत्रवर्णाःब्राह्मण
क्षत्रियवैश्यशूद्राः।चत्वारआश्रमाः।ब्रह्मचारीगृहीवानप्रस्थोभिक्षुरि

तिक्रमात्।तेषांमर्यादास्वस्वस्थानानुष्ठानविधिर्नभवति।तथामत्स्योन्यायः
मत्स्यगलागलिरितिलोकेप्रसिद्धाः।स्थापनेनस्यामकर्तृरभावेनपुनाति
रत्वैनपादपाठमिति॥१॥

ऽप्यन्येऽप्यवनिपालाः॥ राजानः तेषां मौलयः सिंहासिन्नेषां पालाः स्रजः तेसां रजां
सि पराणाः तैरभ्यार्चितं पूजितं पादपीठं यत्र तत्तथा॥ ६॥ स्यादिति। सप्तांगैः
स्वामिजनपदामात्यकोशदुर्गबलसुहृद्भिः विवर्द्धितं प्रसमृद्धं स्फीतं मत्र
यद्राज्यं तत्तत्रोरगाणां नेप्रतिलोमगामितरस्यात् अपयानिवृत्तौ यदि तारा

स्यात् तदा विलीयते समागतमपि विलयं यातीत्यर्थः। किमिवाऽप्राज्यं यथाऽप
ज्ञो प्रविलीयते॥ ७॥ राज्यमिति। यदि राज्यं चिकीर्षोः तोरगाणां तेऽप्यन्येऽप्यव
निपालाः राजानः तेषां मौलयः सिंहासिन्नेषां॥ ८॥

मालास्रजः तासां रजांसि परागाः तैरभ्यर्चितं पादपीठं यस्य तत्तथा ॥८॥ राज्यमि
ति । यदि राज्यं विकीर्णं नोरणं नैषाभ्यन्स्य जातिः खगो जातिनदाविश्वंभराय
सुररीकृतायां भ्रष्टो नृपः स्वाधिपत्यं लभते ॥१०॥ ॥इति शत्रुंजयकरमो
चनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीका
यां शाकुनकीर्तने राज्याभिषेकप्रकरणं नवमं ॥९॥

संधीति । अथ पथप्रवर्त्तितानां मध्ये ज्ञाः संधिविग्रहसंगमान् तथा जयपराजयौ
ब्रूमहे ॥ कीदृशां शाकुननीतिवर्त्तिनामिति । शकुनानां या नीतिः मार्गः तद्वर्त्ति
नां शकुनामार्गानुगामिनामित्यर्थः ॥१॥ ॥वाम इति । वामस्वरो दक्षिणगः
स्वदेशीयः स्वदेशयो वर्त्तनेन समं उत्कंठिता यद्यपरे विहंगा मिलंति । तदा
द्विषंतः संधानमिच्छंति ॥२॥

विमुच्यत इति।। यदि तेपक्षिणः विमुच्य यांति। तेन्न यत्र गास्थितं तं दुग्गो मृगं स
न्न संगच्छते तदा नी अरयः सपि विकी। बेति।३।। खगे तेति। वामां दिशं
अप्रश्रितं तखगेने तसार्द्धं दक्षिणतः खगः अभ्युपैति। यदि सोहृदे तस्य हृद्भावे
नान्यः संगच्छते। तदा सधिं विधाल्ं दूनः उपैति। आगच्छतीति।।४।। ।।आवा
मेति। अवशाद्धा प्रतिकूलजाता। अन्येन समं कालें करोति।। तथा अनाप्तका
त्या अनाप्त भोजना दीप्रंस्थानं निषेवते तदावि ग्रहं आह।।५।। उत्पन्नेति। उत्प

न्नः संधिर्यस्याः सा तथा। एवंविध इह सापोतकी दक्षिणा यागत्या रिपुणा समानं
समागमं विदध्यात्।।६।। आशंकमान इति। द्विषद्भिः समं समागमं आशंक्य
मानस्य दक्षिणया समागमोभवेत्। पुनः वामं ब्रजंत्यानया राजकीयात् समान्
द्विषंतः द्विषंति दुःखं ति दुःखं प्राप्नुवंतीत्यर्थः।।७।। तारेति। तारा अप्रति घोरं स
मरं विधत्ते। वामा तु तस्य प्रतिषेधनाय भवति। सापोतकी वासरच रात्र क
मतप्रयाति तत्रैव स्थिता। तं विधत्ते। सा पोतकी महत् नेरणं प्रभवति।।८।।

श्रयंती ति। यदि निपतंति तारा या निदीप्तं स्यानंश्रयाने यदि वा विहंगाः युद्धं कुर्वंति त
दामरः अप्रतिघोरः स्यात्॥ कीदृश शिवाफेत्कृत नालबंध नत्यत्क बंध इति।
शिवाफेत्कृतमेव नालबंधः हस्ता कोटः ते ना रत्संति कबंधानि यत्र सत
या॥९॥ ॥वामा इति। वामपुच्छोत्पाटपोतकी वा त्वं से त्वं हंति। दक्षिणे
पुच्छोत्पाटे अप्रांतस्थं हंति। बंध्वासमंगं बंध्वयंती पोतकी युद्धे स्वामिनो
गात्रभंगं वक्ति॥१०॥ ॥युद्धप्रश्ने युद्धं भविष्यति न वेति प्रश्ने॥ यदि उ

द्धतान स्यात्॥ तारापि न स्यात्॥ वेत्र व्याघ्रतौ वामगा पांडुनी स्यात्॥ नदा
कूर्मो सार्द्धं श्री जयश्री परा स्यात्॥ भयानां प्राण घून मनसं तत्र स्यात्॥११॥
प्रभातीति॥ यदि तोरणांते तारा प्रयांति वेत्र निष्पंति काले प्रतिलोमगा भवे
त्॥ तदा रणं स्यात्॥ कीदृश ध्वांक्ष इति। ध्वांक्षवे ना त्न शृगाल गृध्र रक्षां
सि नेषां दक्ष ध्याने षामानिःपी डनात्र क्षपरणं दूरीकारकं॥१२॥

ऽस्पार्श्विनमिति।। यदि स्पार्श्विनं पांडविकायुगं वेनतोरणसन्निवेशो वियुज्य
ते।। तदा हठतस्करारणां जयश्रीर्भवति रणादाक्षिणानारणो नभवति।१३।।
वामेति।। तोरणभूमिकायां यदि पांडविका वामे स्वरं कृत्वा दक्षिणतः या
तं शांतास्थितिं करोति। च पुनः निवृत्तौ वामभागातिं विधत्ते। तदा जयश्रीः स्थल
भा भवति।।१४।। कसेति। यदितोरणसान्निवेशे कृतापसव्यध्वानिरुद्ध

नादीप्तं श्रयेत्। निवृत्तिकाले प्रदक्षिणं याति तदा युयुत्सोरणमरणं स्यात्।
१५।। नारस्येति।। यदि नारस्य दृगो युगले स्यमध्यादेकाति वर्त्यवेत् वामं गच्छ
ति निवृत्तापि वामैका भवति। तदा तपस्य सपास्त्रश्चातो विजयो भवेत्।।१६।।
।। ।।प्रदक्षिणेति। यदि तोरणभूमिकायां प्रदक्षिणं भवेत् निवृत्तिकाले प्रतिलो
मगं भवेत्।। कीदृशं श्वपंताहिंतमिति। अनुलोमप्रतिलोमौ कृत्वा कापि निलीय
ते। तदा योद्धकामस्य पराजयः स्यात्।।१७।।

॥समीपयुद्ध इति। आसन्ने युद्धे तु नाम शब्दा अनुलोमा यदि स्युस्तदा पराजयो
यस्यात्। यदि अवामशब्दानां नामं यानि तदा भूमिभुजो जयश्रीर्भवेत्॥१८॥
सघ इति॥ सघोरणो नाम रवेण भंगो भवेत् दक्षिणवामस्थितेन तज्जयो भवेत्।
नीरणा नामधेयेन तु ध्वनौ युग्मे सति अस्य शब्दात् जयो जयो वा भवेत्॥
१९॥ ॥नामेनेति। युद्धोद्यमे वामे नगत्वा यदि नारायणेति। तदा युद्धं हन्ति।
भूत्वापि नाराप्रतिलोमगा चेत् स्यात् तदा वसुधाधिपस्य जयश्रीर्न स्या

त्॥२०॥ स्थिर इति। स्थिरे विहंगादिनये स्थिरं युद्धं भवेत्। विमुच्यमानेन
तु भवेत्॥ यदैकी भवनोदयस्य तदानीं पार्थिवयोः संधिर्भवेत्॥२१॥ ॥
योद्ध इति॥ योद्धुं समयायेति विविधं पमाने या गा विरुद्धः शकुनः शुभाय भ
वति। यदान्तु दिनांते समरः स्यात्। तदा यात्रिक एव क्षेमंकरः नान्यः।
२२॥ स्थूगानीति॥ नामां हि रणापाय समरहमानानां यानि अंगानि प्रयत्नात्
स्य शान्तिस्तु शिक्षितस्यापि भटस्य दंदयुद्धे ते शुनियतलक्षणानि स्युः॥२३॥

॥अश्वत्रैति। पूर्वोक्तं वितंगयुग्मं अश्वत्रे अस्य यदयनाम ध्येयं विन्यस्य च संधिः वि
रोधः समरः जयः भंग विकल्प्य दद्यात्॥२४॥ ॥यद्यत्नेति। खगो यगः अग्र
चरितं विधत्तः तत्र तयोः खरं पभवेत्॥ सुबुद्धिनेत्यादि कस्य हनी ययनः
शाकुनसंविदः॥ अन्ना किंको न भवेत्॥२५॥ अश्वेति। नत्र तत्नेपि भंगा
दिज्ञानार्थं पूर्ववत् त्रावि हंगद्वयं शाकुनावित्रा विभावयेत्॥ यतः अश्वमेध

कुकवाकुलाः स्युः॥२६॥ ॥इति शकुंजयकरमोचनादिसुकृतकारि महो
पाध्याय श्रीभानुचंद्रगणिभिर्विरचितायां पोनकीरुनेसंधिविग्रहजया
दिप्रकरणं दशमं॥१०॥ ॥गहीति। समस्ताश्रमिणां ब्रह्मचारिं गृहीवानप्र
स्थभिक्षुणां मध्ये वरेण्य गृही स्यात् तेषां तदधीनत्वात् स आरिग्रावृद्धस्यायु
वत्स्या भवेत्॥ अस्मिन् पांडविकारुतेन तस्याविना हार्यं परीक्षामावक्ष्महे॥१॥

॥पुंस इति॥ कुमारी नरूणा यपुंसः प्रश्ने नारा प्रशस्यते वामग ति। विरु द्धाभ
वति। यन्युर्वर रणा यत्स्त्रियः प्रश्ने॥ वामा श्यामा प्रशस्ता नत्वन्तुत्लो स्रग
॥२॥ ॥पाणीति॥ पाणिग्रहप्रसनविधिप्रसंगे वेन्द्र दुर्गो सुगंदक्षिणं
गच्छति॥ तदा स्त्री पुंसंयो दिवसापरस्परंसो हृ दवद्विभाजः प्रयांति॥
३॥ मध्यादिति॥ द्वयोः पूर्वोक्तयोर्मध्या यत्तयः कश्चित्खगः खगी वा शो
भनवेष्टयायाति॥ यदि वा प्रश्न नवेष्टयो भवति उन्नत स्यो भवति त

दा वरकन्ययोर्मध्ये संग्रामी यपक्षे प्रभुत्वं कुरुते॥ ४॥ खगीति॥ यदि ख
गी खगस्याशन दायिनी स्यात्तन दाप्राप्तेः स्त्री धनमादधाति। वेत्खगः
विहंगो प्रशानं यच्छति तदा पुरुषः स्त्रियः धनं ददाति॥५॥ यदिति॥ य
त्प्रीति दानादि निजैः परैः वा खगः खगी वा प्रयत्नात्कुरुते तत्प्रीति
दानादि निजैः परैर्वा सम्पंदयिता पतिर्वा कुरुते॥६॥ ॥धन्वदूरीति॥
येत्र धनदूरे स्वैः परजातिभिः वहुभिर्विहंगैरावेष्ट्यते। तदा कन्यका
पूर्णा सती स्वैः परैर्वा काम्यते इति उशंति कथयंति त द्धा इति शेषः॥७॥

॥पोतकी॥ मिथुनमैथुने दक्षिणो मिथुनस्य मैथुने संभोगः तस्य ईक्षणं दर्शनं तस्मिन्समये यदि पोतकी वामतो भवति॥ तदा करुप कामिनी भवति। यदि दक्षिणे भवति। तदा ग्रसौ स्त्री कुलटा भवति॥८॥ तारेति। यदि भगवती तारस्वरं जित्वा युक्त स्यात् पादपवंदकमाधिष्ठिता भवति। तदा यापरस्त्री यते सा राज्ञी भवेत्। दिनयंके तथाविधं भवति। तदादय स्य राज्यं स्यात्॥९॥ तारस्येति॥ तारस्य पाक्षेदिनयस्य मध्यात्र य संज्ञ

कः। निधनं वाममध्येति तदा कुमारी वरयोग्य स्यात् ततः संज्ञकः। पूर्वं मन्युमुपेति॥१०॥ स्यामेति॥ स्यामा युगे दक्षिणे गतेसति। विहंगी। विहंगमः परिहृत्य याति तदा तत्पुरुषः। स्त्रियं त्यक्त्वा याति वैपरीत्यात् नारी नरं मुंचति॥११॥ ॥निमज्येति॥ धूल्यां। निमज्य पततः तारा मुप गम्य वेत्र शुभे प्रदेशे तिनदा निश्चितं पापस्य सहमाता वो दुःपरिज्ञा

जर्कगालंकदीपिका:॥१२॥

॥ वंश्रीति ॥ यदि वंनूपुरं नास्थिलता वा प्रज्वलो भाग्य नेदनीयं देशमाक्र
मेत् । तदा खगी कुमार्याः कपालव्रतधारिणां नूने खगस्वेत् नरस्य
नत् नूते ॥१३॥ ॥ प्रदक्षिणमिति । पक्षियुग्मं प्रदक्षिणं गच्छति त
तः फलं शस्त्रनां कुरुपग्रही नं पादपं वेत्समारोहति ॥ तेदा तज्जाया
पती जायापती दरिद्रौ भवतः ॥१४॥ कृत्वेति । यदि खं कृत्वा दक्षि
णतः गत्वा वेत् श्यामाम्रुपक दुमं ग्रधिष्ठिता स्यात् । तदा कन्यका
याः तदं ध्यानां जल्पति । खगो नरस्य षंढत्व मारव्याति ॥१५॥ ॥ उभे इति ॥
उभौ विहंगौ तथैको विहंगः यदि च यं दक्षिणमार्गे यापि भवति । तथानो
ऽः दैयुबन्धो भवतः सौभाग्य सौहार्द महानिधानं यथा स्यात्तथेति य
क्तित विशेषणं ॥१६॥ ॥ सारस्येति । नारस्यपक्षिद्वयस्य मध्यात् ख
गान रं वेत् ॥ विहंगी अयेत् तदा या कुमारी परिणीयते सा निश्चितं
दुश्चारिणी भविता ॥१७॥

॥ अन्यशनि ॥ यदि पांडविकायुगस्य मध्ये अन्या विहंगः। विहंगी अयत्नेन तदा
प्रसाध्वी नीतनामवति। यदा श्यामा अयाति। यदा श्यामायाति तदाति
यत्नं सपत्नी स्यात्॥१८॥ ॥वामस्वरमिति॥ वामे वामस्वरं मैथुनसेवनं
नामदस्य प्रधानं कृत्वान्तरं विधाय यदि ततस्वारमदी प्रसंस्य पादियुग्मं
स्यात्॥ तदा स्त्रियं साध्वी जल्पति॥१९॥ ॥आहारेति॥ यदा आहा
रदानस्वरमैथुनानि पक्षिद्वयं दक्षिणेन करोति। तदा नीतियत्नं कुमा

यौः अन्यपुंसा कौमारिकं प्रकारि॥२०॥ ॥अन्वेति॥ यदि अनुलोमान्
त्वाके च शास्त्रेन रोश्यामानि स्थानिकोदरेवानि स्थाने। तदा कुमारी सतत्र
योनिमुद्रा स्यात् यदि गृहीनमक्ष्याभवति तदा गर्भिणी स्यात्॥२१॥ वा
मेति॥ यदि वामाग्रा। निः नामशरीरवे स्थाम भवति आद्ये अपसव्यभागे संस्थि
तं स्यात्। तदा पानिं वरायाः अन्याव त्वा दुर्लभ वल्लभस्य लाभं कथयति
॥२२॥ श्यामेति॥ निवृत्तौ यदि श्यामावामायामा। तिनतदा स्त्रियं प्राप्य पुरुषः
कृतार्थः स्यात्॥ यदि ताराभवति तदा वल्लभपत्नामन्तु स्थासीमेति नीस्या

॥ इति शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां
वसंतराजटीकायां पोतकीरुतेविवाहप्रकरणमेकादशमं॥११॥ ॥ आधाने
नि॥ कुमार्याः शकुनेवयंनयाग्रभिदधः॥ यथापनुष्यः गर्भस्य आधानजन्मा
यतिकर्मपाकं जानाति। तत्राधानं गर्भस्य स्थितेआद्यसमयसंबंधः जन्मप्रसवः
आयतिरुत्तरकालः। तस्मिनकर्मपाकः सुखदुःखोपभोगः। कस्यांसत्यांउ
त्पादिनाशोपजनप्रतीताविति। उत्पादिनाशोपजननांसमुत्पत्तजनानां

याप्राप्तियेस्यांसत्यामित्यर्थः॥१॥ ॥नारइति। नारःपक्षागर्भसंभूतिहेतुर्भवति
॥यदापुष्यपगेफलंवाग्रह्लान्तनद्भेतुःस्यादित्यर्थः॥नामामायामीगर्भश्चावंविध
ते॥२ मुंबन्रगर्भश्चाश्चावंकुर्यादित्यर्थः॥२॥ अधः इति॥ पादिरोगोधःप्रपा
नःवार्धिवमनंमूर्गंप्रस्नावःविष्ठाविट्नवमिमूर्गांभ्यांसहितानाविष्टेतिमध्यपद
तत्पुरुषःसमासःइत्यादिकावेष्टागर्भप्रणाशंविदधाति। यदानामयेनप
दाग्रंगंसमार्ष्टितदागर्भावयवोहीनःस्यात्॥३॥

गर्भ इति॥ गर्भप्रश्ने यावन्तो दक्षिणे नउ श्रवा नानाना श्यामा शब्दान् उच्चरति ना
र्या॥ गर्भः तावन्तः सुः तान यास्येति। नान्त शब्दान् अप पास्य अन्त्यान् द्वंद्वेना
र्याग गर्भाधानं स्यात्॥४॥ ॥प्रदक्षिणेति। गर्भवन्त्याः। किं भविता इति पृष्टे
पुंसि प्रदक्षिणे स्तन स्य जन्म भवति। योषिति दक्षिणा यां सत्यां स्त्रियो जन्म
स्यात्। द्वये दक्षिणा गेह स्य जन्म भवति॥५॥ ध्रुवमिति। ध्रुवं सुतो स्या भवि
ता इति पृष्टे योषापि नारास्तनन्तम्महे गर्भवति॥ कन्या भविनी इति। पृच्छा
याने पुंस्यपि प्रदक्षिणे कन्या(का) स्यात्॥६॥ ॥पुत्रा मामानमिति पांडवी वेत्

नारा भ्रत्या माने पादपं आरोहति। तदा सुतः स्यात्॥ पुंखग श्रेत् नारो भ्रत्वा
स्त्री नामानं पादपं आरोहति तदा सुता स्यात्॥७॥ ॥प्रदक्षिणीति। यदि
खगः खगीना प्रदक्षिणी य नपुंसका रव्यं नरूप क स्यात् समारोहति। तान्
दा गर्भिणी नपुंसका रव्यं सुतं जनयति॥८॥ कन्येति। कन्या भवेत् बोद्धि
हया सुवे षा स्यात् बोद्धि हगः सुवे षः तदा नमजः स्यात्॥ यदि वेषा प्रदीप्ता ॥९॥
॥ ॥प्रतिलोमयानं भवति तदा गर्भस्य अपवापि त्रोः क्षयाय भवति

॥यावदिति॥ यावत्संख्याः यावंतः विहंगास्तारगाः स्युः गर्भवत्याः तावंतः
गर्भकाः स्युः। यावत्यः अनुलोमाः स्त्रीविहंगाः स्युः तेस्त्रयेतनतावंत्यः कन्य
काः स्युः॥१०॥ दीप्तमिति। यदि दक्षिणमेत्यरक्षादीप्तं स्थानं आश्रयेत् यदा
तत्तो निवर्तेत तदायुवत्याः गर्भो विपद्येत। यदि विहंगः एत्ता दूरस्था
त्पुनः तस्मिन्नदुःस्थानसंस्थे इति दुःखभागी भवति गर्भः॥११॥ ॥
रुतस्वरइति॥ यदि पूर्वं वामे रुतस्वरो विहंगः दक्षिणगः सन् शुभं

तरुं सेऽश्रयते तेन तदा जातः स्तनः मयते॥ यदा कीटजगधमोद्रं भवेत् तदानीं सं
व्याधिवशः स्यात्॥१२॥ ॥विधूयेति। यदि गात्राणि विधूय वर्चं विधायतो
रः सन् तरुं आश्रयते तेन तदा गर्भनाशो भवति॥ रुतशाखं वेत्र आश्रयते तेन तदा
जातस्य शस्त्रेण विपत्तिः स्यात्॥१३॥ गत्वेति। यदि पुंविहंगः अनुलो
मं दक्षिणं गत्वा चपले पदार्थे स्थिते विहंगाः तारगाः स्युः गर्भवत्याः ता
धत्तेन तदा सजातः भ्रामणः क्षमः सन् भूरि लिदिगं तरणिश्रयाति॥१४

निमज्येति ॥ धूल्यां निमज्य अनुलोमपायी सच्चरखगः । शुभं प्रदेशं आयाते
। तदा सगर्भा स्त्री विमुक्तः परिव्राउव्रजनपुरस्वभूतः भावः ॥१५॥ ॥ रूक्षे
ति यदि फलपुष्पपत्रविवर्जिते रूक्षरुहे ॥ अनुनादं कृत्वा नारः याति नाह
शमेव वृक्षं यथा आश्रयेत ॥ धूवं नदासकृपणः भावी ॥१६॥ ॥ सुस्वर
इति ॥ सुस्वरः दक्षिणभागं व्रजति । पुनः शोभनं देशविशेषं आयाति । अ
प्यनि वर्तो ॥ वामं अयाति । तदा बालकः नास्त्रि रजीवी स्यात ॥१७॥ पुंस्वग

इति । यदि पुंस्वगः विनन दक्षिणपक्षः सच्चनारगोभवति । कीदृग् आश्रित
मनोहरदेशः । पुनः कीदृग् दर्शनप्रचुरशोभनचेष्ट इति । दर्शनात्प्रचु
रा शोभना चेष्टा येन सन तथा ॥ स शिशोर्नृपतित्वं मंडलं यच्छति ॥१८॥
॥ पूर्वोक्तेति ॥ यदा विहंगः पूर्वोक्तरूपेण पूर्वोक्तप्रकारेण शयानि । त
दा कुमार्या जन्म भवेत्र कीदृग्याः पूर्वोदिते पूर्वप्रतिपादिते पुत्रगुणैः यु
ताया: कुलनलोककामा सो श्रायो दन्याकुः ॥१९॥

॥इति शत्रुंजयकरमोचनादिस्कृतनकारि महोपाध्याय श्री भानुचंद्र विरचितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुतेगमे प्रकरणं द्वादशं॥१२॥ ॥यात्रेति॥ स्थितस्य यात्रागमनस्यागमनं प्रतिभविष्यतः नवेति प्रश्ने। प्रत्यक्ष देवी विरुते निश्चितकार्यं जातं नान्विस्कृप्यते॥१॥ ॥यात्रेति। ममयागाम विनी वेति प्रश्नद्वये एकवारमन्वयव्यतिरेकाभ्यां प्रश्नतिरोतेः संदेहा स्पदत्वं स्यात् इति प्रश्नकर्त्रे वेतारास्यात् तदारमनाय॥ यदि वेति। पक्षांत

रे बलं तनीशाखा पृथिकृच्छतारा भूत्वा तदाशीघ्रंगमनं वामातु यात्रां प्रतिषे धयित्री स्यात्॥२॥ ॥दूरं मितेति॥ कदागमिष्यतीति प्रश्ने यदि तारास्यात् तदा दूरगतस्यागमनाय भवति॥ यदा तारा भूत्वा प्रबलेपदार्थे उपविष्टा तदा शीघ्रागमनं। स्वगेहागमनोऽस्कस्य पुंसवामाप्रतरायं विदधाति॥३॥ ॥विधायेति। यदि शब्दं विधाय श्यामादक्षिणा स्यात् तदा पांथः तदना प्रविश इति ग्रवासानवाप्रविशत्येति समासा प्रथमानन्तर शब्दस्यानर्थकं स्यात्॥ थायाति स्वगृहामिति शेषः। वाप्रश्नेऽस्मे विरामौक्तिनावातिश्चेतिताग।

प्रश्नगमनयोग्यविचारटी ॥१॥

॥शुभइति॥ यदि दक्षिणभागो विहंगः सहभार्यया शुभप्रदेशे संगच्छते॥ त
दा पथ्वनीनः देशान्तरे आगत्य स्वगेहे सौख्यानि उपलप्स्यते॥५॥ रुत्वे
ति॥ पथ्वनः पुंसः यदि शब्दं कृत्वा पक्षी वामभाग दक्षिणभागस्थ हृष्यम
वन्नः कामाधिनिवच्छनः तदा आगच्छंतं पांथं भद्रं मार्गो वत्ती सौजन्यति। कीदृ
शं साधितनाशेषकार्यमिति। साधितं निःपातितं शेषं कार्यं येन स तथा॥६॥
॥ ॥नामइति॥ नेत्रनामस्वरः तारगतिः विहंगः शुष्कं पादपं समारोहति। त
दारोगार्दितः लुठं तो वादशांतरान्नत्यपिकः अभ्युपैति॥७॥ ॥विधायेति।
यदिवामभागे नादं विधाय सुदेशे तिरोहितत्वं समदृश्यत्वं भजते तदा तगैवपां
थः कुशली आस्ते यदा पुनः कुदेशे तिरोहितत्वं भजते तदा दुःखी समायाति॥
८॥ ॥कृतस्वराइति॥ यदि दक्षिणतः सितांगी कृतस्वरा वामं प्रयाति पुनः
प्रदीप्तं स्थानं प्रयाति तदा यस्याध्वगस्यागमं नापं प्रश्नउक्तः असौ ममस्य

[illegible]

९२

नष्टेति॥ प्रश्ने कृते सति नष्टे स्वस्थानादन्यगते विहंगे पथिको विवक्षितग्रामे न भ
वति क्वापि गत इत्यर्थः॥ यत्र विहंगः कृतास्पदनिमित्तो वासो पथिको विचिंतितः
यदि स्थानादक्षिणो न समागत्य शब्दं करोति तदा सो पांथो विपदा गृहीतो वेदि
तव्यः॥१०॥ ॥स्थादिति॥ यदि प्रश्नकाले दूरतारा स्यात् प्रयातुः वारा हि दूरं समा
वेदयते॥ यतः प्रयाणागमयोः प्रवृत्तये तारा प्रशस्ता स्यात् पुनरेतयो निवृ
त्तौ वामा शुभा स्यात्॥११॥ ॥इति श्री शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारि
महोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुते गमना
गमनप्रकरणं त्रयोदशं॥१३॥ ॥अनागत इति॥ पांथसमूह तुष्टो पांथस
मूहमात्मुः चेष्टादिकं आख्यायते॥ कीदृशं अनागतो ज्ञावितभावकार्यमि
ति॥ अनागते काले उद्भावितं चेतस्यवधारितं यद्भाविकार्यं तद्दिवायेसा
रमेतदुध्यतं॥१॥ ॥प्रायेणेति॥ अधिवासनेन विनापि पांथाः व्रजंतः
प्रायेण शकुनं गृह्णंति॥ ततः तस्मात् कारणात् तादृशं जांधिकनामधेयं

गाकालेकंवयर्धप्रः॥२॥

॥वरमिति॥यः पुमान् दुर्जनस्य सर्वोऽश्रयेत् नन्दरं॥सिंहमुखे यः स्वमंगं क्षिपेत् नन्दरं॥यः भुजाभ्यां वारिनिधिं तरेत् नन्दरं परं कदाचित् दुःशकुनं मुल्लंघयेत् तन्न वरं॥३॥ ॥वामस्वरात् दक्षिणकायवेष्ठनात् गजन्ति शांनस्य मार्गयश्चा मान्तः समस्तकामान् प्रमथ्नन्ति उक्ताविपर्ययेण नान्तर निघ्नन्ति॥४॥ ॥पुनरिति॥यः प्रवासी पुनः रपां पस्य मूढ मात्राविवेच्येन॥नस्य प्रशंसयस्य समस्तविज्ञव्ययजीवनाशो सम्भवेत्॥५॥ ॥श्यामा इति॥यदि प्रथमं श्यामा प्र

त्लोमा स्यात् ततोऽनु अध्वगस्य प्रतिलोमगा वेत् स्यात् तदा अभीष्टफलासि. वार्ता अस्तां मन्ये अहमिति शेषः॥प्रतिकूष्टं प्रतिकष्टं निपतति॥६॥ ॥वामइति॥ यदि वामे रटित्वा तारा मानि।तदा तौ कामाः सफला भवन्ति॥अध्वगस्य अपसव्यं ध्व।निं कृत्वा वामे प्रयान्ती सिद्धिं विनिहन्ति॥७॥ ॥वामेति॥इहास्मिन् शास्त्रे तोरणयुग्मं सर्वकामदं मुनयः उशन्ति प्रतिपादयन्ति कीदृशं वामदक्षिणविभागात् निविष्टं।पुनः कीदृशं तुल्यकालक्षत

शकुन प्र० ॥ ८

उच्चत्वेनेति॥ यदि गंतर्भगवती उच्चता भवति। तदा मात्तनो प्रभयं न भवति कि मन्येभ्यः॥ यदि पुनः दक्षिणा भवति तदा सिंहसर्वकरि वैरि वशोपि कुशली स्यात्॥ ८॥ ॥तोरेति॥ गमनो धनानां भारा प्रशस्ता भवति यदि सैव प्रशांता स्यात्तदा महागुरुणा। यदि सा तारे वदी प्ता स्यात्॥ तदा नीला भक्षांतिः तनुकापि भीति॥ १०॥ ॥भ्रुत्वेति॥ यदि उद्गता भस्त्वा भक्षं गृहीत्वा प्रदक्षिणा की रतरो तिनि विद्या पन्य पक्षदेवी स्यात्तत दा प्रयात्सुरव शंप महती धनाद्यैः स्यात्॥

॥११॥ ॥उन्मीलितेनेति॥ उन्मीलितनचिन्नाविशीर्णो पुष्पवृक्षेषु भस्मो फलकपरे पुनारो पाविद्या फल हानिकर्त्री भवेत्। तुपुनः नामा नियमेन हंत्री भवेदित्यर्थः॥ १२॥ ॥यदि पुरतः॥ प्रतिदूरं गत्वा पोतकी यस्या दृश्यतां गच्छति। तस्य क्षेमंकरी स्यात्। यस्य सन्मुखमभ्युपैति तस्य पराजयः स्यात्॥ १३॥ ॥यदानि॥ यदि प्रियं पांथं प्रत्युत्र्जित्वा मत्कलाप्यानिवर्त्तमानस्या विनाशा भवेत्। तदा शुभावहा॥ यदि नाशाद्वनितन दानेन समं प्रयातं युक्तं

॥८४॥

॥इति शत्रुंजयकल्पमोचनादि स्तवनकारि महोपाध्याय श्रीभानुचंद्र विरचि
तायां वसंतराजटीकायां पोनकीरुतेयात्राप्रकरणं वर्णु दुर्दशं॥१४॥ ॥गार्ह
स्थ्येति॥ततः तस्मात्कारणात् सत्यसती परीक्षां वयं ब्रूमः यतः नराणां
गृहिणी गार्हस्थ्यमूलं सा चेत् सुशीला तदा तत् गार्हस्थ्यं सफलं स्यात्।
तस्याः स्त्रियः दोषैस्तत् तत् नरकाय स्यात्॥१॥ ॥आलिख्यते॥ताव
ल्लोनीस्फुरत्स्मरदक्षाक्षनिवर्णे रूपमिति स्फुरंति सद्दक्षाणि आक्षनिवर्णे

रूपाणि यस्याः स्ता न या॥पत्रे आलिख्य यस्या मस्ता ध्वीति।वितर्कौ भवेत्॥
ततः तन्नाम तत्र बाटे लिखेत्॥२॥ ॥आदायेति।तत् शाकुनिकः पत्रं आ
दाय तत् गृहीत्वा नोरणासन्निवेशं गत्वा तत्पत्रं मंगे रणप्रश्नस्थैकरेति
धाय सध्येत्।यूयं वदध्वं किमियं सतीति॥३॥ ॥आहारेति। ॥यदि नामे
खगी आहारग्रहणासनानि कुर्वंति खेलंति क्रीडंति कलं मधुरं ध्वनं निश
ब्दं कुर्वंति।तदा असतासुशीला।यदि केवलं आगामागतिः भवति तदा

सास्त्री निमेपुनं नर्म हास्यादिकं करोतीत्यर्थः॥७॥

॥वामेति॥ यदि वामखा यदि वाप्यनुलोमा पांडविका याति तदा भीरुचरित्रा स्यात्
।यदि दक्षिणशब्दा वामगतिर्भवति तदेयं योषिन्नियतमसाध्वी स्यात्॥५॥
दक्षिणेनेति॥ दक्षिणतो यमैथुनसंख्यं पांडविकायुगलं स्यात्तदा सा कुल
टा स्यात्। अथ यदि नादं कूजेयं वामदिशि स्यात्। तदासौ युवतिः पत्यनुगा
मिनी स्यात्॥६॥ ॥यदीति॥ यदि अपसव्यविभागगति तदा भगवती वामा
दिशमुपगम्य पुंविहगेन समं विलसति तदा तस्याः युवतेः स्वजनाद्यविचारः स्या

त्॥७॥ ॥कृष्णेति॥ यदि कृष्णा विहंगयुगं सखं वाममुपेत्य अग्रे निर्वहतेन तदा
यस्य अपवादं नितेन सह तदनिता गच्छति॥८॥ ॥सौम्यखावेति॥ यदि
सौम्यखौ वामविभागाद्दक्षिणमेत्य शांतं स्यातां आश्रयतः तदासौ योषित्
मनसाप्यमनुष्यं धनं व्यापयंति॥९॥

॥इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविर
चितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुतेसन्यसनी परीक्षाप्रकरणं पंचदशमं
॥ ॥प्राणंतीति॥अमी प्राणभृतः अशनेन प्राणंति।तस्य अशनस्य अंबुना
जन्म स्यात् तत् उदकं वृष्टेः स्यात् भवति॥मेघस्य प्रादुर्भावे भवेत्॥तेन कारणेन तत
स्य मेघस्य अस्मिन् श्यामारुते विमर्शः क्रियते मयेति शेषः॥१॥ ॥आद्य इति

॥आद्यः प्रथमः तोरणभूमिविभागः कार्यः॥एवममुनाप्रकारेण गयस्तोरण
भूमिभागाः रेखादिभेदैः दशधा विधेयाः॥२॥ ॥आर्द्रादिरिति॥यन्नक्ष
त्रवृंदे आर्द्रादिकस्यावसानं नक्षत्रदशकं यदस्ति तत्क्रमेण दशसु
तोरणभूदलेषु विपश्चिता सन्निवेश्यं॥३॥ ॥मध्यादिरिति॥अत्र एषां
भागानां दशानां मध्यात् कं धिष्ण्यस्य भास्करेवर्षणं स्यादिति दृष्टे यत्र
भागे नारागधिष्ण्ये तत्र तूनं के अंबुपातः स्यात्॥४॥

श्यामेति। यस्मिन्नक्षत्रभवे श्यामा नामा याति तदुनेकै वर्षशतं न स्यात्। एवं
पूर्वोक्तप्रकारेण निपक्षिभिः पंडितैः वासरत्रयेण सर्वोद्दिष्टं निश्चितार्थो
कुर्वीत॥५॥ ॥कृत्वेति॥ अपसव्यं ध्वनिं कृत्वा उड्डीय गत्वा यस्य
स्वक्षस्य देशं अभ्युपगम्य दीप्तमार्गे तिष्ठति स श्रावडं शाजलेन रहितो
भवति॥६॥ ॥श्यामेति॥ यां स्वक्षभवं आशाय श्यामा विपुलं यदि वा
विशीर्णं वृक्षं समारोहति तदा स्थिते कै। विरलाः पयोदाः भवति॥७॥ वामावर्त
इति। ॥यदि पोतकी नाम नीरटति दक्षिणं याति तदनु यावतः करात्ग
त्वा उन्नतं पादपादिकं गायति तावतः वासरान् वारियतति॥८॥ ॥
पोतकी नाम तो यावत्संख्यान् वारि शब्दान् कृत्वा दक्षिणं याति॥ शांते
निशांत स्थाने स्थितेन्यर्थः। तावत्संख्यान् वारि वाहो मेघः तो संवायो
नानान्तरिते योऽप्यं कृत धागी दिक्कृतः तेषां धागी नित्य सत्त्व स्थानं विधत्ते
करोति॥९॥

॥खगा इति॥ यदि खगा नारूणं आप्यं रवं शब्दं कुर्वंतः अंतरिक्षं व्योम प्रविलो
कयंति यदि वा प्रभूता स्तथाविधाः गाडं विशंति तदा वृष्टिं कुशंति कथयंति
॥१०॥ ॥प्राजिति॥ प्राग्भूमिकायां यदि पोडविका प्रदक्षिणं करोति तदाश्वा
दौ जलं स्यात्॥ यदि द्विनीयभूमौ प्रदक्षिणं करोति तदा मध्यभागे जयं स्या
त्॥ अप्पवेतलीती यभूमौ प्रदक्षिणं करोति तदा प्रांते जलं स्यात्। ११॥
॥दीप्रमिति॥ यदि पोतकी दीप्रस्वरा सन्नीनारायाति। वंध्यांगनायां इव याया

वदीति। तथा वर्षः वर्षा याः पीनघनोन्नतानां पयोधराणां भाराणां अपयो
धरत्वं स्यात्॥ १२॥ ॥प्रदक्षिणा इति॥ कृत्रिनयादहिःवेन्द दुर्गेः स्तनवा
रिशब्दाः प्रदक्षिणं कुर्वंति॥ तदा वर्षास्तु अनीनास्तु वहुवृष्टिः स्यात्। अं
तराले अल्पापि न स्यात्। १३॥ ॥अप्रदक्षिणेति॥ यात्रं हां काले पोतकी अप्र
दक्षिणा नामा स्यात् सा प्रावृषि वर्षणार्थः संमता। तु पुनः यानि वृत्तौ प्र
दक्षिणं यानि व्रजपुरी धनविघ्नकर्त्री स्यात्॥ विनिवृत्ति३

।विमृश्येति॥ यदि मृगयेपि शब्दं विमृश्य विनाशो भवेत् यदा पुनः विनिवर्त्तते
नाशः स्यात् तदा तपनांशुमालाकरालदाहाकलिता धरित्री गीति॥ तपनः सू
र्यः तस्य अंशुमालाकिरणश्रेणिः तेन यः करालो कठिनो दाहः॥ स्तपाधि
क्यं तेनाकलिता व्याप्ता धरित्री पृथ्वी स्यादित्यर्थः॥१५॥ ॥सम्मृश्येति॥ यदि
विहंगः सम्मृश्य वांत्वा वाम दक्षिणः स्यात्तदानितां तपत्यर्थं वर्षेति। यदि पू
र्वोक्तकारी उद्धृतः स्यात् तदा वारिदो मेघः तद्धं वारि ददाति॥१६॥ ॥श्पा

येति॥ यदि वर्षाकाले श्यामास्य देशे कृतमृग वांतिर्भवति तदा मही यसी वर्षेण
वीति। यदि श्रुष्क नरो कृनरो कृन मृत्र वांतिः स्यात्त दाल्पं वर्षं वृष्टी। ति॥
पाषाण षंडे पुनः सत्यु षारषंडां वर्षे वृष्टी ति॥१७॥ विधायेति॥ यदि वृक्षप
क्षीविष्ठां विधायनाशो भवेत् तदा वर्षं विनिहंति॥ यदिव र्बः उत्सत्य बा
मं याति तदा स्व महां तपवग्रहं॥ जलदोप्रातिबंधकं ग्राहकं यपली त्यर्थः।
१८। करोतीति वेधादि वारा ही मृविनीडं कुरुते। यदि वासमान्यपत्या तिवि

जायते। तदा जगती समस्ता समद्र वज्रान्मय पू
पवह्निमिजाज्वल्यते॥१९॥

॥दारादीति॥ यस्य गृहस्य दारादिंशेषु प्रश्नस्य क्षणरूपा कुलायं कुरुते॥ तदा वे
यदि गृंभोधरो वर्षति तदा गृहं शून्यतां गच्छतीति भज्यते वा॥ २०॥ ॥जन्तै
ति॥ जन्तै जन्तो यां सरिद्रोधसि वा राहीशानान युग्मान्त विषमसंख्याका
न्प्रसूते तदा तावदंभोधरो न वर्षति॥ यावत्ते समुड्डीयेत न व्रजन्तीति॥ २१॥
॥प्रासादेति॥ प्रासादशैलद्रुमकोटरेष्विति। प्रासादो देवरूपाणां गृहं शै
लं पर्वतः द्रुमकोटराणि प्रसिद्धानि॥ एषु प्रश्नेष्वपि वल्लरंजेषु ताडं विधा

५

यदि स्यापासनैः प्रपत्ये प्रसूयते। तदा प्रभूतनभः स्यात्॥ २२॥ ॥इतिश्री
शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां
वसंतराजटीकायां पोतकीरुतेन वृष्टिप्रकरणं षोडशं॥ १६॥ ॥आख्यास्या
मइति॥ बलपुत्रीरुते धान्यनिष्पत्तिहेतोराद्यैः मुनिभिः यादृशं ति। मितं प्रोक्तं
तादृक् वयमाख्यास्यामः॥ तस्मिन् रुते नेसतिकैः कस्योपकारः कर्तेनस

॥धान्यानीति॥ अस्मिन्लोकेपिदशादशधान्याहुः।तानितेमानिः।तपलः १ हरिमंथकः २ तुवरि ३ मसूरिः ४ कुलत्थ ५ गोधूमः ६ तच्चुः ७ शालिः ८ यवः ९ कोद्रवः १० शन ११ तिल १२ मुद्गः १३ माषः १४ अतसि १५ त्रिपुटकः १६ मकुष्ठ १७ कंगु १८ कापितन्तु वैं शतिधान्यान्युक्तानि।तनोद्भवान्यानि तहतिसेतितेषां मध्यात्यस्य पुरुषस्य मावंतिसंतितेनशाकुनिकेनतातबद्धेदाःतिस्रोप्युक्ताःकुम्भरेखादिविहितैरिति।कुम्भंपितिःरेखाप्रनीतान्प्रादिशब्दादन्येषांपरिग्रहःविहितैःनत्वावमपिःसम्यगविधेयाः॥२॥

॥प्रत्येकमिति॥तेषुपृथ्वीशकलेषुमुख्यक्रमेणप्रत्येकंधान्यमुद्दिष्टंक्षिपेत्॥तत्त्वोयत्रनारागन्धर्वानितानियमेनधान्यंनिष्पद्यते॥३॥त्रिष्विति॥ इत्यानतलेषुत्रिषुएकंधान्यंक्षिपेत्।ततःतदनंतरंदक्षिणगेविहंगेप्रथमादिभूषुभूमौमध्यान्नतदुत्तरोपधान्यंनस्यबाद्धःसेया॥प्रथमभूमौनारायाप्रथमोक्ते॥द्वितीयभूमौमध्योप्ते।ततीयभूमौतदुत्तरोप्तंधा

॥धूम इति॥ यदा धूमस्य तारागति वै राहोः मस्य यदि नाद दृश्या रक्षमा। धिरो
हन्ति तदा सुभिक्षं स्यादपि पक्वस्य धान्यस्य पक्षिणो दाहः स्यात्॥५॥ तारापीति।
यदि विरुद्धा भावा शकुनैक देवी नारावि भल्पादीर्घं स्थलं यान्ति यच्छी
शाहु नाश चौरैः अन्नाभद्र द्विसस्यं उत्सा पतेद्दूरं वृष्टि भवेत्॥८॥ कीट
इति॥ यदि दक्षिणमार्ग पीतनकीकीटजन्यं अफलां कुरुशाखं फलां
कुरु शाखावा। जैनं शाखिनं भयान्ति। तदा शलभाख्य धूम्रकाया इति। शल

भानी च इति प्रसिद्धा। अरतवः धूम्रपकाः। धूम्रकायाः प्रतीताः। खल्वपि स्व
येन धान्यं भक्षयन्ति॥ ॥दक्षिण इति। यदि पीतनकी दक्षिणोर दृति कर्म
विपाकान्तर दाप्नं स्थानं धान्यं यान्ति तदा नियमेन त्रीहयः न पाकं लक्ष
पयान्ति॥८॥ ॥पूर्ण इति॥ पूर्ण ताता रया पूर्णोन्यानि धान्यस्य स्यात्॥
अर्द्धोन्यानि अर्द्धे ताराद्भवीति। तामयाधान्यस्य सर्वनाशः स्यात्। अर्द्ध
तामापुनः अर्द्धं शस्यनाशयन्ति॥९॥

सौम्यारवेति॥ यदि भत्रितयेपि सौम्यरवा भूत्वा नारा जिनां नंप्रशंसां नंश्रयति॥
यदा निवृत्तौ उद्धतो कापि स्यात् तदा सस्यभूरिफलं भवेत्॥१०॥ ॥स्यादिति
॥यद्यपि निर्गमे उद्धता स्यात् यदि पुनः निवृत्तिकाले दाक्षिण्य स्यात्। तदा युक्त
र्थे तथापि स्निग्धोपि व्रीहिः परार्घः स्यात्। केवलं बहुव्रीहिसमासवत्॥११॥इ
ति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादि सुकृतकारि महोपाध्याय श्रीभानुचंद्रविरचि

तायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुते धान्यनिष्पत्ति प्रकरणं सप्तदशं॥१७॥प
रायमिति। परापक्रयाणकं समर्घे स्वल्पमूल्ये यदि वा महार्घः बहुमूल्यं भा
वीति यस्मादवगम्यते तत् ब्रूमः यथागेति। प्रस्थिते लोके एतदवगन्त
सति वलिवलिनाग्रहेपि समस्तावर्तनार्थता स्यात्॥१॥ ॥परायस्येति। य
स्य परापस्य ग्रहार्थं उद्धरिते पोतकी प्रदक्षिणी यदीक्षं विहाय पादपाग्रं समा
रोहति। तस्य महार्घता ग्रभीष्टं भवति॥२॥

अप्रदाक्षिण्यामिति॥ अप्रदक्षिणमां शकुनैकदेव्यां परणधनं समर्धनां प्रयाति।
सा चेत् अप्रदीप्तदेशं गायते तदानीं नाकं निरूपसंपलभ्यते॥३॥ प्रदक्षिणना
मिति॥ मार्गणा प्रदक्षिणेन नाम वेत्र नावज्रणं भांडस्य अर्घमाहुः॥ तु पुनः
यदि नावज्रणं नावा मा व्रजंति तदा नावज्रणं अर्घपात्रमाहुः॥४॥ ॥विस्फूर्त्ते
ति।विस्फूर्त्त्या स्फुटध्वनिकायकं यस्य पिधर संयोटनकारिणी या पांडनी
सा दुर्लभमपि धान्यमवश्यं समर्घीकुरुते अतिमात्रमतिशयेनेत्यर्थः॥५॥

विभज्येति। भूमि त्रितयं विभज्य क्रमेण तेषु परपतनवात् समस्ता राशेष
त्रा। एव त्रानि श्रयेन यस्य वामा तस्यार्द्ध हां हानिः यस्य नाराजस्य मादिस्थे
यास्मि त्रपदार्थं तं विक्रयार्थं क्रीणीयात्॥७॥

|| ||इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्र
विरचितायांशोभनकीरुते ग्रंथे प्रकरणमष्टादशं।।१८।। ।।आयुरिति।आ
यो मानुषे साविंशतिमुतं वर्षशतमायुर्भवेत्।।तत्रत्रिगणितं धरणी
नायंन्यस्तंभवति।।यथाचनौदक्षिणस्यान्तलानद्रमायुरिहमुदितेदीर्घं
प्रथ दुःखप्रदंभवति।यथापरत्रभ्रमोगमनानेषुसर्वेषुमरणमादि

शेत्।।१।।सजिरि।।यथापांडविकाआदिशेत्रनदारुकृशस्त्रधातादिनि
पीडितानांनीतिमज्जीवनाशोभयंभूमः।।यत्पुदासात्रपनुष्यःआश्रयेत्मुना
दयते।।२।।किमेवेति।।।किमेवेति।।।किमेषजीविष्पलीतिघट्यमालेदक्षिणा
याप्राणी।निरंप्राणिनिमारिष्यतीन्येषन्नुपद्ममानेउद्दतायांप्राणी।निरंप्राणि
ति।।३।।चाचामेति।।नोरणसन्निवेशयावाममगायवतिनुपुनःनिवृत्तेकालेयाता
शयानिसाधवंजीनिषुमारयते।।सेवक्रंवंमुमूर्षेजीवयते।।४।।नामेति।।वामाने
वाचामनोयानमस्याःद्रव्याःदीर्घस्थलेस्थानस्थितःदक्षिणेनभावरांशब्दःभ

ग्वाकचीवदनताः आरोहं: कि प्रसन्नाः कि दयाक्ष
मुनयः कि बिकाणा ।।१५।।

नाशेति॥ नाशश्चासौ मृत्युः देहप्रकंपो ऽथाधोऽस्ख्यंते ऽशाविशेषानिस्युः नदाशांना
शेषाः व्याधिबाधानुबंधामिति शांताः॥ अशेषाः समस्ताः व्याधिबाधायाः अ
नुबंधाः परंपरायत्र सततया॥ असौ मृत्युः विदीर्घकालं जीवते॥८॥ युग्मं॥
नारेति॥ नारास्त्रीणां व्याधिनाशं निधत्ते या याम्नन्युबागदस्य दीर्घनां शांतमे
वस्यात्॥ दीप्तप्रश्ने दीप्तमेव शोभनं॥७॥ ॥आमयेति॥ आमयनाशनमौष
धमेतत्स्यात् इति पृष्टया प्रतिलोमगाभिः सा सरुजोपि अचिरतः रुजं हंति। प्रश्नेति

पर्यंतस्तत्प्रत्तलोमा शुभा॥८॥ ॥इतिश्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसत्कर्मका
रिमहोपाध्यायश्री भानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीकायां पोनकी सने
जीवितमरणप्रकरणमेकोनविंशतितमं॥१९॥ ॥आप्येति॥ पूर्वप्रकरणकथा
नंतरमेकं प्रकरणमधिकृत्य शकुनरुते सौख्यादीनि वहति कथ्यते॥ अ
स्मान्नाति पूर्वोक्तानि सत्त्वभूतानि प्रकरणानि दिपपिकछंदः॥१॥ ॥सुखा
वहेति। इदं वक्ष्ये सुखावहं भविष्यतीति प्रश्ने दक्षिणगा सुखाय भवति: ख्या
न्ययोः दुःखाभावोपमम भविष्यतीति प्रश्ने। सेव
प्रदक्षिणगा दुःखं विनिहंति॥२॥

न्नोशइति॥ अथ नाममन्त्रेशः संक्षशीघ्रं विनश्यतीति प्रश्ने अनुलोमात्सुखदाभ
वति॥ तावाम॥ आधापिमेदुःखमुदेष्यतीति प्रश्ने मिनारास्सुखदाननारा॥ ३॥
लाभइति॥ ममापीष्टोलाभ अप्रवश्यं स्यादिति प्रश्ने नारालाभदाभवति नैववामा
।तथा॥ अमुष्मिन्रकार्ये मम लाभोनास्तीति प्रश्ने वामा लाभदा नानुलोमा॥ ४॥ वा
मस्वरेति। वामस्वरादक्षिणगाति येन पुंसा मयुज्यमाना शकुनिः पुंमांसं प्रियेण

जनेन संयोजयति। उक्तविपर्ययेण वियोजयति॥ ५॥ वामरवेति॥ वामारवाशो
भनवेष्टिता वानारा अभिमतार्थसिद्धिं करोति॥ दुष्टचेष्टिता दक्षिणनादिनी वावा
पासनोन्नकामान्रविनिहंति॥ ६॥ ॥स्यादिति॥ वाणिज्यप्रश्ने नारया भरिलाभं
वाणिज्यं स्यात् वामयालत्रलाभावः। स्यात्॥ सेनाप्रश्ने सेनयाद्रव्यलिप्सोः पुंसः
नारालब्धैस्यात् वामा श्यामा निष्फलासेनावत्ति॥ ७॥ ॥श्यामेति॥ परस्परेण
प्रदक्षिणा श्यामा स्वामिसहाययोरानुकूल्याय भवति॥ तयोः स्वामिसहाययो
ः हृदिभित्रेशं लयमानेनाराभेदाय भवति पुनाबैनारा अभेदायस्यादित्यर्थः॥

प्रदक्षिणायामिति॥ परचक्रागमनपृच्छायां उक्तं परचक्रं प्रदक्षिणायां आयाति उद्भ्रमायां पुनः नायाति। सस्वरायां दक्षिणायामपि वाक्यैर्न स्यात् रिपूणां नत्वा गमनं॥९॥ ॥तारेति॥ रिपुनिवर्त्तनपृच्छायां तोरणसन्निधाने तारास्थाने स्थानिवर्त्तने वामगा नि: यदि पुनरेव तारास्थाने दास्तोके पार्श्वमागम्य रिपुः निवर्त्तते॥१०॥ द्वियज्ञयज्ञेति॥ द्विषज्ञ्ये सति विरुद्धवेश्मास्थिति वामशब्दैः पोतकी अरिनाशमाह दिषदागमो न्यं सर्वत्रा सं पूर्वोक्तवेश्मादिभिः धनु

द्धरीवहंति॥११॥ रूक्षेति। यदि अपसव्यभागे स्वरं कृत्वा सव्यं च भागं गत्वा प्रदीप्तमाश्रयति। एवंविधा धनुर्द्धरी चौर्यसमुद्यतानां तस्करीणामपकारं कुरुते॥१२॥ ग्रामादिति॥ ग्रामादिघातो यत्न गोग्रहादिकार्ये अंतिकस्थे समीपस्थे सति। तस्कराणां पूर्वोदितं सिद्धिं विधायि भवति। अप्रसमीपगे तु कार्ये अन्यादृशां सिद्धिं विधायि स्यात्॥१३॥ ॥अप्रदक्षिणामिति। दक्षिणतोरटंती अप्रदक्षिणा। मेति। यद्येवं नाराशकुनैकदेवी चौरध्वनेगवादौ विपक्षिनः प्रत्यागमाय प्रतिपाद

वस्त॥ ८४ ॥

८१

तत्काल इति॥ तत्कालतीते युगवादित्युक्ते मार्गे लाभार्थं तस्य यात्रिकः स्यात्।
न पुनरर्थे नालोभमरिनापहारे प्रस्थानशंसी शकुनः शुभाय भवति॥१५॥ या
वदिति॥ भगवती यावतः स्वरान्स्वामतः सृजति करोति तावतो वत्सावतः
स्वरान् अपि दधीत दक्षिणे न पुनः यावतः स्वरान् करोति तावतः दुर्व
लान्करोति तावतः दुर्वलान्न स्वरानपि दधाति॥१६॥ ॥मार्गभाग
इति॥ अपरस्य गतस्य पुंसः मार्गभागे जाने स निपुमान्द्रथन्तुर्दरीयातिं ये

न यथा पश्यति तेन पथा मनुष्यः अनुसरेत् गच्छेत्॥ पुरस्तात् पंथानमा
सादयते॥१७॥ ॥नायमिति। नायं चौरः निश्चितं देवदत्तः साधुः शुद्धे
तस्य तेचेति यत्रे॥ यदि शब्दं कृत्वा दक्षिणा वृक्षपुगीवेन यायात्तदान
दासो दिव्येन दह्यते॥१८॥ ॥झत्कारावेति। यदर्थमिति चौरशुद्धि प्रश्ने
यदि झत्कारावाना मायाति तस्य चौरस्य दिव्यशुद्धिर्न स्यात्। प्रश्नान्तरे
यदि हंसं नीयमानस्य नाम स्यात्। तदा मन्त्रो स्यात्। नारापुनः वधा

॥अखेटक इति॥ आखेटकार्थं नृपाणां गमने अगोचरस्थेषु मृगेषु नाशस्या
त्तदा अंतरिक्षस्थेषु मृगेषु नाशः स्यात् तदानीं अवन्यां शरप्रहारः नृप
तन्ति॥२०॥ ॥नामरवेति। यदि नामरवाः अपसव्यं दक्षिणां सम्मुखे तिनान्
प्रविविक्षो बंधनं बंधन शोकरुग्वात्तैद्रव्यविनाशमृतिप्रश्ने नीतिस्थः॥२१॥
॥सव्यमिति॥ यदि शोभनचेष्टा पांडविका अपसव्ये दक्षिणे रटति। सव्यमुखे
तितदा ग्रामपुरः स्वगृहं प्रविविक्षः श्रवनश्च पथिकः तत्पतेः॥२२॥ एकेति।

एको हृताप्रवेशे शुभदा स्यात्॥ तु पुनः द्वितीयाधनादिकर्त्री स्यात्। चेत् यदि
शुभकर्मपाकात्तनी या स्यात् तदा अपतितं चपश्यति॥२३॥ ॥यस्याप्राव
लित्वादक्षिणेन प्रयाति॥ शांतं स्थानं वा सेवसे योगक्षेमी च अप्राप्तस्य प्राप्ति
योगः प्राप्तस्य परिपालनं क्षेमः तं कर्तुमिच्छन्न मनुष्यः शीघ्रं तस्यां गतौ स
त्यां ईश्वरं संश्रयेत्। ईश्वरस्मरणं कुर्यादित्यर्थः॥२४॥ विद्येति। विद्यालब्धा
नयधात्वादविवादनश्चांजनरेवत्यवादान्तस्थ स्थानं निक्षेप निधानमंत्र

शुभादिकान्पदार्थान्प्रजलोमासाधयते २५

प्रश्न इति॥ अन्वयमुखेन वा प्रश्नः कार्येतत्त्वे कालमन्वयव्यतिरेकाभ्यामिति।
ये प्रश्नानि श्रयकृतः पुरुषास्ते शकुनस्य फलं प्राप्नुवंति। ये प्रश्नमेव न विवे
दतिस्ते शकुनस्य फलं न भवतो॥ २६॥ ॥ वैराग्य इति॥ वैराग्यकाष्ठाश्रय
णे न तादृग्योगः कालत्रयबोधाय न भवेत्॥ यादृग्यदृच्छया भोगभुजां
नराणां शकुनाभियोगः॥ त्रैकाल्यबोधाय स्यात्॥ २७॥ ॥ प्रभव इति।
सर्वशकुनप्रभवस्य अपनीद्रियो यादि व्यवच्छः। विपश्चित्तनदन्वयात्व्य

तिरेकतत्त्व कार्यं परिनिश्चिनोति। सम्यक्सर्वं। पुष्कायदाधेवी विनोति॥ २८॥
॥ इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादि सुकृतकारि महोपाध्याय श्रीभानुचं
द्र विरचितायां वसंतराजटीकायां पोतकीरुते स्वरूपादि प्रकरणं विंशति
तमं॥ २०॥ ॥ प्रतिकरणमिति॥ इदानीं प्रतिकरणवृत्तसंख्या उदी
र्यते तथा सर्वप्रकरणानां क्रमतः अभिधाप्रोच्यते॥ १॥ ॥ वृत्त इति
॥ आद्यमधिवासनसंज्ञं प्रकरणवृत्तदाने शतानां स्यात्॥ द्वितीयं शांतदी

स्यादिति॥ तृतीये स्वराभिषं पंचदशभिः वृत्तैः स्यान्तरा। प्रथमे शाख्ये चतुर्थे
प्रकरणे षोडश वृत्तान्युक्तानि॥३॥ वृत्तानीति। अष्टभवे शाख्ये पंचमे
प्रकरणे पंचविंशतिः वृत्तानि स्युः॥ गतिः प्रकरणं षष्ठं पंचविंशति वृत्त
कं भवति॥४॥ उक्तेति॥ माना प्रवेशादौ सप्तमं दिसप्ततिः वृत्तानामु
क्ता॥ अष्टमे हंसमालाख्ये द्वादश वृत्तानि उक्तानि॥५॥ राज्याइति॥ रा
ज्याभिषेकसंज्ञाख्ये नवमे अशीतौ वृत्तानि स्युः॥ संधिविग्रहनामनि दशमे
प्रकरणे विंशतिः षड् वृत्तानि स्युः॥६॥ ॥एकाइति। एकादशे विवाहा

ख्ये वृत्तानां अधिका विंशतिः प्रोक्ता॥ द्वादशे गर्भप्रकरणे वृत्तानि विंशतिर्भव
न्ति॥७॥ ॥गमनइति॥ ॥गमनागमनाख्ये त्रयोदशे प्रकरणे एकादशवृ
त्तानि स्युः॥ मानासंज्ञे चतुर्दशे प्रकरणे दशपंचवृत्तानि स्युः॥ वा॥८॥
वृत्तानीति। सत्यसन्याख्ये पंचदशे नववृत्तानि॥ तथा षोडशे वृद्धिसंज्ञ
के वृत्तानां द्वाविंशतिः स्यान्तरा॥९॥

दशेति॥ धान्यनिष्पत्तिसंज्ञे सप्तदशे सैकादश वृत्तानि स्युः। तथाप्रश्नोख्य
के अष्टादशे सप्त वृत्तानि विदुः बुधा इति शेषः॥१०॥ वृत्तानीति॥ जीवित
संज्ञके एकोनविंशे सप्त वृत्तानि स्युः॥ शुभाभिधो विंशतितमे अष्टौ विंश
तिश्च वृत्तानि स्युः। संधिविग्रहनामनि दशमे प्रकरणे विंशतिः षड् वृत्ता
नि स्युः॥११॥ एवमिति॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण इहास्मिन्नेपोनकीरुते विंश
तिः प्रकरणानि भवंति। एषु संख्यया वृत्तानां तत्त्वा।रिंशतानि भवंति॥१२

॥ वसंतराज इति। इति समाप्तो वसंतराजशाकुने इह पोनकीविचारिता।
अध्यायानि निःशेषणानि पूर्ववत्॥ ॥इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृ
तकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचितायां वसंतराजटीकायां पोनकी
रुते सप्तमो वर्गः॥७॥ ॥आकर्णनामिति। आभ्यग्रहस्थितस्य श्यामास्व
रस्यानवनोनरस्य प्राहरिकं शुभाशुभं वदामि मन्त्र याआकर्णनां कीदृर
अपनाहतं आगंतुकामित्यर्थः। पुनः कीदृग् अप्रयातितेऽपि नासनोरहितं॥१॥

पूर्वे इति ॥ पूर्वे स्थिता सौम्यरवा शकुनसारभूता दुर्गा यथाक्रमं यामयु
तुष्टये पि भयं लाभमप्रतीतलाभं निश्चौरभ्यां जल्पति ।२॥ ॥साग्निस्वरे
ति । साग्निस्वरा स्वनी वल्गु यामेषु यथाक्रमं मृत्युभृतं त्वर्थलाभं नि
पापे दानसत्कारभीतिदा भवति । एवं नरो यः शुभाशुभं वेत्ति स भयं लंघ
यितुं समर्थः स्यात् ॥३॥ ॥दाहमिति । आग्नेय्यां स्वरा वा पोतकी यथा

क्रमं हानिं दाहं पथिकं पुनरेव पथिकमावदेद्विस्वरा युनराग्नेय्यां । रिपु
भयं वह्निभयं मृत्युं व्याधिं आवदे ॥४॥ ॥याम्येति ॥ याम्यां स्थिता रम्यरवा
अर्थलाभं भोगं प्रसादं नृपतेर्धर्मप्राप्तिं आवदेदिति ॥ केयायाः सर्वेगसं
बंधः ॥५॥ दीप्तध्वनिरिति । दीप्तध्वनिपोतकी गोग्रहमाह ॥ दिना यप्र
हरे मृत्युं अप्रयनाधनाक्षयं तृतीयप्रहरे त्वपोपी गरहानीत्यर्थः । चतुर्थप्र
हरे कलहं मनतां नरे स्वजनैरल्पकं कालिमाहेति संबंधः ।६॥ रक्ष इति
। रक्षोदिशि स्थापदा वर्नाभवतिनदा पांथः एति द्वितीयप्रहरे चौरादूयंभ

वति तृतीयप्रहरे रुक् स्यात् । चतुर्थप्रहरे प
चिमागमनं स्यात् ॥७॥

संपीडितइति॥रक्षोदिशि स्थयाविस्थयाविस्वरपायः संपीडितः अ्रसौम्यतः।त
थाहानिः द्वितीयप्रहरे रुजः तृतीयप्रहरे स्थैर्यं चतुर्थप्रहरे अ्तत्यहानिःस्या
दित्यर्थः॥७॥ ॥तोयाययमनामिति। वारुणिस्थास्वभाकूतो यागमं प्रथमप्रह
रे त्रांसनि॥द्वितीयप्रहरे फलं किंचित्नलाभं। तृतीयप्रहरे अ्पतिप्रहारं चतु
र्थप्रहरे शुभाशुभं विध्वनिः पुनः अ्र्थहानिं तृतीयप्रहरे लाभं तृतीयप्रह

रे मानिं किंचित्लाभं॥तृतीयप्रहरे मानिं। चतुर्थे दुखस्वरवे।मित्रे॥८॥ ॥
ध्याधागमेति। वायव्ये तु स्वरायापोनभ्यांप्रथमप्रहरे पापागमः स्यात्। द्वितीय
प्रहरे योषिद्व्याप्तिः तृतीयप्रहरे कन्यारोगः चतुर्थे स्त्रियः अ्न्यपुंसासंग
तिः। तस्यामेव कुंभोर पोतकी॥यथा कर्मं विनस्य नाशं नसनं सनाहानिं
नकुरुते चतुर्थप्रहरे विषात्कस्यचित्र मृत्युकारी स्यात्॥११॥

ईशानइति।। ईशानदेशे यदा स्तनादाभवति तदा प्रवृत्तिकथ्ये इति प्रथमप्रहरे
प्रवृत्तिं न लभति। द्वितीयप्रहरे कन्यालाभविधायिनी स्यात्। तृतीयप्रहरेक
र्यकार्यध्वंसति।। चतुर्थेन यं ब्रूते।। सा दीप्तं तदा पुनः अपरातिम कागमशो
क कष्टमिति। अपरातिः त्कागमः शोकः प्रतीतः कष्टप्रतीतं रोगवतः पुनः
रुरुरोगमाह।। १२।। ।।आग्नेय इति।। अग्निप्रदेशे स्वरस्य धनाप्तिः लाभः स्व

लाभः महान्लाभ इत्यर्थः।। चौरादल्पभयं च कथयति। वेन्द्रविश्व रास्यान्त
तदाल्पफलेः विधानः हानिः प्रणाशः चौरान् अल्पनिभयं च कथयति।। १३।।
एतस्य प्रकरणस्य ग्रंथसंख्या या मया प्रतिपादिता त्वात् पुस्तकांतरेषु दृष्ट
त्वेन व्याख्यानं मे दुपन्यासोऽपि च।। ग्रंथांतरे त्वेवं।। ग्रानः शकुनशाकर

कालककुपि: प्रोद्दामलक्ष्मीप्रदा। नारूरांपांजगदागमं प्रकुरुते वायव्यकोणे पुन: पि
त्रस्यागमनं तनिश्चयाच्चरमना पांथागमं पोडवी।।१।। दृष्वारित्रिपुरान्तकारिचरू राज

ईशान	पूर्व शान	आग्नेय	
१ रिपुचऋागमभयं २ शोक ३ कष्टं ४ रोगभयं	१ भयं २ लाभ ३ ग्लीन ४ निर्भोक्ती	१ हानि २ दाहं ३ पथिकं ४ पथिक	
उत्तर १ वित्तस्यनाश २ वसननाश ३ हानत्वेचुरू ४ निधान्मरणं	१ नपतो २ हनि ३ मारणाश ४ चौरादिभ	१ अर्द्धलाभं २ भोगं ३ प्रसादेन ४ धनाप्राप्ति	दक्षिण
१ पंथागमनस्य २ योनिप्राप्ति ३ कन्यारोग ४ स्त्रियोमृत्युर्वा	१ स्नानं २ फलप्राप्ति ३ धनिप्रहा ४ शुभवार्त्ता	१ पाथगमन २ चौरादभ ३ रुद्रस्नात ४ पथिकरुणम	नैरृत्य

वायव्य पश्चिम

पूर्वदीशा

ईशान			आग्नेय
ईशान	१ कन्याप्रवानि २ कन्यालाभ ३ कन्यायद्धानि ४ तस्करभीति	१ मृत्युश्रन २ अल्पलाभ ३ निर्याधना ४ तस्करभीति	१ रिपुभयं २ नाहूभयं ३ मृत्यु ४ व्याधि
उत्तर	१ स्वस्वार्थलाभो २ वस्त्रप्राप्ति ३ अर्थागमः ४ सर्पभीति	१ धनाप्ति: २ लाभ ३ महान्र ४ चौराद्भय	१ गोग्रह २ मृत्युर्वा ३ नृपोर्ध्वग ४ कलह
वायव्य	१ नाश २ कलह ३ मृत्यु ४ पराजितं जीवनं	१ शुभवार्त्ता २ लाभ ३ मृत्युं ४ दुःस्वप्नं	१ मृत्युर्वा २ रुकूस्या ३ स्पर्धसा ४ धनत्या नि

दक्षिण नैरृत्य

पश्चिम

पूर्व

ईशान	१ अरिभीतिप्रदा २ लक्ष्मीवृद्ध ३ कन्यकाप्राप्ति ४ रुग्रकारि	१ अरिभीतिप्रदा २ आलंन लक्ष्मी ३ द्रव्यप्राप्तिधृति ४ नृपतिआसा	१ अरिभीतिप्रदा २ आरांनार्थसंप ३ सुहृदागमं ४ पित्रागमं	आग्नेय
उत्तर	१ लक्ष्मीप्रद २ पुत्रपुभकारा ३ द्रव्यप्राप्ति ४ सर्पभयं	१ अलस्थानस्य लक्ष्मीपदानि २ लक्ष्मीप्रदा ३ गव्यप्रद ४ चासेचोरभयं	१ लक्ष्मीप्रदा २ वस्त्रप्रद ३ राजप्रसाद ४ रत्नप्राप्ति	दक्षिण
वायव्य	१ मित्रस्यागमनं २ स्त्रीभि:संग ३ नाधिकारी ४ स्त्रीपरपुरुषरता	१ जलदागमं २ लक्ष्मीमर्दनि ३ भर्तृअलधय ४ भयकरा	१ पांथागमनं २ चौरभयं ३ भयकरी ४ गोबंधनं	नैरृत्य

पश्चिम

१ लप्रदेशास्थिनालक्ष्मीवर्धनानि या
रुनस्य कुभि: स्त्रीभि: संगमं ।।
वस्त्राराप पं यने यमस्य चा दिशि आरोग्यं
नमघ्येसेमं न ह्रौ चौरभयं भनै राति
गना यामे दिनीयेपि वा ।। २ ।। ऐशा
अलपदे धने स्मर दिशि द्रव्यं शिवे
कन्यका ।। आधिव्याधिमहानरमरु
द्दिशि पयोभर्तृ अशत्रुक्षयं ।। आग्ने
या सुहृदागमं पित्रागमा राजप्रसा
दं नृणां ।। नैरृत चौभय या दधाति
शकुनी यामे नृनीये दिने । ३ ।। पूर्वे
स्थाने नृपतिप्रसादमनि लेपि आग
मं अलाणि ।। चासे चौरभयं शुभा
नि मरुणे रत्नानि याम्या श्रिना ।।
सौम्ये सार्वभयं रुजं । शिवा दिशि
कव्याद गोबंधनं ।। नायम्ये गृह

सीपरैस्त्वभिहृतां यामेकैरोत्स्यंतिमे॥ ॥इति दुर्गो विचारः॥ ॥इति स
प्तमो वर्गः॥७॥ ॥उदीरयामेति॥ ॥जालास्थाइति। यूयं विनिता स्तुतस्य कु
लेजालास्थः तानोभवंतः॥ यत्र रथाः दिव्यं प्रभाता हृदयोऽस्मिनाइत॥ अ
नः वः युष्माकं नयः अस्तु। मे ममोपरि प्रसादः क्रियतां॥२॥ या इति॥ य
ःपुमान्यस्य मुनामंत्रवरेणापरमया श्रद्धया कुसुमाघेरर्चयति पुनः प्रमुदि
ता॥ पक्षिणः तस्य पुंसः सत्य शकुनानि वदंति॥३॥ ॥तत्रादौ पदेषु हंसा

नां तावन्मुख्यत्वेन प्रथमहंसानां शकुनं प्रदर्शयन्नाह। तत्र हंसानां तन्वा
रोभेदः॥ चंचुचरणौ रतिलोहितैः राजहंसाः तैर्मलिनैः मल्लिकाख्याः सितैस्त
रैस्तैर्धार्तराष्ट्राः अतिधूसरैः पक्षैः कादंबाः शकुनेषु सर्वेषां समप
लत्वेनु समामान्येन प्रदर्शनं॥ कास्याश्चित्तिसर्वाऽस्व काधान्हंसस्य दर्शने
नसर्वसिद्धिः स्यात्। यः हंसस्य नामानि शृणोति तस्य दुरेन नाशं प्रयांति
॥अत्र दुरितशब्देन विघ्नो गलनेनस्वयं॥४

चौरैरिति॥ हंसस्य आद्यशब्देन राज्ञां चौरैः समं दर्शनं भवति द्वितीयशब्दे
न्न निधिः प्राप्तिः तृतीयशब्दे भयं। चतुर्थे युद्धं पंचमे भयं ततः प्रमादः। आगा
यथा वार्यः॥ यदा प्रथमं शब्दं कृत्वै वा विरमते तदा तस्य शब्दस्य फलं वि
चारणीयं॥५॥ इति हंसः॥ नाम इति॥ वामांह्रिणा एकेन बकः। स्थितः
सन् द्विपल्ली दिनयात्रिहेतुर्भवति॥ यः पुनः भूमिपार्श्वे पश्यति स सर्वा
ननिघ्नान पहंति॥६॥ बस्त इति॥ यः बकस्य सः सन्ननतस्थः कंकुभः

पश्यन् चौरस्य नं भयं ब्रवीति॥ स एव विरोकः आत्मवपुः निरूपयन् रादि
नत्रयेण स्त्री वित्तलाभाय भवेत्॥७॥ ॥इति बकः॥ ॥स्थाने क्षिति।
।सर्वेष्वपि स्थानेषु रवनी कारण्यं नगनाकू मुग्धं सम्प्रत्ययवानि॥
नदेव विक्षिप्यमानं सति पादतेषं आर्त्तस्वरं विपदे स्यात्॥८॥ इति ब
कनाकू॥ मकलास्तुदिक्रमारसद्वद्विलोकने न इष्टार्थसिद्धिः स्या
त्। पृष्ठे प्रस्पतिनादं कृत्वा गच्छेत् यस्मात् गृहे एवं भ्रमी संसिद्धं

वामेनेति॥ वामेन सारसद्वंद्वं यो दृष्टं तल्लाभकारी स्यात् तथा यत्र शब्दः नृपतेश्च नृपतेः प्रशांत्यै स्यात्। पार्श्वद्वये एकं सारसयुग्मं कनारवकं कृत्वा प्रजल्पति॥ १०॥ यः इति॥ सारसाभ्यां युगपद्दिरावः कृतः स प्राविरेण स्तोककालेन कमनोप्रियः शब्दः कथितार्थकारी वेदितव्यः॥ क्रौंचवदयस्यापि प्रथमेन मार्गः पंथा शेयः यथा सारसद्वंद्वस्य शकुनानि तथा क्रौंचदम्यस्यापि तान्यपि॥ ११॥ ॥ यदि सारसः पथि युद्धं प्रकुर्वाणो दृश्य

तेन दाल त्र कलह मारव्यानि यदुद्दिश्य प्रयाति तद्भयोपिवा॥ १॥ ॥ एकोपि यदि दृश्यते नदावियोगं कुर्यात् कार्यहानिश्च स्यात्॥ अभीष्टसमागमाभावाश्च॥ २॥ ॥ अंगं पांतरेभ्यो॥ इति सारसः॥ ॥ कार्यं इति॥ वामगते बठके कार्यसिद्धिर्भवति॥ पुरो दक्षिणे पृष्ठगे न मृत्युर्भवति॥ यदीयं तत्रस्य समरे निर्यस्य पुरोगा कुवनं भवति स शत्रून् जयेत्॥ १२॥
॥ इति टेंकः॥ १२॥

॥वामममिति॥ प्रवासे टिट्टिभस्य वामं स्वरितं हिताय भवति। तथा परिष्टादपि अस्य श
ब्ददयं तु धावदंति॥ एकं टिटी ति शोभनं एकं टिटी तिदीर्घं॥१३॥ ॥इति टिट्टिभ
॥ ॥कारंडवादीनि॥ कारंडवः करेडु आ इति लोके प्रसिद्धाः॥ २प्राटिः ख्याडिइ
ति प्रसिद्धा जलवायसाः जलोद्भवाः काकाः॥ एतेषां स्वनवीक्षितानां प्रायः हानिदुः
खानि भवंति॥ अपरे ये जलादिजाः जलपक्षिणः ते प्रशस्ताः॥१४॥ इति कां
डवादयः॥ प्रयाणे वामे पठन् वराजशुकः शुभो भवेन् प्रदेशे दक्षिणतः शु

भस्यात्। यः शुभाषया जल्पति सराजशुक इत्युच्यते॥ सन्मरव पापनं नः व
नचराः काष्ठलुकाः सिद्धिदास्युः॥१५॥ ॥पञ्जइति॥ अपञ्जरस्थितः वधबंध
नादीन् कुर्वंति। स्वनं तु तत्र यथोक्तमाह काष्ठशुकैः सदृशान्यपि विलक्षणाः
यत्र शुकानां वंक्षते॥ नगकाष्ठशुकः काष्ठवंजाडो भवति वक्तुं न जो
नाति॥ पञ्जरशुकस्तु दीर्घपुच्छः। किंचित् च भाषया वक्ति॥१६॥ ॥इति शु

कालिरिति॥ अग्रदेशे अवलोकितायां सारिकायां दस्युभिः सम्प्रकालिः स्यात्॥ पश्चादेवावलोकितायां मित्रैः सह कलिः स्यात्। वामस्थस्त्रीभिः सम्प्रकालिः स्यात्। दक्षिणेन अपि गाकालेः स्यात्॥१७॥ का कैव पार्श्वे इति। नस्या कां कैव नाथे रटितैः क्रमेः प्रविरेण प्रश्नः क्षतिः स्यात्। न स्यात्सारिकायाः शकुनेन कार्येन स्याः दर्शनेन मनुष्यैः दानादि किमपि कार्यं॥१८॥ ॥इति सारिकाः॥ ॥सदेति। भारद्वाजचकोरयोः सदा

सर्वकालं सर्वगस्सर्वस्मिन्कार्ये निनादनादं नाम ग्रहणे लक्षणानि अभिमतार्थसिद्ध्यै स्युः। हारितमप्येवम् सदाहरंति। नचाधस्य नामग्रायं मरुस्थल्यां स्रूपारेल इति उग्र पुरा दौस्ता ट इति आग्न्यग्नमागधादौ भारद्वाज इति। चकोर प्रसिद्धः हारीतः हारिल इति लोके प्रसिद्धः॥१९॥ ॥इति भारद्वाजादयः॥ भासेति। भवनेभवने भास स्वशब्दात् अवलोकनात्। प्रदक्षिणादालापः स्यात्। आरण्ये व उष्णशब्देषु कालेषु राजपत्न्या सह संगः स्यात्। अत्र भास शब्देन गौ जैर प्रसिद्धाकाचारिः पश्चदेशे गुंठशिलः पक्षि णो यां पा गो गलः स्वल्पा दो गो ष्ठकुंडा इति प्रसिद्धः॥२०॥ ॥इति भासः॥

मयूरेति॥ मयूरशब्दे प्रथमे ऽर्थलाभः स्यात्॥ द्वितीये स्त्रियं लभते। तृतीये नृपा
द्भयं स्यात्॥ चतुर्थे चौरभयं भवति। पंचमे भीः स्यात्। षष्ठे कर्मसिध्यति। २१॥
अभ्यातीति। अतिक्रमान्तैः अभ्यासशब्दान् विदधाति। यदा वामरूपेति
केकी तदा भेष्टान्नदः स्यात्। यदा पुनः रटति तदा भोगल्पदः तस्य भाषिते
न प्रीतिः स्यात्। तदा सर्वमनोरथानां सिद्धिः स्यात्॥ दात्यूहलत्द्रकर्कटमधा
मनंति॥ तदा दात्यूह इति नाम्ना मध्यदेसे प्रसिद्धः॥ कुत्रचित् दोतल्ल इति

जलजंतुः कुकुरः जलकुकुरः जलकुकुटकं भारो भाग्गर्जरदेशे प्रसिद्धः। इति
दात्यूहकुकुटौ॥ कापिंजल इति। यदा दक्षिणे न कापिंजलः पुनः कूजति तदा
धनवृन्यस्यात्॥ वामे विभागे प्रयाणं। विफलं भवति हानिर्भवेत् तानस्कर
दर्शनं च॥ अथायं विशेषः यो दूरदेशकार्यार्थी कृत्वा स्वगृहं प्रतिप्रस्थित
स्तस्य प्रथमं वामो विलोकनेन दुष्टं॥ यः कृत्वा विनिवृत्तः कार्यार्थी स दूरदे
शकार्यार्थी वामरवश्च दृष्टिकापिंजलकुशलमाख्याति॥ २४॥

लाभ इति ।। दक्षिणपक्षभागे लाभो भवेत् ।। नाम पक्षे न कार्यो ऽसिसिद्धं तिक
पिंजलस्य तिनादेन पक्षेदा निर्भवेत् तथाग्रे गौरभयं ।। २५ ।। अशान्ती यक
पिनि । अशान्ती यकू नाम कापेंजल पुनः पुनः जल्पन्त्यो ऽकरोति सतिज
रिः इष्टमर्थं साधयति ।। कीदृक् रसोत्साहं यथा स्यात्तथा उत्साहितचि
त्तवृत्तिः ।। २६ ।। ।। अयुग्म इति । अयुग्मसंख्याः कृता रुतोक्ति तितिरयः
परस्परे समं च क्षेत्रेषु ।। न पुनः व्योपतिरीक्षमाणः । तिरास्थितः तित्तिरिः
अर्थनाशं करोति ।। २७ ।। ।। शब्दायति । यदि कापिंजलो वामदक्षिण

संस्थो तुल्यकालं शब्दायमानौ गच्छेद् उर्ध्ववेलां तस्यादिनोरणं स्यात् उभयोमे
षु सर्वेषु सिद्धिप्रदं भवति ।। २८ ।। ।। कृष्ण इति । इह यः पतत्री कृष्णा ति
रितिपुः प्रवर्त्तते सः व्रतितिर्तिरिरिति श्रथिलः पक्षपादिषु मतो दधिम
त्रो गौरस्तिरिति एते गमोपि शकुने न समाः भवन्ति ।। २९ ।। ।। इति कापिंज

॥खगोऽइति॥ अत्र यः खगः लावकनामधेयः॥ प्रवर्त्तते। यो खगौ वकोरक्तकरा
भिधानौ॥ तमोपि तेनेतित्तिरस्तुल्य वेश्यामवं नि पुरो प्रजनोवहवः अर्थे सिद्धे
स्युः॥३०॥ ॥इतिलावकादयः॥ ॥यांतीति॥ तथा अनुलोमं यथा तथा द
क्षिणतः यांती॥ वर्त्तिकावटेर इति प्रसिद्धा॥ छिच्छिकाव क्षापो इति मरुस्थ
ल्यां प्रसिद्धः। यत्र शब्द श्रवणात् नाना रुधिरप्रकोपस्यात्॥ सासनोपसि
द्धि नि पादयित्रीस्यात्॥ प्रवेशे पुनः वैपरीत्येन ज्ञेयं॥३१॥ ॥इति वार्त्तिक

छिच्छिको॥ ॥वामइति॥ ॥गृध्रः वामे अपसव्ये पुरतः यदि स्थितः सत् यथा
रूपं युद्धं विमर्दं मरणं श्रियं तथा अपसव्यस्य शब्दः विपत्तिहेतुर्भवति॥३२
॥इति गृध्रः॥ ॥श्येनः सिंचाणा इति लोके प्रसिद्धः रणा दक्षिणपक्षे वामभागे
पुभाग्ये स्थितिपादधाति पुरस्तात् इति ष नमलये भवति ध्वजरजध्वजस्यः
युद्धे जयं वक्तिः॥३३॥ ॥इति श्येनः॥

॥फेंटइति॥ फेंटः पक्षिविशेषः। स दक्षिणभागसंस्थः शुभः वामः अपहारं क
रोति पुरस्तात् मरणं करोति। वलानां पृष्ठतः गच्छन् ध्वजस्थितो वा नराणां
विजयं करोति॥३४॥ ॥इति फेंटः॥ सन्त्रस्वीति॥ शवलिकासन्त्रस्वी श्यपयो
नामिकाश्रेयः प्रदा भवति॥ यदि भाससंगता भवति। नगरस्या सामिषा विशेष
शुभदा भवति॥ सा यस्य मूर्द्धनि पतेत् स भूपतिर्भवति॥३५॥ ॥इति शव
लिका॥ आलोकइति। निशि कौशिकस्य आलोकशब्दो वामो शुभो दक्षिणतः
अतिनिंद्यो भवतः। अस्य पृष्ठेन यानं गमनं प्रियासोः समीहितं सिद्धफलं विद
धाति॥३५॥ ॥करोमीति॥ हुं हुं हुमिति ध्वनिं॥ यः करोति स नेष्टः तदुष्टय
नः सरता पौ। अस्य तत्र स्वरः कलहाय स्यात्। अस्य किकीति शब्दः दीप्तः
गुरुलु इति शब्दः शांतः॥३८॥

राग्ताविति॥ गृहस्थो परिराज्ञौ भाषमाणः घूकः दुःखाय सूतनमस्यवेनभव
ति॥ सप्रागं गृहस्य नाशाय भवति॥ द्वित्रुरणान्तवं धीवर्त्तद्दशादि नाति
यावत्त्र गृहोपरिस्थितस्तत्र राज्ञो नाशो स्यात्॥३७॥ ॥त्र्यहमिति॥ त्र्यहं दिन
त्रयं गृहद्वारि घूकः रुवन्नरनदा वो द्रविणान्यवश्यं हरंति। निशि न स्थिर
प्रदेशेन दोष नाशाय भासमुक्तः वालिः प्रदेहः॥३८॥ ॥पृष्ठे इति॥ प
थिकस्य पृष्ठे पुरो वा शब्दं कुर्वन्नुलूकः सदा प्रणाशं सूचयति॥ तथा

विशेषतः। वायसनैरृशब्दः सर्वदिक्ष्वहनिदुष्टः प्रदिष्टः॥३९॥ इत्यु
लूकः॥ ॥श्वनाम इति॥ कपोतहोलाख्यः श्वनामः शान्तविनाशाय स्या
त्॥ वामाग्रतो धान्यधनस्य लब्धैस्यात्। पुनः पृष्ठप्रयातमहन्यै भीन्यै प्रया
तु भवति॥४०॥ ॥शान्तानीति। कपोतस्य संज्ञारवचीत्तलानि कचित्
कदाचित् न शस्तानि॥ यस्य मूर्द्ध्नि विष्टां श्वसौ करोति तेऽशान्तु शीघ्रं मृत्यु

ष्ठ नेन शियनो॥४१॥

॥पर्यंकेति॥पर्यंकयानासनसन्निविष्टइति॥पर्यंकः पल्यंकः यानमश्वादि आसनं प्रती
तं तत्र सन्निविष्टः स्थितः गृहप्रविष्टश्चाग्निभेदोपि दुःखकृत्तत्र॥तत्रायंविशेषः छिपा
दुःसन्प्रवेशानन्तरं दग्धे नचित्तः दिवसेनधूम्नः एवं त्रिप्रकारोपि दुःखदः स्यादित्य
र्थः॥४२॥ ॥इतिकपोतः॥वामेति॥वामेतिपुष्पवृषी वामा शुभा ग्रामपुरप्रवे
शेपि शुभावहा॥तु पुनः पर्यंदिका अपसव्या दक्षिणा शुभा॥प्रवेशेप्यन्यथा तु
वैपरीत्येन सर्वैः शुभा वनीत्यर्थः॥इतिपुष्पवृषीपर्यंदिकेशोदेशांतव प्रसि

द्धे॥पुष्पवृषीदृश्यवर्णा सूक्ष्माचेद्युक्ता लघुवटिकापर्यंदिकोकिलसदृशी॥अ
न्यऽपुलइतिकुत्रचित्भुजंगइति॥ ॥४३॥इतिपुष्पवृषीपर्यंदिके॥वामइति
॥पारावतः पारेवा इतिलोके प्रसिद्धः वामः दृष्टः श्रेयं यच्छति॥दक्षिणतः
अतिभीत्यै भवति॥तथा रत्नाकर्णीयिकौ सवत्सगुल्माचर्मचटीश्यारी शस्तौ
णाभनौस्तः॥तथारत्नाकर्णीयकौ परदेशप्रसिद्धौ॥वलानिकावाग्यालिइतिलो
कप्रसिद्धा॥चर्मचटः कन्नु उ इतिप्रसिद्धः॥४४॥ ॥इतिपारावतादयः॥ ॥

।। वामेइति ।। गोवत्सकः वामेचेद्दृष्टेफलमादधाति फलं करोतीत्यर्थः ।। पुरः युद्धं
दक्षिणतश्च हानिं करोति ।। अप्रसौ दर्शनानिः स्वनाभ्याहूरः सदैव हरनभवति
।।४५।। ।।इति गोवत्सः ।। लट्वेति । प्रयातुः पुरस्थिता लट्वा उच्चरवा वांछित
साधयित्री भवंति यथा श्यामा माता प्रवेशादिषु दक्षिणा वामगा प्रशस्ता तथे
यमपि ।।४६।। लट्वेति । लट्वै वनील स्फटकः प्रदिष्टः कपिनः प्रतिभिरिति शे

षः कालस्फटकोपि तद्वत् शुभाय भवति । तथा कोटिलायां तिनादः वामः अपृष्ठ
वाद्दक्षिणातः श्रेयस्प्रदः स्यात् ।४७।। इति लट्वादयः ।। कपेक्षक इति ।। वामः कपे
क्षकः पक्षिविशेषः ।। अप्रमीष्टफलाय स्यात् ।। पृष्ठे शुभः दक्षिणतश्च प्रशस्तः
स्यात् ।। तथा श्रीकरणोस्य शब्दः पार्श्वे दक्षिणे तद्क्षेमाय स्यात् ।। वामः शब्दः अप्र
र्थविनाशनाशनाय स्यात् ।। अत्र श्रीकरणो वनचटक इत्यन्ये ।। ४८ ।। इति कपे

॥दक्षिणेति॥फेंच: बुलबुल इति लोके प्रसिद्ध:॥पथिदक्षिणे न शुभद: स्या
त्॥वासितेन तस्य शुभस्य विशेष: स्यात्॥दक्षियक: दहियट इति लोके
प्रसिद्ध:॥दक्षिणे न शुभानुकूलस्यात्॥शेषादिक्षु प्रतिकूल: कथित:॥४९॥
॥इति फेंच दहियकौ॥अथ वामेति॥पथिकस्य वामभागे कुक्कुटस्य आ
लोकशब्दौ शस्तौ॥अस्तोभीतोपि कुकुटनीमंशब्दं विमुंचन् अपभी
तो न भवति॥५०॥ ॥तार इति॥निशावसाने अस्य गभीर: तारो विरा
व: नृपराज्यवृध्ये कथित:॥यो वा यामं प्रतियामिकस्य शब्द: सोपि शुभ: अ
परो विरुद्ध: स्यादित्यर्थ:॥५१॥ ॥इति कुक्कुट:॥ ॥प्राप्येति॥अयं नरिक्षो वि
रं स्थिरत्वं प्राप्य नानाप्रकारं मधुरं स्वनं तनोति यियासो: यात्रा मर्थमुत्पाद
यते॥सा भारती रूपतित्वं दिल्ली तिदर्शाति।मध्य देशे भारति प्रसिद्धा॥
गौर्जरे रेव इति प्रसिद्धा॥नाटिका भारती उच्यते॥५२॥ ॥इति भारती॥

॥प्राजितेति॥ग्रामपार्श्वप्रदेशे स शब्दो निरीक्ष्यमाणः कलविंकः गृहचटकः
शुभदः स्यात्॥ स्वरणेन स्त्री राजयोगस्यात्॥ स्त्रियाराज्ञा च योगः स्या
त्॥५३॥ ॥इति कालविंकः॥ ॥अथ षष्ठमो वर्गः॥स्वर्णचूडेति।हे श्वा
षअप्रहं त्वां नौमि॥किमर्थं सकलाभिमतार्थमिति।सकलं यदभिमतं
तदर्थमित्यर्थः॥कीदृशं त्वां।स्वर्णचूडमणिकंठस्य सतनया विनतो गणको
यस्मात्स तनया॥पश्चात्कर्मधारयः।स्वास्तिकाद्यैर्मिमितिः।स्वस्तिकइ
त्याख्या यस्य स तनया॥अपराजितं संज्ञं अपराजित संज्ञा यस्य स तं

॥नंदिवर्द्धनं नंदिरानंदस्तेन वर्द्धनेयः।स तनया॥अशोकामिति शोकव
र्जितं॥५४॥ ॥अनेनेति॥येयात्रुः पुरुषः उद्यतकार्यसिद्धिं यातं विशे
षादिहर्गेषु नाशं अभ्यर्च्य यत्नात् केः अनेन पूर्वोक्तेन मंत्रेण सम्यग्
स्तुतिविधाय पूजोपहारैरिति।पूजां चंदनादिनाउपहारबलिः नैरि
त्यर्थः॥५५॥ प्रदक्षिणामिति॥यदि श्वा च स्वास्तिकमध्यगत्वागहान

षदृसन्प्रदक्षिणां विदधाति। तदा भीष्टलाभः
स्यात्। एतस्य सवर्ण गतरूपादशावणस्तं॥

॥चाषमिति॥यदि दक्षिणेन चाषं व्रजंतं काको जयेत्॥तदा पांथपराजयः स्या
त्॥यदि चाषः काकं जयेत्तदाध्वगानां विदेशे विजयः प्रदिष्टः॥५७॥ ॥अर
ण्येति॥अरण्यमध्ये व्रजतः पुंसः पुरस्तात् चाषः रौति अस्तौ कलहाय हो भव
ति। अस्य चौं चौं इति निनादः सदा दीप्तो भवति। अस्य शांत के के इति ईदृक्नि
नादयुक्तः चाषः शकुलाभयभवति॥५८॥ ॥कूनीति। वसंतराजशाकुने
अपराजिते विचारितः अन्यानि विशेषाणि पूर्ववत्॥ इति श्री शत्रुंजयक

रमोचनादिसत्कृतकारि महोपाध्याय श्री भानुचंद्रगणि शिवैरचितायां व
संतराजटीकायां अपराजितसंज्ञिक नवमो वर्गः॥९॥ ॥त्वमिति॥हेरंब
जनत्वं मुनिपुत्रकः असि॥कीदृग् आश्रयेभयः अतस्तेतुभ्यं नमः अस्तु
॥१॥ ॥दृष्टेति॥अगस्त्यमुनौ उदिते सति। स्वदेशे स्ववेष्टितं स्वजनकं
दृष्ट्वा मंत्रेण पूजां विदध्यात्॥शिरसः प्रणामं च॥यतः तत्पूजादिकं स्वचि
तस्येष्टफलस्य वृद्ध्यै स्यात्॥२॥

॥ कुवेषिन इति॥ यः कुवेषितः कुवपुः कुदेशे निरीक्षितः खंजनकः कदाचि
त्स्यात्॥ तदानन्तर दृष्ट्वा विशेषात्तं परितोषयेत्॥ किमर्थं तत्तस्य विनदु
कृतस्यपानाय॥३॥ मांसमिति॥ मांसं न भुंजीत निभ्रमोशयीत सप्तदिना
नि यावत्स्त्रियं न सेवेत्॥ प्रादतदिनं स्नायात् जपेत् संतुष्ट्यानपेषं
खंजनकं विधाय पुमानर्चयेत्॥४॥ ॥ नपंनभङ्ग इति॥ एषां वन्द्रलोमपि
खंजनानां संप्रति लक्षणानि वयं प्रावक्ष्महे॥ तत्राद्यः नपंनभङ्गः नन्दि

नीयः प्रभङ्गः॥ ततः तनीच प्रभङ्गः॥ ततः तनीय वक्तुर्थोऽप्यन्तभङ्गावरभङ्गसं
ज्ञौ॥५॥ ॥ यदिति॥ यः कंधरोरः शिरसां समं नात् काश्येविभर्ति स समं
नभङ्गः स्यात्॥ शिरसोरसा वक्तृस्येन युक्तः सभङ्गः भवेत्॥ कीदृक् सित
कंठ एष इति। सितो घृष्टकंठो यस्य स तथा॥६॥ ॥ कंठोरसीति। यस्य
खंजनस्य कंठोरसी रूक्षे भवेतां सत्यन्तभङ्गोमतः। यस्य कंठगतैवरेखा

॥मध्यादिति॥ शुभकार्यसिद्ध्यै अमीषां मध्यान्नयः पूर्वेन दृष्टः भवेत् सम्यक्स्थ्यः य एव अतिरिक्तः आकाशभङ्गः गलमागर्भ स्थः सितानन्तरशनाय स्यात् ॥ ना॥
स्याय इति॥ यः हरिद्रारससन्निकाशः गोमूत्रनामा खंजरीटः स्यात् सः
शाकुः प्रथमे हि दृष्टः अनल्पोकिनः॥ यः शिखोऽरुमेनाह स्यनां प्राप्तः॥ पु
नः। यस्मिन्नेव दिने दृग्गोचरी भवति। अदृष्टः पूर्वः खंजनकः नस्यान्नि

यं ददाति॥ तेषु केष्विन्यपेक्षायामाह॥ गजाश्वेति। गजानामश्वानां वशा
नां बंधनस्थाने॥ उपवने गृहसमीपवर्तिवने तेषु प्रासादहर्म्याग्रसितां
वरेष्विति। प्रसादः देवभूपानां गृहं। हर्म्याग्रं सौधशृंगं। सितांबरं श्वेत
वस्त्रं तेषु। दध्यादिभांड इति। दध्यादीनां भृतं भांडं भाजनं आदिशब्दा
द्धनादीनां परिग्रहः॥ उपलिप्तभूमाविति। उपलिप्ताद्गन्धादिनायां
भूमिः तस्यां स्वर्णेतस्मिन् राजाञ्जलिकं नामरोषविनि। स्वर्णे प्रति। तं राजां
केशं राज्ञः संसदि भवेयमपरस्परकेशग्रहणं करोति ॥२॥

॥सच्छायेति। सच्छायहृद्यांकुरपुष्पपत्रफलान्वितेषु द्रुमेष्विति॥ छायया स
हवर्तमानाः सच्छायाः हृद्याः मनोहराः अंकुरपुष्पपत्रफलैरन्विता ये द्रु
माः सहकारप्रभृतयः तेषु॥११॥ ॥नद्यादीनि॥ नदीप्रभृतिषु तत्रस्थ
लेनीरं पानीयं अंबुजं पानीयं कमलं गोपुरीषं छगणं गोपुच्छं प्रतीतं॥ हु
तो हुतवह इति प्रसिद्धः॥ नृपमंदिरं राजगृहं॥ तेषु अट्टालगृहोपरिगृहं जंबालंपं
कः। पल्वलं प्रसिद्धं। प्रनालं शिलयं। क्षीरद्रुमाः वटादिः। उपस्करनगोरणं नवीनं
मन्नोरणं तेषु॥१२॥ ॥एतेष्विति। आयेहनि एतेषु स्थलेषु सहसोपविष्ट
इति॥ अकस्मादागत्योपाविष्टः अतिहृष्टः प्रमोदवान् खंजरीटो दृष्टः सन् भो
ज्यान्नपानप्रियगोष्ठगतस्त्रीलाभायरोगोपशमाय तनुधैरिष्टः तां स्थितः॥१३
॥तुरंग इति। तुरंगः अश्वः। मातंगो गजः। महोरगः सर्पः तेषु। सरोजगोछग
वृषेष्विति। सरोजं कमलं गोमूत्रं तासत्रं अग्रानयगं वृषः धवलः तेषु येन एते
षु स्थलेषु पूर्वगाहनि खंजरीटो दृष्टः नस्पनिःसंशयं नृपत्वं भवेत्॥१४॥

॥धान्यार्थ इति॥ महिषीध्वजादौ स्थितः खंजरीटः धान्यार्थेन लब्धे स्यात्॥ गोमये
स्थितः गोसलाभहेतुः स्यात्। स एव शाड्वलादौ स्थितः वस्त्रस्य लाभाय स्यात्।
नाविदृष्टः गेहस्य लाभाय स्यात्॥१५॥ ॥संदर्शन इति। अन्येन संदर्शने खंज
रीटेन प्रमदायाः सह संगलाभः स्यात् हलभमौ दृष्टे विवाहलाभः स्यात्॥ धान्य
स्य राशावपि दृष्टे धान्यलाभः स्यात्॥१६॥ ॥एवमिति॥ एवं प्रकारेषु मनोरमे
षु स्थानांतरेषु पूर्वत्र अपहनि दृष्टः खंजरीटः इष्टानुरूपाणि फलानि नराणि प्र--

यच्छति॥१७॥ ॥पल्लीति॥ पल्ली ग्रामांतः। दृषत् प्रस्तरः। कंटकिः कंटकाकुलः
वृक्षः एवंविधो यो वृक्षः दग्धं ज्वालितं पदस्थितम् ग्रामपल्ली नाम तं कलेवरं भा
जनं मधुप्रभृती नाम इति॥ शेषः पश्चात् दृष्टः तेषु नष्टा॥ शून्यालये जनवर्जि
ते गेहे लोमसु अन्यत्र केशु गेहकोणे पुनीषु सेन्तुग्म इति लोके प्रसिद्धं॥ पल्लाले
धान्यवर्जिते तृणसमूहे॥ सिकता सुरजस्सु॥ भूये मृत्तलाभः॥१८॥

॥एष्विति॥ एषु प्रदेशेषु तथा ईदृशेषु अपरेषु उपहतेषु निंद्येषु यदि कुम्भ
निवेषप इति॥ कुत्सिते स्थाने वेषे यस्य स तथा खंजरीटः दृष्टः सन् अपका
रभीरुकलहायनद्योद्र सततं करोति॥२०॥ ॥कुम्भं॥ ॥योद्र इति॥ वरस्था
सु दृष्टः चौर्यः रोगोस्यातां गृहद्वदेग हस्यद्वदेग्र एण रूपे अश्वद्गादनेभा
षायां द्वय्य रइति प्रसिद्धे अस्य दर्शने कुविम्बस्य लाभः स्यात्॥ अ नासिरा

कटे निरासिते देशे भंगः स्यात् इति द्राभिभवने अभिभवः पराभवः स्यात्॥ अ
निरोगो अकरोतीत्यर्थः॥२१॥ ॥खरो इति॥ खरोगर्दभः उष्ट्रः करभः कौ
लेयकः स्मातेषां पृष्ठे पातः पतनं उपशनमिति। यावत्। पलांश्चिंदन्रस्मन्यु
विदधाति दिवसस्यांते यस्तौ विधुन्वन् तनयस्य त्र जननवक्रोमनतो वा भवति।
अतः कदाचित् शुभो न भवति॥२२॥

॥यादृश्येति॥ अमुष्य शकुनैः यादृशी शुभाशुभा वा अपनस्याप्रथमे हि दृशा
स्यात्॥ स्वस्यापि तादृशी उपलक्षणीया॥२३॥ ॥पूर्वोक्तमिति॥ यात्रा
दिकालेष्वपि एतत्पूर्वोक्तं शकुनं उत्तममाहुः॥ अथ अन्यत् विहाय खंजन
स्य सर्वो जनः प्रत्यदा पाश्चर्यं पश्यतु॥२४॥ ॥खंजनस्येति॥ खंजनस्य प
रिकीर्तनं शुभं भवति तथा दर्शनं मंगलप्रदं भवति॥ यदि प्रदक्षिणं असौ

याति तदा पथिकस्य वांछितं करोति॥२५॥ ॥अंगारेति॥ यत्रासौ विष्ठां
करोति तस्मिन्नवनिभूमिभागे अंगारखंडं भवेत्॥ यात्रावनौ खंजन
को रत्नं विधत्ते तत्र महानिहानिधानं भवेत्॥२६॥ ॥वसंतराज इति॥
वसंतराजशाकुने विचारितोऽत्र खंजनः अन्यानि विशेषणानि पूर्वव
त्॥ ॥इति श्रीजयकरमोचन॰ वसंतराजटीकायां॰ खंजनकः दश

खंजनः ॥१०॥

॥ यथार्थेति॥ खरवेष्टितेन यथार्थेलाभं रूनांनरेभ्यः अधिकप्रभावं। इदानींउभय
प्रकारंरूनकरायिकायाःवयंपरिभावयामः। मनसिविचारयामः। नग्नकरायि
कालेवपुष्यउपरिश्यामवर्णमहरि इतिलोकेप्रसिद्धा॥ १॥ गणाधिपमिति।
गणाधिपं प्रथमकुमारसंज्ञंकरायिकां काणैकनामधेयां दुर्गोनथाप्तोयटि
काभिधानां हेमकूगनेत्वां नमामि अन्यानिसर्वाणायिपिणनस्याः अभिधानानि॥

॥२॥ करायिकामिति। नहि स्तहस्यांकरायिकांवीक्ष्य अनेनकुस्माशतानांभयनया
अभ्यचेनदेकवितःस अपिप्रेनंस्वकार्यंपृच्छेत्॥ ३॥ ॥इति दक्षिणमिति। प
श्चिमोत्तरनिवासिनां न्नूणां करायिकारुतं दक्षिणं श्रेयसे भवति। पूर्वे दक्षिणदं
॥नवासिनां पुनः वामतः श्रेयसे भवति॥ ४॥ वामतइति॥ वामतः करायिकाशु
भाभवति। नथादक्षिणेतकुरुतं निकराये केन्यर्थः। शुभाशुभप्रदेन्यर्थः। अग्र
तः सर्वसिद्धिदाभवति॥ पृष्टतोपि जयदाभवति॥ पुनःपुनःतस्याःग्रहणंप्र

॥पक्षइति॥ पक्षद्वयस्य कंडूयनात्। अभिमुखो गणेशः कृत्यस्य नास्तिभावं रणे भं
गं वा त्मनि वीर भी।ते विवाहे कस्या वृंद वश्यं मरणं शंसति॥६॥ कंडूयनोदि
ति॥ दक्षिण दक्ष भागे या गासुता। ते विवाहे मरणं शंसति॥ यद्यसौ वामपक्षं
कंडूयते तदा विवाहे वा द्वेः स्यात्॥ विजयः अर्थलाभश्च स्यात्॥७॥ कंडू
य इति॥ हृदयप्रदेशे कंडूयमाने मित्रेण पत्न्या च समागमः स्यात्। इष्टार्थ
सिद्धिश्च अभीष्टः मिलति। तथा गुह्यस्य कंडूयने गुणेन पत्नी स्यादित्यर्थः।

॥८॥ कंडूयन इति॥ मूर्द्धनि कंडूयने सति सर्वलाभः स्यात्॥ जठरे कंडूयने
न स्वगोत्रभंग स्यात् वा कदाचित् प्रदक्षिणं कुरुते तदा इष्टागमः हस्तग
ताच सिद्धिः स्यात्॥९॥ ॥अग्रे इति। ॥अग्रे तथा दक्षिणतः करायिकाप्र
शस्ता स्यात्॥ पृष्ठे विजयाय भवति। प्राणाश्रणा शं वामा प्रयाणे कुरुते।
तु पुनः वामा पुरप्रवेशे फलदा भवति॥ १०॥

॥शब्दइति॥ ॥लघुनाशब्देनासिद्धिः प्रदिष्टाकृपिता॥निष्ठुरजल्पितेनभयंभयंभ
वेत्॥कार्योपमेसोमटिकांविवाहशकुनांतरेप्रसन्नं॥कुनस्यां॥११॥वसंत
राजइति॥वसंतराजशाकुनेकरायिकाविचारितानुपन्याविशेषाणिपू
र्ववत्॥ ॥ ॥इतिश्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभा
नुचंद्रविरचितायांवसंतराजटीकायांकरायिकासंज्ञिकः एकादशोवर्गः
॥११॥ अथेति॥करायिकारुतेकथनानंतरंकाकरुतेमुच्यते॥कथ्यते॥

कीदृशंशाकुनभाषितानांमूर्द्धस्थितसर्वेभ्योप्यधिकमित्यर्थः।पुनःकीदृ
शं।प्राविंनितानेदिनकार्यमिति।प्रविंनितंप्रावेदितंभूरिकार्ययेनतत्त
थाकेनपूर्वादिकाष्टाप्रहरक्रमेणेति।पूर्वादिकाःदिशःतासुप्रहरादिक्रमः
प्रथमप्रहरेकीदृग्फलंद्वितीयप्रहरेकीदृगित्यादिकःतेनः॥१॥

॥ये इति॥ ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राः अंत्यजपंचमाः काकाः भवंति। तेऽस्त्रबि
भाबिनाभ्यां वर्णोद्भतिभ्यां अभियुक्तैः पंडितैः रमित्लक्षणीयाः॥ २॥ ॥दृह
दितिसकाकः विप्रः स्यात्॥ कीदृग्दृढहन्नुमारणं आस्येति स तथा गुरु दार्घतं
उइति। गुरुः मांसोपचितं दीर्घ नायमानं तुंडं वक्त्रं यस्य स तथा। दृढस्वर इ
ति। दृढगंभीरस्वरो यस्य स तथा॥ रूक्षवपुरिति। रूक्षं वपुः शरीरं यस्य स
तथा॥ सर्वेषां काकानां रूक्षत्वेपि रूक्षवपुरिति विशेषणं अत्यंतकार्ष्ण्य

ख्यापनपरं॥ एवंविधः क्षत्रियः स्यात्॥ कीदृक् आपिंगाक्षनीलास्याविभिन्नावर्ण
इति॥ पिंगे अक्षिणी यस्य स तथा॥ नीलं आस्यं यस्य स तथा॥ विभिन्नो। केवि
त्रस्यामः। केचित् रक्तेन वर्णो यस्य स तथा॥ पश्चात्कर्मधारयः। पुनः कीदृ
ग्रूक्षस्वर इति। रूक्षः अपि तु स्निग्धः रवो यस्य स तथा। अतिक्रूर इति। अ
त्यंतक्रूरः। क्षत्रियत्वादित्यर्थः। ३॥ अपांडु इति। आईषत्पांडुः नालः सित
नीलबंधुरिति। सिताब्दश्यामनीलाबंधुर्यस्य स तथा। नात्यंत इति रटितैः शब्दि
तैः अत्यंतरूक्षो न स वैश्यः। तथा यः भस्मच्छायैः करिकाकारशब्दः सः शूद्र

द्वाशाजः वपन्नः आधिकदाः॥४॥

॥ विरूक्ष इति ॥ विरूक्षं रूक्षं आस्यं नेत्रं च यस्य स तथा ॥ विशंक इति शंकारहि
तः । यः कंधरां दीर्घेतरां बिभर्ति । स्थिराननं इति । स्थिरं आननं मुखं यस्य स
तथा ॥ स्थैर्ये समेन बुद्धिर्यस्य स तथा ॥ सन् अपगतपंचमः काकोत्पन्नानि भव
ति ॥५॥ ॥ द्रोणाभिध इति । मुख्यवर्त्यास काकः आत्मः ॥ यद्द्रोणाभिधः कृष्ण
वपुः तस्माद्धतेन तदभावे स्यामगतोनिरीक्ष्य स्वेन स्युनेधः यतोसौ अद्भुत
दर्शनः यदा जयति किं मङ्गलं भवति तदा स्वेन काकः दृग्गोचरी भवति ॥
६॥ क्षिप्र इति ॥ विप्रप्रदृश्यमानः स्फुटं जल्पति ॥ क्षत्रियजाति तनुः पूर्णमा

हा वैश्यस्तु अधिवासनेन आख्याति । बलिदानलोभात् क्षुद्रः ब्रवीति ॥७॥ ॥
द्रव्यमिति ॥ विहगो अन्त्यजाति शर्वे वर्णे संबोधि प्रस्थं रतं समस्तं जल्पति ॥
सद्यः क्षिसप्ताहदशाहपक्षैः क्रमेण पंचापि काकाः फलदा भवंति । तत्रा विप्रः
सद्यस्तत्कालं फलं ददाति । क्षत्रियैः त्रिभिर्दिनैः वैश्यः सप्तभिर्दिनैः क्षुद्रैः द
शादिनैः अन्त्यजाति पक्षेण फलप्रदो भवतीत्यर्थः ॥८॥

शांतेवेति।।दीप्तपराङ्मुख इति दीप्तदिशि यस्य मुखं नास्तीत्यर्थः।।शांते च दीप्ते च स्थितः
विहंगः सदाशुभदो भवति। तथा रौद्रः रटितः क्वापि न प्रशस्तः मधुरस्तु सर्वत्र प्रश
स्तः।।९।। ।।दीप्त इति।।यः दीप्तस्थितः दीप्ताभिमुखः परुषः स्वरेण विरौति स का
र्यं निष्पादयति नाशयतीति शांताद्दीप्तोन्मुखः शांतरवोपि सिद्धै स्यात्।।१०।। ।।
शांत इति। शांते स्थितः प्रदीप्ताभिमुखः शब्दं विधाय पुनः प्रदीप्तं प्रविश्य यः मधुर

स्वरेण काकः रौति स विकारे विधाय सिद्धिं विदधाति।।११।। ।।विधायेति। दीप्ताभि
मुखः विरावं विधाय ततः शांताभिमुखो यः विरौति असौ वायसः कार्याणि वि
निहत्य सम्यक् पुनः सर्वाणि करोति।।१२।। ।।सूर्योदय इति। सूर्योदये पूर्वदि
शि प्रशस्ते स्थाने स्थितः यः काकः मधुरं विरौति स रिपोर्नाशं बिंतिन कार्य
सिद्धिं स्त्रीरत्नलाभं च क्रमेण काकः करोति।।१३।।

ध्वांक्ष इति ॥ यदि प्रभाते ध्वांक्षः वह्निभागे अग्नि विदिशि रमणीयदेशे तिष्ठन् रवि
रौति । तथा शत्रुरचिरात् स्तोककालेन प्रणश्यति । सविशस्त्रैः निमुक्त शस्त्रैः
प्रयाति यो बिल्वमवाप्यते च ॥ १४ ॥ ॥ रुवान्नेति ॥ प्रभाते दिशि दक्षिणस्यां रुव
न्नकाकः अनि दुःखं समानेदयते ॥ परुषस्वरेण रुवन्न रोगान्तस्य मृत्युं क
रोति ॥ नपुनः रम्येण स्वरेण रुवन्न इष्टागममो बिदाप्यै स्यात् ॥ १५ ॥ ॥ नैरृ
त्य इति । यदि नैरृत्य भागे प्रभाते काकः सहसा क्रूरं बिरावं करोति तदा कि
मपि कर्म अप्रदुपैति । दंडागमो भवति । कार्यस्य न सिद्धि मोघ्यमिका स्यात् ॥

१६ ॥ ॥ प्रात इति । यदि प्रातः प्रतीच्यां पश्चिमायां काकः रौति तदा ध्रुवं वारिवा
हवर्षति । तदा स्त्री मन्य भ्रू भत् पुरुषागमश्च स्यात् कलत्रेण सम्ंकलिरश्च ।
॥ १७ ॥ ॥ ध्वांक्ष इति ॥ पतनालयस्य ध्वांक्षे सशब्दे सति । तस्त्रान्नपानाभि
मताग्नमाः स्युः ॥ तथा पंथागमः शाल्मलेण वृत्तिनाशः ॥ स्वदेशादन्यदेशे गम रत्ना ॥ १८

।दिशीति॥यदिउत्तरस्यांदिशिप्रभाते मुख्यः वलिभुक् निरीक्ष्यमाणः स्यात्त
दाजनानांदुःखंददातिशुभगात्रभाजंदरिद्रमांनष्टधनस्यलाभंकरोतीति
शेषः॥१९॥ ॥दिशीति।यदीशवन्यामी पागन्यांदिशिप्रभाते:काकरौतित
दावनितेंऽन्यजानी आगच्छन्तः किमर्थं व्याधेर्निमित्तंप्रियवस्तुलाभोभवे
त्॥तथारोगवतः॥अप्रवसानंमरणंस्यात्।२०॥ ॥ब्रह्मइति।ब्रह्मप्रदे
शःआकाशमध्यंतत्रास्थितस्यवायसस्यमधुरस्वरेण अभीप्सितास्या
गमनंध्रुवंस्यात्।तथास्वामिप्रसीदःद्रविणस्यचलाभोभवति॥२१॥ ९

निशाकुंजयकरमोचनादिसूदनकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रविरचि
तायांवसंतराजटीकायांकाकरुतेदिक्प्रकरणेसूर्योदयफलं॥ ॥प्रा
च्यामिति।प्राच्यांपूर्वस्यांचप्रथमेशब्दःकाकः।चेत्तिनकार्यसिध्येभवेत्।त
दाअभीष्टलोकागमनंतस्यात्॥नियतं:नराणांतच्चार्थेलाभःस्यात्:

॥ आग्नेयेति। प्रथमे च यामे आग्नेय भागे स्त्री लाभ विदेषि वधो भवेत्॥ त
था प्रथमे यामे रत्नांत भागे दक्षिणादिना बलि भुक्॥ विरावः स्त्री लाभ सौ
ख्य प्रियसंगकारी स्यात्॥ २॥ नैरृत्य इति॥ नैरृत्य कोणे प्रथमे यामे प्रि
यया विकार प्रिय भवति। तथा मिष्टाशनं सि द्धानि। वेत्ति तो पर्यो भवति॥ तथा प
नीच्यां दिशि विरुते ऽप्रभ्यर्वनी या गमनं वा स्वरश्री भवेत्॥ ३॥ ॥वायव्येति।
॥वायव्य कोणे। विटसंगतिः स्यात् तथा नृप प्रसादः। अध्व गदर्शनं च स्या
त्॥ सौम्ये च उत्तरस्यां भीः तनस्कर शोक नाशो सौख्य वचनात्तो धन लाभ वा
र्ता स्यात्॥ ४॥ ॥ ईशानेति। प्रथमे यामे ईशान कोणे ध्वनिते च ऽप्रभिमते
न संगः स्यात् कुलनाशात् त्रासः न कुलोक संगश्च स्यात्॥ तथा उत्तल प्रदे
शे सख भोग संगः संतान संपत् द्रविणोघ सिद्धयः स्युः॥ ५॥ ॥ इति वसं
तराजटीकायां काकरुते दिक् प्रकरणे प्रथमे प्रहरे शुभाशुभ फलं॥ ॥
॥ प्राच्यामिति। द्वितीय प्रहरे पूर्वस्यां काकस्य विरावैः कश्चिन्नृपकिः अभ्यु
पैति चौरात् भयं स्यात्॥ तद्दीर्घा कुलतो स्यात् कार्चिन्महती शंका जायेत्॥ १ १०२

हुताशइति।।हुताशदेशे ऽग्निकोणे नियतकान्तिः स्यात्तु।।तथाप्रियागमाकर्णन
योविदाप्तीभवनः याम्ये यमहनीभीतिः स्यात्तु।।तथाप्रियस्य वैश्यस्या
गमः स्यात्तु।।२।। ।।रक्षाइति।।रक्षोदिशि नैर्ऋत्ये प्राणभयं स्यात्तु।तथा
स्त्रीभोज्यलाभाखिवलरुकू प्राणनाशाः स्युः।।प्रतीच्यां प्रबलाप्तिः भवेत्तु तथावो
धागमः वृद्धिः स्वबर्षणं वभवति।।३।। ।।समीरइति।।वायव्ये ऽध्वगबोर
संगः स्यात्तु तथादूतागमः स्त्रीपिशिताप्तलाभः।।सौम्येधने धागमनं स्यात्तु।

रम्येरवेजयश्च ऽपरम्येरवे तु चौरभयं स्यात्तु।।४।।महेश्वरेति।।महेश्वराशाधि
गतस्तु काकः सूक्ष्मैः रटितैः चौराग्निसंत्रासविरुद्धवात्तो ब्रवीति।। ऽप्ररू
क्षैरटितैः सभाग्य वो गमनं जयं च स्यात्तु।५।।ब्रह्मइति।।ब्रह्मप्रदेशे दिनी
यप्रहरेस्तु शब्दः काकः नृपतिप्रदेसामिषान्नभोज्यं च ददाति।कुशब्दः पु
नः ऽप्रसौ पुंसां चौरभयं करोति।। ।।इतिबसंतराजटीकायां काकरुतेदि

ऐंद्र्यामिति॥ तृतीयप्रहरे ऐंद्र्यां पूर्वस्यां विरुतः अपि दीप्तशब्दः वृद्धिः तथा चौ
रभयं ब्रूतीति॥ तत्रैव दिशि हृष्टस्वरः राजागमनं जयं च यात्रास्वकार्यसिद्धं
करोति॥१॥ ॥आग्नेय इति॥ ॥आग्नेयभागे विरुद्धैः वलिभुग्विरावैः व
लिभुग्विरावैः अतिभयं कलिश्च विरुद्ध वार्त्तो विफला च यात्रा भवेत्‌। पुनः
विशुद्धैः जयादि वार्त्तो भवेत्‌॥२॥ ककुभीति॥ अपाच्यां दक्षिणस्यां ककुभि वि
हंग अतिकर्कशं रोगं तथा प्रागमनं कुरुते नराणां दक्षिणाकार्यादिसमोक्षि
तत्सुखं तपेति तदेव कार्यं सुखं यत्तत्स्वभावः तत्सुखं ज्ञात्वा यात्रा सिद्धं याति
॥३॥ ॥क्रव्याद इति॥ क्रव्यादे नैर्ऋत्यां प्रहरे काकस्य रटितेन जलागमः स्यात्‌
॥तथा प्रियस्य प्राप्तलाभः रिपवश्च नमंति। शद्रागमः स्वामि विरुद्ध वार्त्तो भवंति यात्रा
सर्वकार्यनाशः स्यात्‌॥४॥ ॥स्यादिति। पश्चिमेन दधनस्य लाभः स्यात्‌॥ हू
राध्वया तामिति॥ हूरे अध्वनि मार्गे यानं गमनं। सुहृदागमश्च। योषाजमा
मीषजयादि वार्त्तो भवति रम्यैः रटितैः अर्थे सिद्धिः स्यात्‌॥५॥

॥ वातालयइति॥ वायव्येदुर्दिनमेघवार्त्तोभवति॥ चौराग्निनेष्टार्थराजागमोपप्लव
नः। तथासंतोषवार्त्तावरयोषिदाप्तिश्चभवति॥ मधुरेरवेयात्राप्रशस्तास्यात्॥
८॥ ॥याम्यइति॥ तृतीयेयाम्येउदीच्यांकाकेविरुवतिसतिनृपसेवकानांस्व
र्णलाभःस्यात्तथाभोज्याप्तिर्वृष्टिर्भवतःशुभदावार्त्तातथाप्रयाणकंवैसमा
गम॥ ९॥ ॥दिशीति॥ गृंधकारेईशानदिशिसशब्दःभोज्यंजयंहानिंचकु
रुते। कुशब्दःकलिंकरोति॥ स्थलप्रदेशेतिलगंदुलाभ्यंभोज्यंस्तनांतूलस्यपाद

धाति॥ ८॥

॥इतिवसंतराजटीकायांकाकरुतेदिकूप्रकरणेतृतीयप्रहरेशुभाशुभफलं
॥ ॥ऐंद्र्यामिति॥ तुरीयप्रहरेऐंद्र्यांपूर्वस्यांस्वर्णलाभःस्यात्॥ स्त्रीशपू
जाभयवृद्धिरोगास्युः॥ वह्निविभागेवायसभाषितेनभयरोगिमृत्युरिष्टा
गमास्युः॥ १०॥ ॥१॥

॥याम्येइति॥ ॥याम्येदक्षिणस्यांकाकरवेसतितस्करवैरिभीतास्यात्तांतथा
शिघ्रागमः॥रोगिमृत्युश्चयातृयात्रायांमहतीप्रवृद्धिः ग्प्रभीष्टसिद्धिः पथिवैर
युद्धंवस्यात्॥२॥दिशीति॥प्रतीच्यांवरुणपर्थेग्रहरोदिनातिरम्पोतितनोर्थला
भः तथायोषिदायातिविजयश्च प्रेप्रवादैःस्यात्प्रयाणेसिद्धिःस्यात्॥त
पविद्धरंरवेति॥३॥ ॥वायव्येति॥वायव्यभाकरटस्यशब्दैःप्रियमानिनी

यायोषिद्यानि।साग्श्रायाति।तथादिनसप्तकेनध्रुवंप्रवासोभवति।गमनेभू
तेवशीघ्रागमःस्यात्॥४॥ ॥कुवेरइति॥उत्तरस्यांपथिकः ग्स्वभ्युपैति
तथानांतूलस्यलाभःकुशलस्यवार्तातथावैश्यादृनाप्तिःतुरगाधिरू
ढयाःनाविभूत्यैभवतिमयनेवरोगी॥५॥ ॥स्थाणोरिति। ॥स्थाणो
दिशिस्थेःवालिभुग्विरावैःस्ववर्णवार्तास्यात्सरूजस्यविनाशः।ब्रह्म
प्रदेशोतरीमेप्रहरेयात्रानव्यापिकाभवेत्॥६॥

॥इतिवसंतराजटीकायांकाकरुतेदिक्प्रकरणेवर्ज्यप्रहरेषुभावशुभफलं
॥ ॥यदिति॥ ॥दिक्प्रहरक्रमेण शाकुनिकैर्विनिश्चितंशुभाशुभंयद्भावि
ते॥तत्रदीप्तशब्दःकाकः अशुभंयच्छति॥शांतरवस्तुकाकःश्रेयस्करः
स्यात्॥१॥ ॥रम्यइति॥दीप्तदिशिरम्यैरवैर्वसतिशांतदिशंपरस्पत्रकाकः
क्रूरफलंददाति।असौकाकःनदेवतुल्यंवितरतियःदीप्तस्थितःदीप्तका
ष्ठावपश्यति॥२॥

यथोइति॥यथायेनप्रकारेणदुष्टमत्रफलमुपदिष्टंतेनप्रकारेणदीप्तदि
शिस्थितःसन्ध्वांक्षोविरूक्षंविरुवन्दीप्तांककुभंनिरीक्ष्यमाणःकरो
ति॥३॥ ॥दीप्तास्थितःदुष्टफलंददाति॥शांतास्थितःशांतदिग्वीक्षणेनमू
क्षारवःअत्यमानिष्टंकथयति॥४॥

॥शांतइति॥ ॥शांतककुभप्रदेशेतिष्ठन् शांतदिग्भीक्षणेनरूक्षारवः अप्रत्य
मतिष्ठंकपयतिस्वरः प्रदीप्तांककुभंनपश्यन् अपिष्टंफलमल्पमेवददाति
॥दीप्तामपश्यन्पुनः नदेवपूर्णफलंददाति॥५॥ ॥आकारइति॥ नेपियुक्ताः
पंडिताः आकारचेष्टास्वभावविज्ञाः दग्धादिकाष्ठादियदत्तेनतयोः प्रमाणे
निरूपयेतितेमनुष्याः काकरुतविदंति॥ ॥इतिवसंतराजटीकायांका

करुतेदिक्प्रकरणंप्रथमं॥१॥ ॥वर्षेइति॥वर्षेकालमधिकृत्य अप्रभुताव
तिभृत्यः क्रमात्॥ आलयांडकविनाशंसंदर्शाकुनंसकलशाकुनोत्तमं
प्रोच्यते॥१॥ ॥वैशाखइति॥ ॥वैशाखमासेनिरुपद्रवेषुद्रुमेषु। काकस्य
शुभायनीडंभवति॥तथाश्च घोषुसकंटकेषुद्रुमेषुतनयादिहेतुर्भवति॥
॥२॥

प्रशास्त इति॥ ॥यदि प्रशस्तवृक्षे पूर्वशाखामाश्रित्य॥ काकेन कुलायं कृ
तं स्यात्तदा वृष्टिरिष्टा कुशलं च तथा प्रमोदः॥ नीरोगता राष्ट्रविजयश्च
भवति॥३॥ ॥आग्नेय इति॥ आग्नेयशाखारचिते नीडे वृष्टिरल्पा अग्नि
भयं कलिश्च दुर्भिक्षशत्रूपद्रवदेशभंगा रोगाश्चतुःपादानां भवंति॥४॥
याम्येति॥ ॥याम्यासु शाखासु च वायसेन नीडे कृते प्रत्यंजलपानमाहुः
तथा व्याधिप्रकोपं परसांसमं नादन्तक्षयेरत्न विरोधिताश्च स्युः॥५॥ ॥

नैर्ऋत्य इति। नैर्ऋत्यशाखारचिते कुलाये वर्षाकालेपरत्र घनो वर्षति।
श्रुवशपन्हस्तां विदूरचौरभीतिः दुर्भिक्षयुद्धानि च भवन्ति॥६॥ ॥नीड
इति॥ पश्चिमवृक्षशाखामाश्रित्य काकैः नीडे कृते प्रतिवृष्टिः कृषिनान
यालोके नीरोगता क्षेमसुभिक्षवृद्धिः संपत्प्रमोदाश्च भवंति॥७॥ ॥वाय
व्य इति। वायव्यशाखासु नीडे कृते प्रभञ्जनवाताल्पजल्पजलाः पयोदाः
स्युः तथा मत्स्यकोपद्रवशस्यनाशपक्षयोद्वेगमहाविरोधाः स्युः॥८॥

कुवेर इति॥ ॥कुबेरशाखामधिकृत्य नीडे कृते प्राग्वद्दृष्टिरिष्टा भवेत्॥ न
था ऽप्यस्मिन्जाते समिद्धंसौख्यं नीरोगता वृद्धिसमृद्धयः भवंति॥९॥ ॥ई
शान इति। ईशानशाखास्थ न दृष्टिरल्पा स्यात् वैर प्रजानां उपसर्ग दोषो
स्या नां तथा बांधवानां कलहप्रवृत्तिः स्यात्॥ तथा एष लोकः मर्यादयाही
यत हानो भवती त्यर्थः॥१०॥ ॥वृक्षाग्र इति॥ ॥वृक्षाग्रनीडेषु ऽप्रति
वर्षकालः तरो मे ध्येमध्यमतो यथा तःस्यात्॥ ऽग्रध स्यात् नीडे कृते तु दृष्टा

पि दृष्टिर्नै भवति। दिशः ऽप्रस्फुटत्वात् यथोक्तं स्फुटं न भवति॥११॥ ॥ऽप्रति
दृष्टिरिति। ऊर्ध्वौ न वल्लिभृत् कुलाये कृते। ऽप्रदृष्टिरोगादिभयादि वा द्धिं
विंधात् तथा ऽप्यंधेव दृसे डमराद्यैर्नाशो स्यातां तथा ऽप्रकार रंध्रं प्रकृत
मारिभयं भवति॥१२॥ ॥निम्न इति॥ निम्नप्रदेशे न पातरू कोटरे वल्मी
क रंध्रे ऽप्रवनी पिपिका कस्य नीडे सति भय दृष्टि दोषैः नियमेन देणाः कृ

॥१३॥ पक्षि

॥ ॥इतिश्री भानुचंद्रगणिविरचितायां वसंतराजटीकायां काकाल
यप्रकरणं द्वितीयं॥२॥ ॥अथ काकांडविचारः॥ ॥एकमिति॥ एक
वारं यं भवेत्तदा द्वितीयकं माषिसंज्ञकं॥ तृतीयं पारुनजं॥ चतुर्थं नाम
ऐं डुं एतानि काकमः अंडानि परिकीर्तितानि॥१॥ ॥कान्यान्निति॥का
ष्णमंडकं चेत्काम्याभवेत्तदा सर्वस्वेः घ्रष्टी नंदति। अन्नतसंज्ञका
डे पदं प्रवर्षति। तपो सस्य बीजस्य प्ररोहः न भवेत्॥२॥ ॥जानानीति॥

सनीरजं डेजातानि यस्यानि कीटाः शलभाः मूकाधाः खादंति। इंड्रजं डेदो
पं स्रपिदास्तु खिनापरित्री स्यात्॥ तथा अपिमनाव सिद्धिः स्यादित्यर्थः॥
३॥ ॥इति वसंतराजशाकुने अंडप्रकरणं तृतीयं॥ ॥यात्राइति। अ
थेति अंडनिरूपणानंतरं सकलप्रजानां यात्रानिमित्तानि शकुनानि
तानि वयं कीर्तयामः॥ यानि विलायम् अध्वनीनः अन्यथा तरजत्यान्स्वार्थो

वसंतराजशकुन॥१॥

॥भुक्तेति॥ त्वं पक्षिषु मंगलपूर्णं वालेमं दधेलं प्राणिषित्युत्प्रेस्यान्नो निजं स्त्रीभजनसे
अप्रभुः नुत्यं खगेन्द्राय नमः॥ सकलप्रजाय नमः अस्तु॥२॥ ॥विलोक्येति॥ का
कं विलोकनीयं तदर्थं स्वकार्यार्थमित्यर्थः॥३॥ ॥वामेनेति॥ वामेन शब्द
मधुरं निमंत्रयन्त्रजं च वामेन काकः सर्वार्थसिद्धिं करोति॥ पुनः अग्रगमं च
तदन्यरूपः पूर्वं स्यात्तविपरीतः पुनः तरास्तः कथितः॥४॥ प्रदक्षिणमिति।

यः काकः प्रदक्षिणं। प्रतिधाय वामेन विनिवर्तते। असौ यानः॥ ध्रुवः पुंसई
हितकार्यसिद्धिं क्षेमं च शीघ्रं पुनः अग्रगमनं च करोति॥५॥ ॥वाम इति॥
यः वायसः वामः कलं रौति कीदृग् अनुलोमपायी सः तत्कार्थसिद्धिः स्या
त्। कापि कलिहाय सिद्धिः स्यादिति पाठः तदा कलहं निमित्त पूर्वं सिद्धिः
स्यादित्यर्थः। क्रमादिति दक्षिणवामशब्दौ स्यातां तमो विरुद्धौ विपरी
तभूतौ ज्ञेयौ॥६॥

पृष्ठे इति ॥ पृष्ठे मधुरं विरावं विमुंचन् गच्छन् व्रजं अहिताय प्रभिमनः प्रायेण या
नारंभन्तु व्रजंतं सर्वैपि विहंगाः काकैः सदृशा ज्ञेयाः ॥ ७ ॥ ॥ कूनारव इति ।
॥ कूनारवो यः पुरतः प्रयाति पुरीस्थितः यः पदमादधाति हार्वैतो भवति शि
रः प्रहिरण्यः केदूयते । पुंसो पुंसां सदा प्रभी ष्टफलं ददाति ॥ ८ ॥ ॥ स्तंभे
इति ॥ गजानां स्तंभे निपतनं गजाप्तिः स्यात् गजाधिरूढः काकः विजयं क
रोति पृथिवीपतिर्न्यं कुरुते । तुरंगमे स्थितः काकः अपि लाभं करोध्वजे स्थि
तः काकः विजयं करोति ॥ ९ ॥ घटेति ॥ कूपे स्थितः घटेष्ठं लाभं विजयं च करोति
। नदीतटे वासि स्थितः क्षिप्रं कार्यं सिद्धि करोति पूर्णे घटे प्रपूर्णेव प्रधिरूढः धां
क्षः सशब्दः सद्धनाप्ति वृद्धिं कुरुते ॥ १० ॥ ॥ प्रासादेति । प्रासादधाम्यो स्थ
हर्म्यं ष्टवि निष्पन्न शस्यावनि शाङ्कलादावितिः ॥ तत्र प्रासादः देवभूपानां गृहं
धाम्पो धूय धाम्यराशिः । हर्म्यं सामान्यग्रहः प्रष्टिः हस्त्यादीनां प्रसिद्धा । निष्पन्नं
शस्यं यस्याये तं विधो वनिः शाङ्कलं बालतृणं प्रादि शब्दादन्येषां शुभवस्तू
नां परिग्रहः । एषु धांक्षः प्रधिरूढः धनसाधनाय भवति । सुगमशब्दः यदा
काकरुतटी० ॥११॥

॥ पक्षे इति॥ पक्षेन पापुरः नवगोमयस्य नद्यादिषु जीर्णतरुषु इत्यस्थितो रुवन्त्। भोजन पानं विनरति॥ विशं च कुर्वन्त् अवनस्यमिति भावः॥१२॥ ॥ अन्ना यथ वे इति। अन्नाद्यवर्वः कलम्फल पुष्पमांसादिभिः पूर्णः स एव काकः दृष्टमा गः सदेवापि मलार्थ सिद्ध्ये स्यात्॥ नथामिष्टान्न भोज्याय मदेव भवति॥ ॥१३॥ ॥नारीति। नारी स्थिरः पूर्णघटस्थितस्य काकस्य शब्दे च वनिताध

नाप्तिः स्यात्। शेव्याधि स्फूट स्थितस्य शब्दैः सुजनेन सार्द्धं वनिता समागमः स्या त्॥१४॥ ॥गोपृष्ठ इति। ॥गोपृष्ठ दूर्वा नरु गोमयेषु नुंडं निघर्षन् अग्रे अ वलोकितः नथान्यस्याहारं ददातः॥ वलिभुक् विविधं भोजनं ददाति॥१५॥ ॥ मिति॥ धान्यं पयोवा दधिवाप्यवाप्य निरोगति पस्य नवाविरोति सति। धिला भकारि स्यात्। यस्य नक्रे अग्रभक्षन्तरण मासि सपुरतः दृष्टः स न लाभं करो ति॥१६॥ ॥वृक्षेष्विति। ॥रम्यांकुर पत्र पुष्पच्छायाफलाढ्येषु वृक्षेषु सवत्स्य जस्य शब्देन नराणां अप्रसन्नता निरन्तरं सदैव सर्वाणि समीहितानि सिद्ध्यन्ति॥

॥प्रशांत इति॥ तरुणाशिषरे प्रशांतशब्दः करटः स्त्री संगसौख्यं विधत्ते। तथा धा
न्यादिकूटेषु प्रलाभं करोति। तथा गोदृष्टः गोधनं विधत्ते। प्रं॥१८॥ ॥क्षेम
मिति॥ करतलस्य उष्ट्रस्य दृष्टे क्षेमं विधत्ते॥ खरस्य दृष्टे प्र रिभयं बंधं वका
कः करोति। क्रोडस्य दृष्टे काकः धनं प्रथे लाभं वकरोति। प्रतलयत पंके
तस्यैव दृष्टे स्थितः काकः सद्यो ज्वरं वक्ति॥१९॥ ॥सद्यो इति॥ से रिभपृ
ष्ठ संस्थः मतंगसंस्थः मरणं करोति रिक्त घटाश्म संस्थः कार्यसिद्धिं क

रोति॥ काष्ठमधिष्ठितस्थ काकः कलिं करोति॥२०॥ ॥यो इति। यः काक
दक्षिणं कूजति दक्षिणे न प्रयाति। पश्चादभिमुखो भ्युपैति। कूतारवः
यः प्रतिलोमगत्या दृष्टे प्रयाति स रक्तं पातयते॥२१॥ वाम इति। बलि
भोजनस्य वामो रवः नतः दक्षिणतः यः स्यादसौ प्रतर्थे हेतुर्भवति। वाम
प्रदेशप्रतिलोमयानं विघ्नाय स्यात् यतः तेन गहे एव लाभः स्यात्॥२२॥

॥प्रयातीति। यदि दक्षिणेन कृत्वा रवः पृष्ठे प्रयाति न दुर्धिर क्षतिः स्यात्॥ व
क्षीनरत्वादिवयोगहीनाय प्रदक्षिणं याति। अप्रसौ सर्पभीत्यै स्यात्। व
क्षीनरत्वादिवयोगहीनाय प्रदक्षिणं याति॥२३॥ ॥गोपृष्ठेति॥ गो
पृष्ठवल्मीककृतास्पदो यः रुवन् शब्दायमानः सुमर्घ्य विलोकनाय
स्यात्॥ अंगारचितास्थिसंस्थः काकः कर्कशेन प्रकुर्वन् मृत्यवे

स्यात्॥२४॥ ॥रुवन्निति। काकः पुरोपवन् रहानिरुजौ करोति निष्ठुरपृ
ष्टशब्दः पुनः मृत्युं करोति। यः प्रसार्य रिक्तं वदनं अश्रास्त्रे सौ वनिभोज
नः सर्वत्रानिंघः स्यात्॥२५॥ ॥वामहतेति॥ नीरसदारुषंडेनाडयन्
नामोपि अप्रसूत्कृपानभयं मतिंनाकुरुते। यस्त्वाप्रस्थिभंजनकृ कव
पास्थिभंगं वक्ति॥ युध्यमानः बंधं वंधं जल्पति॥२६॥ ॥याम इति॥
विशुष्के वृक्षे वामः अप्रतिरोगं कुरुते। रिक्ते वृक्षे कलिकार्यनाशोऽस्था
नां सकंटके वृक्षोस्थितः पक्षौ विधुन्वन् रूक्षं निरुवन् मृत्युमुपादधा ॥२७॥

॥बंधोऽस्तीति॥ अत्र शास्त्रे अरुहितं धाम वेश्म। लतालताभिः परिवेष्टितेवं
धः स्यात्। कंटकिवृक्षयुक्ते रम्ये तु रौकालिकाये सिद्धी स्यात्॥ २८॥ ॥
स्नग् इति॥ स्नग्गाधिरूढे सरवे काके न पायात्र वे स्नु यातितदा खल्विति
स्नु येन वन्गा पानः स्यात्। स्नुवस्का रांभः तृणकाष्ठकूट भस्मादि संस्थ इ
ति। स्नुग् स्नुवस्करः उकडो इति लोके प्रसिद्धः। अंभः पानीयं। तृणानि
प्रतीतानि। काष्ठं प्रतीतं कूटं पूपादि। भस्म प्रतीतं। आदिशब्दादन्येषां

निषवस्तूनां परिग्रहः। तत्र संस्थकार्ये विनिहंति॥ २९॥ रवेत्काक स्तथे
तानि दृष्टानि भवंति। एतानि कानीत्यपेक्षायामाह। तत्त्री तिवत्री। तरुध
वरत्रा रज्जुः। कचाः केशाः। शुष्ककाष्ठं प्रतीतं। चर्म प्रतीतं। अस्थि शरीरा
वयवः। जीर्णांबरं जीर्णवासः। वल्कलानि वृक्षत्वचा। अंगारः प्रतीतः
पंकः कर्दमः। उन्मुकं अंबु आहुः इति प्रसिद्धं कर्पराणि पूर्वोक्तानि॥ ३०॥ [illegible]
॥पुराणपक्षयामेति॥ तत्रानीपुराणपक्षयः पापसमागमं अत्र तथा महाभयं रो
गसमुद्भवमत्र नं धौन धः सर्वेषु ना पहार इत्यादिकं पापिमंदिरे वास्या

॥उद्भ्रोनत इति॥ऊद्भ्रोनतः वंवलपक्षयुग्मः कुभादः काकः मन्युं विदधाति॥
धूपायायुध धूगग घटास्थि मानमादिगजाक्षादिकं कुहनश्च इति॥तत्र धूपा
माधूनीना॥आयुधं प्रहरणं। धूग पानपनारणं॥घटः कुंभः अस्थि पूर्वोक्तं।
यानं वाहनं॥ मादिगंतरं। कां संज्ञनीनं। आदिशब्दादन्ये पापरिग्रहः। एते
षां नं क्राकुहनात्म मन्युं विदधातीत्यर्थः॥३२॥ ॥आकुंचित इति॥ आकुं

चित एकः अंघ्रिर्येन स तथा॥ अपेन चित इति। अपे नं वंवलं चित यस्य स त
था॥ दीर्घस्वर इति॥दीर्घस्वर इति॥ दीर्घस्वरो यस्य स तथा। तथायः भास्कर सं
ईक्षते न तथायः काष्ठादिकं कुरयति। स अप्रसौ खग मूर्धादिका नर्थकरः स्या
त्॥३३॥ ॥तुंडेनेति। तुंडेन मुखेन पुच्छं विलिखन्। स्वरेण नीचेण यः
सो निपुनः। अर्के निरीक्षमानेन पाएकेन उपविष्टः स पुरतो जनस्य वधं
मूले॥३४॥ ॥विक्रोमययेति। यस्य मूर्द्धि विहगो मयेन्यस्य निनस्य अनल
गासत्व जो भवेतां॥ यस्य अस्थि खंडं विसृजति अप्रसो यमस्य नगरीं न रसो प्रयाति
३५॥ विमासोः। व्रजप्रदेशो निरूवन् अनवर्णकल्पगादो भंजन नयति। मन्ड्ष्यपानं

नदीति॥ नदीनटे ऽप्रटमानाः खरस्वरेण रुवन्त गंतुः यात्राप्रयाणाय भवति। आ

तुरः कापि हितायनमन्तः दृष्ट्वैव च कश्चिदेव न दुष्टः॥३७॥ ॥यात्रेति॥ र

वेभास्वन्तमस्तके पुष्टः काको याग्गोध्रमेसेन्यवधाय भवति। मस्य बलस्या

पि सर्वत्र प्रयाणानि तस्य युद्धोद्यमे पराजयः स्यात्॥३८॥ ॥समद्ध्रुति। समद

ध्रुकैः काकैः नृपस्य कटे विशितं विनासं युध्यमाने ऽप्रमितैः सम्पन्नात्सम

हाहवः सम्पन्नात् महाहवः स्यात्। अयुध्यमानैस्तैः संधिस्यादित्यर्थः॥३९॥ वि

टृश्यति। विटूध्वज ध्वजाग्र कनाधिरोहति। नगवि टूशस्त्रादि। ध्वजः प्रतीतः।

ध्वजाग्रं प्रानपवारणं॥ एतेषु कृतः अधिरोहायेन सत्तथा॥ एवंविधो काक

ः सम्मुखं शत्रुबले प्रपश्यन् भूमिपानामादौ जयं जनयति तथा दीप्तरो

रुतध्वनिः जयं वक्ति॥४०॥ ॥गतीति। गतिस्वरौ नाय संप्रयुक्तौ प्राच्यां

पूर्वस्यां उदितवैपरीत्यात्। फलस्य स्यातां। एवं अमुना प्रकारेण प्रभ

नोजनः समसमदा वदति नगतयाग मार्गो वेदितव्यः॥४१॥

॥दिगिति॥ दिग्व्यापकेनैव यानि शुभाशुभानि फलानि प्रतिपादितानि॥ प्रतिष्ठ
ानस्थानानि तथाविधानसंतट इति बद्धमीतितात्पर्यार्थः॥४२॥ ॥इति
नलसंतराजटीकायां काकरुतेप्रकरणं चतुर्थं॥४॥ ॥स्थान इति॥ ये
काकाः प्राश्नतकर्मभिः प्रनोदिताः वेष्टाविशेषेण स्थानस्थितानां शु
भाशुभानि कथयंति तत्लक्षणाय तत्स्थानाय प्रयत्नः क्रियते॥१॥ निष्का

रणमिति। निःकारणं कारणव्यतिरेकेण मिलिताः स्थिताः काकाः ग्रामान्ना
शायभवंति। वत्साश्चत्न वोरोधं वदंति। तथा पसव्यभ्रमणात्पभयं व
क्ति॥२॥ ॥विनाशमिति॥ बहुवर्गे संस्थाविनाशः बहवः एकीभूताह
र्षः॥ रागोरुवंतः जनताविनाशमाहुः। वंभूवरणप्रहारैः लोकं रुद्र
जयंतः परचक्रवृद्धिमाहुः॥३॥

यद्रति। यः धूल्यां स्नाति। अंगं नु विलोमयरोति। अथ सौ वायसः यष्टिसमाशं सति।
। जलस्थलप्राणविपर्ययेण नष्टोऽस्तु यद्विभवाति अन्यदाभयनभवति॥४॥
॥ ॥मध्याह्नेति॥ मध्याह्ने श्मशानि मध्यं दिने काकः। वसेरौति अंगं विधुनोति तस्य
नस्य चौराः भविष्याणि हरंति तथा धूर्तं अन्यः प्रमोदः स्यात्॥५॥ भुवाचि
ति॥ तृणपूर्वं वक्त्रः भुवने प्रहृष्टः करटः कृत्वा शमीतिं करोति प्रास्थितस्य
। स्थितस्यापि जनस्य दिवसत्रयेण प्रभूतं दुःखं स्यात्॥६॥ ॥धन्ययेति।
प्रस्थानगमनस्य धन्या वास्तु विरुवन् काकः लाभं करोति भुवि भूमिलाभं ज
लेऽविप्रं ग्रामनाशिका वैनाशं॥७॥ ॥दारइति। रुधिराञ्जलिप्रो काकः दार
प्रदेशे यदा विरौति तदा शिशुनाश नाम स्यात्। पक्षौ विधुन्वन्नावितूर्ध्वं
विरुवन् स्वाने प्रदीप्ते नराः सप्त भवेत्॥८॥ ॥अमाग्नोति। उड्डीय पक्षौ प्र
विधाय काकः कुनादः भ्रमन् प्रलयं करोति॥ नपाकरयं तरं कुट्टः अधिकृत्य

''इ्येनि॥ खगेनद्रव्येकृते वनाद्दशास्यवस्तुनः विनाशलाभमपि भवेतो॥ पानेरुनम
स्पलाभः शुक्रे रजनस्य लाभः कपोलमये नेलस्यलाभः॥१०॥ ॥ प्रस्थे इति॥
रोगविनाशनुध्याय प्रस्थेकृते प्रदीप्तेस्वरवः श्वान रोगं हंति। शांतप्रदेशेर
म्यारवः स्थिरेण रोगं प्रपाकरोति॥११॥ ॥प्रस्थे इति॥ शुभे प्रस्थे शांतदि
गाश्रयस्य श्याः शांतस्वरः शुभं तस्तु दधानः यावायसः तं शुभ दं वदं
ती। तद्यन्मयः हेतुरुक्तः॥१२॥ ॥विरौतीति। कुंभे मालिके रहन्प्रमाले जल

भाजनादि शेषेयदा काकः विरौति तदागर्भवत्याः सुतजन्महेतुर्भवति।
कंटकिनी वृक्षशाखां शाखायडुीयते काकः तदाराजागमनाय स्यात्॥
१३॥ ॥श्रुत इति॥ श्रुतान्यानेष्टाविशितादिभिः यः पूर्णतमः श्वसोगु
भी इष्टफलप्रदास्यात् रामंगादि तिक्तौ नखिलाजादिलाभे विनाहादिविधो
न काकः शस्तः॥१४॥ इष्टार्थ इति। स्वादिकवाहनेषु इष्टार्थदः तथाध्व

॥वायस इति॥ यदा भवनेर सन्मुखं वायसः कुलकुलध्वनिं व्याहरेत्तदा पथिकः
आगमुपैति॥ अयं ध्वनिं सर्वकार्येषु खदं वदति॥१६॥ ॥इदमिति॥ इहास्मिन्
लोके उत्पात युगम हाभयं शाकुनिका वदंति यत्र वायसः मैथुनसन्निविष्टो दृश्ये
त यदा कदाचित्तत्र धवलः दृश्येत्॥१७॥ ॥उद्वेगेति॥ ॥ अप्रकुनदर्शनेन उद्वे
गेति॥ अप्रशकुनदर्शनेन उद्वेगभय प्रवासबंधुक्षय व्याधिधनापहारा बु
द्धिप्रणाशाकुलभाप वादान्नराणां भवंति॥१८॥ ॥शमायेति॥ तत्स्माच्च दुः

खराशेः शमायनत्तरक्षणमेव बहिः स्नानं कुर्यात्॥ तथा आत्मायशत्या सद
क्षिणानि वसनानि द्विजाय दद्यात्॥१९॥ ॥निषेदिति॥ अहःशेषं निषेवेत
क मा अप्रपुराण पहारणा पुराणस्य हानि येषां भवति तथैत्यर्थः॥ तथा अप्रकला
तपत्नः भूमौ येनन स पुनः प्रभाते स्नात्वा शांतिं विदधीत गुरुणीभ्यः स्वशक्त्यां
द्रविणं दद्यात्॥२०॥ ॥हविष्येति॥ सप्तत्रिगुणानि दिनानि यावत्तर हवि
विष्यभोजी भवेत्तारीन भजेत्॥ आकाकथानं वनं आदरी नवनिभोजने

॥२४॥

।।देशेत्विति।।मगदेशे एतद्‌ग्रमङ्गलमालोक्यते अपि वेद्दुर्भिक्षभयोपसर्गचौरा
ग्निशत्रूद्रवधर्म्मनाशाः अपसन्ति।२३।। ।।कर्मोत्सीति।।तस्य अर्जुनस्य उप
शमाय राजा शांतिकपौष्टिकानि प्रवर्त्तयेत्।अन्यामय गोमूत्रमिव स्त्वानि दधा
नमावदष्टं युद्धं विद्ध्यात्।। ।।इति वसंतराजटीकायां काकारुते ध्यानस्थि
तप्रकरणं पंचमं।।५।। ।।अथ स्वरविचारः।। ।।कांकामिति।। कांकामि

।

ति।क्षेमादिर्यो विरावः स्यात्।किंकिं इति इष्टाशनपानहेतुर्भवति।कुंकुइ
तिशब्दः अर्थलाभं करोति।कक ध्वनिः कांचनलाभमाह।१।। ।।केकेमिति।
केके इति शब्दः स्त्री नित्रमोविदास्ये भवति।कें कों इति शब्दितं भोगाय स्या
त्।ककु इति अनेन अपत्यलाभः स्यात्।केकवद्दश्यते नगंतः फलं भवति २

॥कौंकौमिति॥कौंकौंइतिनादंस्खलाभकारिस्यात्॥कुंकुंनिनादः प्रप्रियसंगमाय स्यात्॥कांकूमितिवञ्चमीत्रयशब्दाः कांकांमितिवदौरणायस्यात्॥३॥ ॥कांइ ति॥कांकांइतिकौरितिवदिरुकंकूंमीतिकौकुंकुरेतीदेनं तस्यांमरणायप्रदि ष्टं॥एतादृशंरूतंरुवन्तः खगाख्याः गंतुर्विनाशंकुरुते॥४॥ ॥कीमिति॥कीकी मिति स्वार्थेविनाशनाशनायभवति॥ज्वलज्वलत्याग्निभयायशब्दः स्यात्॥कि

कीतिकोकादितिकथंचित् मुकुरशब्दः स्यातसवधाययथावपतः॥५॥ ॥स्यादिति॥ काइतीदंविफलं सदैवस्यात्॥काकइदृशंवमिगाप्रयेस्यात्॥काकाइतीदंवविधानकारि॥कविलिकाकः स्वतुष्ट्यैवदति॥६॥

॥आहारेति॥ काकरीतिशब्दः आहारदो बायभवति। दाकुरध्वानेन नरणा
यभवति॥ केके दाकुटिकी तिगयन्वि दंहू रहूषणाय स्यात्॥७॥ यतिं दि
॥काइति त्रिः नदनुरणनः केइति द्विः द्विर्वारमुक्तो शब्दद्वयं महत्ते रेण
मस्यात्॥ कोजित्ययंवाहनं आसनं चददाति। कुरुकुवेनादंहहबेकरो
ति॥८॥ ॥यइति॥ यः काकः काइ नीदं स्ददीर्घे श्रुनस्वरेण प्रमादा

त् उच्चरति तथा यः उत्साहहीनः श्रमदैन्ययुक्तः स नायसः कार्यविना
शनाय भवति॥९॥ ॥सामिषेति॥ कविककवेति शब्दे सामिषं भोज
नं भोजयेत्। कतंकती ति शब्दः भूशानं कारयेत्। रतुरतुरूभा। बि
ते प्रोषितः प्रभु पैति शावशानीरवेनावइति काश्रोत्रपंचत्वं शाप्नो
नीत्यर्थः॥१०॥

।।स्यादिति।। करकरध्वनौ त्वरणा कलिः स्यात्। कलकलध्वनौ ज्वरः जायते। कल्लुरध्वनौ
प्रियः प्राप्नुयात्। कटकट ध्वनौ सोदनं दधि प्राप्यते।।११।। ।।एवमिति।। बलिभोजना
नां ग्रपरेपि बहवः प्रशस्ता दीप्ताः शब्दाः भवंति तेषु स्वल्पानि अयेनयात्वेकं चित्रलु
खलक्षणीयं तदस्माभिरुक्तं।।१२।। ।।ग्रंथांतरे प्युक्तं।। तद्यथा।। चिरजीविनों दा
त्रिं शकाधावदति।। तद्यथा।। कोलाकोला इति वदति तदा पुनः स्यात्।।१।। कुंकुं
कुं इति वदत्यति तदा लाभाय ति।।२।। कोयंकोयं इति वदति तदा राज्ञो

मृत्युमाख्याति।।३।। केयंकेयं इति शब्देन भयं हानिं मृत्युं भवेता।।४।। कुरुल्लु
कुरुल्लु इति शब्देन क्षोयः समाख्याति।।५।। कः कुंकुं इति शब्देन शब्दं दर्शय
ति।।६।। केनंकेनं इति शब्देन सुहृन्निधनमाख्याति।।७।। कुरुनं कुरुनं
इति शब्देन युद्धं दर्शयति।।८।। कुयंकुयं इति शब्देन परस्वेभ्यः पंचत्वमाख्या
ति।।९।। कोधुकोधु इति शब्देन शरीरहानिः।।१०।। कैकै इति शब्देन स
खाः समागमनमाख्याति।।११।। कांकां इति शब्देन लाभो भवति।।१२।। कः कः
इति शब्देन राजकीमां केवदंती।।१३।। कुल्लकुल्ल इति शब्देन मृत्युः समादि
शति।।१४।। ककक इति शब्देन मंगलमाख्याति।।१५।। कें कें कें इति शब्देन वाढ
द्रव्यलाभं वदंति।।१६।। कौ कौ कौ इति शब्देन ग्रामवासीनस्क राज्यं समादि

शति।।१७।। कीकी इतिशब्देन स्वेदयोगाप्रिः स्याव
१८।। कोवंकोवं

इति शब्देन प्रियलक्ष्म्याः पत्नीनां वा नाशो भवति ॥१९॥ कुलं कुलं इति शब्देन बंध
नं धनपूर्वकं राजतो भयं दर्शयति ॥२०॥ कोइ कोई इति शब्देन भङ्गं भवति ॥२१॥
क्रो सं क्रो सं इति शब्देन बलाहक वृष्टिं वदति ॥२२॥ कों कों कों इति शब्देन मां
गल्य कौतुकं दर्शयति ॥२३॥ कै कं कै कं इति शब्देन प्राघूर्णकः समायाति ॥
२४॥ कोरं कोरं इति शब्देन धनधान्यसमृद्धिं वदति ॥२५॥ कुरुटं कुरुटं इ
तिशब्देन निष्कंटकं राज्यं वदति ॥२६॥ करकं करकं इति शब्देन बहूनां द
र्शं भवति ॥२७॥ करको करको इति शब्देन कलिः स्यात् ॥२८॥ केनं केनं
इति शब्देन रसमहति भवति ॥२९॥ कुरुन्न कुरुन्न इति शब्देन मित्रैः समागमो
भवति ॥३१॥ कुल कुल इति शब्देन वस्त्रलाभो भवति ॥३१॥ कें कं के इति श
ब्देन लक्ष्म्यागमः स्यात् ॥३२॥ ॥इति वसंतराजटीकायां काकारुते स्वर
प्रकरणं षष्ठं ॥६॥ हितमिति ॥ मुनिभिः पुराणैः मन्त्रोपेतं मुक्तान्नरे भ्यो हितं
यदुक्तं प्रतितदुच्यते येन बलिना मन्त्रस्थाः काकाः सत्यं वदन्ति ॥१॥ ॥प्रदक्षि
णस्यामिति। यगान्प्रदक्षिणस्यां दिशि प्रभाते काकैर्युक्तः शीरन्नरूपं वे ॥२॥ ति

पत्रे कनितगजत्याबलिपिंडभोज्यैः काका
निमंत्रणीयाः ॥२॥

।।प्रातरिति।।ततः प्रातः क्षीरतरोरश्वत्थात् भूमिप्रदेशं विशोध्य नवगोमयेनालिंपेत्
।।तस्य मध्ये चतुरस्रां पंडलं कुर्यात् तत्र गंधजलपुरारिमान्तत्त्वतः प्रपूजयेत्।।३।। ।।इंद्रा
ग्नीति।।तस्य दिक्षु मध्ये इन्द्राग्निनैऋत्यवरुणानिलधनदजलेशवायुईशान रोशा
शंभु।।तत्र पूर्वलोकपालान् प्रपूजयेत्।।४।। ।।नमो युतैरिति।।प्रयत्नो
पनतैः पूर्वासनासनलेपनानुलेपनैर्वेदीपादासनदक्षिणापितपुष्पधूपनमो
युतैः सप्रणवैः निजाभिधानैः सर्वान् प्रपूजयेत्।।५।। ।।बास्तु इति।।त

रसेन्द्रिविधान्नकाकान्न्यायाध्याप्रादशननपंगयुज्याप्रपूज्य पूजयेत्।।ततः तद
ग्रेदधिभक्तपिंडं ग्राम्याणि पसिक्तं बलिं मंत्रेणादद्यात्।।६।।ॐ इंद्राय यमाय वरु
णाय धनदाय पभ्रंतवासायबलिं गृहाण मे स्वाहा।। उदीयैरिति।।प्रथमं का
यैउदीयैंततः प्रदेशात्।।स्वमपस्त्रन्यनिर्मलपाणिपादःकरटस्य वेशांस्य पश्चा
द्गतागामिश्रधान्यभाषा मितिनिस्य क्षीरतनाप्रागामि श्रधान्यभाषाः जयानां

पूर्वेणेति॥ पूर्वेण खादन् सुखवित्तवृद्धिं करोति वह्निदिशि वह्निभीतिं करोति। दक्षि
णस्यां दिशि काकः अर्थनाशं करोति नैरृत्यगः विद्रुकनप्रदिष्टः॥८॥ ॥जलेश इ
ति॥ जलेशदेशे अभिमतार्थदृष्टी स्यात्॥ वायोर्दिशि इति शुभवार्तादृष्टी स्यात्
सौम्ये सुखारोग्यसमीहितार्थान् करोति। ईशानदेशे अभीष्टं वितरति॥९॥
नत्वाबिति। कः रटैः समं नानवलौविल्लुत्तं विमिश्रं कार्यं परिभावनीयं। बलिवि
कार्यापि वेत्का कानभक्षयंति॥१०॥ ॥क्षीरद्रु इति॥ क्षीरद्रुमारामवनेः पथ्ये वि
ति॥ क्षीरद्रुमाः वटप्रभृतयः आरामः उपवनं वनुः पथ्यं प्रतीतं॥ सरित्समीप त्रि
दशालयेष्विति॥ सरित् प्रवाहिनी तस्याः समीपं त्रिदशालयः देवगृहं तेषु अ
तदिनाष्टमीष्विति॥ अतदिने वनुर्दशी अष्टमी प्रतीता॥ स कुल्माषदध्योद
नतंडुलाद्यैः पूर्वोक्तास्वतिथिषु पूर्वप्रतिपादितस्थले गत्वा बलिर्देय इत्यर्थः
॥११॥ ॥इति वसंतराजटीकायां काककृते प्रकरणं सप्तमं॥ ७॥

पिंडत्रयमिति ।। पिंडत्रयस्यएतदविधानंमयाप्रख्यापयते ।। यत्रनारदाद्यैःमु
निभिर्निर्दिष्टंकथितंप्रसिद्धंकाकःशुभाशुभंयथावत्कथयंति।१।।गत्वाइ
ति ।। शुभेह्नःप्रहरेचतुर्थेपूर्वप्रतिपादितेषुदेशेषुगत्वापिंडत्रयंभोजनार्थं
नरेणकाकाःनिमंत्रणीयाः ।।२।। ततइति ।। ततःप्रभातेस्नात्वाभूमिंप्रभ्युपालिप्य
तस्यांचपूर्वोदितमंत्रमुच्चार्यब्रह्माद्यावाहर्यप्रतिलोकपालाःकाकाश्चपुंसा
शाकुनिकेनक्रमतःप्रपूजनीयाः ।। ।।दध्योदनाद्यैरिति ।। मंडलकस्यमध्येद

ध्योदनाद्यैर्विहितंपिंडत्रयंनिवेश्यबलिपरोमनुष्यःमनोहरैरक्षतपुष्पधूपैः
अभ्यर्चयेत् ।।४।। तेष्विति ।। शारदिगनुक्रमेणतेषुप्रथमेपिंडेहेमंद्वितीयेरू
प्यंततीयेलोहलवंक्षिपेत् ।। शेषंबलिंपिंडत्रयंकुर्यात् ।।५।। त्रिःसप्तइति ।।
त्रिःसप्तकृत्वःएकविंशतिवारंबलिनिवेश्यबलिभोजनेभ्यःपिंडान्निवेद्य।क
पंभक्तेभ्यःमंत्रोक्तमावाहनतोबलितेभ्यइति।मंत्रोक्तमेवंतदावाहनंआह्वा
ननेनततोबलितेभ्यःकार्यंविधायततःअपसरेत् ।।

॥मंत्रः॥ॐ हरिमिरिटिकांगाली स्वाहा॥ इतिपिंडाभिमंत्रणमंत्रः। ॐ ब्रह्मणोपि स्थायकाक
गांगालीये स्वाहा॥ इतिकाकाह्वानमंत्रः॥ काक इति। सहिरण्यपिंडे काकेन भुक्ते सउत्त
मफात्मकार्यं नरैः शुभं॥ सरूप्ये भुक्ते सतिमध्यमंकार्यं स्यात्॥ लोहेन भुक्ते त्वधमंकार्यं
प्रदिष्टं॥७॥ ॥विवाहेति॥ विवाहे वाणिज्यविवाद इष्टिदसेमायै। विनाकृषिभोगरोगाः
॥संग्रामसेवाल्पकार्यदेशाः इत्यादयः अस्मिन्पिंडेपरिभावनीयाः। विचारणीयाइ
त्यर्थः॥८॥ ॥वेश इति॥ यदिवेशामनामांविदधातिदक्षिणांपक्षमुक्त्वैकन्त्वोप्रद

क्षिणांयातितदा सुशब्दः समस्तंकार्यंकुरुते यदिमनोज्ञस्थानेद्रुमेवाश्रयति॥९॥ ॥
एवमिति॥ पिंडंसमादायएवंविधायःवेशांविदधातिसशुभः स्वः अशुभीष्टकार्योद
धिकंकरोति॥ वेष्टा विपर्यासनयात्अन्यथात्वंवैपरीत्यंभवति॥१०॥ ॥पिंडमिति
यदिकाकपक्षीपिंडंसमादायप्रधानांदिशंरयच्छति॥ तदा नराणांयत्रलग्नवि
कीर्तितेवस्तूनि समस्तंफलंकुरुते॥११॥

॥काक इति॥ यदि काकः मत्स्यपिंडं गृहीत्वा दीप्तां ककुभं प्रयाति तदा नीत्यन्तमकार्य
फलं प्रदर्श्य॥ ततः समस्तं व्ययं व विनिहंति॥१२॥ ॥द्वितीय इति॥ यदि द्वितीयकं पिंडं
मपहृत्य शांतदिगाश्रयेणाउड्डीयते तदा कार्यकारणं नराणां शुभं फलं खगो जल्पति
॥१३॥ ॥काकेति। काके जघन्यपिंडं समादाय प्रदीप्तां ककुभं याते सति॥ कार्यं ज
घन्यादधिकं जघन्यं स्यात्। मध्यमपिंडभागे मध्यमं कार्यं स्यादित्यर्थः॥१४॥ ॥इति

वसंतराजटीकायां काकरुते पिंडप्रकरणमष्टमं॥८॥ ॥महर्षय इति॥ महर्षयो मुन
यः वा सशाकुनस्य सारादपि सारभूतं पिंडाष्टकं वदंति॥ तत्र कार्यविनिश्चयार्थं आ
ख्यायते मया निःशेषः॥१॥ ॥शुभे ह्विति॥ शुभे हि शुभवासरे पिंडाष्टकं भो कुं
स्थायं काकानाधिवास्याऽपप्रभाते समस्तानि पिंडान्यादाय अप्रमत्तः बहिर्याया
त्॥२॥

॥एकांत॥इति॥एकांतदेशेन रूपार्श्वभूमौ मृद्गोमयाभ्यां उपलेपितायां इति॥ मृदमृत्तिका गोमयं धरागणानाभ्यां मुपलेपितायां लिप्तायामित्यर्थः॥ सन्यंध्रगंधेन सम्मार्जितायामिति॥ सत्र शोभनं यत्यंध्र गन्धंपर्याप्तलं तेन सम्मार्जिता॥ दत्तोद्धरणानस्यां सौम्याप हारैरूपशोभितायामिति॥ सौम्यायेउपहाराः वलयः तैः उपशोभितायां तत्र गन्धेति शेषः परशोभितायामिति॥ ॥कुलदेवतानां पूजां विधाय ततः मध्ये पुष्पस्थु दिक्षु सोपिंदयः॥३॥ विधाय इति॥ ॥पक्षीति॥ ॥पूर्वादिकाशक्रमिश्रितेन प्रागादिगनुक्रमेण पिंडाष्टकं दद्यां॥४॥ ॥पक्षीति॥ ॥पूर्वादिकाशक्र

मयोजितेषु पुष्पस्थपिंडेषु पक्षीश्वश्वानकराक्षसेंद्रान्नविद्ध्वंविरंचिधदं नमहेशं क्रमान्नमसेत्॥५॥ ॥नमोइति॥ ततः निजनाममंत्रैर्नमोयुतैः सप्रणवैः तान्सर्वान्प्रपूजयेत्॥ कामिः पुष्पोमनालेपनपुष्पधूपनैवेद्यदीपाक्षतदक्षिणाभिः॥ व्याख्या पूर्ववत्॥६॥ ॥पुष्पार्चितइति॥ तत्पिंडाष्टकं विधिनोदितेन पुष्पार्चितेभ्यः द्विजेभ्यः पुष्पउपश्चात्मंत्रेण समंगकार्यं बिं। बिंल्पानि वेदनीयं ततः किंचित्पुष्प

॥मंत्रः॥ ॐनमः खगपतयेगरुडायस्वाहा॥ द्रोणइति॥ त्वंचप्रशंकितः द्रोणटकंच प्रथमपिंडग्र
हणे। वपुनः यथादृष्टंनिमित्तंप्रथमस्फुटंकथय॥८॥ ॥काकेनेति। काकेनप्रथमे
पिंडेगृहीतेनिःसृत्यव्रजन्वापुरुषः कृतार्थः स्यात्द्वितीयेपिंडेगृहीतेउद्वेगशोकौस्या
तांप्रवासः यात्राविफलः स्यात्कलिर्वाभवति॥९॥ ॥याम्येइति। याम्येतृतीयेपिंडेग्र
हीतेरुग्णायद्भयमन्यवःस्युः। चतुर्थेपिंडेगृहीतेरणेयुधिजयःस्यात्। वैश्रवोपिंडेगृही
तेचप्रभीष्टकंयसाध्यंस्यात्॥ षष्ठेपिंडेविपुलःप्रवासःभवेत्॥१०॥ नास्तीति॥ सोम
पिंडेभुक्तेहृतंनिश्चितमेवकार्यंनास्तियत्नसिध्यतिवायसभक्षितेपिंडेसप्तमेसंता
पशोकौभवतःफलदावयात्रानस्यात्॥११॥

॥इति शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्री भानुचंद्रगणिभिर्विरचि
तायां वसंतराजटीकायां काकरुते पिंडाष्टकप्रकरणं नवमं॥९॥ ॥अथ इति॥ अथा
धैः पंचाशता द्वाभ्यामधिकेन वृत्तैः दिक्क्रमीरितो द्वितीये दशभिः त्रिभिः काकाल
मपरीक्षा॥१॥ ॥वृत्तैरिति॥ ततीये त्रिभिः वृत्तैः काकांडकविचारणं॥ तुर्ये द्वा
चत्वारिंशता वृत्तैः यात्राशी कीर्त्तिता॥२॥ ॥वृत्तानीति॥ ॥स्थानस्याख्ये वंपच

मोविंशतिस्त्रीरणि वृत्तानि स्युः॥ ततः वृत्तैः द्वादशभिः स्वरप्रकरणं षष्ठं भवति॥३॥ ॥ए
कादशइति॥ ॥सप्तमं मतिसंज्ञं एकादशभिः वृत्तैः आख्याते। अष्टमं च तद्दशभि
वृत्तैः पिंडत्रयविधानाय भवति॥४॥ पिंडाष्टका इति॥ पिंडाष्टकाविधानार्थो यन्न
वमं ग्रंथप्रकरणं यदुदाहृतं तत्र वृत्तानि एकादश भवंति॥५॥

पापकारेणावलिभुजोरूनेनवप्रकरणान्याहुः॥विपाश्चिन इति
नवइति॥एवंअमुनाप्रकारेणावलिभुजोरूनेनवप्रकरणान्याहुः॥विपाश्चित इति
शेषः॥सामस्त्येनतु वृत्तोनां एकाशीत्यधिकशतमतं॥वसंतराज इति॥वसंत
राजशाकुनेविचारितोत्रवायसः॥शेषाणिविशेषणानिपूर्ववत्॥ ॥इतिशकुं
जयकरमोवनादिसद्धनकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रगणिभिविरचितायांवस
नराजटीकायांकाकरूतेद्वादशोवर्गः॥१२॥ ॥निशाचर इति॥तस्यशकुनानिव
यंनिरूपयामः॥कीदृशानि उत्पादितान्याश्चर्यपरंपराणीति॥उत्पादितप्रकृतीरूता
न्याश्रयेचित्रपराश्रयेण येयैःतानि॥यःनिशाचरःपत्ररथःपक्षीयथिख्याःपिंडाल
इति॥प्रसिद्धाभिधानोवर्तोते॥पूर्वकपिलमुनिनाचंडिकाआराधितासाज्ञानकथितव

पंचमंआधिगासनप्रकरणं
वती॥तेननदज्ञानंकलियुगेकदाविदसत्यंनभवति॥तत्रप्रथमंस्वधिगासनप्रकरणं
॥द्वितीयंशांतदीप्ताख्यं॥तृतीयंस्वरमात्रज्ञानं॥चतुर्थंस्वरगहाख्यं॥पंचमंगणाक्ष्
मित्रेउदासीनताभिधं॥षष्ठं धेनुगर्भवधाख्यं॥सप्तमंकेवलस्वरभावाख्यं॥अष्
ष्टमंद्विसंयोगाख्यं॥नवमंत्रिसंयोगाख्यं॥दशमंचतुःसंयोगाख्यं॥एकादशंसं
कीर्णप्रकरणं॥द्वादशंवेलाज्ञानं॥त्रयोदशंयात्राप्रकरणं॥एवंत्रयोदशप्रक
रणानिभवंति॥१॥ ॥पिंगलाउलूकचेटी॥

नत्रेति॥ तत्र तस्मिन्नपिंगलाप्रकरेणावदादौ
तत्राद्यप्रकरणं प्रतिपाद्य त्वाह॥ तत्रेति॥ तत्र तस्मिन् ... यदधिवासने द्वि
प्रधिवासने शकुनमंत्र लोविधिः कथ्यते प्रतिपाद्यते॥ यदधिवासने द्वि
ने शकुनाधिदेवता शकुनाधिदेवता॥ स्तुरतो षड्इति॥ सास्तुराते ननोषेन
कना मन्यवादिनी स्यात्॥२॥ ॥विमर्शक इति॥ अत्रापि पूर्वं प्रतिपादितं र
कधिकारी ज्ञेयः॥३॥ ॥यदीति॥४॥ क्षीरण इति पूर्वं व्याख्यातं॥५॥ क्षीरिण
मिति॥ एतादृशं कुमं प्रधिवासने शस्तमाहुः॥ कीदृशं क्षीरिणं क्षीर युक्तं मप

लं पुष्पं प्रतीतं॥ पुष्पं कुसुमं पल्लवाः नवीनपत्राणि तैर्युतं
लं पुष्पपल्लवमिति॥ फलं प्रतीतं॥ पुष्पं ... सकलदोषनिर्मुक्तं॥ स्तुम्र मिकमिति॥ ...
॥ सर्वदोषरहितमिति॥ सकलदोषनिर्मुक्तं॥ ... मिति॥ पिंगला युगलस्यानि त्रितः श्रा
मन्यतां पिंगला युगलं त्रित्रितागयमिति॥ पिंगला युगल स्यानि त्रितः श्रा
त्रयो यस्मिन् स तथा॥ ॥

तत्रायं विशेषः ॥ प्रथमं जलादिना दोषप्रसिंचनं पश्चात् वृक्षपक्षिणां ज्ञानं कर्त्तव्यं ।
तत्र गोस्थानं गजस्थानं उष्ट्रसम्महस्थलं मत्तच्चकोलाहलयुतं वहिर्भूमिस्थ
लं अस्थिसम्महाकुलं श्मशानं एतानि स्थानानि वर्जनीयानि ॥ तथा वृक्षं परि
तः कंटकाकुलं शुष्कं ज्वलितं भग्नाग्रं ॥ तथा उद्धसंदेहव गृहजीर्णगृहपतित
दुर्गेभिन्नयत्र ग्रामस्य वृक्षः ॥ एतत्तु स्थलस्थितं पिंगलादिभ्यो ज्यो ॥ जीर्णश
ल्योपगतं चोटितं ज्वलितं वायुपतितं नोत्पाटितं खंडितं विधिना वृक्षाः त्याज्या
: ॥ तथा वृक्षवेष्टितं वल्लीवेष्टितं अत्याज्यः ॥ तथा यस्योपरि शकुनिकोल्लूक
श्येनदुष्टपक्षिणां निवासः सोपि त्याज्यः ॥ वानरशिशुसर्पाक्रांतस्थवर्जनीयः ॥

इति वृक्षपरीक्षा ॥ ॥ अथ पक्षीपरीक्षा ॥ तालवटविल्वकपित्थस्थः पक्षी । वैश्यः ॥ निंब
पिप्पलपिप्पलीकरीरजंबूकदंबस्थः क्षत्रियः ॥ आम्रमधुकखर्जूरीस्थः शूद्रः ॥ विप्रः
सर्वगः ॥ तथा दीर्घरूक्षवर्णः स्थूलनादः क्षत्रियः । मधुरभाषी । पिंगलवर्णः वैश्यः स्थूल
पुच्छः वर्तुलशीर्षः अस्यापि नादः श्यामवर्णः शूद्रः एतद्व्यतिरिक्तः ब्राह्मणः तथा अस्या
पि शरीरः अल्पनादः सपुरुषः अल्पशद महत्स्वरी रासास्त्री पुरुषः घर्घरकंठः पीतव
र्णः महत्चंचुः स्वेष्टाहीनः भ्रमानस्थानं ज्ञेयः ॥ तरुदिग्गणस्वरवादी वृद्धो ज्ञेयः अल्प
पुच्छाग्नाक्रमवंचुः स्वल्पांगः पुरुषस्वरवादी भेकवड्डागामी जेभायुक्तः सबालः धूसरवर्ण
महजंघादिनस्वरकारिणी सागर्भिणी ॥ एवंविधाः शकुनै गेधर्तानि मास्थाप्रसवेनापूर्वोक्तो ।

स्नानइति॥पुमान् वर्णिनरक्षमकलं स्नायंव्रजेत्॥कीदृक् स्नातः स्नतस्नातः शुचि
रतिपवित्रः॥पांडुरवस्त्रधारीति॥पांडुराणिश्वेतानिवस्त्राणिधारयतीत्येवं
शीलः सततया॥किंकृत्वा॥कृत्वाकैपितृदैवेकार्ये॥केनभयेन॥श्रादरपूर्वक
मित्यर्थः॥कथंसमानसह॥कैश्राचार्यैमित्रानुचरैः।तत्रश्राचार्यैः॥शाकुनस्ना
नोपदेष्टामित्रस्तुहृत्स्वनुचराःसपर्याकारिणः॥७॥ ॥गोचर्ममात्रमिति॥
तत्रवृक्षमूलादौगोचर्ममात्रांभुवंनिंशोध्यकर्कराद्दित्यागेनवगोमयेन
लिपेत्॥तस्मिनविलिप्तप्रदेशेपिष्टातकेनश्वश्वेतसंसरोजंविनन्तंबिस्तीर्णविं
विरेखासिनिधवर्णैविदध्यात्कुर्यात्॥८॥ ॥मदादिनेति॥श्रथऊर्ध्वस्याँपेंगयुगंम
दादिनाप्रकल्पसरोजेनिवेशयेत्॥तथावक्ष्यमाणध्यानाकृतिपिश्मदादिस्र
ष्टांवेडीमपि।निवेशयेदित्यर्थः॥९॥ ॥क्रमेणेति॥क्रमेणदशस्तुकाष्ठास्विंद्रा
ग्निकालास्त्रपयाशिनायुपदक्षोन्द्रनराभिधानालोकपालाःतत्रनिवेशनीयाः॥त
त्रइंद्रःप्रसिद्धः।श्रग्निर्वैश्वानरः॥कालोयमः।श्रास्रपयोराक्षसः।पाशीःवरुणः
।वायुःसमीरःयक्षःकुबेरः॥ईश्वरोभगवान्॥तथाऊर्ध्वंश्रजःब्रह्माश्रधः श्र
कर्मप्रदीपटीका प० ॥२०॥

नमोऽस्तिति॥पूर्वमेव व्याख्यानत्वादुपेक्षितं॥ अथ मंत्राः॥ ॐ वज्रास्यानायनमः
॥इत्यासनमंत्रेणासनाभिमंत्रणं॥ ॐ ह्रीं क्लीं ऐं चामुंडे नमोऽस्मिन् वज्रेऽप्य
वतर २ स्वाहा॥ इत्यावाहनमंत्रेण पक्षिणामाह्वानं॥ ॐ ह्रीं हौं क्लीं हुचि
लिचिलि चौषट्॥ इति पूजा जाप्य होममंत्रः॥ ॐ सिद्धचामुंडे रक्ष पिंगले
स्वाहा॥ नमो भगवति कालरात्रि महात्म्यमहेश्वरि चामुंडे प्रजापालि
ने योगेश्वरि आगच्छ २ पक्षिणि प्र २ ॐ ह्रां विनि २ शब्दाय स्वाहा॥ इत्य

धिवासनमंत्रः॥११॥ ॥गुरूपदेशादित्यादि भोजयेदिति अष्टभिः श्लोकप
र्यंतं पूर्वं व्याख्यानत्वान्न व्याख्यानं॥ १२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

शयीनेति॥ पश्चान्नरजन्यां यामचतुर्यं यावन्न विजने काशयीत कापीन॥ अथ प्र
बुध्य स्वप्नं स्मरेत् यत्र लग्नं भवति॥ यतः शकुनागमज्ञाः तं सत्यमाहुः॥२०॥
नत्रैवेति॥ तुर्यप्रहरे तत्रैव तरोस्तले गत्वा देवान्प्रपूज्य शपथांश्च दत्वा उक्त्वा
वाचास्य कार्यमुदीरयेत्॥२१॥ ॥नीतंनेति॥ अत्र पिंगलारुते या विरुते
दीप्तादियात्किंचिन्न विचारं कारितं नीतं ब्रह्मपुत्री विरुतादिशेषं विशेषतः

शाकुनिकः प्रवगच्छेत्॥२२॥ ॥इति वसंतराजटीकायां पिंगलारुते अधिवास
नप्रकरणं प्रथमं॥ ॥अथांतरमाह॥ ॥यादृगिति॥ यान्यपिंगलाभिधानः रात्रिचरः
पतत्री वर्तते तेन तस्य अत्र शांतदीप्तस्वरूपं अनुक्रममपि पूर्ववत् ज्ञेयं॥ तद्यथा॥
प्रथमं पृथ्वीजलतेजांसि शांतस्वराणि॥ गगनतेजसउभयस्वरूपत्वात् शांतेनेतस

ना।।पूर्वोप्रज्वलिना।।इतिशांतदीप्तदिग्प्रकरणं।।अथासांगुणाः प्रथमेप्रहरे।दक्षिणस्यांसंतोषः।।नैरृत्यादिशिलाभः।पश्चिमदिशिचिंतितकार्यसिद्धिः।वायव्यदिशिधन

गतः दीप्तेनसहसंगतः दीप्तः या।आकाशेशांतस्वरौ।।इतिस्वरौशांतदीप्तौ।तथाउद्ध्वसन्मुखदक्षिणगामिनागतिः शुभास्वदक्षात् महत्वृक्षगामिनीशुभा।फलंपुष्पभक्ष्यमाणायाः।पिंगलायागतिः शुभाशांतेत्यर्थः।अधोमुखंवाप्रमुखवक्रत्वाउडायनंकरोतिसागतिः दीप्ता।।वामगामिनीचंचलावगतिः दीप्ताः।।उपरिशाखातः अधोशाखाश्रयणीगतिः महत्शाखातः लघुशाखाश्रयणीवगतिः दीप्ता।तथाकूटकवृक्षाश्रयणीव।। ।।इतिशांतदीप्तगतिः।।प्रथमप्रहरेदक्षिणाकर्दमनैरृत्यादिकुवारुणी।।पश्चिमासौभागिनी।।वायव्यासगुणी।।वायव्यासौभागिनी।उत्तरासगुणी।।ईशानीधगिता।।पूर्वोधूमिता।।आग्नेयालोहिता।।दक्षिणाप्रज्वलिता।।चतुर्थेप्रहरे।। ।।अथतृतीयप्रहरे।।पश्चिमाकर्दमिता।।वायव्यावारुणी।।उत्तरासौभागिनी।ईशानीसगुणी।।सर्वेधगिता।।आग्नेयाधूमिता।।दक्षिणलोहिता।।नैरृतेतिप्रज्वलिता।।चतुर्थेप्रहरे।।वायव्याकर्दमी।उत्तरावारुणी।।ईशानीसौभागिनी।पूर्वोसगुणी।।आग्नेयाधगिता।।दक्षिणाधूमिता।।नैरृतिलोहिता।।पश्चिमाप्रज्वलिता।अथपंचमप्रहरे।उत्तरसकर्दमा।ईशानीवारुणी।।पूर्वोसौभागिनी।।आग्नेयासगुणी।दक्षिणाधगिता।नैरृतिधूमिता।पश्चिमालोहिता।।वायव्याप्रज्वलिता।।षष्ठप्रहरे।।ईशानीकर्दमी।पूर्वोवारुणी।आग्नेयासौभागिनी।दक्षिणासगुणी।नैरृतिर्धगिता।पश्चिमाधूमिता।।वायव्यालोहिता।उत्तराप्रज्वलिता।।सप्तमप्रहरे।।पूर्वोकर्दमी।आग्नेयावारुणी।।दक्षिणासौभागिनी।नैरृतिःसगुणी।पश्चिमाधगिता।।वायव्याधूमि

ना।उत्तरा।लोहिता।ईशानीप्रज्वलिता।अष्टमेप्रहरे।।आग्नेयाकर्दमी।दक्षिणावारुणी।नैरृतिःसौभागिनी।पश्चिमासगुणी। वायव्याधगिता।उत्तराधूमिता।ईशानीलोहिता।पूर्वोप्रज्वलिता।।इति

लाभः। उत्तरस्यां हानिः॥ ईशान्यां भयं। पूर्वस्यां चिंता॥ आग्नेय्यां कलिः। एवमन्यत्रापि ज्ञेयं
॥ रम्यं स्थानं शुभं वटः पिप्पलः। आम्रः जंबूस्तरस्थलवृक्षो महानवृक्षः अत्यंतोच्चवृक्ष
श्च॥ तालः तमालः खर्जूरी इत्यादि स्थलं शांतं तथा शुष्कवृक्षपीडितोत्पाटितज्वलि
तः आखर्परास्थिकंटकगृहभित्ति दुर्गभित्ति अम्लवृक्षकटुकंटकवृक्षो दासदेसये
तालायतनिदीप्तसंज्ञानि॥ दक्षिणचेष्टाः उभौ पक्षौ प्रसार्य मस्तकोपरि स्थापनं अंगम
र्दनं। दक्षिणविभागदर्शनत्वं निर्वातस्थलेषु निश्चिंतया शुभचेष्टाकारित्वं परस्परं कं
डूयनं मैथुनोत्तिनादृष्टः सन्मुखदर्शित्वं सन्निहितं सन्मुखागमनं वा दक्षिणांगकं
डूयनं उन्मीलितनयनत्वं पक्षोदरकंठनेत्रचंचुनाशिरसां दक्षिणभागे कंडूयनका
रित्वं शुभं॥ एवं वामचेष्टाः तावत्यः अशुभाः॥ तथा पलायनं मौनकर्तृत्वं गृहीत
भक्ष्यत्यागः। अन्यपक्षिमुखे भक्ष्यार्पणं नेत्रयोमीलनं द्रुतपराङ्मुखगामित्वं अन्य
पक्षिभिः सह युद्धकारित्वं अधोदर्शित्वमित्यादि दीप्तं॥ अथैषां फलं दीप्तस्वरेण कलिः दीप्त
त्यागमने उद्देशः। दीप्तदिशाकर्षं दीप्तस्थाने तत्स्थानभ्रंशः। दीप्तचेष्टया विग्रहः दीप्तपंच
केन बंधने मरणं वा शांतेन तद्विपर्ययः॥ इति शांतप्रकरणं॥ अत्रानंदिबोपि ज्ञेयः॥
यथा एकाशांतदृष्टिः। दीप्तदृष्टिश्च। तत्र सन्मुखं सरलं दक्षिणं उच्चं प्रदेशं स्तूर्यं चावलो
कयंती शांतदृष्टिः। अपवाशांता फलं। परिपक्व पूर्नरस्य स्थानानकिनीवा। तथा अशुभ
स्थलावलोकिनी अधोमुखदृष्टिश्च दीप्ता॥ तथा पक्षिकूर्पं भिन्नस्थानावस्थापि दृश्यते
तत्र शांतं। परस्परं अंगस्पर्शं कुर्वन्त्ययन्त्र दृश्यते तत्र दीप्तं॥ ॥ इति वसंतराजशाकुने

इंगितादिप्रकरणं समाप्तं ५४ ॥ ग्रंथाग्र ॥

॥ याद्दगिति॥ इहास्मिन् लोके यादृग् स्वरज्ञानं उपयुक्तं नादृग् वेदशास्त्रोपयोगमेति॥ ने
नकारस्तोनयः प्रत्यंगलाभिधानः पतन्नीव तेन तस्यानावत्स्वरान् दाहराम॥१॥ यइति
॥ इह शास्त्रे यः पार्थिवः स्वरः प्रसोयडिमः कथ्यन् इतिसर्वगसंबध्यते यः प्राप्य
सकौलिकः यस्तेजसः प्रसोकरगुलीयः यः प्रनिलसबीसः॥ यत्तु प्रांतरिक्षः
प्रसोकिसरः॥२॥ ॥ एक इति इह शास्त्रे विल इति एकमात्रः स्वरः उदितः क
थितः यस्तु बिलिइतिशब्दः सद्विमात्रः। यश्च बिलिलिइति शब्दः सत्रिमात्रः॥

तथा च त्रिभिः मात्रिकैः बिलिबिबिइतिशब्दः स्यात्॥३॥ ॥ यइति यः स्वरः बिरिबिलि
इत्यनुकारी स्यात्। तमिह पंचमात्रं कथयंति॥ एवमनेनाप्रकारेण पिंगलपक्षी
पंचधा पार्थिवं नादं उच्चरति॥४॥ ॥ तत्संग्रह श्लो॥ विल १ बिलि २ बिस्ति लि ३
मलि बिस्ति॥४॥ बिलि बिलिलिलि इति पार्थिवः स्वरः। स्यादिति। मात्रैकया कित्
इति स्वरः स्यात्। यः कि बि इति सद्विमात्रिकः स्यात्। किबीच् इति त्रिभिः मात्रिकै

स्यात्॥ कि विकि विचनगं धुरस्यात्॥५॥

॥ निःस्वन इति ॥ किंचिकिंचि इत्यनुरूपः मनिमद्भिः पंचमात्र उदितः । खगवरः पिंगलः
ई दृशान्नजलसज्ञान्पंचनिनादान्वदति ॥ ६ ॥ तत्संग्रहः ॥ किचु १ किचि २ किचिचि
३ किचिकिचि ४ किचिकिचि ५ इति प्राप्यः निःस्वन इति । कुग्र इति स्वरमात्रकमाग
ः स्यात् ॥ यश्च कुकु इति स उभयमात्रः । यः कुग्र कुग्र कुस त्रिलघुः स्यात् । चतुर्भिः मा
त्रिकैः गुञ्जु गुज इति शब्दः स्यात् ॥ ७ ॥ ॥ य इति ॥ यः पंचकुकारः कुकुकुकुकु इत्यनु
रूपः तस्य पंचलघुतां कथयति । खलु निश्चयेन पिंगलपक्षी ईदृशान्नैजसरुतानि
करोति ॥ ८ ॥ ॥ संग्रहश्च ॥ कुग्र १ कुकु २ कुग्रकु ३ गुञ्जुगुञ्जु ४ कुकुकुकुकु ५ इति नैज
सः ॥ मात्रकमिति ॥ मात्रकमिति ॥ विमात्रकं निस्वनमाहुः वाचु इति ध्वनि उभय
मात्रमाह चीचू चिचू चिचा लघुत्रययुक्तं स्यात् ॥ वाद्यं पुनः प्रदीर्घचतुष्कयत्नमो
त्तकमित्यर्थः ॥ ९ ॥

वीकुइति॥ वीकु वीकू इतिपंचनिनादं स्वचषः पंचमात्रं वदंतिनिगदितं॥ एवंपिं
गलप्रारूनानिपंचकल्पति॥१०॥ अहश्रा। नि वु वी द्र॥ वितुनि। विदि विवी
। विकि कु निगि इतिमातृनः॥ सएकमात्र इति। एकेमात्रा द्विग इति ध्वनिः स्या
त्। शिकु इत्यपि द्विमात्रः स्यात्। कुरुरु ध्वनौ मात्रात्रयः स्यात्। चतुर्भिः लघु
भिः किकीशि इति कि शु इति मलांतरे ध्वनिः स्यात्॥११॥ श्रुभिन इति॥ श्रुभि
न्नरूपैः पंचभिः स्वरैः यश्चरतिस पंचमात्रः स्यात्। एवंविधानेवरं नामधेया

पंचस्वरान्पिंगपक्षीकुर्वन्ति॥१२॥ यः संयुत इति। यः मात्रकः पंचकेनसंयुतः स्व
रः त्रिरुक्तः सलघुप्रदिष्टः। यः षोडशउदितः सदीर्घः। यः नवधाउदितः सदन्तुः॥
१३॥ निःस्वनैरिति॥ लघुगुरुदन्तुलसंज्ञैः स्वरैः पिंगलेनविहितैः पुरुषाणां
उद्धरमध्यमसकलानिकुलानिस्युः। क्रमात् महान्तः वदंति॥१४

इष्टइति ॥ दीप्तिजेनस्वरेणपिंग: इष्ट: सञ्चसनापकारी ॥ स्यान्तु ॥ पुनः अंगम
केनापि कामान्तरः नैजेसेन जल्पति ॥ अमीत्रयः नादाः शान्ताः कथिताः ॥ १५ ॥
नायव्य इति । कुपितः वायव्यांशब्दं करोति । शोकादिनः नामशब्दकारी स्यान्तु ॥
इत्येशब्दोचपिंगलस्यनुधाः पडिताः प्रदीप्तादिनिर्दिशंति ॥ १६ ॥ ॥ इ
तिवसंतराजटीकायांपिंगःनारुतेस्वरमात्रप्रकरणं दितीयं ॥ अथ्यांवुर

ति ॥ अथ्यांवुतेजोनिखिलात्मकानांस्वराणां प्रागादिभेदः कथितः । अपर
षाककुभागविभागे: मित्यादिमध्यस्थितयावलानिवदाम: ॥ १ ॥ प्राच्यादिति ।
प्राच्यांपूर्वस्यां अपाच्यां दक्षिणस्यां पार्थेवा स्व्यं बालेषु ॥ तथाप्रतीचीधन
दाशयोस्त्विति । प्रतीचीपश्चिमाधनदाशउत्तरातनयोः अप्पंवलवन्प्रव
ति ॥ पुनः तैजसंरूतं अग्निकोणे वतिष्टं ॥ वायव्यकोणे अनिलंवालिष्टं र

ईशान इति। ईशानं रक्षोधिपकोणयोस्तु नाभसंशब्दं बलिषमाहुः। तथा जला
नली जौ निनादोसुहृद्दौ नयोश्च मध्य जलदः बलीयान्॥३॥ पानीय इति। पा
नीयतेजः प्रभवौ प्रशानीभवतः तयोर्मध्ये पानीयजं बलं बलवान्स्यात्॥ मारु
तनीय जानौ शब्दाबरी॥ तयोर्बलेन मारुतजो बलेन मारुतजो बलेन बेया
न्॥४॥ मध्यस्य इति॥ गगनाग्निजानौ मध्यस्य तत्तौ तयोर्नाभसरवनादः
ला॥ व्योमांबु नादौ न रिपू न मित्रे तयोर्मध्ये मनेन व्योमबरः॥५॥ सौहार्द

इति। क्षितिवह्नि जानौ सौहार्दयुक्तौ स्तः तयोर्मध्ये भूमिरवे प्रभूतं बलं। समी
रतेजः स्वरयोः सखित्वं तयोर्मध्ये समीरणोल्पः बली॥६॥ प्रशान्ती ति॥ दह
नोद्भवस्य प्रशान्तिः प्राप्यः तथैव प्रस्य समीरजातः शत्रुः तथा भूमस्य तेजस
मित्रं स्यात्॥ अग्निजस्य नायथेशब्दसुहृदः॥७॥

वैरिणाविति॥ पार्थिवस्यजलमारुतशब्दौ पृथमकालसमुत्थौवैरिणौ
भवतः। इहसमतंतरजानौभौरुहत्वेनसौहृदप्रथयतः॥८॥ आकाशे
इति। सकलध्वनीनामाकाशनादं शत्रुंकथयंति। एवमनेनाप्रकारे
णतत्वंसौहृदंवैरिभावौमध्यास्थितानांवास्वराणां अभ्युदिता॥९॥ फ
लमिति। वसुधादिसंज्ञैर्निनादैः स्वकीयसमत्वंभवति। तथामित्र

गृहेफलार्द्धंभवति। रिपुमंदिरेफलस्यनाशंभवति॥१०॥ ॥इतिवसंत
राजटीकायांपिंगलारुनेयत्वप्रकरणंतृतीयं॥ ॥धेनुरिति। नादिस्व
राणांधेनुःगर्भवध्यइतितिस्रःसंज्ञाकालभेदेनप्रख्याप्यते। ततःते
षांसंज्ञाफलानिप्रशारव्यास्याम॥ १॥ ॥स्यादिति। पूर्वककुपविभा
गेदिनादौप्रहरद्वयेवमप्यूदिते॥ पार्थिवस्वरः धेनुःसंज्ञः स्यात्तान
पान्तनीयेप्रहरेसएवपार्थिवः गर्भसंज्ञः स्यात्। तथाचतुर्थेप्रहरेस

स्वरोदयपंचकः स्वाहा॥२॥

गमेलोनि॥ गमेगणवैपरीत्यवेतन्नैजस्तनामसोध्वनीभवतः तदा
नियमेनविद्वान्नगधश्चेत्॥ अन्युग्ररूपंकन्महंमयंवभवनि॥ग्रा
रवानजः अनंतरंश्चांवरः वेत्स्यात्तदाविशविनाशमाद्रुः॥
अनयोविपर्यये लग्नवशंपरलोनराणांमरणंवदंतिनि॥११॥ कु
नाशनाइति॥ कुनाशनाइति। कुनाशनोकाशसमीरशब्दाः शब्दा
नराकुतरवइवंतियदिएकाकिनोवाभवनितदाकुभेधुकार्येशुभा

यप्रदिष्टा॥१२॥ अन्योध्वनिरिति॥ अन्योध्वनिः पार्थिवनादयोयोमध्यस्थि
नः अस्योविशेषान्तशुभदोभवति॥ अनयोयः मध्यनमध्यवर्तीनंशपि
कार्येनशुभदंनः प्राहुः॥१३॥ ॥इतिवसंतराजटीकायांपिंगलारुतेस
द्विसंयोगस्वरप्रकरणं॥ ॥एवमिति॥ एवमनुनाप्रकारेणद्विसंयोगा
निनादायथावत्फलंतेषांसमस्तकथितं॥ अथपिंगलजल्पितानां
त्रिसंयोगसमुद्भवानांफलंब्रूमः॥१॥

मध्यनइति॥ पार्थिवाप्ययोमेध्यनःवातजः अथवा गगनजोरवः स्यात्तदाप्रस
वतांधनक्षयः देहिनांबनिश्चयेनमरणंस्यात्॥ २॥ भूजलाइति॥ यदि भमा
नभूजलानरवाः स्युः तदासंपदुत्तमाभवंति॥ पुनः अंबुभूमिदहनस्वने
:स्थिरणभूरणमीप्सितंफलंभवति॥ ३॥ तेजसाइति॥ तेजसाप्यबडिमाःत
मोरवाः स्त्रीप्रयोजननिधौसुखावहाभवंति॥ तेपुनरपरचप्रयोजनेम
ध्यमाःस्युः तथारणेसंगपूर्वजयदास्युः॥ ४॥ मरुतीति॥ यदि मरुद्भिवनग
गनस्वनाशकुनिनाक्रमेणव्याहृतास्युः॥ तदाप्रथममभीप्सितंफलंलभ्यते
॥ ततःतस्यहानिःअल्पस्वंचभवेत्॥ ५॥ वातइति॥ बेत् यदि वातवारिवि
यतां अतिशयेनसशयंदर्शयति॥ ६॥ ॥ व्योमइति॥ व्योमवातवसुधा
भिधारवापिंगलापूर्वमेवदीर्घदुःखधनहानिदायिनीस्यात्॥ ततदनं
तरंतुधनलाभदाभवति॥ ७॥

प्राच्यामिति॥ दिनसार्द्धयामान्त यामसमाप्तं यावन्त वहनस्य शब्दः धेनुः संज्ञः
स्यात्॥ निशाद्य यामाद् द्वितीये सदहन शब्दः गर्भसंज्ञः स्यात्॥ तथा निशान्त
प्रहर द्वये नु सर्वं ध्यसंज्ञः स्यात्॥३॥ अर्द्धादिकादिति॥ अर्द्धादिकान्त
यामयुगादारभ्य निशान्तं सार्द्धप्रहरं यावन्त अंकुरवः अत्र गर्भसंज्ञः स्या
त्॥३॥ दिनमध्येन तथास्तसमये प्राच्यां धेनुसंज्ञः स्यात्॥ तथारव्युदये प्र
तीच्यां पश्चिमायां धेनुसंज्ञः स्यात्॥४॥ महानिशा यामिति॥ महानिशायां

निशीथे जलजन्तवं ध्यः स्यात्॥ तथा नभोजः दिनतुर्य यामे गर्भसंज्ञः स्या
त्॥ दिनाद्ये गर्भसंज्ञा स्यात्॥ तथा रजनी तृतीय यामे दिनेशास्तमये च धेनु
र्भवति॥५॥ धेनुरिति॥ मारुत नामधेयः पिंगध्वनिः निशायां प्रथमे द्वि
तीये यामे धेनुः संज्ञः स्यात्॥ तृतीये यामे गर्भसंज्ञः स्यात्॥ चतुर्थे प्रहरे
वंध्यसंज्ञः स्यात्॥६॥

॥सध इति॥धेन्वभिधे स्वरे सधः फलं स्यात्॥ गर्भसंज्ञः विरात्फलं बध्नाति॥
संधास्तु फलेन बंधः कथितः कश्चिदेव कार्ये भनोय युक्तः न उपयोगं या
तीत्यर्थः॥७॥ ॥इति वसंतराजटीकायां पिंगलाकृते धेन्वादिप्रकरणं सं
पूर्णं॥ ॥धेन्वादीति॥पिंजोदितानां सफलस्वराणां एवं प्रयोगप्रकारेण
संज्ञाफलमुक्तं॥ संप्रति भ्रतोयः तेजः पवनधुजानां केवलानां फलं ब्रूमः॥

ग्रंसंधुन इति॥ ग्रंन्येन पृथिव्याः ग्रसंयुतो रवः पंचमात्रोपि फलेन हीनः
स्यात्॥ ॥यदि नैकमात्रः तथापि विधो सौभवति॥ तथा उर्वीशतुल्यः सदै
व भयदो भवति॥२॥ ॥स्यादिति॥धराजो नितदः ग्रद्वितीयः कदाचित्फ
लनाद शो स्यात्॥ एकाकिनः ग्रपूर्णः स्यात् अनुरोपितादात् पूर्णोन
विपंचमात्रानपि तास फलनः वदंति॥३॥

॥इति वसंतराजटीकायां पिंगलारूतेन त्रिकसंयोगस्वरफलग्रमरस्तं समं॥ ७॥ इतीति॥ इति समाप्तौ त्रिसंयोगवनास्वराणां फलानि सम्यक् परिकीर्त्तितानि॥ इदानीं चतुःसंयोगवनानि कियन्तां इह उदाहरामः॥१॥ भूमिजलानलमारुतनाद ... योगविनुं चतुरः प्रसौ पिंगरव गसकलाभिमतेषु श्रीजयकीर्त्तिसुखानि ददाति॥२॥ ॥पार्थिवइति॥ यदि पिंगलवल्लीता चैव मारुतवाधनलोम्यात्स्वरवान् वक्ति युधि तद्विजयं यच्छति॥ तथा यात्रासि

द्धिः प्रेषक्षितलाभसमृद्धिं वा॥३॥ ॥भूमिति॥ पिंगरवगेन भूमिकुनाशययोगगनानारूतेषु भतेषु परदेशसमुत्थिता नां गांधिनसिद्धिरथागमनं वस्यात्॥४॥ भूइति॥ यदि पिंगलिकायाः भूयवानौ कुनाशानशब्दाः क्रमतः स्युः। तन्त्रियमेन युधि राज्ञां जयो भवति॥ अन्यदपी छंस्वकस्यात् सिध्यति॥५॥

भूम्यइति॥ यदिपिंगलखगःभूम्यानिलानलनीलनीरतिनादान्मुंचतिते
नस्य दृढबंधनेबद्धं भवति॥ अस्यबस्यनियध्यति॥८॥ ॥वारीति॥वा
रिभूमिदहनश्वसनानांतिस्वनान्परिपाश्वान्विदधतीपिंगलाकन्यकां
बरधनप्रमुखलाभंपुरुषाणांप्रकुरुते॥७॥ अंघ्रीति॥येनपिंगलःअंबुभू
मियदग्नितिनादान्क्रमगत्याउच्चारतितदान्रपःप्रसीदतिःस्वसुतश्च
येनयात्रासिद्धिमेतिपुनःआगमनंनभवति॥८॥ ॥वारीति॥यदिगध्र

तोनरस्यवारिवह्निपवनात्रतिशब्दान्करोतितदाकन्यकाधनसुखादिक
लाभंददाति॥अथविघ्नविदधाति॥९॥ ॥पिंगलाइति॥वायुवायंबति
वह्निरुतानिपिंगलावदनजानिस्युःतदाविग्रहान्खरेणआशुशीघ्रंयुव
तिधान्यधनादिप्राप्यते॥१०॥ ॥वारीति॥येनरुतेनगत्यावारिवानदहना
ननिवाचःपिंगलानदतितदाविनश्चौतिविजयान्लभतेविग्रहेणमहती
समृद्धिलभनइत्यर्थः॥११॥

नेजोइति॥वेन्नक्रमेणपिंगलस्यनेजोधराचारिसमीरशब्दामवंति
नदानीध्रुवंसहृदागमेनप्रधानयोविद्विषयःकलिःस्यात्॥१२॥नेजो
इति॥सकुंभेननेजोमयीमारुतचारिसज्ञैःक्रमेणधूनैःसद्विपूर्ववा
भ्रिनवसुलाभोभवेन्न॥ननःयोषित्समुन्यःकलहस्यात्॥१३॥नही
नि॥यदिपिंगलाख्यःक्रमात्ववस्थितुचानजीवनिजानरतिनादान्न
जल्पति॥नदाप्यादौकलिःस्यात्॥नदनेनरंचमहनोविरोधात्म

हार्थलाभःस्यात्॥१४॥ ॥नेजोइति॥यदिनेजोजलोकीपवनाभि
धानिपिंजेनईरिणानिभवंतितदाभ्रमितेहेमोःमहांतंकलहंमहार्थला
भंचसंतःवदंति॥१५॥कुनाशइति॥पिंजकरणेनोद्धारिनेषुकुनाशना
मोतुमहीरवेषुसत्स्वहृद्विरोधःस्यात्नपास्यलाभःस्यात्॥याराास्तु
ध्रुवंपथेनमेघःस्यात्॥१६॥समीरणइति॥समीरणाभोवनिपावकी
नांशब्दैःप्रवासीगृहंसमायाति॥नतश्रमोवासहकलिःस्यात्॥विज

ण्कुमारीइतिरागमोवस्यातां॥१८॥

पिंगेक्षण इति॥ येन्न पिंगेक्षणः पारुन वह्निवारि भूम्यात्मकैः शब्दैः ज
ल्पति तदा उह्वनानां बुद्धिं प्रवर्जैन वै बाह्यकं द्रव्यं प्रवाप्यतेच॥ १९॥ वा
घ्नीति॥ येन्न पिंगरवगो वा घाग्नि पृथ्वी सलिलोद्भवानि रुतानि क
रोति तदा सुहृदा सह विनभेद सविग्रहे राहिरण्यस्य लाभः स्यात्॥
२०॥ वान इति॥ यदि पिंगः वाना नत्ला भोवसे धाधने नी नाविधानाभव

ति तदा नारी निमित्त सुहृदा सह विग्रहः स्यात्॥ नगा विग्रहो निश्चयेन परा
जयः स्यात्॥ प्रवासे लाभः सहायैः सह कलहः यदि वा समस्तैः सह प्रतिरो
गः॥ २२॥ भूयाइति॥ येन्न पिंगः भूपावकाकाश रुतानाश शब्दान्न विदधा
ति तदा धनानि नदीसि नानि सिध्यंति॥ नारी निमित्तं कलहं तत्र यथा
रुः॥ २३॥ क्षोरणीति॥ क्षोरणी रुतासं भवरवारि नादामि त्रा रुनानि रति
कार्ये खेदं यात्रा स्वचा सिद्धैरणो पुनि जनवं पुसां त्रयधरति॥ नथारा ज्य

[illegible]

धाराइति॥ धरानभोभोग्निरवैः नत्रुभिः क्रमेलपिंगक्षलेन अभिहितैः प्र
तिपादितैः यात्रासुसिद्धिर्भवति॥ रणेषु विजयश्च अन्यसमीहितेषु श्रे
यां॥२५॥ धाराइति॥ धरांबुवासावरजाति नादाः लग्नस्य धनस्य नाशं
कुर्वंति॥ भौमांभसौ द्यौवरवौतन्थानभौजौ हृत्वाभानुरविरं दुखमपान
यंति॥२६॥ ॥धराइति॥ धरासमीरांबुनभोरवैः स्त्रीभ्यः भयं स्यात्
।कलहाश्वसिद्धिः भूमारुतनभोमजलोम्य शब्दैः कलेर्लाभः स्यात्॥ तथा

रोगी गेहं उपैति॥२७॥ महीतिमहीमरुद्व्योमकृशानुशब्दैः अरातिः आयाति।
॥तथा समरः स्यात्॥ भूव्योमतेजोमरुदारवैः आग्रहेणासविग्रहबंधनं
भवति॥२८॥ ॥क्षोणीति॥ क्षोणीसमीरांबुकृशानुनादैः युद्धेन सेनापति
मृत्युपाकः॥ अंभोग्निनानावरजैः परस्परकार्येण विरोधमत्र भवेन्मां॥२९॥

आ ब्ध इति ॥ आप्यनिलाग्नेयवियत्स्वरैः युद्धं स्यात् ॥ अं ॥ तथा पश्चिमयु
द्धकर्तुः जयः स्यात् ॥ अभो नु लाकाशसमीरशब्दैः गरीयो रणस्व भ्रत्नैर्भ
वति ॥ ३० ॥ अभो इति ॥ अभो न भो वह्निवियज्जनैस्तु प्रयाणं नरं दुर्नरत्वो
मरणं स्यात् ॥ पयः समीरावरवाह्निजादैर्द्विपद्भिः सह प्रभो मैन्युमाहुः ॥
३१ ॥ पयो इति ॥ पयो निहायाग्निसमीरजातैः अभो वियदानतुना शजैर्वा
इह महीपते महाहवे नवैरिक्षयक्षेमजयार्थलाभाः स्युः ॥ ३२ ॥ क्ष्मो यइ
ति ॥ क्ष्मो यतेजोमरुदंबराख्यैः खैः शांतरूनास्यि नियः द्रूतेसमहायशोरा

शिभ्रतां नरालकृपालं राज्यं ददाति ॥ ३३ ॥ स्वा इति ॥ विहंगः अभदान्ति
नादान्तरस्वात् नो अश्रुभौ नादैर्नदि ददाति ॥ नदाश्वादौ कार्यसिद्धिं गदति
॥ ततः दुर्नतस्य प्रणाशः स्यात् ॥ ३४ ॥ शब्दानिति ॥ अशस्तोशब्दौ प्रयमंक
रोति ततः प्रशस्तान् नादान् विदधाति । असौ कार्यं निनिहति आधिकम
पि समीहितं विधत्ते ॥ ३५ ॥

सर्वौरिति॥ पार्थिवपूर्वकैः सर्वैरवैः प्रशस्तं फलं स्यात् तत्तु मेन पार्थि
वेन हीनैः यदि क्रमतो यं वाऽपि शब्दाः स्युः तदाऽप्रभीष्टात् हृद्धं विष
यीकृनादर्थादधिकस्य लाभः स्यात्॥३६॥ पार्थिवद्वृति॥ यः। पिंगल
ं यदि पार्थिव वारुण तैजस शब्दाः स्युः तदा समस्तफलं भवति॥ य
दि पार्थिवतः तैजस नादः स्यात् तदाऽप्रभीष्टसिद्धिमुपैति॥३७॥
भौमान्वेति॥ ऽप्रथ भौमात् तभोजः ऽप्रनिलजो वा स्यात् तदाऽप्रा
शांप्रदर्शकार्ये प्रतिहन्ति भौमाप्यविनाकृतानि नाघाग्नि न भोरुतोऽति

शस्तानि भवंति॥३८॥ कार्येष्विति॥ त्रियाः कार्ये ऽप्रग्निजातं शोभनं भवति
॥ नरुदंप्यरोन्यो ऽप्रानग्निभाघातिनि॥ ऽप्रनग्निजः ऽप्रग्निव्यतिरिक्तः स्वरः
ः एवऽप्राघोपयोः तौ स्वाराणी कार्ये शोभनतां विन्यर्थः॥ शुभेषु कार्येषु शंसतात्
शंसतिभ यादोदीप्तानशुभदान् वदंति॥३९॥ शांतद्वृति॥ पार्थिववारुणा
स्यौ शांतस्वरौ॥ पावनताभसौ दीप्ताभिधौ भवतः तैजसस्तु हिनयावल्लीं
नी स्यात् येनऽप्रच्छितः तस्य फलं ददाति॥४०॥

ऽवनीति॥ यत्र यस्मात् ऽप्रमीवि पिआशत्दा यथा संभवमस्यमाना ऽपुनि प्रभूता

भवंति॥ नेन कारे केन ननेषां स्वरा नादिमात्र कं मेव उक्तं ऽप्रत्यल्प स्वरहीः स्व

यमन्ता॥ ४१॥ वर्ड्डति॥ वः शब्दानां ह्रस्वदीर्घप्लुतत्वं मेदिन्यं नाहि यामां वरत्वं

नानिश्च येन भिन्नं भिन्नं तु ध्यतो॥ तस्मिन् ज्ञानं शाकुं तं सत्यमास्य॥ ४२॥

इति नवसंतराजटीकायां पिंगलारुते यत्नः संयोगस्वरप्रकरणं ऽप्रष्टमं॥

ना॥ ऽप्रथयेति॥ स्वरकथनानंतरं संकीर्णप्रकरणसारः क्रियते की हृदयपरिह

तविस्तरसारइति॥ परिहतोल्पकोयोवि स्तरतः नेन सारः प्रधानः यस्मि

न्नवगतेपिंगलमतं ऽप्राजि शाय कर्ष स्यात् भवति॥ १॥ श्रुम्यावितइति॥ ऽम्र

भ्यावितः पूजितः पिंग खगः कुमार्गमारुह्य मौमा प्पर नौ बुवारणः॥ राज्यामि

षेकेपरदेशयाने ऽप्रत्यत्रसमीहिते च सिद्धिदायी स्यात्॥ २॥

मध्य इति ॥ यदि पादपस्य मध्यप्रदेशे यदि स्कंधप्रदेशे स्थितः विहंगः सौभाग्यशब्दो
कुरुते तदा क्रमेण मध्यं निश्चयं फलं ददाति ॥ ३ ॥ भक्ष इति श्रिय ॥ यदि भक्षपू
र्णो वदनः शुभशब्दः रम्ये देशे विशेषरतः विहंगः स्यात् ॥ तदा संपदं विनदति
अपि तिन ही उद्विनभक्षः पुनः नासंपदं विनिहंति ॥ ४ ॥ न्यत्का इति ॥ अर्चितपादं
पं न्यत्काध्यन्यायच्छेदस्पेन ॥ कीदृश शोभनशब्दकारी ॥ सप्तमी शुद्ध देशाद
घरत्र देशे विनिनाकार्यसिद्धिं वक्ष्यति ॥ ५ ॥ भूरीति ॥ भूरि कोटरयुते पादि
के नरतिपरिमोदित शाखपादपे अपर स्वरेण यदि शब्दं कुरुते सपत्नीश

निरेण मन्युदः स्यात् ॥ ६ ॥ कोटर इति ॥ यदि कोटरमध्यगतः पक्षी पार्श्वे वा रु
णनादैः कूजनित नत्र प्रमार्जितम विचिंतं नरः अर्थनि नीतिं स उपार्जयितुं सम
र्थो भवति ॥ ७ ॥ ॥ पिंगा इति ॥ यदि दक्षिणे तपिंगो प्रजिन्वा स्थाने प्रदेशे स्थि
तामभदं निनादं कुर्यात् ॥ तदा वृद्धिं ददाति ॥ अप्रशांत स्वरश्चोषितेनां अपसौ
हेति ॥ ८ ॥

गामइति॥ वेन्नृपिंगेदक्षणः शोभनशब्दं वेष्टः शांतस्थानस्थितिः वामंगतः नराणां
श्रिरेणलाभंकुरुते तंदुष्टवेषारतिनः निहंति॥९॥ अमितइति॥ यदिपिंग
लिकाशोभनदेशानिविष्टाअमितवारिजवह्निजनादैः जल्पति। कीदृशीशोभ
नवेष्टानद्धन धान्यपुरंध्रीयध्वनि॥ प्रधिष्ठितइति॥१०॥ ॥प्रधिष्ठितइ
ति। कीकसकाष्ठमूलान्यंगारभस्मोपलवामलरात्न प्रधिष्ठितः शांकितः

शांतस्वरः वांछितकार्यनाशंकरोति॥ दीप्तारवः पुनः एतिवांछितं॥११॥ स्वस्था
नइति॥ स्वस्थानं नैमित्तिकपादपानामिति स्वशब्देन शाकुनिकः स्थानंप
क्षितिवासद्रुमः नैमित्तिकः अधिवासितद्रुमः एतेषांत्र यालांमध्यात् एकम
पिप्रदक्षिणेनप्रतिवेष्टयेत्॥ पिंगोपसंध्यास्वशुभानिदिशति॥१२॥ वा
मइति॥ वामेदृष्टः पिंगलः स्वपक्षः स्यात् यष्टे कार्ये प्रष्टरेवफलं स्यात्॥ द
क्षिणेनदृष्टः पक्षी अन्यपक्षः स्यात् दृष्टं अर्थं शान्यार्थं मेनवक्ति॥१३॥ १२६

नभोइति॥ घनानिविडाऊद्धोउश्रै स्तर यामहन्ती शारवान स्यां शुभशद्वकारी शुभूशद्वकारी शुभायपिंगः स्यात्॥ शांतेवलाश्यधोवदनाश्प्रतिलघी शाखा स्यात्तस्यापिंगः शुभदोनपिंगः॥१४॥ अनोकहइति॥ अनोकहस्कंध समु न्यशारवासमाश्रितः भापिरवेणाजत्यनयः दिसःनादृगुदासमाये हतिमदा राज्यादिसमीहितेषु शुभायस्यात्॥ १५॥ तेजइति॥ तेजोरव्यादुत्तरश्प्रतिल श्रेष्ठवाति॥ तदासर्वकार्येषु सिद्धिं करोति॥ नाम्नामर्दयादिनारुणः स्यात्तदा अवश्यंसर्वनाशंप्रदिशति॥१६॥ यदीति॥ यदिपतंगः प्राप्यभौमौनिना

दोकरोति॥ तत्राभविनाशहेतुः स्यात्॥ यद्यपार्थेनमारुतारव्ये स्यौ शांते भयायस्यात्॥ दीप्रेमरणायभवेत्तद्वत्पर्षे॥१७॥ नारामिति॥ मरुत्तरवानु रवाधनस्यनाशकुर्वंति प्रतिलोमभावात्मन्युं कुर्वंति॥ अप्यंतुराद्यौ निजलोकमेदं अपिमतेकार्येवविघ्नंनिधत्तः॥१८॥

खेदमिति॥ एवं कुनाशाशाद्दोषेदं भयंच कुरुतः। पृथ्वीपयः खंवनयः एषसिद्धि
कुर्वन्ति॥ न एवा विपर्ययेण ज्ञानेन शीघ्रं फलानि निघ्नंति॥१९॥ स्नान्नीति॥
स्वामि धनी न हि निभाध्वनी ना कार्यस्य नाशं कालेन कुरुतः॥ यः कोपिपि
गः यत्र तत्र निषण्णवान खवेण मृत्युप्रदो भवति॥२०॥ जीर्णइति॥ जी
र्णाः जर्जराः भग्नाः फणिवल्लिभिः परितः वेष्टिताः शुष्काः कीटहताः की
टाकुलाः भूरिशिलिकोटराणि येषु ते तथा॥ एवं विधा पादपाः भय विनाशहे
तवः सुः इहतद्वन्मारुतं रुतं भवति॥२१॥ ॥ एषभोइति॥ वेत्रपिंजेक्षण
जलार्द्रे शाखाश्रितः क्रमेण एषु भोनभो जौ निनदौ व्याहरति॥ तदा पुंसा घे
र्यविध्वंसविधानियतं भयं स्यात्॥२२॥ व्योमइति॥ व्योम्नः स्तरोर्वा एष
धः पतन् पिंगलाख्यः जीनाबाधिजन्यानि वेषादि उन्मादायनतः प्रशांतं
याति॥ तत्र प्रायतो मृत्युमुखं प्रतिष्ठं॥२३॥

स्थलइति॥स्थानप्रदीप्ते वसनैर्विनाशः स्यात्॥ काष्ठप्रदीप्ते तु कालेवरस्य
विनाशः स्यात्॥ निनाददीप्ते तु धनस्य विनाशः भवेत्॥ दीप्तत्रये स्थान
वयुधंनानांविनाशः स्यात्॥२४॥ स्थानानीति॥ पंकास्थिविलादिकानि
दिनेशाच्चितनुकृत्क गम्याः दिशः स्वरौवयानांबरजोधृद्धाः अप्रसूनिगीणि
प्रदीप्तानिवदंति॥२५॥ स्थानाप्तीति॥ शांतत्रये स्थानाप्तिरोगक्षयवि
तलाभाः इतित्रिलयं क्रमेण स्यात्॥ पर्वतस्य मूर्द्धे निवृत्ताश्रयः पिंगचक्र

:महीक्षिपंचधइति॥२६॥ धूल्वाइति॥ अथवा धूल्वा शिरोगानि मृभस्वरो
विहंगः रोगभयादधाति अप्रशस्तशब्दस्य असाध्यबाधावहं कुलरदुःख
दाहंददाति॥२७॥ उन्मीलितइति॥ उन्मीलिते मृदुहिदुद्धशब्दैः नष्टाव
शेषोपिअर्थः विनश्यते॥ खेशयः प्रलंबमानः असंशयसकलप्रणाशं
ति॥२८॥ प्रभ्रमनइति॥ प्रभ्रमनपुष्पोपरमप्रमोदः स्यात्॥ अक्षतपल्लवाधैर्व्या ॥६॥
धिक्षय।फलशोभिशाखेअन्यर्थलाभ स्यात्॥ क्षीरिणवृक्षेभूमिलाभः स्यात्

विवर्जिता इति॥ वेत्र यदि विहंगो बिध्नकली रतनः स्वर्गः परिपाथा प्रय ध्वनि
३१॥ स्वस्थानेति॥ स्वनरो स वे शो स्वस्थान लाभं भवति॥ पुनः स्वभूमौ धा
वर्जिता भ्रावर्तिन पादपः स तरु परं वृक्षं गत्वा शुद्ध स्वपानः दीप्तध्वनिः स्यात्
॥ तदानी देहहानौ संदेहं न शाकुः॥३०॥ भ्रमीति॥ वेत्कोटरांतगतः भ्रमि
नीरमक्त दग्नि खराधात्र अकृत्तेलाभ रोगवंधभाषे सोह हानौ संदेहं न शाड
॥३१॥ भ्रमीति॥ प्रवाम नादोर्ध्वस्य ला तत्र प्रतौ खं व्यथा स्थाति॥ प्रभ्रमो धूप
लेन वसौख्यं॥३२॥ त्वरमिति॥ नरो रथ्य स्वात्र त्ववं समक्त्याधप त्राणिषु

व्यालिप्त लानि वाक्षिपत्र देह भनां स्वपक्षं लक्ष्मी वक्षि प्रश्च शंसपयति॥
३३॥ नेरस्थेति॥ तद्धावित मातरएवा पिंगः विहगः प्रभि मुखः प्रभूपैति न
दावंधं करोति॥ गमगन स्वमन्मुदक्षिणगः पुनः रोगं करोति॥३४॥ नभो इति
॥श्रा रन भोध्वनिः स्यात्र पश्चात्त्र बडि मः पार्थिवः स्यात्तदा विनाम हानातक
लाकरोति॥ श्राप्यान्यरमारुतजे स्वरे जाते रोगाः भूमजीव नाशनः सु॥३५
प्राप्यादिति॥ बः मरुत्र आप्यान्यरं तैजस स्वर कृत्र भवतिस पिंगलः वि
तविनाशकर्तो स्यात्॥ तथा प्रमिताः कुतो पि सौहार्द मनोहराणि मित्राणि

स्वरशा॥३॥

ग्राशाविति॥ यदि ग्राशायां खगः मैथुनं करोति तदुत्तरं पार्थिवात्स्वं ध्वांक्षे वि
धत्ते तदानिश्चयज्ञाः पूर्वं नष्टं कार्यं कथयन्ति का योमृतो वाइतिश्चयः॥
३७॥ भौमादिति॥ भौमादूर्ध्वं व्योमवो ग्रर्थलाभः स्यात्॥ वायव्यां पवनेन
रं तैजसे भंगसहितं मृत्युः स्यात्॥ ग्राप्यादूर्ध्वं नाभसे स्थानहानिः स्यात्
॥ दुर्जनैश्च सार्द्धं संगः स्यात्॥ ३८॥ मृत्यु इति॥ वारिमरुत्ति नादो मृत्यु
प्रदोस्ति॥ तोयहुताशशब्दो भयंकरोस्तिः॥ वालविपद्द्विरावौ विनाशनो
स्तिः। नभोमहीजो ग्रर्थनाशं कुरुते॥ ३९॥ ॥ भंगमिति॥ एवं नांवरोत्थो

भंगां विधत्ते॥ तोव्यस्य यात् मृत्युकृत्तो भवेतां॥ प्रसंगेरग्र्थलं पूर्यते॥ पा
र्थिव पूर्वकाश्चरवाः भद्रकरा भवन्ति॥ ४०॥ पिंगादिदृष्टः पुरुषः ग्रनीक्षि
तापिंगः यद्य परविहंगसंगे शाद्धि नवेष्टं पश्यति॥ तदाग्रन्यदपेक्षित
तुल्यं ग्रभीष्टं फलं स्यात्॥ ॥ इति वसंतराजटीकायां पिंगलारुते सकीर्ण
प्रकरणं नवमं॥ ९॥

उदीयेइति॥ यूयं पिंगलायाः नैमित्तिकाशोभनं वेषतानीति॥ निमित्ते वै
भवानि निमित्तिकानि अशसंनानत्र शोभनानि यानि वेष्टितानि नानाप्रका
राणि तत्फलानि तत्रश्रवणेन आकर्णयत॥ कीदृशा यूयं दत्तावधाना इ
ति॥ दत्तं अवधानं यैस्तेन तथा॥ केन आदरेण अत्याग्रहेणेत्यर्थः॥ १॥
मुदमिति॥ विहंगः अंगविलोकितेन मुदं ददाति॥ मल्लस्पर्शेन मुखस्य
सुखं ददाति॥ मल्लग्रहणात् भद्राणि फलानि ददाति॥ खेलननतः क्रीडात्सु

खं ददाति॥ २॥ भवतीति॥ अभिमुख्ये अभीक्ष्णं सुखं भवति॥ विहंगद्वय
सन्निकर्षे संगः स्यात्॥ पिंगलायाः रतौ रत्याप्तिः स्यात्॥ पुच्छकंपे परस्परं
प्रेम स्यात्॥ ३॥ लीलेति॥ सलीलोल्लीनाविलासकुरुतां अन्योन्यकंडूय
नतः प्रियाणि भवंति अन्योन्यकर्णेन नमनं नाऽत्र विहंगमौ संगमभोज्य
हेतू भवतः॥ ४॥

निरीक्ष्येति॥ यदि वक्षो निरीक्षमाणमंगं पतत्नु एति॥ तदा प्रियाभिः संगमं स्त्र-
त्नभवंति॥ यदा पुनः खगः वक्ष एव पश्यति तदा॥ ५॥ कंडूयमान इति॥
कंडूयमानः खगः उत्तमांगं पुष्पाग्रये अभीक्षितं तत्र येव भवति॥ त-
था प्रक्षि कंडूयमानः हि नेक्षणाय लाभाय वसंशदिष्टः॥ ६॥ कर्णस्येति॥
कर्णस्य कंडूयनतः नराणां हीनेष्ट वार्ता श्रवणं भवेतां॥ कंठस्य कंडूयना-
त् कंठाभरणानि रुक्तास्यात्॥ तथा स्कंधे कंडूयनो त्करीड स्याधिरोह॥

॥ ७॥ ८॥ मुखव इति॥ पिंगलाया मुखे वकंडूतिः अभीष्टं भोज्यं दत्तो वक्षसि आ-
लिंगनं बाधवस्य लाभः प्रियायाः कुचतो विशेषात् लाभः इत्यादी त्र वह त्नर
अभन्नय ध्वनि॥ ९॥ कक्षा इति॥ कक्षा प्रदेशे कंडूयति धनपुत्रः तं स्ये
स्यात्॥ कक्षा व पिकंडूतिः स्व खसंगमाय स्यात् तले श्ले पार्श्वे प्रियाणां परि-
रंभणाय स्यात्॥ तथा स्या नाभि संपन्न स्वेल प्राये वा॥ १०॥

भर्त्तृव्यइति॥ जठरं कंडूयमानः भर्त्तृव्ययोषिंधनधान्यलाभं ददाति॥
कटिकंडूयमाना पिंगलिका नराणां स्त्री कटिस्तत्र च स्त्राप्नुये भवति
॥१०॥ भवेदिति॥ जितं चैव रयोषिदाप्तिर्भवेत्॥ नाभ्रुरूभागे अरि
पराजयः स्यात्॥ अहो कंडूयने तति नदलं वनानां लाभः अन्यदेशा
द्विलागमश्च स्यात्॥ ११॥ महापर्श्वइति॥ पक्षद्वये मूर्ध्वस्थने सति महा
र्थलाभश्च अरिपराजयश्च भवेतां॥ अपथाएकत्र पक्षद्विनये विस्ता
रितेपिंगलया धनर्द्धिः स्यात्॥ १२॥ महदिति॥ कंजुपुटेन देहज्नपक्ष

पुष्पप्रसार स्यात्॥ पुंसां महर्द्धिनं॥ घोणाग्रकंडूयनतः सुगंधिवस्त्रनिश्रम
नेन स्वददाति॥१३॥ ललाटइति॥ ललाटकंडूयनतः नरस्यवद्धवंधः
स्यात्॥ महतीचकीर्त्तिः स्यात्॥ एवंविधाया॥ पिंगलायाः शोभनकाय
नेषाः सदैव शुभदाः स्युः॥१४॥ वंश्यापदानायदि नाम मंगं कंडूयने साने
षा शुभदानस्यात्॥ दक्षिणस्यापिक्तलेवरस्य कंडूयनं वामपदानभङ्गो

पिजिति॥ दिग्स्थानचेष्टाभिः श्रनिष्टंद्रव्यं वायत्पिंगला फलमाम ने।नि
॥ स्वगांनरेभ्योपिनपैवनाद्दग्स्वधियासमस्तं फलमुपलक्षणीयं॥१६॥
एतदिति॥ पिंगलिकायाः कर्मस्तुवकुपुष्पूनरसायगमनेषु एतन्नेष्टादि
कं इह सफलज्ञेयं॥ १७॥ शुभइति॥ शुभचेष्टाभ्यः पुनरितरः शुभा
वेष्टादुष्टफलाः येनस्वयमेवाप्याः॥ तेन इह यथपुरनोक्ताः पथकूर्ध्वं दः १८
॥ इति वसंतराजटीकायां पिंगलारुतेषु शुभचेष्टाप्रकरणं दशमं॥

नास्तिज्येति॥ नास्ति ज्यं व्यापारः सेवानृपादीनां॥ रणः संग्राममतीर्थं शत्रुंज
यप्रभृति॥ विद्या शास्त्राभ्यासः॥ चौर्यं परद्रव्यापहारः॥ इत्यादिकार्येषु
दृष्टान्यात्रा श्रन्यत्रगमनायभवति॥ तासां यथाभाव्यमशुभं चकारादशु
भं च समग्रसुधो वेत्ति नयानयं शुभमिदं धः॥ १॥ स्थानमितिति॥ पदस्थानं
मजानतिउन्नतं वृक्षं प्रासादयेदानदायागाभवेन्॥ प्रश्नेरुतेश्रन्यथास्था
ने नगमनार्थउक्तः॥ मौनीस्थिरः स्थानदानत्यरिवेधनायभवति॥ २॥

गत्वा इति॥ यादिशं गत्वा अशनं गृहीत्वापि गः अन्येनितुं मंचस्य यानि पाथो
पितामेव दिशां व्रजित्वा भुनार्थः॥ भुक्त्वा स्वगृहान् उपैति॥ ३॥ भक्षमिति॥ भ
क्ष्यं गृहीत्वा विहंगः बलिनः तत्प्राप्य तत्रैव उपभुज्य वेदा याति तत्र धनं उ
पार्ज्य भुक्त्वा वनितं गृहमभ्युपैति॥ गत्वा इति॥ स्वरक्षादपरत्र रक्षं ग
त्वा भक्षं संप्राप्य तत्रैव स्वनस्थितिः॥ येन नदा अध्वनीनः धनमर्जयित्वा प
रदेश एवास्थितिं विधत्ते॥ ५॥ वामे इति॥ व्रजतो वामे प्रशांतः समः शब्दः स्त
दक्षिणे असमः शब्दः शस्तः॥ स्त्रीणां गमे दक्षिणतो अनिलो यः शांतः स्व

रणं पुंसो शेसमस्तः शस्तः॥ ६॥ आवासे हतो इति। आवासे हतोः स्थिरत्वे वि
हिते वायव्य शब्दो आपभङ्गः गदितः यात्रा सुमरुदा रवे जाते तस्यापि तो
मरि भङ्गं भवेत्॥ ७॥ ॥ भौम इति॥ भौमे ध्वनौ व्योम निला महानिः स्या
त्॥ नभो जे कलिर्भवति॥ अनिलजे तु मन्युर्भवति॥ दक्षिणतो नभो
जे जाते विघ्नः अधिकस्य रोगः स्यात्॥ ८॥

दक्षिणेनेति ॥ यदि दक्षिणेन पार्श्वे वामाप्यशब्दमुच्चरति तच्चालितानां विग्रहो भवति ॥ कीदृग् नियहकारी ॥ दुःखप्रदः इत्यर्थः ॥ यदि वा कोऽपि कंपजाति भीर्भवति ॥ ९ ॥ मारुतइति ॥ मारुते गगने भैरवे भाषिते संति ऽश्नति युद्धं भवति ॥ मौलिके पुप्पतिते षु प्राणि नाम रणभयाभयानि भवेयुः ॥ १० ॥ तैजसइति ॥ यदा तैजसः ऽश्नोनिलवेः स्यात् नयोमरणार्थी विनाशो वदंति दक्षिणयापि शोभनो भवति वामजः रणभयादिपुराप्ताः ११

यः सेविलुमितिति ॥ यः पुमान् सेवार्थे गच्छंति तस्य पदि वामे ऽप्रथमवापुरतः भौमऽश्राप्यशब्दो करोति तिनदा प्रसादः महती वलाश्रिये वेना ॥ १२ ॥ प्राजिति ॥ यदि पियाने ऽगप्राग्र प्रथमं वाम जो दक्षिणतस्य शब्दं करोति तदा ऽश्रादौ नियतं समृद्धिः स्यात् ॥ उत्तरसंगरमन्युभंगाः स्युः ॥ १३ ॥ ॥ वामइति ॥ यदि वामेनतः दक्षिणः भौमोति तदः वेत्स्यात् ॥ तदा परदेशयानं फलो छिन्नं स्यात् ॥ युद्धेति युद्धे युद्धेपि चार श्रेपि ऽश्रुवशं पजयः स्यात् ॥ १४ ॥

वामे इति॥ नीर्थे बलि तस्य वामे अनो भाशंता नोपविशस्य: अथवा निनीरशब्दो सि
प्रं करोति॥ गमनविधौ तु अथवा मनोऽसिद्धि: अनागमश्च भवति॥१५॥
दीप्त इति॥ यदा दीप्त: अथवा दक्षिणातु: पिंग: मारुतं शावरं वा पिंगोरवं
विदध्यात् तदा नीप्रयातु: महाभयायश्च यजीवनाशं दिशति॥१६॥ वा
णिज्य इति॥ वाणिज्यविधा प्रवृत्ते प्रयातु: यदि वामेन मौमान्त्रिनदानं
करोति तदा प्रभूतापलानि वृद्धिमेहती वा सिद्धिर्भवति॥१७॥ यदेति॥ य
दाध रां गोमहसांनि नादा: गामाक्रमतोभवंति॥ तदा वाणिज्यं यथेष्टं

स्त्रीरत्नभक्ष्यान्नहिरण्यलाभ: स्यात्॥१८॥ य इति॥ य: पिंगलाया: श
कुनेन भाविकर्तव्यफलं विभाव्य मार्गादिविगाधे यात्रं विदध्यात्॥
नस्य सर्वमनोरथा: फलंति॥ ॥१९॥ इति वसंतराजटीकायां पिंगला
रुतेयात्राप्रकरणमेकादशं॥११॥

ब्रूम इति॥ अस्मिन्प्रकरणे नेनयाव वृत्तानां गणनां ब्रूमः॥ आद्ये अधिवासना
ख्याने वृत्तं द्वाविंशतिर्मता॥१॥ द्वितीय इति॥ द्वितीये स्वरमात्राख्ये षोडशमि
:स्मृतं॥ तृतीये स्वरकलाभिधे दश वृत्तानि स्युः॥२॥ स्मृत इति॥ धेन्वादिसंज्ञा
ख्ये चतुर्थे वृत्तसप्तकं भवति॥ केवलस्वरनामनि पंचवृत्तानि स्युः॥३॥ त्र
य इति॥ द्विसंयोगस्वराभिधे षष्ठे त्रयोदशैव॥ त्रिसंयोगस्वराख्ये तु सप्त
मे सप्त वृत्तानि स्युः॥४॥ चतुरिति॥ चतुर्योगस्वरे अष्टमे वृत्तद्वाचत्वारिंश
त् स्यात्॥ संकीर्णे नवमे सैकाचत्वारिंशत् प्रकीर्तिताः॥५॥ दशम इति॥

शुभवेशाफलाभिधे अष्टादश वृत्तानि॥ यात्राख्ये एकादशे तु एकोनविंशति
स्युरित्यर्थः॥६॥ एवमिति॥ एवमनुनाप्रकारेण कारेण अस्मिन्समा
नः एकादश प्रकरणानि भवंति॥ संक्षिप्ते पिंगलोक्ते समेत्य संख्यया वृ
त्तानां शतद्वयं भवति॥७॥

इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिस्तुतकारि महोपाध्यायश्रीभानुचंद्रगणिभि
विरचितायां वसंतराजटीकायां पिंगलाख्ये त्रयोदशो वर्गः ॥१३॥ विचार
यामं इति ॥ चतुष्पदानां खुरान्वितानां व्रजति स्वरालोकनचेष्टितानि विचार्य वि
चारयाम ॥१॥ भू इति ॥ यत्र यस्मात् कारणात् भूरप्रयाता जलजन्तो
वराणि चतुष्पदैः समधिष्ठितानि प्रतः शरण्यात् शरण्ययोग्यान् परोप
कारव्रतिनः परोपकार एवं व्रतं येषां तथा ॥ द्विपादीन् द्विपप्रभृतीन् शरणं
प्रपद्ये ॥२॥ उदीरयन्त्विति ॥ इमं पूर्वोक्तं पंचं उदीरयन्तु पवन्तु ॥ मनोज्ञैः हा
रिपिः नैवेद्यपुष्पासनधूपदीपैः पूर्वव्योरव्याचैनिनि येरजमनात् पक्षिणः

अभ्यर्च्य कार्ये विमृश्य मतिगोचरीकृत्य नन्तरं शकुनानि चतुःपद शकुनानि पश्येत्
अवलोकयेत् ॥ ऊर्द्ध्वमितीति ॥ सकरी हस्ती अध्वंगपूरिताशकुनानि पश्येत् अ
वलोकयेत् ॥३॥ उर्द्ध्वमितीति ॥ सकरी हस्ती अध्वंगपूरिताशा इति ॥ अध्वगा
नापूरिताः आशाः येन स तथा ॥ यः ऊर्द्ध्वकरं कुरुते ॥ अथ च वा योदन्तभागे दक्षि
णं करं धत्ते यो वा बृंहितं गजगर्जितं तेन पूरिताः आशा येन स तथा ॥ तथा
अन्यदपि शास्त्रान्तरात् ज्ञेयं तद्यथा ॥ दक्षिणे दंते मूलात् भग्ने सति राज्ञो भयं
ददाति ॥ मध्यात् भग्ने सति राज्ञो भयं ददाति ॥ मध्येत् भग्ने देशस्य प्रांतभग्ने से
नायाः प्रलयं भवति ॥ वामे रदे वक्रात् भग्ने राजपुत्रस्य मरणं भवति ॥ मध्ये भ

ग्ने पुरोहितस्य मरणं भवति ॥ प्रान्ते भग्ने इभस्य भर्
णं ॥ तथा अपापगात टिविधदन्तेन स्त्री रदस्य वि
घटेन नानामदूनस्य मध्याद्गेरा अनाशः स्याद्रावि
पति कंपयति नैरवरा ॥ नाशे भाव्योऽलिनि प्रान्ति ॥

रोतीति ॥ प्रवेशे यदि दक्षिणेन खरः विरौति येयान्त्वैपरीत्यं ॥ तथा प्र
कस्मात् स्खलितगतिः अतीव दानः क्रमो ऽयस्तहस्तः सुदीर्घः श्वसि
ति बकितभ्रकुलितदृष्टिः बहुकालस्वप्नशीलः विपरीतगतिः यत्र प्रवे
ते तत्र तस्य यानि ॥ एवं विधो गजः भयकृद्भवति ॥ तथा प्रपद्याशीः भ
शब्दं भयकृत् भवति ॥ तथा यदि वल्मीकू टमध्याति अथवा स्या गुरू
दासमहतास्वेरुयामधुपानि ॥ तथा दृष्टदृष्टिः तथा त्वरितगतिः गजे
न्द्रः राज्ञो जयं ददाति ॥ ४ ॥ इति हस्ती हेषारवमिति ॥ सततः रंगः तुरगपद
उत्थस्थानं ददाति ॥ यः वामतः हेषारवं भवति ॥ दक्षिणपाद घातैः यः

दक्षिणं अंगभागं कंडूयते ॥ ५ ॥ इत्यश्व ॥ नाम इति स्थिरगर्दभस्य वामा न्वेषि
तस्य अतिदीर्घः नामास्व सिद्धैस्यात् ॥ दक्षाग्रयोर्दक्षिणतः अशब्दः अपसिद्धैस्या
त् ॥ तथा दक्षिणे वेष्टितता ॥ ६ ॥ कंडूय इति ॥ रतरेनरस्य स्कंधरदेः कंडूयमानो
गर्दभो सपाथ प्रयाणे यदि वा प्रदेशे यः पश्यति असो पांथः मित्रकलत्र पुत्रै
मिलति ॥ ७ ॥ स्त्री इति ॥ सुरताधिरूढ स्त्री लाभदाः स्युः ॥ युध्यमाना वः
धाय बंधाय च भवंति ॥ तथा यदेहेश्व लो धुन्वंति कंपयंतिते खराः सदा

पद्धति ॥ ८ ॥

॥तौनीति॥ प्रवेशे यदि दक्षिणेन खरः विरौति तदा करणीयासिद्धिः अक्षता
स्यात्॥ अश्वतरः खचर इति लोके प्रसिद्धः खरेणानुल्यः बुधैर्ज्ञेयः। तथा
गोरखरोपि तत्तुल्यो ज्ञेयः॥९॥ इति खरः॥ वाम इति॥ वामः अनुलोमः
दक्षिणः मुखः सशब्दः तथा खुरेण च अत्रे पृथिव्याः। खनमनं तथा दक्षिण
न श्रवे षाप्रशस्यते॥ तथा निशीथे मध्यरात्रे वृषस्य बलीवर्दस्य यो निर्वद
:शब्दः॥१०॥ वामादिति॥ वृषस्य बलीवर्दस्य वामाद्वा मेद्दक्षिणेय मनं
वेषाव वामाहि नायन मतान कथिता तुल्य कालपार्श्वदय स्यो महिषो

युद्धायता शायच भवेतां॥११॥ इति वृषमहिषौ॥ भंभा इति॥ वामदिशि
गवां भंभारवो इष्टसिद्धै स्यातां॥ तथा गवां निशि हुंकृता नेसिद्धेस्युः॥ तथा
निशीथे अर्द्धरात्रौ गावः सरवा सशब्दाः॥ भया भवन्ति॥ तथा च्छा दिवसेव
होअग्निदिशि रटन्त्यः गावः भयाय स्युः॥१२॥ घ्नन्त्य इति॥ खुराद्यैः क्षिति
॥सास्त्रेक्षरणाः पुन गावः भर्त्तुः मरणाय स्युः। यदि मक्षिकाभिः बाधितागा
माः स्वरमो भवन्ति तदा मं क्ष शीघ्रं अपेन वृष्टिं गावदन्ते॥१३॥

संभाद्इति।एवंविधाश्वरस्य-सदैवसुखदा भवंति॥कथंभूता-संभारवेणोनिमिषितेकुंठनाधाद्इति॥संभारवेण ननिमिषितात्कुंठतया-नाभिः स्था याः।वामोत्सुकाद्इति॥स्ववधूद्वंद्वमुरकंठिताद्इत्यर्थः।हर्षपरीतविताद्इति।हर्षेणपरीतंव्याप्तंचित्तंयास्त्वोना-॥तथामहिष्यःशकुनेगोभिःसमानाज्ञेयाः॥१४॥इतिगोमहिष्यौ॥श्रृगालमितिः।श्रृगालंतयाश्रृजदर्शनेकीर्त्तनाभ्यांवृथाःशंसंति॥तयोःशब्दंचप्रयाणेप्रशंसंति॥यदिनिशीथेश्रृगालारौतिनेनगेहीसर्वोत्सवस्थानिलभते॥१५॥इत्यश्रृगालौ॥मेषेडकाविति॥मेषः-छाग-एडकःकु

डु।एतौदक्षिणदक्षिणकायुवेयौशुभेषुकार्येषुशुभौप्रदिष्टौ॥वामांगववेशांप्रतिपादयंतौप्रशुभेषुकार्येषुनावपिशस्तौभवत-॥१६॥इतिमेषेडकौ॥उत्रेस्पोति॥उत्रस्यरवणस्याम-मधुर-शब्द-पुरुष-कतिन-प्रवासेगमनेप्रशस्तः-श्रनार्तयोः-श्रेदुःखितयोःछुछुंदरीमर्षिकयोःवामस्थितयोश्रनिरावे-सिद्धिःस्यात्॥१७॥ ॥इतिछुछुंदरीमर्षिका-॥

शस्तमिति॥ आमिषपूर्णवक्त्रो मार्जारः शस्तः रिक्ताननः नादकृत् अप्रशस्त

:स्यात्॥ नानाप्रकारैः विरुतैः उपेतः युध्यमानः विडालः निंद्यः स्यात् त्य

यांतरे त्वेवं॥ रात्रावुपरिष्टात् पतति नंदीषरामासमध्ये पुरस्तात् मेति वर

लोजिघ्रति तदा रोगोत्पत्तिः॥ मस्तकं लिहति तदा राज्ञो भयं वक्ति॥ यदा न

मुखं घ्राति तदा मृतिः यदा स्त्रीशिरो लिहति तदा भर्तृमृति यदा भ

क्षणं करोति तदा मरणं कुलघ्नतो॥ यदा न्वरितगत्या गृहात् बहिः या

ति तदा रोगनाशः शत्रुनाशश्च॥ इति मार्जारः॥१८॥ रुतेदर्शने इति।

आस्यतली मुखस्यमानतरस्य रुते कृते जयाय स्यात्॥ नामग्रहणं भयाय स्या

त्॥ तस्य गतिः दक्षिणतः श्वानवेशामनः गमनो घनानासव्यो सगका

रा स्यात्॥१९॥ ॥इति वानर॥ अनेकमिति ग्रामस्थितानां वनस्थिता

नां अनेकरूपेण शकुनानि रूपाण्यधुना अपरणपसार्थिना नाम

कः वृहस्पतिः प्रामयोदितं नयानुमः॥२०॥ पुरुषे नौति॥ गत्यागमप्रयोगम

नेन गौरमृगाः कृष्णः विमिश्राश्च दुष्टाः॥२१॥

१३८

प्रदक्षिणेनेति ॥ प्रदक्षिणेनेति मृगाः पुमांसम् आवेष्टयन्तः विनाशनं वदन्ति ॥
अप्रयुग्मसंख्या अपि कृष्णसर्पसमवेष्टः नेत्रागतिरस्य न्यूनमपवेष्टनं मृत्युम
रणाय इति ॥ २ ॥ कंडूतिकंपाविति ॥ शिरसः कंडूतिकंपानि घ्नंं वदन्ति मृ
गं पुरुषवचोरव्याघ्रप्रभवं भयं यन्तो निविसारयन्ति ॥ तथा पथः मध्ये
अग्रे च मृगाणां विलोकनं कल्याणं भवति तथा पदे लाभकरं स्यात् ॥
२३ ॥ पुर इति ॥ मृगः पुरो व्रजन्तः यान्तः अपि नि दूरविदेशयानं कुशलं
वदन्ति ॥ तथा प्रदक्षिणावृत्त्याविवृत्त्यन्ति नेत्रप्रसार्य मृगीयस्य च तथाम
गोपि प्रशस्ति स्यात् ॥ २४ ॥ आकार इति ॥ आकार शब्दादपरं विदा
रुदानं च कुर्वन्तः कुरंगः न हिंनः युद्धोधावितं नि च छरीति युद्धाय स्यात् ॥ सं
जानं रतं प्रवर्तिनः सौख्याय स्यात् ॥ २५ ॥ धिक्कारकारणानुरूपं कर्कशानां
मृगाविशेषाख्यायानं गमनं रुतं च दक्षिणेन प्रशस्तं स्यात् ॥ २६ ॥ इति मृ
गः ॥ प्रशस्यन इति ॥ ग्राम्यः तथारण्यगतः वराहः दर्शनकौ नेत्राभ्याम् अप्रशस्य
ते ॥ तथापि कर्दमालिप्तांगानः अधिकं शास्तः विष्टपकृतपक्वान् अयवः अपि निं

नामद्इति॥ प्रवासे वामस्वराः वामगताः प्रवेशे च न दैपरीत्यात् स्वनाः यिनः शस्ता
भवंति॥ न यायप्रष्ठे पुरस्तादपि भाषमाणाः एताः प्रतिषेधकाः स्युः॥२८॥ नातु
इति॥ अथ व्रजतः नखिनः प्रशस्ता न सभवंतीति॥ संमुखं वापि समापतंतः
न प्रशस्ताः शकुनबोधेनानात् अग्रेनराः पुंसाविजयाय प्रवसंभवंति॥२९
युग्महतइति॥ मृगेंद्रयुग्मं जारं च तलक्षणे इंदुभौ युग्म्या हते बाधमाने सति
॥कीदृशो प्राकनेंयन्युरूपं तस्य कोशः भांडारः भस्मिन् प्रकुरूपणमलापेव
॥एतादृशशाकुनसामग्र्याः संभवात् ये नराः प्रयांति तेन तु कृतं पयोधिमती
त्यामिभीषणस्यापि पदहरंति॥३०॥ मृगाधिपइति॥ मृगाधिपाः सिंहाः द्वीपि

नः चित्रकाः तरक्षुः शशादनः॥ ग्राम्यमार्जारः ग्रामविडालः भल्लूकः शशः" शृगाल
वनचरविशेषः॥ प्लवंगः कपिः व्याघ्रादयः अएते अस्मिन् शास्त्रे नखि
नः प्रदिष्टः ते अपि जंबूकाद्याः निलेशयाः कथिताः॥३१॥ येइति॥ यान्तोमशी
लुंकडी जंबूकः शृगालः॥ पूतिकेशा वनचरविशेषः॥ गोधेयः गोधाया
प्रतीताद्कं कलाशः शरटः करकांटः इत्याशति लोके प्रसिद्धः॥ श्वाविदिति
॥श्यामहइतिप्रसिद्धः॥ शृगालीशिवाः शशप्रतीतः शल्लकः त्वचिलसदृश राज
जविशेषः एते शाकुने सेहादितल्याः मताः प्रतिपादिताः इत्यर्थः॥३२॥ १३९

शसादिति ॥ शशः प्रतीतः । श्वाविट् सर्पः पल्ली गृहगोधा । कृकलासः शरट
:॥ गोधा प्रतीता ॥ एता पदवीमार्गप्रोल्लंघयान्तः नरा एतान् सिद्धान्यपि
कायांति नाशयंति नन्तानन्तकी तेनंतु धाः श्रेयंश्रेयस्कं रंध्रामनंति
कथयन्ति ॥३३॥ नदुक्तमन्यत्र ॥ शशाभिरटभुजगगोधाहम्माजोरैः
लंघिते पथि न पायादिति ॥ क्षेत्रमिति ॥ क्षेत्रं सस्येन्यात्ति स्थानं ब्रजेन्द
यः पूर्वोक्ताः शशादीन्पश्यन्ति तस्यान्न नाशः नियंतं निश्चयेनप्रदि
ष्टः कथितः । एतेन भनं स्थलं यास्रहितः यस्य दृग्गोचरे भवंति

श्रसौ श्वभिदुःखं लभते ॥३४॥ यदि शशकादिकेभ्यः श्वभ्यजीवाः क्षेत्रस्थि
ताः दृष्टिपथं व्रजंति तदा क्षेत्रं संपरिपक्वशस्यं नियमेन संपन्यरीनं भा
वि ॥३५॥ शशादय इति ॥ शशादयः पूर्वोक्ताः शब्दविलोकना भावप्रव
र्तकं करणीयं प्रयोजनं च ॥ शशकादिकानां रक्षः स्वहदा ज्ञेयः शशोपि
निशिनाम शब्दः ॥ ग्रंथांतरेन्वेते ॥ पूर्वदेशग्रश

काभिधानं षष्ठोऽइति मरुस्थल्यां दानिउ हनि प्रसिद्धः ॥ ननी नग्रामगनासे शशकः
दर्शने यावत् दृष्टिः प्रसरति तावद्ग्रामस्य नाशो भवति ॥ ग्रामस्य दुर्गस्य वाभि
ज्ञितिर्मित्तिकं काष्ठादौ नीयमाने शशकदर्शिते पराभावो न भवति ॥ ग्रामे गच्छ
ता नृणां मार्दो यदि पोतनकी नकी नथा शृगालः नित्तिरः वा लेघो वा एषामन्य
तमः वामे स्यात् ॥ तदुपरि चेत् शशकः वामः स्यात् नदा कार्यसिद्धिर्न स्यात्
प्रथमं शशकः वामः स्यात् नदा गमनं नं नक्रियते ॥ सुखासीनस्य शशकः
चेत् जल्पति नदा पृष्ठभागे नदंनी क्रांतिः स्यात् ॥ तथा उदाहार्थं गच्छता शश
कः नारवाम गच्छति नदा उदाहिताया प्रथमं गर्भो न जीवति ॥ ग्रामप्रयाणार्थं ग

च्छतां वामः शशकः शशकः स्यात् नदा पराजयः ॥ दक्षिणं प्रतियाति प्रदाशुभफ
लः ॥ यदि चौरः चौर्यं कृत्वा याति धनिकः ननर्यच गोभवति नस्य यदि शशकः वा
मः स्यात् ॥ नदा पश्चात् गम्यते ॥ यदि दक्षिणो भवति नदा राष्टिः ग्रियतेष्व
पः स्यात् ॥ नदा सैन्याधिपतिहस्तेस्समा
मिमुखागतसैन्ये यदि शशकः वामः स्यात् ॥ नदा सैन्याधिपतिहस्तेस्समा
यानि दक्षिणः ताद्दृशो न इति शशकादयः ॥ ३६ ॥ एकोपीति ॥ एको पिशा
रटः दृष्टः सेन्र स देव कार्याणि समीहितानि निहंति ॥ यदि द्विनीयः य
दि वा तृनीयः दृश्यते नदा धनजीवनाशः स्यात् ॥ ३७ ॥

अधिककालयदिचेष्टांकुर्वंतितदागोरटांनिरीक्ष्यस्थानेनशुद्धिः
कुर्वंतीति॥ ३७॥ अधिककालयदिचेष्टांकुर्वंतितदागोरटांनिरीक्ष्यस्थानेनशुद्धिः अकस्माद्यस्यमूर्धिपततितस्याशिवाय अशुभशान्तिः उ
कण्ठिता॥ मशारटः अकस्माद्यस्यमूर्धिपततितस्याशिवाय अशुभशान्तिः उ
का॥ ३८॥ कीर्तनेनइति॥ नकुलानामकीर्तनेदर्शनेखी अपशकुनेकरणीयंसा
धयंतिखलुनिश्चयेननरिवनामपिवेषाविषमोरणाश्रेयसीगतिर्भवति
॥ ३९॥ नदृक्पन्यत्र॥ कुलानामपिधन्यंविषमानोप्रदक्षिणंगतंयातु
रिति॥ इतिनकुलः॥ अनर्थइति॥ गतिशब्दहीनःसदाशृगालैःदृष्टमात्रः
अनर्थहेतुर्भवति॥ अपिहि अस्यवामागतिः शस्ता॥ निशिवहनायःवामो
निनादःसशस्त॥ ४०॥ विहायइति॥ वामांदिशंविहाय अन्यदिक्शब्दा

यमानाःशृगालानशुभाःमृगधूर्तकानांग्रामपुरप्रवेशेगसांरवो अन्वासौश
स्तो॥ ४१॥ हुंवाइति॥ प्रथमंहुंवाकुर्वंतिशब्दःततःहाहेतिसनरादीर्घोरवोयः
स्यात्सजंबुकानांप्रशांतोमतः॥ नदन्यरूपइति॥ तद्विपरीतःप्रदीप्तःक
थितः॥ ४२॥

शृगालइति॥ भवनेस्थितस्य निशायां पश्चिमायां शृगालशब्दः उच्चाटनार्थं
भवति॥ प्राच्यां पूर्वस्यां भयाय भवति॥ उत्तरतः शिवाय भवति॥ अपाच्यां द
क्षिणस्यां भयनाशनाय स्यात्॥४३॥ ॥इति शृगालः॥ सिद्धे इति॥ लोम
शीदर्शनमात्रमेव सर्वसमीहितानां सिद्धै भवति॥ अयुग्माः लोमशिका
अयुग्मे दृष्टाः राजप्रसादं कथयंति॥४४॥ सव्येति॥ आसां सव्यापसव्या
गतिः नृपादरस्त्री धनलाभहेतुर्भवति तथा खिखीति शब्दात् अपरो वि
रावः लोमसिकाप्रयुक्तः दीप्तः स्यात्॥४५॥ नत्रायविशेषः कालः पुच्छी भया

दौ दक्षिणा शुभा श्वेतपुच्छी राजसेवादौ दक्षिणा शुभा॥ चेत् तामपाभवति त
दा अशुभप्रदा स्यात्॥ यदि अग्रादौ येषां नामो स्यात् तेषां मध्ये यो धिपः
तद्विनाशयित्री भवति॥ ॥इति लोमसिका॥ याने इति॥ याने प्रवेशे च यथा
क्रमेण ब्राह्मणी प्रयुक्ता सव्यापसव्या गतिः जतिशैः शुभा अंगादिना प्रतिपा
दिता॥ तत्प्रत्ययेन तद्विपरीतं शुभस्य व्यत्ययस्तत् भवति॥४६॥ इति ब्राह्म
णिका॥ आरण्य इति॥ नामोपकंठे आरण्य सत्वा मिलिता भवंतः भयदा भवं
ति॥ ते पुनः ग्रामः परिवेष्यमानः नूनं चौरैर्जनैर्विवेष्यतो॥४७॥

ग्राम्याइति॥ अरण्यचरान्नादाः ग्राम्याभिधे भवंतिते अरण्यचरा ग्राम्यचरा वनना
दाः रोधयभवंति। परस्परानुस्वननेन यदि ग्रहसंप्रयुक्तो भीतिं वदति॥४८॥ ग्रा
मे इति॥ यदि वन्यसत्वः ग्रामे पुरे वा रात्रौ प्रविष्टाः यदा दिवसे वा दृष्टाः स्युः तदा
स्फुटं तन्नगरं उद्वसतां उपैति॥ तत्र मृतप्रसूतानां जनानां मृत्युप्रवेशः स्युः॥४९॥ गृ
हा इति॥ वन्यसत्वाः गृहागताः गृहपतेर्भयाय भवंति॥ तथा गोपुरस्थाः नगर
द्वारस्थाः पुरस्य रोधाय स्युः॥ एवमनया प्रकारेण अपराणि शकुनानि उ

ह्यवनीयानि॥५०॥ ॥इति शत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्री
भानुचंद्रगणिभिर्विरचितायां वसंतराजटीकायां चतुष्पदाचतुर्दशो वर्गः
॥१४॥ ॥चतुष्पदानामिति॥ चतुष्पदानां पूर्वोक्तानां शकुनप्रभावः यथावदि
त्थं कथितः॥ अथ ययेष घटकायाः सत्वानेषां शकुनानि आश्रये रूपाणि निरूप

क्षयेनेति॥ यदि भृंगः मंजुगुंजनेवामः क्षयेनवामदृशं प्रसर्पन्नगच्छन्नदृश्यते
नात्र शास्तं कुसुमं आस्वादयन्वाभृंगः स्यात्तनदासु महानप्रमोदः स्यात्॥२॥
यद्वति॥ यः वृश्चिकः पाको ध्रुककारिकाकुलीरसंज्ञः यस्य गंडूनापः नमोवि
शेषः तथा अपरे च षट्पदाः ते यात्रासु वामगता प्रशस्ता भवंति॥३॥ ॥इ
ति षट्पदाः॥ अष्टापदइति॥ यः शरभः अष्टापद इति प्रसिद्धः गतौ यात्रायां
वामेन सर्पन्वामेन तनिनदंशब्दं कुर्वन् सएकांतपत्रं राज्यं ददातीति इतो
तु प्रवेशेनदन्यरूपः तद्विपरीत इति पूर्वोक्तविपरीतं ज्ञेयः॥४॥ इति शरभः॥ मा
र्जेइति॥ उर्णनाभे लोके मकडी ति प्रसिद्धा॥ यास्तत्रेणमार्गे अर्गलाया रविना
अथवा गच्छतः पुरतः या रावितना अस्तो प्रयाणइति बोधयितोमता॥ गच्छ
तो नरस्यवामा ऊर्णनाभस्यगतिः शुभायस्यात्॥५॥ इत्यूर्णनाभः॥ अश्वा
दिति। जघनोरुभागे अश्वादिलाभं कुरुते॥ तथा कंठभो ज्याभरणादिलाभं शिर
सि छत्रादिलाभं॥ एवं मर्कटिका आरोहणात् अभीष्टं करोति॥६॥ १५२

पुंसामिति॥ शुभार्थिनीमर्कटिकायत्र पुंसां पदं गं समारोहति॥ कीदृशी शुभा
र्थिनी तेषां उपभोग भार्य्यां प्रवश्यं सुमनोहराणि फलानि भवंति॥७॥ इ
त्यष्टापदाः॥ यात्रेति॥ खञ्जरककरणे स्त्र्यौ॥ भामेन यानं फलं वदंति।
अमूसाधिरिन्मेपथिकायो स्तुके नापि यात्रा नैव कार्यो॥८॥ इत्यनेकपदे
षु खञ्जरककरणे स्त्र्यौ॥ सर्प्पेत्याति॥ सर्प्पस्य नामैव प्रभी षमवाति न
स्य गन्धारवचेष्टितानि दुःखानि भवंति॥ गोनाशदवीकरराजिकाद्याः जात्ये
न सर्वे भुजगाः भयदाः भवंति॥९॥ ॥त्रिलोकेति॥ पुमासः सर्प्पा त्रिलोक्य

निर्विकल्पं निवृत्याविश्रम्य वस्तु भंवि स्विंत्या॥ पाषाणसंस्तंभितकंटकेषु पदं
दत्वा ये यांति ते विनष्ट विघ्ना भवंति॥१०॥ ॥सर्प्पेति॥ सर्पेषु यो वं
चननामधेयो वचनेनैः सन्त्र वामभागे दृष्टः शुभः स्यात्॥ उन्नतावशुभा
गं निष्ठन्तः सिद्धिर्न स्यात्॥ यदि पयोर्द्धे भवति तदा राज्य लाभः॥११॥

आलंभेति॥ आलंभमानग्रहणेक्षिप्तानिमानस्यसर्वदा शुभानि भवंतीति
थाबिलेशयाः बिलवासिनः केचूपनकामुरव्याजलौकसः जलवासि
नः दुंदुभिकाश्च एतेसर्वेसर्पैस्तुल्याभवंति॥१२॥ ॥उन्नानइति॥ अपि
दुर्घे देशे उन्नानसस्थाकपर्द्दिकं॥ वीक्ष्यसमादवीत॥ परमप्रमोदान्
महर्द्धवदेन॥ तकलोधमेषु सकार्येषु प्रत्यहासिद्धिर्भवति॥१३॥ इत्यहाः

॥इतिश्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्र
गणिभिर्विरचितायांवसंतराजटीकायांबहुपदादयःपंचदशोवर्गः॥१५॥
श्रेयइति॥ यथा इहलोकेपिपीलिकानांशकुनेनलोकः श्रेयः शुभमशुभं
वाजानातितथावयंब्रूमः मुनिसंमतेनेति॥ मुनिप्रणीतमार्गेणोपर्याः॥
अविनष्टमिति॥ शुभाशुभयोर्विशेषणं॥१॥ अन्यपर्यइति॥ जलकुंकुमाभ्यां
अन्यपर्यपूर्णेगहे हस्ते अप्राप्यानि वृंतग्रां तयस्तेवसस्थितावस्करनीरदेशाद्
ति॥ लोकस्थितः अवस्करः नीरंनयएवंविधेदेशेपिपीलिकानांशकुनंग ॥१८॥ पत्रं

॥स्थूला इति॥ याः कपिलाः तथा स्थूलाः घृतेटिकारव्या इति॥ घृतेटिका इति श्रा
स्थ्याः अभिधानं यासां ताः कदाचित् दृगोचरं यान्ति विशेषेण॥ पंडितेन तासां पि
पीलिकानां मिह शकुनं गवेष्यं अपरास्या॥३॥ विनिर्गमना इति॥ प्राप्य गृह
गर्भभूमेः विनिर्गता घृतेल्याख्य भ्रमणं कुर्वन्ति॥ अत्रो विभागे गृहस्योत्तर वि
शेषः॥ स्वजनागमाय भवन्ति दक्षिणस्यां दिशि वृद्धो स्युः॥४॥ पयोधरा इति
॥ या तु धान्यानेष्टन्यां विदिशि पयोधरोधं चेति॥ पश्चिमायां दिशा यो षिद्भ्या
प्ति भर्वन्ति॥ मारुतस्यां दिशि विनिर्गता भिः घृतेलीभिः गृहविहाय गार्हिणी
प्रयाति॥५॥ कुर्वन्तीति॥ उत्तरस्यां संपदं कुर्वन्ति॥ तथा ईशवत्यां कुमि देशस्य
भंगं कुर्वन्ति॥ ब्रह्मप्रदेशे तासां विनिर्गमने दिनसप्तके नृपोपि व्याः लाभं कथ
यन्ति॥ अथवा योगसिद्धिमित्यर्थः॥६॥ तल्पाश्रया घृतेध्यः तत्प्रवलः तत्स
स्वामिनः घृतेस्वः मृत्युं दीर्घां रुजं जनयति॥ तथा देहल्यां दशविलोक्य मा
नाः अत्र तथे परंपरायाः उत्पन्नये स्युः॥७॥

केदार इति॥ केदार: वप्र: रथ्या मार्ग: जपदेश: जनपदा नस्यात स्यतं गेहं गृहं चैत्य द्रु
म: वृक्षपीठो वेदिका धृतस भाप्रसिद्धा॥ एतदंतरेषु तथा चत्वारादौ दृष्टा: धृते
स्य: अवश्यं देशस्य भंगे जनयंति॥ ८॥ यदीति॥ यदि धृतस्य: आद्यं घटेष्व
विशपति घंतीतिकैं विशिष्टा: अहोरात्रं तथा धिवासा इति॥ अहोरात्रं यावद्य
न: अधिवासो भिस्ता: तदा तो चौरा: भुवनं नुस्मति॥ कीदृशा: घृतसंधिवा
नाइति॥ घृतयो संधि शरस्या दिगृहे स्फोट: तेन तयानाप्रविष्टा: स्वल्पै रहोभि

॥ स्तोकवासरै रित्यर्थ:॥ ९॥ बहुस इति॥ यदि पिपील्य: बहुस: गृहस्योपरि निःस
रंति॥ बहि: प्रकृतया भवंति॥ बहि: प्रकृतया भवंति॥ तदा सर्वमर्थं चौरा हरंति मरणं
तथा भयं गृहाधिपते: स्यात्॥ तथा अल्पैरहोभि: अभिं तानंतर अवश्यं ज्वाल्य
ते॥ १०॥ ॥ तुल्या इति॥ यदा ज्येन तुल्या: अर्थात् घृते यः अनु घटस्य कला
त्र्विनिर्गता भवंति॥ तदा वर्षा स्यात् पुन: धान्यस्य प्रध्वान्तउ कुमास अकृत्स्नकी
टिकास्य धान्या पघेपात: स्यात् मूल्य हानि: स्यादित्यर्थ:॥ ११॥ १४४

आरनालइति॥ घृतेद्दिकाः आरनालघटस्थलगाः शुभंकरोति॥ तत्र आरना
लंकांजिकं॥ धान्यमध्यगाः पुनः धान्यस्य वृद्धिं कथयंति॥ महानसपाकस्था
नेनत्रोडनाः पुनः अविरालस्वल्पदिनैरेव गेहदाहं सूचयंति॥१२॥ तोयपू
र्णइति॥ स्नकपूर्णविवराविनिरिक्तं पर्यंतेन पूर्णयत्र पिवरंभाजनविशेष
ःतस्मात्तविनिर्गताः पिपीलिकाः भयसीड्य वृद्धिं अचिरेण स्तोककालेन
निर्दिशंति कथयंति॥ कीदृश्यः तोयपूर्णकलशोद्भवनालया इति॥ तोयेन

पूर्णकलशः सस्वउऊडनआलया वाभिस्ताः॥१३॥ स्व
र्णरत्नमध्यगताः सूक्ष्मतनुनोदिनाः कपिलाः पिपीलिका
ःसंभवन्ति॥ तदा स्वर्णरत्नधनवृद्धिं हेतवसंभवंति
॥१४॥ अथेतराइति॥ रक्तपिपीलिकाम्यइतरा कीटि
काः नाधुनकमतरेण व्यतिरेकेण अपडान्युपादायच
त्तनियांति तदापयोदः सुनेत्रइति वराः प्रवदंति॥ अ
थान्तरेष्वेवदिग्विभागफलं॥

ईशान कोणेयु धनाहर	पूर्वादिशे प्रहर ४ भयकहु	आ. प्र ४ अग्निभय कहइ
उत्तर दिशिसु धनहर	कीटिका शकुनं	दक्षिणा दिशि लाभ कहइ
वायव्य कोणिधन कहि	पश्चिमादिशि श्रीने हइ	नैऋत्य कोणिवस्तु लाभ कहइ

॥इति श्री शत्रुंजय करमोचनादि सकृतकारि महोपाध्याय श्री भानुचंद्र गणि
भिर्विरचितायां वसंतराजटीकायां विनायरिनापिपीलिकाकषोडशोवर्गः
॥१६॥ ॥कुञ्जमत्स्य इति॥ तस्या दिकु पवशेयः कुञ्जमत्स्य अभिधीयते प
ल्लिका इति गृहगोधिका इति च॥१॥ सूर्योदय इति॥ सूर्योदये सति पूर्वदिशि
बुनाख्यपल्ली भूमिपालात् भयं जल्पति ग्रहस्य प्रदेशे तस्यां दिशि कुनाशमीतिं
नत्रैव मध्यंदिने धूतमुखेन वा ज्ञाजजल्पति तीव्रार्थः ॥२॥ धनागम इति॥ अप्र

पराह्नकाले धनागमस्यात् दिनावसाने तदेव निफलं भवति॥ आहारकाले
विहितस्वरायाः पल्ल्याः नृपस्यागमम् अनुभवति॥३॥ ॥निधान लाभ इति॥ नि
शि पूर्वयामे निधानस्य लाभः स्यात् द्वितीययामे अभिमतार्थसिद्धिः स्यात्
॥तृतीययामे युवत्या नाप्तिर्भवति तुर्ययामे पल्ल्याः विरुतेन अर्थहानिः स्या
त्॥४॥

आद्येइति॥ आद्येदिनस्यप्रहरे अग्निदिशिपल्ल्याः विरुतेनप्रभीतवार्ताः द्विती
यप्रहरेमिष्टान्नलाभः अपराह्णेबंधुस्नेहलाभः स्यात्॥५॥ ॥सुखमिति॥
दिनांतेपल्ल्याःविरुतेनसुखंभवति॥ आहारकालेअभिमतान्नलाभःस्या
त्॥ द्वितीयेप्रहरेअग्निभीतिःतथातृतीयेयामेद्रविणस्यलाभःस्यात्॥६॥
तुर्येइति॥ तुर्येपावकस्यदिशिरुतस्वरःकुअमत्स्यःकिंविदपूर्वंरूपं

कुतूहलंक्षणेनदर्शयति॥७॥ ॥प्रभातकालइति॥ दक्षिणस्यांदिशिप्रभातका
लेपल्ल्याःविरुतेनकार्यंशुभंस्यात्॥ प्रहरेबंध्वागमःस्यात्॥ मध्यंदिना
लेपल्ल्याःविरुतेनकार्यंशुभंस्यात्॥ प्रहरेबंध्वागमःस्यात्॥ ॥मध्यंदिना
न्तेपरदारसंगःस्यात्॥ आहारेकालेरुचिरंगतस्यप्रियबांधवस्यहे
मयाप्तोसमर्पयति॥८॥ ॥यामइति॥ द्वितीयेरजन्याःयामेस्वजनेविरोधःस्या
त्॥ तृतीययामेद्रविणस्यलाभःस्यात्॥ तुर्येयामेरुतस्वरःकुअमत्स्य
ःमहांतंकलहंजल्पति॥

पल्लीति॥राक्षसानांदिशिदिनादौरुतस्वरा.पल्ली कार्यसिद्धिं संसूति।प्राक्तनया
मेविप्रागमनं॥तथाह्निस्यमध्ये रुतागमसूचनी त्यस्य सर्वत्र संबंधः॥११॥र
जामिति॥दिनस्य तृतीये प्रहरे रक्तांबुवीतिवः पुनरर्थे दिनावसाने विशेषवा
र्ता॥प्रस्वापकाले रटती कलहं ब्रवीति॥तथा निशायाः आद्ययामे पाथ्यागमनं
तस्यागमनमित्यर्थः॥ब्रवीत्यूतस्य सर्वत्र संबंधः॥१२॥द्वितीययामे इति॥नि
शायाः द्वितीये यामे गृहगोधिकायां रुतस्वरायां रुधिरप्रपातः स्यात्॥तृतीय

प्रहरे मृत्युः स्यादिति सर्वत्र संबध्यते॥चतुर्थे प्रहरे व्याधिः॥१३॥ ॥प्रभात इति॥
पल्ल्यां ककुभि प्रभातकाले रुतस्वरायां पल्ल्यां पूर्वः आचार्यवर्गः समुपैति
दिनस्य आद्यप्रहरे प्रदेशे शांतिर्भवति॥तथैव मध्यंदिने पल्लीरुते अर्थलाभ
:स्यात्॥१४॥ ॥अपराह्ण इति॥अपराह्णे पल्लीरुते सैद्रः पुरुषः आयाति॥विक
लकाले च कुमारिका आयाति॥तथा भुजिक्रियायां नृपतिप्रसादः स्यात्॥प्रदो
षे रजनीमुखे वह्निभयं भवति॥१५॥

यामद्वितीयइति॥ निशायाः द्वितीययामे यदि गीशवाक्तो स्यात्॥ तथा तृतीय प्रहरे निधानलाभस्यात्॥ यदि कुम्भमत्स्यः दिनावसाने प्रतीच्यां रटति तदा वपुषः अवसानं स्यात्॥१८॥ ॥स्यादिति॥ मारुतस्य दिशि गृहगोधिकायां विरुतैः प्रभाते गौरवाप्तो स्यात्॥ तथा प्रहरे प्रवृत्ते भूपः अभ्येति॥ मध्यंदिने भूपतिरभ्युपैति॥१७॥ विद्वानिति॥ अपराह्नकाले विद्वान् समभ्येति॥ सायंति धान्यं रति वृद्धिमित्यर्थः॥ दूतः उपैति आगच्छति॥ तथा जलस्याः रुदितेन प्रदोषे वृद्धिर्भवति॥ रजन्याः प्रहरे द्वितीये पल्याः रटितेन अभीष्ट

यामइति॥ निशायाः तृतीययामे शुभावहा नियतं कोपि वासिध्यति॥१८॥ ॥यामइति॥ निशायाः तृतीययामे शुभावहा नियतं कोपिवा तो उपयाति॥ निशावसाने पुनः अपमृत्यु रटितेन पुंसा अभिमताय लाभः ॥१९॥ ॥दिशीति॥ उत्तरस्यां उदितेदिते पल्ली रटन्याइविलागमा स्यात्॥ तथा दिवसस्य मध्ये हुताशभी यभवति॥ प्रथमे यामे मित्रागमाय स्यात्॥ तथा दिवसस्य मध्ये हुताशभीर्भवति॥२०॥

अप्योऽदिति॥ अपराह्णे प्रमत्तः अभ्युपैति॥ वासरान्ते प्रियः जनः अभ्युपैति॥ तथा
निशामुखे शिष्यसमागमः स्यात्॥ आद्ये यामे पल्ल्याः विरुतेन कलिः स्यात्॥ २१॥
निधान इति॥ प्रहरे द्वितीये निधानलाभः स्यात्॥ प्रहरे तृतीये चौरभीतिः स्या
त्॥ निशावसाने पिककुञ्जमत्स्ये भाष्यमाणे विपुला समृद्धिः स्यात्॥ २२॥ अ
न्तरितेति॥ ईशानानि षेवितायां दिशि पान्तः पल्ली रुते चिंतितार्थः सिध्यति॥ त
थादिनाद्य यामे स्वजनः अभ्युपैति॥ वासरमध्यभागे वृद्धिर्भवेत्॥ २३॥

रक्षा इति॥ अपराह्णे रक्षा स्यात्॥ अस्तसमये कन्या अभ्युपैति॥ व्यवहारकाले
अप्येलाभः स्यात्॥ तथा निशायाः आद्ये प्रहरे वृद्धिः स्यात्॥ द्वितीये प्रहरे क
न्यास्यात्॥ २४॥ ॥भयमिति॥ तृतीये प्रहरे भयं भवति॥ निशान्ते पल्ल्याःरुते
प्रहरे वृद्धिः स्यात्॥ द्वि नरौड्रं भवति॥ तथा अभ्युदिते दिनेशे ब्रह्मप्रदेशे पल्न्या
रुदितेन नरेन नरेशात्तो भवलाभं शान्तिकथयन्ति॥ २५॥ ब्रह्मेति॥ ब्रह्म
प्रदेशे हि अपि पूर्वयामे पल्ल्याः नादः कृतवार्ताकरणाय भवति॥ तथा दिन
स्य मध्ये कलहाय भवति॥ तथा अपराह्णे अन्नलाभाय स्यात्॥ २६॥ १४७

विप्रागमायेति॥ अभ्यवहारकाले विप्रागमाय स्यात्॥ रजन्याः पूर्वयामे प्रनष्टला
भाय स्यात्॥ भयः रात्रेर्मध्ययामे स्मरणाय भवति॥ तृतीये यामे उल्काप्रयाता
य स्यात्॥२७॥ ॥प्रलेइति॥ प्रहरे चतुर्थे प्रलप्रदेशे गृहगोधिकायाः शब्द
शुभाय स्यात्॥ शांतदिशि प्रसांतापल्ली शुभावहा न भवंति॥ प्रदीप्ते दीप्तापल्ली
नाः शुभदा॥२८॥ ॥समागमादिति॥ समागमात् परस्परसंगमात् पल्ली
समागमाह॥ युद्धेन युद्धं वियोगात् विरहं आहेति संबंधः॥ सुरतप्रशाका

रतिकेलिलाभं पुंसां प्रवर्षयति॥२९॥ ॥वामइति॥ यदि कुड्यमत्स्यः प्रया
णे वामः स्यात् प्रवेशकाले च यदि दक्षिणस्तदा पुंसां मनोरथाद्यन्यधिकानि
कार्याणि अखिलानि समस्तानि तूर्णं शीघ्रं सिध्यंति॥३०॥ ॥पल्लिकेति॥
दक्षिणभ्रमो बैलो किना दृष्टा अर्थहानि प्रशुभं चाद् दिशति गंतुरितिशे
षः॥ यद्येवा मभो वादिना प्रधागस्य शुभलाभदायिनी भवति॥३१॥

उन्ननमिति॥ यदि पल्लिका दक्षिणं उन्नतं स्थलं समधिष्ठता प्रियेणी नामतः
नामादिग्विभागं प्रवनरति॥ तदा प्रवासिपि: कुंडिनिरी पुंराज्यं प्रदयावि
नाशिलभ्यते॥३२॥ ॥अथ स्याः शरीरादि स्पर्शन विचारस्तत्र यानरादवशो
य:॥ ॥तद्यथा॥ ॥अथातः संप्रवक्ष्यामि शृणु शौनक यत्नतः॥ पल्लीप्रपा
तनं चैव शरटस्याधिरोहणं॥१॥ प्रतिपद्रोगसंप्राप्ते द्वितीयायां तथैव च॥

तृतीयायां भवेल्लाभं चतुर्थ्यां रोगमेव च॥२॥ पंचम्यां सप्तमी चैव षष्ठी चैव ध
नागमः॥ अष्टमी नवमी चैव दशम्यां मरणं ध्रुवं॥३॥ एकादश्यां पुत्रलाभं
द्वादश्यां धनसंपदा॥ त्रयोदश्यां भवेद्धानिरन्नहानिश्चतुर्दशी॥४॥ पूर्णिमा
स्याममावास्या बंधुहानिर्द्धनक्षया॥ ॥इति तिथिफलं॥ सोमबुधगुरुशुक्र
वाराः शुभकराः सदा॥५॥ इति वारफलं॥ अश्विनी क्षेममारोग्यं भरण्यां रो
गमेव च॥ कृत्तिका धनहानिः स्यात् रोहिणी मृगसंपदा॥६॥ आर्द्रा मृत्युभयं
चैव पुष्ये चैव पुनर्वसु॥ धनफलं भवेत्तेभ्यः सार्पे श्वमरणं ध्रुवं॥७॥ मघा क्षे
मकरा प्रोक्ता तथा पूर्वोत्तरा सदा॥ हस्तचित्रा भवेच्चैव स्वातिः शुभकराः पुनः॥८
विशाखा धननाशाय मैत्रायां राज्यमेव च॥ ज्येष्ठा मृत्युस्तथा शोका मूलं चाषाढि १४८

काद्रयां।।९।। मृत्युकराधनिष्टाच श्रवणे राज्यमेव च। शतभिषा च तथा शोक्ता पूर्वा भाद्रपदोन्तदा।।१०।। काचन नव भवेत्तत्रैरायुरारोग्य रेवती।। पत्नीप्रपातनय स्यारट
स्यान्य रोहणं।।११।। ।।इति नक्षत्रफलं।। लग्ने मेषे शुभं यस्य वृषा भयञ्जनाशना।
मिथुने रोगसंप्राप्ति कर्के हैहयउच्यते।।१२।। सिंहे सन्पुत्रलाभं च कन्यालग्ने धन
मयां। तुले वालिधनौ प्रोक्ता वस्त्रलाभं भवेन्नरः।।१३।। मकरे धनलाभं च कुंभे
हानिविनिर्दिशेत्। मीने च शोकसंतापं पत्नीप्रपातनो भवेत्।।१४।। ।।इति लग्न
फलं।। ।।शीर्षे राज्यं श्रियावाप्नि भाले ऐश्वर्यवर्द्धनं। कर्णयोर्भूषणं प्राप्ति नेत्रयो
र्भयदर्शनं।।१५।। नासिकायां तु सौभाग्यं वक्त्रे मिष्टान्नभोजनं। कंठे नित्यं प्रिया
नाप्ति स्कंधयोर्भूषणं विजयो भवेत्।।१६।। धनलाभो बाहुयुग्मे करयोस्तु व्ययस्तथा
।।स्तनयुग्मे तु सौभाग्यं हृदि सौख्यं च वर्द्धनं।।१७।। कुक्षौ सत्पुत्रलाभं च नाभौ सौख्य
वर्द्धनं।। पृष्ठौ नित्यमहालाभं पार्श्वयोर्बंधुदर्शनं।।१८।। कटिद्वयो वस्त्रलाभं गुह्ये
मित्रसमागमं।। जंघयोरर्थयो हानि गुदरोगभयं भवेत्।।१९।। ऊरुयुग्मे वाहना
प्ति जानुयुग्मे र्थसंग्रहः।। नीरोगी जंघयोश्चैव पादयोर्मरणं भवेत्।।२०।। ।।स्थान
फलं।। पतनानंतरं यस्य रोहणं यदि जायते।। पतने फलमेष्ट वै रोहणो निःफलं
भवेत्।।२१।। रोहणे वा द्रवक्त्रे च स्कंधौ वक्त्रे प्रपातनं।। भवे यदि स्पृशी पुण्यनक्ष
त्रं जायते ध्रुवं।।२२।। मृत्युयोगे दग्धदिने वारे च यमघंटके।। चंद्रेष्टमे ते धनगे

जन्मदशविषनाडिके॥२३॥ क्रूरग्रहे क्रूरलग्ने क्रूरे च यदि जायते॥ अष्टमस्थे क्रूर
युते विद्धि वैधनि दूषिते॥२४॥ दुर्निमित्तेन या ज्ञानेनिःफला जायते ध्रुवं॥ स्वस्य
मात्रेन यो सद्यः सर्वैलस्थानमाचरेत्॥२५॥ सद्यो दानं विजानीयात् तिलमा
षं च दक्षिणा॥ तत्स्वरूपं च यः शक्त्या दद्यात्र फलसार्पिकं॥२६॥ पंचगव्यं प्राश्य
त्वा कुर्याद्दिनावलोकनं॥ शास्त्रवाचन कुर्यो दायदीच्छेदात्मनः शुभं॥२७॥
॥इति श्रीशत्रुंजयकरमोचनादिसुकृतकारिमहोपाध्यायश्रीभानुचंद्रग
णिभिर्विरचितायां वसंतराजटीकायां पल्लिकाविचारसप्तदशोवर्गः॥१७॥

॥अथेति॥ शह गोधिकाकथनानंतरं श्वानरूतस्य सारः उच्यते॥ की दृश समस्तेष्वपि
शाकुनेषु सारः॥ प्रधानभूतः॥ येन कर्मपाके शुभाशुभं सुखलक्षणाय सुखं न ज्ञा
तुं शक्यं स्यात्॥ विस्पष्टचेष्टमिति॥ विस्पष्टचेष्टा यत्र तत्तथा॥१॥ विमर्शक इति॥ पू
र्वैर्व्याख्यातः॥२॥ ॥अइति॥ एताः सारमास्तनस्य प्राच्यः अभिधाना निस्युः॥ व्याख्यानं॥
मल्लः भषणः॥ कौलेयकः कपिलः॥ नागस्तूकः मंडलः कुक्कुरः पदः॥ शुनकद्दत्याद॥
३॥ श्वेताइति॥ श्वेतवर्णाः श्वानः द्विजाः॥ रक्ताः क्षत्रियजाः स्युः॥ पीताः वैश्याः स्युः॥ असि
ताः पुनः शूद्राः तथा इह विमिश्रवर्णाः श्वनकाः नानाविधकारुसंज्ञा भवंति॥४॥ स्वजा
तीति॥ समस्तो रपि अमी सर्वे कौलेयकाः स्वजातिरूपेण विशेषतः गवेष्याः तेषु पुनः

आचार्यमिति ॥ आचार्यं आनीय प्रभोः रूपे सुं अयुग्मं कार्येत ततः शुचिः पुमान् दक्षिणेन
न दर्शयित्वा भक्षणस्य तु द्वौ कुमाराशिशुं बाधवेभ्यः भोज्यं दद्यात् ॥ ६ ॥ सर्वांगरू
ति ॥ यः नखविंशतिं विभज्य सशस्त्रः कथ्यत इत्यर्थः ॥ कीदृग् सर्वांगरूपः देह
व्यापि रूप वर्णः परिपूर्णकाय इति ॥ सर्वावयव संपूर्णः नष्टो नावयवः शान्त इ
ति सौम्य प्रकृतिः निरोग इति ॥ आमय वर्जितः ॥ तरुण इति उन्नत यौवनः
॥ बलिष्ठ इति बलयुक्तः ॥ ७ ॥ ॥ तमिति ॥ तं सारमेयं पुरुषः अधिवास्य अधिवा

सनीकृत्वा विश्वास्य विश्वाससमुत्पादक रेघस्त्वादिनां तेस्वपयेत् । अस्त्रांकुरः तां
रजनीं निवृत्तो व्रतयुक्तः स्यात् भवेत् । यत्नेन सकलं सम त्रं मन्त्र सहितं कुर्यात्
॥ ८ ॥ ॥ मन्त्रः ॥ ॐ नमो भगवते भूतको नमाय महाशकुन गंभीर सात्वाय प्र
ज्ञापतये स्वात् कालाभिगामिन् शीघ्रमेहि २ भालिंग २ हूं २ स्वप्न संदिग्धतं का
र्यं सत्यं ब्रूहि २ हुं फट् २ स्वाहा ॥ ततः इति ॥ ततः रजनी गमनानंतरं प्रभा
ते नवगोमयेन तत् हिहसेन मार्गं वत्सुरस्त्र रूपे भूमौ मनोज्ञे विष्णु इत्यादि न
ले विजने जनरहिते मंडलकं विदध्यात् कुर्यादित्यर्थः ॥ ९ ॥

पीनइत्यादि॥ श्लोकत्रयं पूर्वव्याख्यातत्वान्न व्याख्यानं॥१०॥११॥१२॥ ॥यक्षर
ति॥यक्षः पूर्वं नायप्रयोविधिः ततः मध्येस्वयुग्मपैष्टं कुर्यान्ततस्यवरलोप
हारः घृतेन देयः अभ्याचित देवता भ्यश्च घृत प्लुतः॥१३॥ ॥हविरिति॥तेरो
अन्यत्र हविः सम्मुधत्यनेन घृतेनप्रयत्नात्रपिंडप्रविधायनंतरपार्श्वेधत्वाग्र
नीतिः नानाविधैर्मंत्रवरैः अस्य प्रभ्यर्चनं कार्यं॥१४॥ ॥ॐ मंडलायस्वाहा
इत्यनेनचंदनालेपनं॥ॐ भत्रुहायस्वाहा इत्यनेन अक्षतप्रदानं॥ॐ कपि
लायस्वाहा इत्यनेन पुष्पप्रदानं॥ॐ पक्षायस्वाहा इत्यनेनधूपोक्षेपः॥ॐ वि
नतयेनमः इत्यनेननैवेद्यधूपोक्षेपः॥ॐ विनतयेनमः इत्यनेनदीपप्रदानं॥
ॐ स्तनुकालाभिगामिने स्वाहा॥इत्यनेनफलार्थकनं॥ॐ बलिभोजनायस्वा
हा॥इत्यनेन नैवेद्यप्रदानं॥ॐ स्वामिभक्तायस्वाहा॥इतिध्यानमंत्रः॥क्षत
शरहि रसात्रिजागरण रहिर दिव्यजानितरहि र इममर्धं गृहू र सत्यंब्रूहि
स्वाहा॥ हां॥इतिबलिनिवेदनमंत्रः॥ अध्यायनन्तु उतमासपक्षादिनानिस्व
कीयकार्येषु अवधौ पुरुषः विदध्यात्स्थापयेदित्यर्थः। येन कारणेन सर्वो

राजकुमारी भ० पुत्र गा० १४१॥

एवंविधमिति ॥ एवंविधं कार्यं भावि तन्वेत्ति ॥ चित्ते निवेश्य भयं एणं विमुंचेत् ॥
पिंडसंभक्ष्यास्थिरतागतस्य तस्य वेष्टादिकं निरूपणीयं ॥ १८ ॥ ॥ इति विष
सेनराजटीकायां स्वानवेष्टिते अधिवासनप्रकरणं प्रथमं ॥ १ ॥ ॥ यया
वदिति ॥ ययाश्वः अधिवासितो वा बलि श्रधानानि कृत्यानि उक्तानि
अधुना लक्षितेषुराज्यादिकार्येषु तस्यैव चेष्टादिकं निरूपयामः ॥ १ ॥
कंडूयमान इति ॥ दक्षिणेन हस्तेन कंडूयमानः भयणः लाभं ददाति राज्या
भिषेके पुनः वरपदे बंधं करोति ॥ कीदृशं प्रभावेन नश्री मतराजवकामिति
प्रभावेन नश्रीमतं राजवर्कं यत्रतनत्पया ॥ २ ॥ ॥ करेणेति ॥ दक्षिणेन करे
णयस्तोयदावामकरं कंडूयति तदानी पृथिवीपतिर्न्यं भूतकी दृशं ॥ प्रभत
मानया धराभिः सम्भनुपचितमित्यर्थः ॥ ३ ॥ उद्घाटयेदिति ॥ यस्य राज्या
भिषेके प्रथमेदक्षिणं अदक्षिणेन करेण उद्घाटयेत् ॥ अपचायः हानि ॥ स्वरा
जयाश्रितिनीशलक्षो ईक्षितं पादपद्मं यस्य स तथा भवेत् ॥ ४ ॥

कौलेयक इति॥ यदा कौलेयकः दक्षिणकर्णदेशं दक्षिणेन करेण कंडूयति
तदा गीतवाद्यविनोदयुक्तं पृथिवीपतित्वं जल्पति॥५॥ ॥कंडूयने इति
॥दक्षिणपाणिना चेत्सारमेयः स्ववदनं कंडूयते तदानीमन्यैः सहस्रमि
पालैर्भोज्यानि तोयानि चिरं चिरकालं यावत् भवन्ति॥६॥ ॥वक्ष इति॥ य
दा वक्षः स्वपाणिपादेन दक्षिणेन कंडूयति तदानीं तु रंगमानं गमहिष्यादी
गवादिसंपत्सहितं नृपत्वं भवेत्॥७॥ ॥अवाम इति॥ स्वप्रयत्नात् अवाम
पादप्रभवैः नखैः स्वकीयं जठरं लिखन्त एषः वक्ति॥ अयं सरित्तत्वं धुवर्गो
निर्वहशक्तः नृपतित्वयोग्यः भावी त्वर्थः॥८॥ ॥पुरदक्षिणं इति॥ पुरदक्षिणं
वेष्टितं ईदृशं स्यात्॥ तत्र एवंविधं फलं रणतन्त्र प्रदिष्टं॥ कृतवामवेष्टः स्वा
दृषः तदेवसकलं हेति॥९॥ ॥भवंतीति॥ अवामा यदि वामतत्त्वेष्टाः स
म्भवंति तत्र तु गुणाः न दोषाः स्युः गुणदोषप्रतिपादकं वेष्टयोः सामा
दित्यर्थः॥ कौलेयकः पुनः अधिकाः करोति॥ तदा तद्रूत्य फलं अधिकं प्रतिपादनीयमित्यर्थः॥१०॥

गणोदयमिति।।पंचविधेनशांतेनपुंसांमहोदयंराज्यं प्रवर्षणविनश्यतिपंचप्रका
रेणदीप्तेनपुनःपदःप्रदाह्यवलात्कारेणनदेवहरन्ति।।११।। ।।दीप्तइति
।।दीप्ताभिधास्यास्थितिर्वेविशितोभ्यांप्रवासराज्यक्षितिमन्मवःस्युः।। अप्रमत्याँ
स्पनामिधाभ्यांचिरकालभोग्यराज्यंसमृद्धंस्यात्।।१२।। ।।दिग्वेषित
स्थानगतिस्वराख्याः इहलोके एते पंच दीप्ताःशांताश्चभवंति।।तथाप्र
न्येष्वपिशकुनेषुनिमित्तवद्भिःभयःपरिभावनीया।।१३।। ।।इतिश्री

वसंतराजटीकायांश्वावेषितेराज्याधिकारप्रकरणंद्वितीयं।।२।। ।।
वरस्येति।।कन्यावरणोद्भूतस्य वरस्य पतिं प्रार्थयंत्याःकुमारिकायाःस
र्मास्तनस्यचेष्टास्त्रकमेणअप्रमोन्यपरीक्षणार्थं आख्यायते।।१।। ।।
कौलेयक इति।।दक्षिणवेषितेकौलेयकेकन्याविवाहास्यात्।।नतुवा
मवेष्टेषुन्यासमंकेलिरनेसतिलयाऊढयासाद्धं सुखेन आहानियाति

कंडूयइति॥ नरणे हृदिस्थेसति दक्षिणमंगभागंस्तनेभेयदर्थं कंडूयतेन
दासोऽऊढास्तनविनरश्चैभवेन्न॥ वामांगकंडूयनंच्छप्रशस्तंभवति
॥३॥ ॥उल्लिप्येति॥ यदिदक्षः दक्षिणांगंउल्लिप्यपटेमणिकेघटेवा
स्पर्शंकरोतितदानीयपरिणीयतेसाच्छ्रेवस्पर्शवकुपुत्रयुक्ताभवति॥
४॥ नामानिजानितिपुंनामानिकेषेत्रशालाग्रहमंडपादौ शंमंख्याकमांग्रु
विवाहनीयांवन्ति॥ यत्रयस्मात्रकारणात्रसाकुलदूषयित्रीसाविज्ञी॥

५॥ ॥कौलेयकइति॥ ॥यद्वरणोद्यतस्यपुंसः कौलेयकःश्वाक्तामिशंकः
श्वाभिमुखःश्वभ्युपैति॥ साच्छ्रुनयंदाभवति॥ कौटुंबीभर्तृकुटुंबमारीति।
भर्तुः कुटुंबस्यनक्षयंकरोतीत्यर्थः॥ विदुषासाकुमारीदूरेणहेया॥६॥
॥ ॥नामाग्रहिणेति॥ ॥ यदिवामांग्रहिणानाशिकाग्रंकंडूयतेभाग्यपनाशुवि
नत्रनासिकाग्रंकदाचित्कंडूयते। वामेनयांवाकुटिलंप्रमातिग्रसोक
पितः कुमार्याः वैधव्यदोभवति॥७॥

हदेनेति॥ यः स्वाहदेनविष्ठांकुर्यात्॥ अथवावामकरेनशेनेशयनंकुर्यात्॥ अथ
यवावमेनग्रांतिंकुर्यात्॥ अथवाकार्यस्वामहूरौस्वनेन॥ अथवाप्रंगा
रपस्यास्थिनयादिकंस्वनेन॥ सभषणः पंवत्वभीत्यैउक्तः॥ ८॥ ॥ यक्षइति॥
यः पक्षः स्वभृत्यायोनिंजिघ्रति॥ सकेर्मांक्षत्रयोनिमाह॥ यदिनागस्तुकः
मैथुनस्योभवतितदाइतरेनरायस्तुवि स्यात्॥ ९॥ ॥ प्रश्नेइति॥ कुमार्या
:नरायेप्रश्नेविहितेसति यदिवामपवेष्टः स्वास्यात्तदाश्वभदः नवान्यः मु

भद्र॥ भृत्याउपरिसूत्रंप्रकुर्वन्स्वायंवीसपत्नीभवरोनूते॥ १०॥ ॥ सन्मार्ज
यन्नेति॥ वामकरेणजिह्वासन्मार्जयन्नरस्यभोगप्रियतांब्रवीति॥ पक्षःवा
मपादलिहन्स्वामरणोजितेनविनेनवर्तिजल्पति॥ ११॥ ॥ क्रमिति॥ नि
जंमूत्रंलेढिदिशंनवोमांयदिस्वाश्रयातितदादयितः अनुरागीस्यात्॥ वा
मंलिहन्उक्तनरस्यपूर्णमहानसेचापरणंददाति॥ अन्नपानकःस्यादि

गत्वासीनिं॥गत्वा क्षिकर्णानन्तवामस्त्र हे नामागसंस्पर्शेनन:कुमारी राज्ञी
स्यात्॥तस्यनरस्पगहे क्रमेण यथोत्तरवृद्धिमती स्यात्॥१३॥ ॥कार्यमि
ति॥नरेण कुमारीनरणं आवाभिकाभि:समस्ताचेष्टाभि:कार्यपातं तथा
सर्वैण नामेन स्थानचेष्टितेनतपातं विदध्यात्॥१४॥ ॥इतिवसंतराज
टीकायां विवाहप्रकरणं तृतीय:॥३॥ ॥अथेति॥ ॥विवाहप्रकरण
कथनानन्तरसरसात्तस्यतत्ताहशं चेष्टितं वयं अभिदध्म:॥कीदृशं अथ

मेयं प्रसंस्वयन्त शाकुने कोविदेश्य:देशलाभादिनिमित्तभूतं हितं भव
ति॥१॥ ॥उपस्थितइति॥य:मंडलप्राप्तकनकर्मपाकात् उपस्थित:
पुरस्थितश्चंद दक्षिणपाणिना स्वं शिर:स्पृशत् उल्लासितांतरात्मा भव
ति॥ अस्तो मंडललाभद:स्यात्॥२॥ ॥हत्वानीति॥हत्वातिवी जाति
नागृहीत्वा स्वंगेषु यांत:कषी तत्वा:स्तुति नामयाते सति निवर्तमाने
सुतेषु अपसव्यभूते सति नियतं भर्तार्या:स्यु:॥३॥ १५३

चेष्टास्विति॥ नामाभुवेष्टास्तुनीकृतास्तसल्लयः। पुमान्शविशांकः दुरोद
रंक्रीडति॥ ससकलान्द्यूतकारान्विजित्यधूनं। वितंसमस्तंशादद्याति
॥४॥ ॥उत्कासेति॥ उत्प्रावल्येन कासः हिक्काहेडकादिप्रसिद्धास्यनं
स्वायः अंगभंगः प्रसिद्धः नामे यानिः श्वास ऊर्ध्वनायोः प्रावल्यं विजृंभणं
जंभा॥ अष्टौनिमिषानायकां नद्दष्ट। एतानिधूनेप्रवर्णसंतिनवामचेष्टा
॥५॥ ॥विलासिनीति॥ भुजंगः गणिकायानिः अयनामचेष्टेभवणेसन्तिवि

लासिनीसंग्रहणंस्वाकारंविदध्यात्॥ वेश्यापुनिः भुनिवामचेष्टेसतिभाक्तु
कंठवनापलत्रंनिनासंकुर्यात्॥८॥ संभृत्र यंभिति॥ स्वारमणीयदेशेसं
भृत्र यत्र अप्रनापालानिनामचेष्टांकुर्वन्त्॥ गर्भवन्यास्तनजन्महेतुःस्यात् ॥८॥
॥ अप्पनामचेष्टाकन्याजननीयभवंति॥७॥ ॥विघ्नेति॥ विघ्नाविदूावं
मिःनानिः॥ श्वासविजंभणानिपुनीनानिप्रस्वापः शयनंकाशाः पुनीनेः अंगं
गविमोडनंअंगभंगः यद्येनानिस्या प्रावरतिनदा प्राभुगर्भवन्त्याः गर्भ

क्रीडांमिति॥ शुभवेष्टितो यः पक्षः क्रीडां विदधाति स शुभी षंयोगं विदधाति॥
नराणां नामां वनेष्टांविदधत्वइ एषेन साई विरहब्रवीति रूपयति॥९॥ शुभस्व
रइति॥ यः शुभस्वराश्शुभवेष्टितनस्त्र शुभप्रदेशे मृगं करोति॥ तदा प्रसौउ
पमिनाउ शुभवना हृदिस्य धनधान्यादिलाभानिः संशयं ददाति॥१०॥ ॥
अशुनाम इति॥ यदि दक्षिणेन वादेन अशुनाम गात्रं सारमेयः कंडूयति तत्र
नराणां नाशि अपसफलं वदति॥ व्यसये सति अफलं स्यात्॥११॥ ॥मन्यसे

ति॥ मन्यस्य यः संग्रहणं विदध्यात् तथा नरो यः सोवितं बाधते तिसमीहते
॥तयोः अपसव्यवेष्टे पक्षे सुखं स्यात् वत्तवामवेष्टे दुःखं स्यात्॥१२॥ ॥
विषेति॥ यः मंडलः दक्षिणवेष्टः स विषासमारंभः विधौ प्रशस्तः स्यात् तथा
:वामवेष्टः स पुनर्नराणां पूर्वार्जितामपि विद्यां हन्ति॥१३॥ ॥संतुष्टचित्त
इति॥ यः संतुष्टचित्तः सुखसुवेष्टः स निवर प्रदेशे सिद्धिं करोति॥ यस्तु
यदा पराङ्मुखो धावति॥ स कर्तानां नराय नसिद्धिहेतुर्भवति॥१४॥

दृष्टेति॥ यदि जागरूकः शशांकदृष्टा मृदिनांतरात्मा सन् निर्विशंकः शब्दं क
रोति स जनस्य सौख्यं विदधाति सर्वं दुरितं निहंति॥१५॥ ॥इति वसंतराज
टीकायां श्वावेष्टितेदेशलाभादिप्रकरणं त्रयं॥४॥ ॥वर्षानिमित्तमिति
॥याः शाकुनज्ञानविशारदैः श्वनकानामेस्य वर्षानिमित्तं वेष्टाविशेषा
विधिना उपदिष्टाः परमार्थेन दृष्टाः शिष्टाः ताः शृणवंति॥१॥ ॥उद्घाधेति
॥वेदक्षिणपक्षिउद्घाधस्वकीयांनाभिंलीढे॥ श्वपतो जागरूकः गृहस्था

परिप्रधिस्थः शेते न तदा प्रबुद्धः प्रभूतं प्रबुद्धिपतति॥२॥ ॥वर्षास्विति॥वर्षा
सुसलिले निमग्नाः विशेषात् नक्रश्चमरणा दावृष्टिं कुर्वंति॥ यदि श्वपः वि
धुन्वंति नो यं विनंति तदा यत्कालांतरे प्रयत्नजलागमाय भवंति॥३॥ जृंभा
मिति॥ यो जागरूकः जृंभां कुर्वन् गमनं विलोक्य प्रक्रयानं कुरुते स प्राव
षं प्रंबुपूरप्लुतावनिं सर्वसमग्रसस्यं जल्यति॥४॥

उच्चैरिति॥ अब्दकाले स्तम्भकूटगेहप्रासादसंस्थैः अभिरुच्चैरुवाद्भिः आसा

रवर्षी जलदो भवति अन्यदा तु रोगाग्निभयप्रणाशाः भवंति ॥५॥ ॥निर्गत्येति॥ यदि नौयात्रनिर्गत्य पातालं अधिरुह्य कौले यक बेन्द्र कार्यविधुनोति नितनिश्रितं अब्दः प्रावृषि वृषी वलप्रीतिकरीं वृष्टिं करोति॥६॥ ॥उच्चैरिति॥ यदि भषणः उच्चप्रदेशं अधिरुह्य रविं ईक्षमाणः अभीक्ष्णं भषन्

यदा

भवति तदानीं अंभोदमुक्ताः अविरेण प्रभूतावर्षैर्भवति॥७॥ ॥ननीरद इति॥ केनापि नरदोषेण बेशप्रभवेन बेन्द्र नीरोद स्पर्षिं नमे भवति तदा घोराग्निभीरुकू डमरप्रकाराः अनर्थाः अचिंतिताः संनिपतंति॥८॥ ॥

इति वसन्तराजटीकायां श्वाचेष्टिते वृष्टिप्रकरणं पंचमं॥५॥

॥सैन्यहृदयस्येति। आचार्यवर्य्यः अवरोधेनेनस

अकस्मात् युधिमित्रं मिलति॥१३॥ ॥मध्यादिति॥ यदि नयोः मध्यात् अन्यत
रेणापुनावालिंगहीनः अन्यः ततीयम षएः आत्मशान्त्या आधिदं धर्मं त्तेनस्य
राज्ञः तत्र अपरः अरातिर्भवति॥१४॥

एके नेति॥ उभयोर्मध्यात् एके न गृह्णाति तं भक्षं तत्तनीयः स्यात् अन्यो गृह्णाति यदि स
द्वावपि तौ निहंति तदा समिंगं आरातिं जयति॥१५॥ ॥समइति॥ यदि
अविरोधभावात् तत्तनीयेन अ नासमं तदन्नं स्यात् तौ समं क्रान्तः तदानीं राज्ञो
स्तयोः संधिविधायि मित्रं समुपैति॥१६॥ ॥आदायेति॥ नल्कके शर
फलनादिकं आदाय स्थानान्तरं जित्वा यदि बलिं प्रतिनत्र संनिधष्पश
अ राजा तदा यां अुवं आददाति॥१७॥ ॥ध्रुवमिति॥ यदा तु ध्रुव नर एवोस्ती

नियस्थे कल्पितराजा नाम्नो अुनोर्मध्यात् एकोऽपि शोनं वंशं करोति तदा त
नृपयो रवशं पयुद्धं भवेत्॥१८॥ ॥द्विजेति॥ ॥द्विकूस्यानवे खानि तदे
:प्रशांते यथोत्तरं संगवृद्धिकारी स्याभवेत्॥ चतुर्भिरतैः प्रदीप्तैः तसं
धिः तसपराजयः स्यात्॥१९॥ ॥अक्रूरेति॥ सोऽपि स्थायी क्रंतदकाति॥२०॥

पक्षः इति ॥ यः पक्षः पूर्वं वरं वीक्ष्यमाणः कर्णौ धुनोति प्रधावन् उत्पतति यो वा
प्रपन्नत्यगत्याप्रसर्पति ॥ स पराज्ञोः संपरायप्रशमाय भवति ॥ २१ ॥ ॥ प्रद
क्षिणमिति ॥ यदा प्रदक्षिणं तुरंगः प्रप्रदक्षिणं भवति तदा रणात् अनंतरं
संधिः यदि पक्षः नेष्यति क्रमात् क्रूरो न तदा प्रथमं रणं विना तु संधिः ॥ २२ ॥
॥ राज्ञोरणमिति ॥ ॥ राज्ञोरणं नैव भविष्यतीति प्रश्ने कृते यदि सरमासुत
स्य समस्ता अप्रभावे क्षामभवेत् तदानी प्रतिघोरः समरः स्यात् ॥ २३ ॥

लोलनमिति ॥ लोलन् नागरूकः स बाहन्या मान्य यदा निदेशं नरेशं लोलय
ते ॥ यत्र कांडवेगः स्यात् यो सौ हृदने वस युधि भंगं ब्रवीति ॥ २४ ॥ ॥ अनेति
॥ यदि शानं प्रदीप्तं न विरुद्धं निमित्तद्वितयं अनाहतं स्यात् ॥ तदा नयो मेधा
दादिकृतं निःफलं पश्चिमं फलान्वितं शमनं नेति ॥ २५ ॥ ॥ युद्धमिति ॥ यु
द्धविधानं चलितं च लिनस्य उरु म इस्य सैन्यद्वयस्य मध्यात् यत्र कौले
ययो ध्वजादौ कृत्र यतितस्य राज्ञः असंशयं जयश्रीर्भवेत् ॥ २६ ॥

विनिर्यन इति॥ मंदिरन: विनिर्यतो गच्छत: पुंसो यदि पक्ष: अपसव्यं अपया
तितदा तस्य युद्धे जयं स्यात्॥ वामगति: पराजयं विधत्ते॥२७॥ ॥योद्ध
व्येति॥ ॥अथ येन योद्धव्यं मया इति यात्: आपात्रिकं निमित्तं अभदस्या
त्॥ यस्तत्र: दिनांतरेषु युत्स: तस्य पात्रिकमेव दक्षमकरं॥२८॥ ॥
धुन्वन्निति॥ शिर: कर्णकलेवराणि धुन्वन् कंपयन् उत्थितेस्था
नं उपेत्य बमत्रं कुर्वन् समावेदित नाम वेष: सन् कपिल: यात्रानि
षेधं करोति॥२९॥ ॥बलदिति॥ एवंविध: श्वा अपवस्थितानां सिद्धिं विद
धाति॥ किं कुर्वन् क्रीडां कुर्वन्॥ लिखन्निति नखाग्रेण भूमिं विलिखन्नि
त्यर्थ:॥ कीदृश: बलवद्वपुर्नवलकाय:॥ पुन: कीदृश: लालितपुच्छजिह्व: ला
लितेन वक्राधनेपुच्छजिह्वायेन सतथा॥ किं कुर्वन् सन्मुखं आपतन्॥
कीदृश: विनयेन युक्त: न स्यात्॥३०॥ ॥इति वसंतराजटीकायां श्वावे
पिते युद्धप्रकरणं षष्ठं॥६॥

शुभ इति॥ शुभाशुभज्ञाननिमित्तभूतं श्रुतमश्रोक्तिमेतत्र पृच्छ प्राख्या
यनेयत्र प्रखिन्नचित्तैः प्राद्यैर्मुनिभिः नराणां सुखाय प्राख्यातं॥१॥ स्वा
इति॥ जिह्वया दक्षिणसृक्विभागं आलिहन्त् समस्तेषु उद्यमेषु सिद्धिकारी
स्यात्॥ तथा नखाग्र जिह्वा रदनैर्वाम पृगं स्पृशन्त् सदैव लाभकरः स्या
त्॥२॥ ॥जघनमिति॥ यदि भषणः दक्षिणतः जघनं जठरं हृदयं शिर
स्कं मनः स्पृशति तदभीष्टं सकलं प्रधिकादधिकं नियतं प्रकरोति॥३॥

कर्त्तव्य इति॥ कर्त्तव्यवैरिव्यसने च्छिति॥ कर्त्तव्यं वैरिणं व्यसनं यत्नेषु स
सुप्रदमेममसिद्धिनयासती नुररी कलेसति यदि श्वा करणौ धुनोति तत्र
रस्य धुवं चिंतितकार्यसिद्धिर्भवेत्॥४॥ ॥विजृंभ इति॥ यो विजृंभते हृद
ने पुलसोवा भमादि विंना तुस प्रभयाय स्यात्॥ नु पुनरर्थे प्रपरेषु प्रयो
जनेषु भयाद्यनर्थप्रतिपादनार्थः स्यात्॥५॥

अंकुरितइति॥अंकुरयुक्तेनपल्लवितइतिजातपल्लवे॥सपुष्पइति॥
पुष्पसंयुक्ते॥फलान्वितइतिफलसंयुक्ते॥भूरुहवृक्षेतथापुष्पेण
पाटलीरक्तरोपंके कर्दमे कुंभे घटे॥अंभसिपानीये गोमये॥६॥ ॥इंग
णेकेदारेवप्रेमृत्स्नामृत्तिकातस्यां मार्गिकेभाजनविशेषः इष्टकाप्रसि
द्धा॥तस्यांप्रासादकुड्यादिकेष्विति॥तत्रप्रासादःदेवभवन
तोगृहंकुड्यंभित्तिःअन्नवयादिकेशस्यसस्यहृष्टभूमितिएतेषुस्थानेषुएत

यानिरिक्तशोभनेषुयस्त्वपीत्यर्थः॥एतेषुसारमेयाभिलाभायमूत्रंकरो
ति॥७॥ ॥युग्मं॥शय्याइति॥यदिशय्यासनवस्त्रहनाशनेषुछिद्रेषुधू
लीनिवरएतेषुस्थानेषुयदामूत्रंविसृजतितदातरारणाअनंततःअर्थला
भःअभिमतःस्यात्॥८॥ ॥कांडनीति॥कांडनीउखलीतिप्रसिद्धामु
शलंप्रतीतं॥कांजिकंधानीकांजिकभक्तपात्रंसूर्पकंप्रतीपंतनदक्षिण
वेष्टेष्वितिसन्तिवकुधनंलभतेतेषुमूत्रंकुर्वन्तिसन्तिअमीष्टभोज्यमित्ये ह्र॰ २॥

सिद्धान्तेति॥ सिद्धान्तनिष्ठाफलमांसवक्त्रः अभिमुखोपक्षः सदैवलाभायभव
ति॥ तत्रसिद्धान्तं शेषाणिप्रतीतानि॥ तथाहस्तपादादिकलादिकैः सहवर्त्त
मानाः स्तोकैः दिनैः महतेधनायस्यात्॥१०॥ ॥तुंगडुति॥ यदितुंगस्थाप्रदे
शात्तुंगयोस्थितदक्षिणेनकरेणशिरः कंडूयतितदासर्वेप्सितानिविनानिसि
ध्यंतिप्रसाध्यान्यपियानिमतं॥११॥ ॥अधिष्ठितइति॥ यदिश्वास्वकीयथा
मनतं अधिष्ठितः दक्षिणमक्षिप्तघाधनैमित्तिकंपश्येनदुष्करोपिसिद्धीवित

पत्तनिगुभीष्टसिद्धिः स्यात्॥१२॥ ॥ दृष्टेति॥ समयानैमित्तिकंदृष्ट्वायदिप
नत्तनिराभीष्टसिद्धिः ... नेत्रादिलावनेत्रनिमील्य
श्पतितदाकौलेयकः पांडुरवस्त्रलाभं ब्रवीति॥ नेत्रादिलावनेविनिमील्य
भयापितस्मिन्शयनेनयैवशेते॥१३॥ ॥शुभावहइति॥ शयनेस्थितः
स्वाशिरः धरांउन्नमयन्नराणांशुभावहः स्यात्॥ यदिकर्णौधुनोतितत
दासमस्तप्रयोजनानांप्रणाशंकुरुते॥१४॥ समागमइति॥ दृष्टः शेषेवधि
नोयः सारमेयः समागमादावपिशुभोभवेत्॥ अधुनास्थितापवेशग
मनेवदुष्टंअनिष्टंचेष्टंश्वाननयंब्रूमः॥१५॥

उद्धूलित इति॥ उद्धूलितः रजोवगुंठितः भस्मादिभिः पूर्णवक्त्रः पुरोभवन्
यदा घोरभयाय स्यात्॥ तस्य अग्रतः अस्थि नवं गृहीत्वा आभवति अ
सो ममस्य पुरं याति॥१६॥ ॥विनामिषमिति॥ आमिषं विना यत्र जाग
रूकाव हत्वा मिलित्वा चिंतां कुर्वंति तत्र अचिरात् विग्रहादोस्यं निग्रहहे
तुम्हनं उग्रं उत्पद्यते॥१७॥ ॥संधिरिति इति॥ संधिरं पुच्छ आवरणः क
र्तिनमः पुच्छकर्णैः रुग्णार्तः आमयव्याप्तः॥ कृशः दुर्बलः॥ विचित्रः अप्रमि

त्युबंसत्सर्वं प्रसर्पन् एवंविधः सारमेयः कार्योद्यमेषु प्रविलोक्यमानः
श्रेयोविघाती न भवति॥१८॥ ॥निमज्ज्य इति॥ तोये निमज्ज्य स्वयपुर्वं
धुन्वन् कौलेयकः घोरभयं करोति यदि मंदिरे वा अथवा ग्रामे अभी
क्ष्णं भषन् भूमने राज्ञः घोरभयाय स्यात्॥१९॥ ॥अत्युच्चनादमिति॥
कौलेयकानां अत्युच्चनादं यदि वादिनेशं दृष्ट्वा अपि निद्रां प्रवहत्सु भषणं त
था विजृंभा तथा वमनं ऊर्ध्वः श्वसो अकंपनिदंति॥२०॥

द्वारप्रदेश इति ॥ द्वारप्रदेशं जघनं विपर्ययेन पक्षः पूजार्हे पायागमनाय भ
वति ॥ तत्रोपविशं स्व प्रभिमतेन जनेन सार्द्धं भंगं करोति ॥ २१ ॥ ॥ प्रवि
श्येति ॥ यः गेहं प्रविश्य परमसेन स्तुभं समालिंगति ॥ अथ वायः वृद्धांसमा
तो हंति स पक्षः स्निग्धजनेन सार्द्धं समागमं ब्रवीति ॥ २२ ॥ ॥ ध्यायेति ॥
यदि ध्यायति कस्य उत्कटेन आसनेन धर्मे स्थितिं विदधाति तदा जाग
रूकः स्वहृदपि सार्द्धं आशु विरोधं उग्रं उत्पादयति ॥ २३ ॥ ॥ श्वन इति ॥

सर्वत्र काले सकलो घर्मेषु दाक्षिण्यवेषिनः शुभप्रदः स्यात् ॥ यदि प्राक्तनपु
ण्ययोगो भवति तदा शांतं प्रदेशं केकुभं वशोनं स्थासंश्रयेत् ॥ २४ ॥ कार्या
णीति ॥ श्वनिदीप्तेन रवेण सर्वाणि दीप्तानि कार्याणि प्रत्यपयातानि यो विद
धाति तस्य बंधूबंधनाद्यास्यन अर्थोपलंभति ॥ २५ ॥ ॥ कंडूयमाण इति ॥
स्वकरं कंडूयमानः सर्वाणि कार्याणि फलान्वितानि करोति ॥ श्रवणप्रदे
शे मधुरार्थं वाः स्यात् आमिषेण समं भोज्यं ददाति ॥ २६ ॥

॥यस्येति॥ यस्य वेश्मनि सारमेयः चिरं नभो गोमयमांसविष्टाः ईक्षिते समनो
ज्ञां रामाप्रसूतं इव रिणः पुनः स्वरं सौख्यं च प्राप्नोति॥ ॥वसुंधरायाइति॥
वसुंधरायाः कमपि प्रदेशं मुहुः स्पृशन्‌ यदि श्वा पूर्व लोकेन न दाक्ष्य
ते न गमहानिधानमस्तीति इति सिद्धैः रहस्यं कथितं॥२८॥ ॥दिनकर
इति॥ दिवसात्ययो दिनकराभिमुखः स्तनरवः कर्षकभीतये भवति॥ उ
पुनः निशामुखे पवनदिग्वदनः चौरसमीरणभीतिदः स्यात्‌॥२९॥

उदङ्मुख इति॥ निशीथे उदङ्मुखो रुवत्‌ द्विजोपपीडां गवां मरणं च वक्ति॥
निशान्ते शिवदिङ्मुखस्य ईशानस्य कुमारिकादूषणागमपावक्रा च
वक्ति॥३०॥ ॥प्रातरिति॥ प्रातः प्रभाते दिनेशाभिमुखः अग्निदिक्‌ स्थो वा
भषन्‌ अनलचौरभीतिं विधत्ते॥ दिनस्य मध्ये पुनः अग्निं तं मृत्युभीति
॥दिनान्ते सरक्तपातकलहं विधत्ते॥३१॥ ॥भषन्निति॥ दिनेशाभि
मुखः ग्रामस्य मध्ये प्रभाते भषन्‌ नृपनाशनाय स्यात्‌॥३॥ यदि विष्टा

विमुंचन्‌ दृश्यते स्यात्तदा सिद्धिः पिकार्ये उपद्रवस्यात्‌॥३२॥

ऊर्ध्वाननेति॥ भास्करसंमुखी ना: ऊर्ध्वानना: श्वानः महते भयाय
स्युः॥ अन्यदा तु संध्यासमये श्वानः नगरस्य निवासकाः स्युः॥३३॥
ग्रामेति॥ निशायां खरसारमेयाः ग्रामं शून्य विधास्तु सहिताभवंति ग्रा
मे भवितव्यमपरा: स्मशाने मुख्यपुंसां नशाय स्युः॥३४॥ ॥ग्रामस्थेति॥ ग्रा
मस्य मध्ये बहवो मिलित्वा श्वानो मुहुः २ क्रूरस्वा: २टन्यः मुख्यस्य पुंसः
अपसोख्य कथयंति शब्देन मुहुः॥२॥३५॥ भषतीति॥ अथवा ये मंडला भिः
प्रधावंति तेन मन्युदाः शून्य विधायिनो वा स्युः॥३६॥ ॥खननीति॥ यदि

सारमेयः अगारे कुड्यं खनतीति तदा खलु निश्चये संधिपात: स्यात्॥ यदि गो
ष्ठप्रदेशं खनतीति तदा गोपहारः स्यात्॥ यदि धान्यस्य भूमिं खनति तदा
धान्यलाभः स्यात्॥३७॥ ॥कृत्वेति॥ द्वारि शिरः कृत्वा बहिर्वपुः श्वाश
हिणीं प्रपश्यन् दीर्घं रौति तदा रोगदः स्यात्॥ बहिर्मुखः अभ्यंतरकाय

भा॰ शकुनावलिकौ॥३८॥

षदा इति॥ यदा सारमेयः गृहे पुंसः पादौ जिघ्रति तदा यात्रां वक्ति। अथापि ष
सतः गंतुमिच्छोः जिघ्रति लोठति वा यानदा प्रयाणयात्प्रयाणभंगं ब्रवीति॥
॥३९॥ ॥धनागम इति॥ वामं जानु कटिं जिघ्रति सति धनागमः स्यात्
अथवा मां जिघ्रति प्रियाभिः कलहः तथा वाम ऊरुं जिघ्रति सति विषयोपभो
गः स्यात्। अथवा मम ऊरुं जिघ्रति सति मित्रैः सह वैरं स्यात्॥४०॥ ॥भुजद्वय

मिति॥ सारमेये पुंसः भुजद्वयं जिघ्रति सति तस्करवैरियोगः स्यात् तथा मां
सास्थिलकाष्ठानि भस्ममध्ये गोपयति सति प्रभूतं अग्निभयं स्यात्॥४१॥ ॥
भयतीति॥ भूमिरुहः अधो भषति सति अतिवृष्टिः स्यात्। गोपुरे मु
नि भषति सति पुरस्य पीडा स्यात्॥ मंचे पुनः तत्र शयनं तु भयात्त्रिः स्या
त्॥ तथा तस्य गृहस्य मध्ये अग्निः स्यात्॥४२॥

मवेदिति॥ गृहस्योपरि भषन्श्वानभीत्यै स्यात्॥ प्रयाणे पश्चात् भषन् भी
तिकरः स्यात्॥ यस्यासान्निवेशे अपसव्यं दक्षिणं भयद्वजति सअशुभ
वैरभीतिरूपयन्तीत्यर्थः॥४३॥ ॥भषन्निति॥ अभीक्षणं भषन् कौले
यकः श्वेतकदाचित् भवनास्थिता नां अवेष्टनं कुरुते॥ तदा अवश्यं एवं
धनं संपद्यते भयं उपस्थितं ज्ञेयं॥४४॥ ॥लिप्त इति॥ लिप्तः घृतगण
दिनापूरितः अक्षतैः एवंविधे वस्तु एकविशेषे प्राङ्गणे रममाणः श्वानिर्विह

:अतिबद्धीसंपदं विरतिनन्तर एव नाति पुनः असौ अनर्थः करं स्यात्॥४५॥
एकेनेति॥ यः एकेन लोचनेन रोदिति॥ कीदृशः दीनः। अल्पभोजी असौ
गृहस्य दुःखं करोति यस्तु गोभिः समं क्रीडति सश्वा अमस्तु भिक्षां तु
दंव कुरुते॥४६॥ ॥इति वसन्तराजटीकायां शाकुने श्वचेष्टितेशुभा

कुमारकर्णासंप्रश्नं॥१॥

शुभाशुभइति॥ मुनि संमतेन मार्गेण अस्मिन् शुभाशुभज्ञाना नूपितं
यथावत् उक्तं अथ अत्रस्थानविवेचिते न लाभस्यैनत्तु दियमात्रप्रद
र्शनेत॥१॥ ॥यक्षोइति॥हरिद्रामिषगैरिकाद्यैः पूर्णाननोयक्षः स्व
र्णलाभं वक्ति॥पुष्पफलांकुरे पुनि रहविंदधानः निधिलाभकारी स्या
त्॥२॥ ॥यः पल्लवैरिति॥यः स्थापल्लवैः नवीनपत्रैः कीडतितथाद्द

क्षमलं ईक्षते॥ससौख्यं ददातितथायः मंडलः अभिमुखः अभ्युपैति॥
कीदृशः रक्तादक्षमक्षोरक्तेनवस्त्रना आक्षमक्षं यस्यसतथा॥सनिधिला
भहेतुः स्यात्॥३॥ ॥स्थित्वेति॥ उन्नतेप्रदेशेस्थित्वा यदिस्वादक्षिणे
नपादेनशिरः प्रदेशं कंडूयतिनियतं नरस्य नष्टेतु लाभं सघः विदधा
ति॥४॥ ॥फलमिति॥यक्षः फलंगृहीत्वा निवासं विसन् पुत्रलाभं ज
ल्पति॥योहृदयः प्रयातुः अभिमुखं अभ्येति सधनधान्यला

मंडुकचारः ॥५॥

दक्षिणमिति॥ यदि दक्षिणेन चरणेन मंडलः दक्षिणं वेजन चरणेन मंडलः
दक्षिणे वेष्टितं करोति॥ तदा लाभदः स्यात्॥ यदा वामकेन प्रेसो प्रात
रतितन्ने लाभदः स्यात्॥ ६॥ ॥ मूत्रमिति॥ यो जागरूकः मूत्रं विधाय
अग्रिमुखं प्रयाति स पुंसां शुभदः स्यात् सर्वकालं सर्वेष्वपि कार्येषु शकुनकी
र्त्तनप्रशस्ता॥ ७॥ ॥ स्थान इति॥ यः मनोज्ञे स्थाने मूत्रं विदधाति यः सन्तुष्ट
चित्तः श्रमवेष्टितः ख्यनपायः सरमास्तुतः स्यात् रवः शुभशब्दकारी॥ अ
सोऽपि प्रेतपदार्थलाभं करोति॥ ८॥

॥ इति वसंतराजटीकायां श्ववेष्टिते लाभप्रकरणमष्टमं॥ ॥ कण्यन
इति॥ रोगिणः मरणः मरणजीवितं प्रति कपिलस्य चेष्टिते कण्यते यत्र
वेरकवामिभाषितं लक्षणमतिशयवर्त्तते॥ १॥

लीढश्रुति॥ अथ यदि सारमेयः रोगान्तरस्पृहस्तस्य यश्च नलं अंगुलीवोलीठ
अथवा जिघ्रति॥ तदा वासरपंचकेन तत्य चनामवश्यमुपदिशति॥२॥ ॥
कर्णयुग्मं अथवाऽदक्षिण हृदयं न तं यन्त्र वासरैस्त्रिभिः रोगिणो मरणं वदति
॥ पुनर्नासिकां आलिहन्त्र दशमिर्दिनैः रत्नकूनस्यात् ॥३॥ पुनः पुनः दक्षि
णमूरुभागं लिहन्त्र पंचमिर्दिनैः मृत्युमाह॥ जठरावलेहानन्तरं दक्षिणमेव
पदः अथवा स्पंदयमक्षयेयमग्रहेक्षिपति॥४॥

अथवामदृशि॥ यदा श्वा चेत्कौलेयकः अथ वामभागे न वलिम्या यस्य कंडूति
नयाकरोति तदा तत्रैव नदी हि रोगानपि भूत्नः स्नानं नगेहं नियतं प्रयाति॥५॥
पुच्छेरिति॥ स्मरमासुतेन पुच्छोरसा लेहन्त्र सिंहनाभ्यां प्रवर्जिताभ्यां क्रमात्रात्रेत
यद्यामाभ्यां दिनाभ्यां रोगवतो न सानं ध्रुवं भवेत्॥६॥

पद्येशनि॥ निमित्तेपद्येसतिवेन्त्रकौलेयकः अखिलानिगात्राणिसंकोच्य अ
लसवित्तवृत्तिः शनैर्नदारोगीक्षणेनपरेतनाधावसतिरूपैति॥ ७॥ ॥वि
धूपेति॥ यदाभल्लूकः अस्थिभंकुरुणैर्विधूपगात्रंपरिवृत्यप्रस्वापलीलां अनु
भवतिनदाश्यामपिनंकालः अचिरेणप्रसह्यक्रोडीकरोति॥ ८॥ ॥संकोचि
तांगइति॥ ॥यः श्वनकः संकोचितांगः पिहितांक्षियुग्मः निरस्तशंकंयथास्या
त्तथाशयानः व्यात्ताननः विस्फोटितवदनः लालांसंवनिक्षरणेनरोगिणंम

र्त्यानियमशब्दनंश्रापयतीत्यर्थः ॥ ९॥ ॥निःकारणमिति॥ यः श्वानिःकारणंप्र
लंपलायतेमोवारिणि अतिभीतः विरौतियः मनोजरज्वाऽस्थिमुखः गेहंविश
तिसव्याधिमृत्युमाह॥ १०॥

अन्यंनमिति॥यः यदा २ दिने २ भास्करसंमुखं आलस्यं अपास्य अन्तंनं उद्वेगका
रीप्रश्नं न भवति॥सदेशाधिपतेः मृत्युं ब्रूते ति॥११॥ ॥रोगार्दितइति॥अयं
रोगार्दितः किंजीवतितिवेति प्रश्ने प्रयुक्ते अन कोज्ञमस्य दृक्षयातेवृयातप्रा
णानि अन्या दृशा वेष्टितेन तमयेत्॥१२॥ ॥रोगार्दितइति॥रोगार्दितरोगा
मिश्रतेभेषजसंप्रयोग औषधसंप्रयोगेतपानपविलोकने दुर्गप्रवेशेच अ
वांनरागतिः श्रेयस्कारी प्रस्थानयासन्निहितेभयेचनारैवगजितेकष्टा॥१३॥

॥सूतिबसंतराजटीकायांश्वावेष्टितेजीवितमरणप्रकरणनवमं॥८॥ ॥अनो
शनि॥सहजवृत्तेः अनोनिमित्तैः॥यात्रास्य अयत्नेन अधनीनैः भविष्यं अप्र
मं वा विभाव्यते संपृतिनिश्चयार्थेनदुर्व्यते॥१॥ ॥वामामिति॥प्रयाणे अमि
भागान्तरवामांदिशंगच्छन्नभषणः प्रशस्तो भवतिप्रवेशेपुनः वामप्रदेशान्तद
क्षिणभागगामीप्रशस्यते॥२॥

यानेइति।। यानेनयात्प्रवेशेनशुभागतिः स्थानविपर्ययेणप्रशस्तामता।। उभयोः शुनीशु
नोः चेष्टितंप्रतिनिनकश्चिद्विशेषः अस्ति।।३।। ।।विष्ठामिति।। विष्ठाशुभंयावसनस्य
खंडंवक्त्रेण आदायपुरः प्रधावन् प्रवासिनांउत्तमवस्त्रलाभंनिश्चयेनजल्पति
।।४।। ।।लोकमिति।। ।।यदिवामभागंलोकंत्यजित्वाश्वान्वरतिपुरस्वेच्छानिवर्त्तते
तदासोस्वयंप्रश्नंजल्पतिप्रस्थनारारातिः दुःखैकहेतुभवति।।५।। आयातीति।।
यदिश्वाहृष्टः क्रीडांप्रकुर्वन्नभिमुखः पदाग्रेविलुठन् आयातितदातोधूवंशी

धं पृथ्वगानांप्रश्नः धनधान्यलाभः स्यात्।।६।। ।।उच्चादिति।। उच्चप्रदेशा
द्वतीर्य असौवामो अस्तुस्वप्रदः स्यात्।। अन्युच्चदेशान्पुनः उच्चदेशंव्रजन्
यदा दक्षिणगोपिशस्तः स्यात्।।७।।

गजइति।।गजाश्वशय्यासनशाद्वलेषु इति।।तत्र गजः हस्ती अश्वः तुरंगः।।
शय्या प्रतीता।।आसनमुपविशनस्थलं शाद्वलानि हरितवृणानि तेषु।।
ध्वजध्वजो द्रुषलसद्मसु इति।।ध्वजं आतपत्रं।।ध्वजा वैजयंती उ द्रुषलः
प्रतीतः सद्म आश्रमप्रश्नयः तेषु।।कुंभे द्विकास्व यचामरेष्विति।।तत्र
पर्याणप्रहारण इति लोके प्रसिद्धं।।मृत्तममृत्तिका।।पुष्पं प्रतीतं।।फलादीनि प्र
तीतानि।।८।। ।।व्रजेदिति।।यदि स्वप्नस्थलेषु मूत्रयित्वा पुरः व्रजेत्तरस देवका

ये इष्टं तत्सिध्यति नव गोमयेन कृत्रेणापि स्नात्नभोज्यं स्यात् शुक्लेण वस्त्रेणभो
ज्यं स्यात्।।९।। ।।तुष्ट इति।।एवंविधापेक्षः अपि सुखप्रसप्तेन्त सदेवपथिम
नार्थसिद्धं स्यात्।।कीदृशः संतुष्टः संतुष्टिमान्।।पुनः कीदृशः स पुरुषः अवक्षात
नुः।।तथा निरोगः रोगनिर्मुक्तः।।उत्साहयुक्त इति।।आनंदविशेषः तेन युक्तः
परिपूर्णकाय इति परिपूर्णः।।परिपूर्णावयवः कायो यस्य स तथा।।सहेलखेलइ
ति सहेलं सलीलं खेलः क्रीडा यस्य स तथा।।१०।।

त्यन्ताधेति ॥ नवानित्यन्ताधिविशेषमिषस्येभयादिवदनेविभयन्नन्यासदेवोपित्रपस
त्यापिविलोक्यमानोध्रुवंमनोरथंपूरयति ॥ ११ ॥ ॥यक्षइति ॥ यक्षः पुरस्तादवानिं
विलिख्ययान्तुर्मुखंपश्यतिनदानीतत्रैवदेशाद्रविणस्यलाभंब्रवीतिभ्रगसं
शयोनकार्यः ॥ १२ ॥ ॥यात्रारइति ॥ ससारमेयः सिद्धिहेतुर्भवति ॥ यः यात्रार
माजिघ्रतितदात्तलोमनत्वयातित्यस्यवाकेनापिपादेनमूर्द्धः कंडः वितिहंति ॥

१३ ॥ ॥आदायइति ॥ यक्षः कुसुमानआदायधावतुयात्रविपुलांसमृद्धिंब्रवीति
वृद्धमः शुनकः दृष्टोपि प्रस्खलितानिसमीहितानिकार्याणिनिहंति ॥ १४ ॥ ॥वा
मेनेति ॥ पथिकेनसार्द्धवामेनगच्छन्‌रम्यांरमणीधनंचददातितुपुनर्मार्जेण
व्रजन्‌कौलेयकः तस्करमीतिहेतुर्भवति ॥ १५ ॥

अगदायेति॥ यदि स्वाहरितं पत्रं दूर्वो नवगोमयं वा आदाय प्रयातुः पुरः प्रयाति॥ तदा
नीराजप्रसादकृनीति॥१६॥ ॥स्थानान्तरमिति॥ उपानहं चेत्तु विधत्ते स्था
नांतरं प्रयाति तदा उद्वहरः स्यात्॥ यदा तु उपानद ददतः पुरस्तात् अश्वस्तेस
हनो वा याति तत् अश्वं ददाति॥१७॥ ॥अश्रार्द्रकीकसइति॥ ॥अश्रार्द्रास्थिमु
खः अपूरतः चेत् दृश्यते तत् शुभदो भवति॥ अश्रुपवाचमेश्रुपकं अश्रास्थिवि
मुखं च विभर्त्ति एषः मरणं विदधाति॥१८॥ ॥केशास्थीति॥ केशास्थिव

ल्कोपलजीर्णवस्त्राणि अंगारभस्मेंधनकर्पराणि च वक्त्रे समादाय यातुः दृ
ग्गोचरे यदि जाति तदा भूरिभयावहः अशुभो भवति॥१९॥ ॥सवत्सइति॥ स
वत्सइति॥ मंडलवक्त्रे सस्यसवृक्षलाभं॥ आलोकितं गंतुः मरणाय
स्यात्॥ वल्लीवनवाद्यवलोकितं बंधनाय स्यात् निर्वाणं आलानघाताय
पंडिता आहुः॥२०॥

मानवायेत्ति॥ यव पूरितानन : वीक्षित : स्या — यस्तु पिलाभदो भवति॥ तथा स्वां
गपुच्छ रसनाप्रवेलात् मंडलसद्भावे पुलस्तु निदो भवति॥ २१॥ ॥ऊत्पनइति
॥ऊत्पनइति॥ उत्पन्न कडूनिपर : कुनकः स देव नरास्तु विरोधिकारी स्या
त्॥ प्रदुष्टे कार्ये ऊर्द्ध्वपाद : शयानः सः सिद्धिप्रदः स्यात्॥ २२॥ ॥ क्रीडाइति॥
यदि स्वाजे हस्तु स्याः क्रीडा करोति तदधु समागमः स्यात् यः शुनागरः किं
चित्मपत्र वलिन्वा क्रीडतिस अपिमनो ऽप्रतिशस्त : ॥२३॥ ॥ न्हरणमि
ति॥ न्हरणं प्रयाणे भवनां गमे नाम्बा नर : रमंत : यदि सप्रमोदाः स्युः॥ तदिष्ट
कार्येपि प्रमोदः स्यात् स्वजनैः समागमश्च भवति॥ २४॥ ॥ प्रवामइति॥ प
क्षयुग्मे प्रवामयाने सति परस्परं कुर्वति सह संप्रवदतोस्निग्धावलोकित
प्रवरुढ। हात रति प्रशान्तेन युव त्यं वाप्तिः स्यात्॥ २५॥ ॥ गवाइति॥ श्वेत स्वा
गवा सह क्रीडति तदा नौ यद्यादिष्टं प्रयोजनं तत् सिद्ध्यति॥ तथा ग्रामप्रवेशे
पुरतः प्रवस्तात्रि प्रप्र याति तदा प्रभीष्टार्थ पलब्धे येस्या भवति॥ २६॥

वामेपीति॥ भषणः वामोपि मन्वाविलोलन् रणे भंगं कार्यनाशं नय च्छति॥
तथापुरतः स्थितः अपि धावन् रक्तप्रपातं वधबंधनं वा अभिधत्ते॥२७॥
यमिति॥ काकः दृष्ट्वा मुखमायं वीक्ष्यते तस्य अचिरेण ध्रुवं युद्धं स्यात्॥ त
थाप्रागुणे शारद्ये प्रयाणे अप्युग्माः क्रीडन्ति मदादिति सप्तके पक्षाः युद्धाय
स्युः॥२८॥ ॥प्रस्थानुरिति॥ यदिसारमेयः सपुच्छः अवर्णकायधुनोति तु
दावैरदत्त हठप्रहारादारुणे तडूविरां हरति॥२९॥ ॥प्सुतेरिति॥ प्सुतत्तरौ

जलत्स्याविनतेनरौ॥ तथा कंटकभाजि तथा शुष्के तथा भग्ने विशीर्णे पतिते व
वृक्षे अपवस्करास्थीधनभस्मश्मशानवल्मीकतुषकर्परे पुष्पंगारभूता अम
पलालके एव विशीर्णे विहंगमे मतेषु दृष्टः श्मानतमसनयरकार्य नाशं दारि
द्रमृत्युममुखान् अनेर्थान् प्रच्छति॥३०॥ ॥युग्मं॥ ॥विरामासइति॥ यदिकंप
मानः विरामासमक्षादिकपूर्णवक्त्रः अपराङ्मुखः भयार्दितत्रयातितदाअ
धगातांसिद्धान्यपि वांछितानि निसिद्धानि॥३२॥

पराङ्मुख इति॥ यः श्वा पराङ्मुखः क्षितिं खनति यः प्रतिष्ठमानस्य पुरः स्थितः पूर्णेव
क्रैः समारोदिति अप्रसौ दुर्निवारभयात्रभयं जल्पति॥३३॥ ॥विजृम्भत इति॥ यः
श्वा विजृंभते नासिकाग्रं वलोढियश्च भषणः अग्रं गमं गं करोति स पुंसां महा
निं प्रकरोति॥ नरलघनेन श्वा मृत्युप्रदो भवति॥३४॥ ॥विधून इति॥ विधू
नकर्णे श्रुति पांथो वेश्म विशेत् तदा समस्तयमर्थं उपाये प्रत्यागतः पापात्
राजकीयः पुरुषाः हरन्ति॥३५॥ ॥गताविति॥ गतो अप्रथ वाति यत्नो श्वयु

द्धं भवति तदा युद्धाय वधाय बंधाय वस्यात्॥ यदि युद्धसक्तो भवेत् पुरस्तात् तारा:
यजंति तदा पथि चौरभीतिः स्यात्॥३६॥ ॥वलेनेति॥ यदि श्वा वलेन वामः नीय
ते तदा कष्टात् अत्यलाभं विदधाति॥ अथवा भयेन तारः वामगतिश्च भवति
तदा जातं अनर्थं अनर्थं न करोति॥३७॥ ॥घुरघुरारवमिति॥ कथा घुरघुरा
रवयः उच्चरति अथवा सः भयतः भषणं भषति॥ अथ मूषे वयनस्तनः गम
ति असौ श्वानः क्षुवं धनक्षयं विदधाति॥३८॥

॥खनन्निति॥धात्रिं यः खनति असुखावहः स्यात् लोलति पुनः अनिवृत्तेर्हेतुः स्यात्
॥शिरः धुन्वन्नीरमयं करोति व्यात्ताननस्तु इहितकार्यनाशं करोति॥३९॥॥
आघ्रायेति॥यः श्वा यस्य अग्रे आघ्राय दर्शनैः नखैर्वा वस्त्रं विकर्षति अनर्थं विद
धाति॥यदि अग्रे सारमेयः तथा विरोधो भवति तदा प्रवासिना अपूपलाभं कु
रुते॥४०॥ ॥दृग्गोचरेति॥दृग्गोचरः ग्रामगतः शुनां गः सकलोधमैथुन्या
भयंकरो भवति॥खादनं पुनः सर्वोपदमास्पदं अश्वाग्रहेणाकनरंनरनकरोति

॥४१॥ ॥कमठइति॥वामः अथवा पृष्ठगतः अपरोऽर्भकः पंथे पराजयाय भवेत्॥
अथ अग्रे आगत्य कम्पानं भवति तदा निवृत्तेः प्रभावं कथयति॥४२॥ ॥एकः अग्र
गतः तथा कन्यः पृष्ठगतः एवं युगपत् भषतो यक्षो न शस्तो यदि सव्यापसव्यौ तौ
भवेतां तदा सदैव नोरणात्स्वोऽशुभदो॥४३॥

पादाविति॥ यदि सारमेयग्रहे पादौ जिघ्रति तदा पुंसः सुपात्रं वक्ति॥ पिपासितः स्तो
टिं जिघ्रति वा तदा प्रणपानप्रयाणं भयं ब्रवीति॥४४॥ ॥पुच्छमामिति॥ यदि पश्चि
माभ्यां उत्कलिताभ्यां पश्चाम्यां क्षिति तदा तिकी दरदीर्घेन रोम्णा नादइति॥ दीर्घत
र उत्क्रान्ती दोयस्य स तथा॥ पृष्ठ पृष्ठे व मति पक्षतागइतेदयः विभतिसम्बाध
यं करो भवति॥४५॥ ॥अश्वाहिरोति॥ यो जागरूकः उर्ध्वं प्रवदर यतः प्रोत्त्वैः
स्थितः प्रस्थितः इक्षितो वा उत्तमं पृष्ठं कण्डूयति। स सिद्धिं कुरुते॥४६॥ ॥लाङ्गूल

इति॥ लाङ्गूलइतीं॥ लाङ्गूलजिह्वाकटिपृष्ठभागान्न प्रचालयन्न यद्दृष्टः सम्मुख
मेतितथा यपुष्ठलपुकूजनं लुठश्रनं वा समस्तदा दिशां भरणान्वेषितं नद्दृष्टं वा मकं पु
नः विदुष्टं उपशान्ति॥४८॥

नामकेनेति॥यदिवामुकेनदक्षिणंशृंगंदक्षिणेनचवामंस्पृशति॥सध्याकदाचिन्न
कचनाप्रियोजनविधौनप्रभिमत॥४९॥ ॥ऊकाराख्यादिति॥नामपार्श्वेसा
रमेयः ऊकाराख्यात्शब्दात्ऊकारान्तशब्दाच्चपर्यसिद्धोभवति॥तथाच्या
कारशब्दःव्याक्षेपायभवति॥सर्वेएवशब्दाप्रष्टेरोधकाभवति॥५०॥॥
जाधेति॥ ॥गोधाबिडालौप्रतीतौशशकःषडोइतिप्रसिद्धः॥सृगालःजंबु
कः।कोलघइतिलोकेप्रसिद्धः॥एतेपंचपशुनासमानाःसदृशाज्ञेया॥तथाविडा
लगोमानसकुकुराणांवस्तुर्कीर्त्तनंप्रारंभनक्षोभयंतो॥५१॥ ॥इतिवसंत

राजटीकायांभ्यानेष्ठितेयात्राप्रकरणंदशमं॥१०॥ ॥जल्पतीति॥भोजनला
भनिषेधोयत्रजल्पतितत्रसरमास्तनस्यापिहुंप्रतिहुतभाविपदार्थंप्रयप्र
ततनचैवयंकथयामः॥१॥ ॥नामगत इति॥ ॥यदिगमनेवामगतोभव
ति॥२॥

दक्षिणगइति।। यदि पुंसि तं विषवत्र वृजनं प्रथमदक्षिणगः स्यात् तदनु वामगतिः
स्यात्तो। नत्र नदन्तं विषवन्त हूरन रंभ्यजनीय।।३।। ।।धूनशिराइति।। योभष
णधूनशिराः उन्नतामितपुच्छः स्यात् स भोज्यानि षेधति नयायः ग्रहान सन्मु
खंस्तति उन्नतिर्यकू यानि। तदा भुक्तमपि नास्थिरता यति।।४।। ।।स्रक्कीति।।
यदि धरित्री जिघ्राति स्रक युगलेटिव सम्यासपीलिक माज्यं वक्ति यत्र स्तु धो
न्नप्रमंत्रं लोटितन्न प्रशानं विषयुक्तं भवति।।३।।५।। उद्वयुगमिति।। यदिद
क्षिदंतः उद्धयुगं स्यालोटितनत्र प्रभीछं प्रशानं भवति यदा पुनः श्वानन मध्यं लोटि
तोयं युगं तत्र प्रशानं विनिहंति।।६।। ।।क्रूरगायिनेति।। यदि पुरुषस्य पुरतः श्वा
शोनन देशे नया क्षारिरिशि शाखि निपक फले वा क्रूरगायिना स्यात्।। तदा प्रश
नपाने हूषतरे भवत।।७।। ।।दक्षिणइति।। यदि दक्षिणगनभषणः स्रक्कि
युगं लीढे प्रभिमुखं वपश्यति तत्र प्रपरणजनो।।

॥ इति वसंतराजटीकायां स्वप्नाध्याये शुभ भोजनप्रकरणं एकादशं ॥ ११ ॥ ॥ अथ
धनेति ॥ स्वप्नाध्याये धनकथनानंतरं मया प्रकरणं द्वादशं संस्थापन क्रियते ॥
तत्र पूर्वं श्रुतः प्रथितास्तत्र षोडशभिः वृत्तैः स्मृतं ॥ १ ॥ ॥ द्वितीयमिति ॥
द्वितीयं राज्यलाभार्थे अधिकैः दशभिः वृत्तैः स्यात् ॥ तृतीयप्रकरणे चतुर
तरैर्द्वादशभिर्वृत्तैः कुमारीवरणं प्रतिपादितं ॥ २ ॥ ॥ चतुर्थ इति ॥ चतुर्थे प्र
करणे दशभिः पंचभिश्च वृत्तैः देशलाभादि प्रतिपादितं तथा अष्टभिः वृत्तै
:

पंचमं वृद्धिप्रकरणं स्मृतं ॥ ३ ॥ ॥ युद्ध इति ॥ तथा युद्धप्रकरणं षष्ठं वृत्तानां त्रिं
शता स्यात् ॥ सप्तमं शुभ ज्ञानाख्यं षट् चत्वारिंशता वृत्तैः स्यात् ॥ ४ ॥ ॥ लाभ
इति ॥ अष्टमे प्रकरणे अष्टभिर्वृत्तैः रोगिणां जीवितज्ञानं ॥ ५ ॥ ॥ एक इति ॥
दशमे एकपंचनावृत्तैः यात्रामता ॥ तथा एकादशे अष्टभिः वृत्तैः भोज्यलाभः
विभावितः ॥ ६ ॥

एवमिति॥ अस्मिन्‌ शास्त्रे श्वावेष्टिते एकादशप्रकरणानि भवंति। तथा वृत्ता

नां ढूशान्ते द्वाविंशत्या युक्तैस्तः॥७१॥ ॥वसंतराज इति॥ इति अमुनाप्रका

रेण वसंतराजशाकुने श्वावेष्टितं विचारितं सदा गमार्थे शोभने समस्त

शास्त्रे कौतुके। इति विशेषणे पूर्वव्याख्यानत्वान्न व्याख्यातं॥ ८॥ ॥

॥इति श्री शत्रुंजयकरमोचनोदिसुधनकारि महोपाध्याय श्री भानुचं

द्रगणिभिर्विरचितायां वसंतराजटीकायां श्वावेष्टिते अष्टादशो वर्गः॥

॥शोभनमिति॥ शोभनं मनोहरं शुभं फलाभिसूचकं। अविनयं सत्यां शिवारु

तं मया कथ्यते॥ अत्र शिवारुते शांतदीप्तक कुभादिविशेषतः सदा ज्ञानं उ

पयुज्यते। उपयोगि भवति॥१॥ ॥द्व्या इति वृत्तद्वयं पूर्वव्याख्यानत्वा

त्तु न व्याख्यातं॥२॥ ॥आद्य इति॥ दिनस्य आद्ये प्रहरे वर्त्तते सति महेश

दैवे शकुनाशादिक रटंती शिवा संत्रासका पव्ययबंधनानि कुरुते॥४॥

॥अप्रह इति॥ अप्रहः दिवसस्य द्वितीयेप्रहरस्य भागे सहस्यनेशानलकालदि
क्॥ पूर्वोग्नि दक्षिणास्य रटंती सा पूर्वोक्तफलं कुरुते॥५॥ (॥प्राप्त इति॥)
दिनस्यन्तृतीयेप्रहरे प्राप्ते सति हुताशवैवस्वतपातु दिक ----
रटंति पूर्वोक्तफलं कुरुते॥५॥) ॥प्राप्त इति॥ दिनस्य तृतीयेप्रहरे प्राप्ते
सति हुताशवैवस्वतपातुदिक ——— रटंति पूर्वोक्तमेफलं ददातेन व
त्र हुताशः अग्निः वैवस्वतो यमः पातुः राक्षसः तेषां दिक्ष्वित्यर्थः॥६॥

समागत इति॥ अप्रहः तुरीयेप्रहरे समागते सति प्रेतेशरक्षःपतिपाशदि
क् रटती शिवा पूर्वोक्तफलं ददाति॥ तत्र प्रेतेशः यमः रक्षःपतिः राक्षसाधि
पतिः पाशा वरुणः एतेषां दिक्ष्वित्यर्थः॥७॥ ॥आद्य इति॥ निशायाः आद्या
घेप्रहरे प्रवृत्ते सति प्रचेतानिलदिक् शिवा रटंती पूर्वोक्तं फलं कुरुते
॥८॥ ॥तत इति॥ ततो रजन्याः द्वितीयेप्रहरे तोयाधिनाथानिलसोमदि
क् शिवा रटंती पूर्वोक्तं फलं कुरुते॥८॥ ॥तत इति॥ ततो रजन्याः द्विती
येप्रहरे तोयाधिनाथानिलसोमदिक् शिवा रटंती पूर्वोदितफलप्रदा

पानइति।।पानवत्पाः न्तृतीये यामेसमीरदोषाकरशंभुदिक्षशिवारटंनी
पूर्ववत्ज्ञेया।।१०।। ।।समाशनइति।।रात्रिंतुरीयभागेसमागतेस
निनिशाकरेशानसुरेशदिक्षशिवारटंनीपूर्वोक्तफलस्यात्।।११।।इ
तिवसंतराजटीकायांशिवारुतेदग्धदीप्तधूमितदिकृत्रयप्रकरणंप्र
थमं।।१।। ।।इतिपूर्वोक्तप्रकारेणदिकृत्रययामयोगात्शिवयाःविरु
तैःप्रादिष्टंफलं।।ईरितंकथितं।।अथदिकूपंचयामयोगात्क्रमतःशुभा

निफलानिपुंसांब्रूमः।।१।। ।।क्षनांतइति।।दिनाद्ययामेक्षनांतरदोवरु
णानिलेंदुदिक्षुभगाल्याःरटितैःद्रव्यवार्ताक्षतिःइष्टसिद्धिःलाभः
सुभिक्षंप्रियलोकसंगः यथाक्रम पंचफलानिस्युः।।२।। ।।रक्षइति।।
द्वितीयप्रहरेरक्षःप्रचेतानिलसोमशंभुदिक्षुनस्याःरटितैःपूर्वोक्त
फलानियथाक्रमस्युः।।३।।

जलेइति॥ तृतीयेप्रहरेजलेशवानेंदुशिवामरेशादिक्फः तस्याः स्वरेण पूर्व
वत्फलं॥४॥ ॥समीरइति॥ चतुर्थेप्रहरेसमीरसोमेशास्युरेशवह्नि
दिक्फः तस्याः स्वरेण पूर्ववत्फलंज्ञेयं॥५॥ ॥शशांकइति॥ पंचमयामे
शशांकरुद्रेंद्रकुनाशकालादिक्फः तदारवेः फलंपूर्वोक्तं॥६॥ ॥ई
शानइति॥ षष्ठेचप्रहरे ईशानशक्राग्निकृतांतरक्षोदिक्फः तस्यास्व
रेण पूर्ववत्फलं॥७॥ ॥इंद्राग्नीति॥ सप्तमयामकाले इंद्राग्निकाला

प्यपाशपालिदिक्फः तस्याः रटितैःतदेवफलं॥८॥ ॥पवनइति॥ अष्ट
मेप्रहरेचपवनेऽनलेनैर्ऋतनिपाशिवादिक्फः तस्याः स्वरेण इष्टवार्ता दिक्
फलंपूर्वोक्तमेवस्यात्॥९॥ ॥इतिवसंतराजटीकायांशिवारुतेदि
ग्प्रपंचमयामप्रकरणं द्वितीयं॥२॥

॥एकादीति॥प्राच्यादिकास्वप्रसस्वादिदक्ष एकादिकानांनिधनाष्टमानांशिवारुना
नांप्रश्रोषंयन्त्रयन्त्र फलंप्रधनानन्तरउदीरयामः॥१॥ ॥धनाप्तीति॥प्रशान्तदि
शविभागेएकादिशब्दैः धनाप्तिरष्टाप्तिश्चभीष्टलाभंप्रथ्येफलं शुभववमयप्रश्ण
शासकलसौख्यंशिवाकुरुते॥२॥ ॥भयानीति॥दीप्तदिग्विभागेएकादिना
केन्द्रनसप्तके नभयानिप्रतिष्टकातिः प्रथहानिः इष्टैर्वियोगः महन्तीभभीतिः
विद्रुराप्तिः मरकश्चस्यात्॥३॥ ॥ऐश्वर्यमिति॥पूर्वस्यांप्रथमेतिनादेप्रथेला

भोभवेत्॥द्वितीयेनिधिदर्शनंभवति॥तृतीयेकन्यांलभते॥चतुर्थेवध्यागमः
स्यात्पंचमके अर्थसिद्धिः स्यात्॥४॥ ॥षष्ठइति॥षष्ठेरवेभूमिनाथः कुप्य
तिसप्तमेभीः स्यात्॥अष्टमस्तुविफलं॥आग्नेयभागेप्रथमेरवेत्रासः स्यात्
द्वितीयेनराधिपः कुप्यतितृतीयेभागेभवति॥५॥

घातइति॥चतुर्थेनगस्यघातः स्यात् पंचमके शिवारुतेशब्दे युद्धं वदंति॥षष्ठे
कलहं सप्तमे भीतिः अष्टमस्तुविफलः॥६॥ ॥आघइति॥यामेआद्येरवेषु
भंस्यात् द्वितीयेरवेअशुभंस्यात्॥तृतीयेमहाव्याधिभयंभवति॥अष्टमस्तुवि
॥चतुर्थेस्वरेस्वजनागमः स्यात्॥पंचस्तुफेत्कारेनेष्टपुत्रोभवेत्॥७॥ ॥जायेनइ
ति॥जायेनषष्ठेरटितेकन्यासास्यात् सप्तमेभीः स्यात्॥द्वितीयेपिचमोकुलस्य
घातस्यात्॥८॥ ॥मृत्युरिति॥तृतीयेशब्देचतुष्पदानांमृत्युः स्यात्॥चतुर्थेश

के: हानिः अथपंचमेचशब्देचौराद्भयंभवति॥षष्ठेराजभयंभवति॥सप्तमेस्या
त् अष्टमस्तुविफलः॥९॥ ॥शब्दइति॥वरुणस्यभागेशिवायाः आद्येरवेभ
यंभवति॥अथद्वितीयेहानिः तृतीयेराजदूरगमनंस्यात्॥चतुर्थेदाहः
स्यात्पंचमेरवेतुनिश्चयेनचौरभीतिः स्यात्॥१०॥

पंचदृति॥पानवत्या:चतीयेयामेसमीरदोषाकरशं॥ ॥स्यादिति॥षष्ठेराजभ
यंस्यात्॥सप्तमेभी:स्यात्ऽष्टमस्तुविफल:॥तथावायव्यभागेशिवायाःए
कशब्देभयंभवति॥द्वितीयेभयातिरेकोभयाधिक्यंभवति॥११॥ ॥वृष्टिरि
ति॥तृतीयेमहतीवृष्टिर्भवति॥चतुर्थेमेघागमोभवतिपंचमेवर्षति॥ष
ष्ठेन्रपतिःक्रोधंविधत्ते॥सप्तमेभी:स्यात्॥ऽष्टमस्तुविफल॥१२॥ ॥
दिक्पुनरस्यामिति॥उत्तरस्यांदिशिप्रथमेप्रहरेविरावोविहितेकश्चित्त्रिय

तेनद्वितीयेमहाभयंस्यात्॥तृतीयेविप्रवधःस्यात्चतुर्थेक्षेत्रंहन्यतेपंचमेविद्व
हन्यतेषष्ठेरवेभूद्र:हन्यतेसप्तमेभी:स्यात्ऽष्टमस्तुविफल:राहोरितितथा
नरेणऽद्यघेशब्देराहोर्दर्शनंस्यात्॥द्वितीयेशब्देकेतोर्दर्शनंस्यात्॥द्वितीये
शब्देकेतोर्दर्शनंभवति॥त्रिषुशब्देषुउल्कापपातःस्यात्॥चतुर्षुदिनंस्यात्
पंचस्वभद्रंस्यात्॥१७॥

संगोभवेदिति॥षष्टेवैरिजनैश्चसंगःस्यात्सप्तमेभाःस्यात्॥अष्टमस्तुविफलः॥
तथाईशदेशेअष्टमेशब्देउदितेस्यात्॥शिवायाःद्वितीयेरूतेवृद्धिःभवेत् १५
गतइति॥तृतीयेशब्देवातःस्यात्चतुर्थेअशांतिःविघुश्यातःपंचमेशब्देक
श्चित्त्क्रियेतषष्टेनितदेयर्थालभेत्सप्तमेभीःस्यात्॥अष्टमस्तुविफलः॥
१८॥ ॥इतिवसंतराजटीकायांशिवारुतेस्वरास्यप्रकरणंतृतीयं॥३॥ ॥

क्षेमलाभइति॥येनंरूतेनक्षेमलाभौप्रसिद्धौपुनःआगमनंतेषांनिश्चयंसमधि
गम्यविशकः शंकारहितःपरदेशंयातितत्रशिवारुतंप्रथमयामः॥१॥ ॥पंथ
मिति॥पंथेदेशांगेतुअभ्युद्यतानांपुंसांस्थलाशायांशब्दातुश्चरंती शृगालीवां
छितानांसिद्धयेभवतिदीप्तायांतुअभीष्टक्षयायभवति॥२॥

॥प्राचीमिति॥प्राची दिशं सन्मुखभानुविवं प्रतिष्ठमानस्य नरस्य शृगाली पुरतः शब्दं
करोति तस्य वंधं वंधं च प्रकरोति॥३॥ ॥प्राचीमिति॥प्राची प्रति दिनेशाभिमुखस्य स्यप्र
यातुकामस्य पुंसः शिवा सशब्दा भयेभवति॥दक्षिणा प्रर्थनाशाय च स्यात्॥वामा पु
नः वांछित कार्य सिद्धौ स्यात्॥४॥प्रत्यकमिति॥प्रत्यके पूर्वाशां वलितस्य यस्य पुरु
षस्य शिवा पृष्ठे विरावं करोति तस्य सर्वप्रकाराभिलाख सिद्धिं प्रकरोति॥५॥ ॥प्रस्था

यिनइति॥यस्य दक्षिणाशो प्रतिप्रस्थायिनः दक्षिणेन शिवा विरावं मुंचति॥यदि प्रा
दित्ययुक्तानभवति तदानीतस्य महीपतित्वं ध्रुवं भवेत्॥८॥ ॥वैवस्वतायामिति
॥वैवस्वतायां पूर्वां प्रति वलितस्य यस्य पुंसः दिवाकरः दक्षिणे नति इति शिवा
च वामं विरावं कुरुते तस्य समस्तं इष्टं संपद्यते॥७॥

294 ~~593~~

पुमानिति॥ यदा पुमान् याम्यककुप्दमवासी स्यात् पुरतश्च शृगाली शब्दं करोति चे
त् विवस्वानपि सन्मुखः शास्ते तदानीं अचिरेण मृत्युः स्यात्॥८॥ ॥नरस्येति॥
याम्यां ककुभं पियासोः नरस्य यदि पृष्ठभागे शृगालभार्या फेत्कारमातनोति तदा
सप्तरात्रेण पंचभावः अवश्यं स्यात्॥९॥ ॥दिशमिति॥ प्रतीचीं दिशं व्रजतो नरस्य
यस्य शृगाली अभिमुखी विरौति तत्रायं विशेषः यदि शांतस्थिता शांतफलप्रदा
त्री स्यात् दीप्तान्दीप्तं फलं आप्नोति॥१०॥ ॥प्राचेतसीमिति॥ प्राचेतसीकाष्ठां

1378-

संचलितस्य पुंसः यदि दक्षिणे तु शृगालिका जल्पति तदानीं वहून् अनर्थान् क
रोति पुंसः अर्थान् अपहंति॥११॥ ॥दिशमिति॥ पूर्वेतः परिपाल्यमानां दिशं व्र
जतो यस्य नरस्य यदि शृगाली वामा विरावं करोति चेत् दशं तान् तदा तस्य अभि
प्रेतफलानि भवंति॥१२॥

बसन्तराजटीका बसन्तराजशाकुन